

PPCME

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

+800 ΒΕΡΟΙΑΣ

6542 1435

Αριθ. εισ. ~~230~~/1958

ΔΩΡΕΑ

Konstantinos Konstantinos

GRVER-00299

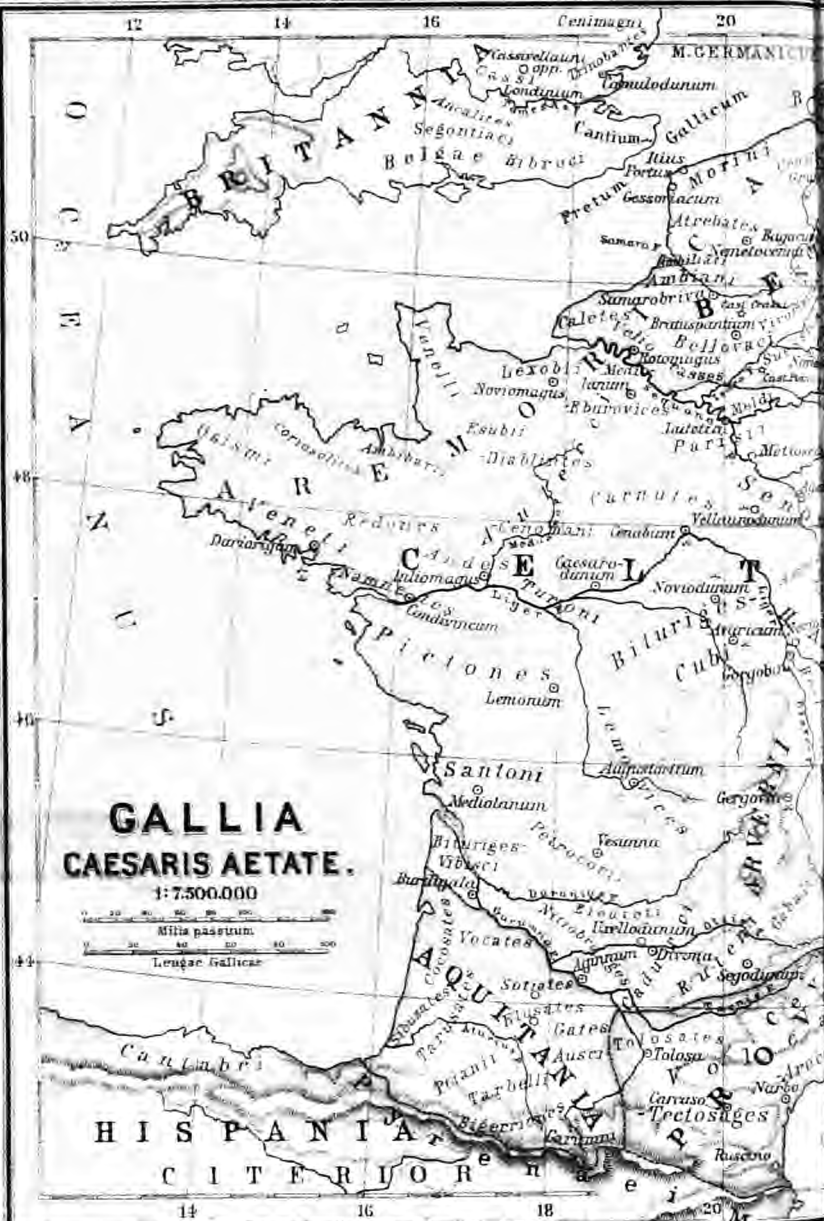
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χρ. 1891

150

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1891

VITA CAESARIS.

Gaius Iulius Caesar natus est a. d. IIII. Id. Quint. anni U. c. DCLIIII. vel, ut opinatur *Mommsen*, DCLII. (ante Chr. n. C. vel CH.), patre C. Iulio Caesare, qui praetor anno U. c. DCLXX. mortem obiit, matre Aurelia, muliere ingeniosa, quae filia videtur fuisse M. Aureli Cottae et Rutiliae. 5

Traditur fuisse excelsa statura, colore candido, teretibus membris, ore paulo pleniore, nigris vegetisque oculis, valetudine prospera, in corpore curando morosior, mitis clemensque natura, peracri iudicio, ingenio acuto, valens memoria, magno animo, vigilans, laborum patiens, ambitiosus, impotens. 10

Praeceptore usus est M. Antonio Gniphone Gallo, homine non minus Graece quam Latine docto. Annos natus fere duodecim postquam a C. Mario affini suo flamen Dialis creatus est, anno U. c. DCLXXI. Cossutia sponsa dimissa uxorem duxit Corneliam, cuius pater L. Cornelius Cinna 15 quantum consul anno ante ab exercitu suo erat interfectus. Quam anno post a L. Cornelio Sulla repudiare iussus cum non oboedisset, et flaminio et uxoris dote et patrimonio privatus, ut effugeret e manibus ministrorum Sullae, habitu permutato urbe excessit. Atque illo ipso tempore febris quar- 20 lana laborans cum tamen in montibus Sabinis lateret, postquam vitam vix ab inquisitoribus pretio redemit, tandem virginum Vestalium itemque Mamerci Aemili, Aureli Cottae, ceterorum amicorum deprecationibus invitatus Sulla permotus est, ut vitam ei concederet. 25

Anno insequenti Caesar in Asia meruit prima stipendia in castris M. Minnci Thermi propraeitoris, a quo cum classis arcessendae causa ad Nicomedem Bithyniae regem

missus esset, re bene gesta, uno ex commilitonibus e vitae discrimine erepto, in Mytilenarum expugnatione corona civica donatus est. Triennio post cum per breve tempus in P. Servili classe cum piratis Cilicibus pugnasset, Sullae morte cognita Romam reversus in popularium partes transiit, M. Lepidi societate abstinuit.

Anno insequenti (a. U. c. DCLXXVII.) Cn. Cornelium Dolabellam, qui proconsul Macedoniae fuerat, anno post Cn. Antonium, qui in Achaia rapinas fecerat, utrumque Sullanarum partium, de repetundis accusavit; quorum quamquam neuter est condemnatus, tamen Caesar magnam inde laudem consecutus est.

Eodem anno exeunte cum Rhodum abiret, ut Moloni rhetori operam daret, in itinere prope Miletum a piratis captus, sed quadraginta dierum spatio interiecto redemptus, eosdem piratas navibus Milesiis persecutus est captosque Pergami cruci affixit.

Postquam annum Rhodi commoratus est, anno DCLXXX cum inde in Asiam transisset, pulso ibi praefecto Mithridatis regis, qui Asiae minoris littora Rhodo proxima vastabat, in C. Aureli Cottae avunculi locum absens pontifex creatus Romam revertit. Ibi cum comitate et liberalitate in populi favorem venisset, eius suffragiis tribunus militum creatus auctores tribuniciae potestatis, deminutae a Sulla, restituendae tam enixe adjuvit, ut quadriennio post potestas tribunicia a Pompeio ex Hispania reverso et Crasso consulibus restitueretur. Eodem anno, DCLXXXIII., legi iudiciariae a L. Aurelio Cotta latae suffragatus est, oratione, qua Plantiam rogationem suadebat, perfecit, ut L. Cinna, uxoris frater, qui cum eo M. Aemilium Lepidum secuti post eius mortem ad Q. Sertorium confugerant, restituerentur.

Quaestor anno U. c., ut videtur, DCLXXXVI., cum provincia ei obvenisset Hispania, cui Antistius Vetus pro praetore praerat, munere functus cum summa diligentia, Gadiibus visa Alexandri Magni imagine vitae ante actae pudore percussus ante tempus Romam rediit.

Anno post publice laudavit Iuliam amitam Corneliam-

que uxorem defunctas. Huius in locum, postquam Gallorum Transpadanorum civitatem petentium spem confirmavit, Pompeia, Q. Pompei Rufi filia, Sullae nepte, ducta legi Gabiniae de uno imperatore contra praedones constituendo, anno sequenti legi Maniliae de bello Mithridatico Cn. Pompeio extra ordinem mandando suffragatus est. 5

Ineunte anno DCLXXXVIII. prior Catilinae coniuratio ad irritum redacta est, cuius de societate num merito venerit in suspicionem, parum constat. Eodem anno cum M. Calpurnio Bibulo aedilitate curuli functus est magnificentissime Marique statnam et tropaea restituit, qua re non minus quam ludis splendidissimis, largitionibus, urbe vario ornatu exulta populi favorem sibi conciliavit. Anno post de sicariis quaestionem exercuit, ne eis quidem de sicariorum numero exceptis, quibus legibus Corneliis cautum erat. 15

Anno DCLXXXI. postquam P. Servilio Rullo anctor fuit legis agrariae promulgandae Titumque Atium Labienum tr. pl. instruxit accusatorem C. Rabiri, qui ob L. Apulei Saturnini tr. pl. caedem perduellionis condemnatus, sed Q. Caecili Metelli Celeris auguris et praetoris intercessione liberatus est, restituta per Labienum lege Domitia de sacerdotiis, quam Sulla abrogaverat, a populo pontifex maximus est creatus.

Paulo post praetor designatus, altera coniuratione Catilinaria patefacta, non magis quam triennio ante ab suspicionem conscientiae abhorruit; coniuratos non, ut Cicero et Cato, capitis damnandos, sed per municipia in vinculis habendos censuit. Senatu iterum in aede Concordiae habito egrediens vix a comitibus equitum telis ereptus est, quam ob rem reliquo anni tempore domi se tenuit. 25

Praetor urbanus fuit anno DCLXXXII. cum M. Bibulo. Non perlata rogatione de refectione templi Capitolini, quod XXI annis ante incendio erat consumptum, transferenda a Q. Lutatius Catulo ad Cn. Pompeium, Q. Metelli Nepotis tr. pl. rogationem, ut absens consul Cn. Pompeius fieret, i. e. ut a bello Mithridatico revocaretur, adinvit: qua de causa cum Metello ab administratione rei publicae summotus, sed 35

paulo post in integrum restitutus est. Eodem anno cum Pompeia uxore adulterii cum P. Clodio facti convicta divortium fecit.

Ex praetura anno sequenti Hispaniam ulteriorem sortitus provinciae finibus propagatis ipsaque optime constituta magnam laudem consecutus est. Lusitanis devictis et Brigantio capto imperator appellatus medio fere anno proximo, ut triumphum ageret consulatumque peteret, provincia decessit, sed cum iam indicta essent comitia consularia, ne
10 consulatu excluderetur, dimisso triumpho privatus introire coactus est.

Postquam cum Bibulo consul creatus est, cum M. Licinio Crasso et Cn. Pompeio societatem illam iniit, qua sanctum est inter eos, ne quid ageretur in republica, quod
15 displicuisset uni ex tribus.

Consulatu anno DCLXXXV. inito instituit, ut senatus et populi acta publicarentur, tulit legem de publicanis, legem agrariam, legem de pecuniis repetundis, per Q. Vatinium tr. pl. pertulit legem de alternis consiliis reiiciendis et
20 legem de imperio C. Caesaris, qua Gallia Cisalpina et Illyricum provinciae cum tribus legionibus in quinquennium ei decretae sunt, quibus senatus addidit unam legionem et Galliam Transalpinam.

Eiusdem anni initio Iuliam filiam Pompeio in matrimonium dedit, ipse Calpurniam duxit, L. Calpurni Pisonis eos. designati filiam. Functus consulatu C. Memmio et L. Domitio praetoribus de ipsius actis referentibus cognitionem senatui detulit, qui cum non susciperet, triduo per irritas altercationes absumpto urbe excessit.

20 Paucis igitur diebus post, quam Cicero in exilium profectus erat, Caesar in Galliam provinciam abiit primo vere anni DCLXXXVI. Ibi per novem annos bellum gessit fortuna maximam partem prospera.

Primo anno Helvetios transitu per Provinciam inter-
35 clusos duobus proeliis vicit, Germanos Ariovisto duce gravissima clade illata ex Gallia expulit. Altero anno bellum cum Belgis gessit eorumque quinque civitates, Suessiones,

Bellovacos, Ambianos, Nervios, Aduatucos, vicit; complures civitates Aremoricas in dicionem accepit. Sub finem eius anni cum in Italiam revertisset ibique primo vere cum Pompeio et Crasso pactus esset, ut hi ambo consulatum peterent, sibi imperium in quinquennium prorogaretur, tertio anno ⁵ Venetos, Venellos, Aquitanos subegit. Quarto anno, Pompeio et Crasso coss., imperio ab anno DCC. ad a. DCCV. prorogato, pecunia publica et decem legatis decretis, primum Usipetes et Tencteros Germanos, deinde, postquam Rhenum transiit et Britannos duobus proeliis fugavit, Morinos de- ¹⁰ vicit, Menapiorum fines vastavit. Anno quinto, DCC., quo eodem Iulia filia mense Septembri mortua est, primo ab hibernis in Italiam, deinde in Illyricum profectus est, tum Treveris Aedisque pacatis iterum in Britanniam trajecit; ibi quibusdam gentibus devictis in Galliam reversus ma- ¹⁵ gnam cladem accepit ab Eburonibus, ipse Nervios cum his et Aduatucis profligavit, item hoc anno et anni sequentis initio Senones et Treveros pacavit. Anno sexto legione a Pompeio accepta iterum Rhenum transiit, paulo post Eburonum finibus devastatis in Italiam revertit. Anno septimo ²⁰ Gallos Vercingetorige duce denuo rebellantes, postquam ad Gergoviam magnam cladem accepit, ad Alesiam devicit. Anno octavo eas gentes Galliae devicit, quae nondum pacatae erant, primum Bituriges, Carnutes, Bellovacos, deinde Eburonum finibus iterum devastatis Andes, Uxelloduno ex- ²⁵ pugnat Treveros et Aquitanos, denique, dum paullisper in Provincia moratus in Belgio hiemat, Atrebates. Nono denique anno Caesar humanitate in devictos Galliae populos usus hibernis peractis in Italiam revertit ac summis ubique honoribus acceptus est; deinde omnem exercitum in ³⁰ finibus Treverorum lustravit.

Romae interim a. DCCII. Pompeius, anno post M. Claudius Marcellus, uterque consul, cum Caesari concessum esset, ut absens consulatum peteret, tulerant, ne absentis ratio haberetur; bello Gallico composito Pompei amici effe- ³⁵ cerunt, ut Caesari duae legiones eriperentur Pompeioque adderentur.

Anno sequenti exarsit bellum civile, quod gestum est annis DCCV. et DCCVI. Kal. Ian. a. DCCV. cum a senatu decretum esset, uti ante certam diem Caesar exercitum dimitteret, senatus consulto non obtemperans Caesar paulo post cum XIII. legione Rubiconem transiit et Ariminum contendit. Pompeius fuga se ei subduxit et Graeciam petiit; quem Caesar classe persecutus, cum anno proximo ineunte ad Illyricum appulisset, prope Dyrrachium obsedit, sed repulsus in Thessaliam se recepit. Quo cum Pompeius eum secutus esset, medio fere anno pugna atrocissima ad Pharsalum commissa est, qua victus Pompeius fuga capta in Aegypto a veterano quodam milite occisus est.

Secuta sunt tria bella, Alexandrinum, Africanum, Hispaniense, quae sunt gesta ab a. DCCVI. ad a. DCCVIII.

Caesar dum Alexandriae versatur, absens dictator in annum dictus tribunicia potestate perpetua accepta anno sequenti Ptolomaeum Aegypti regem vicit, quo flumine merso eius sorori Cleopatrae fratrique minori Ptolomaeo regnum Aegypti tradidit. Eodem anno contra Pharnacem, Mithridatis filium, profectus quinque dierum spatio eum devicit.

Pompeiani cum in Africam convenissent adiuti a Iuba rege Numidarum, eo se Caesar contulit et, postquam aliquotiens varia fortuna cum iis pugnavit, pugna atrocissima ad Thapsum adversarios profligavit vere a. DCCVIII.

Postquam M. Porcius Cato voluntaria morte Uticae decessit, Caesar Gnaeum et Sextum Pompei filios, qui in Hispaniam aufugerant, eo secutus anno DCCVIII. ad Mundam acerrimo proelio cum capitis periculo devicit. Cn. Pompeio in fuga interfecto, Corduba et compluribus aliis Hispaniae oppidis expugnatis Romam rediit quintum triumphans.

Deinde consul creatus in decennium et dictator et praefectus morum perpetuus quamquam summa clementia usus est in Pompeianos, tamen clandestina plus sexaginta nobilissimorum virorum, maximam partem senatorum, Romae facta est coniuratio, cuius principes erant C. Cassius Longinus et M. Iunius Brutus, Catonis gener, Cassi affinis,

consiliaque inita sunt de Caesare interficiendo. Capitis periculum non metuens Caesar anno sequenti, U. c. DCCX., cum bellum Parthicum parasset Martioque mense in Asiam profecturus esset, Idibus Martiis in senatu in Curia Pompei a coniuratis viginti tribus plagis confossus ad Pompei sta- 5
tuam concidit annum agens quinquagesimum sextum.

Scripturae inter hanc et priorem editionem discrepantia.

Praeterquam quod unam eandemque omnino secutus sum scribendi rationem, eam quidem, qua nunc vulgo uti solent, multaue ex compositorum verborum numero exemi, haec fere sunt, quibus altera ab altera differt editio:

Ed. II.	Lib. I.	Ed. I.
2, 1 M. Pupio Pisone	M. Pisone	
5, 4 Rauricis (<i>item deinceps</i>)	Rauracis	
6, 4 Aulo	A.	
13, 6 contenderentquam dolo	quam dolo contenderent	
15, 4 [pabulationibus] <i>Paul</i>	pabulationibus	
17, 2. 3 conferant, quod debeant: praestare	conferant: [quod] praestare [debeant]	
22, 1 a [Lucio] Labieno	a Labieno	
24, 2 [ita uti supra se]	atque supra se	
— 3 collocari	conlocavit	
— — ac—complerietinterea	[ac — complevit; interea];	
25, 4 brachio <i>contra codd.</i>	brachio (<i>cf. VII, 56, 4</i>)	
— 5 passuum <i>spatio</i>	passuum	
26, 5 ierunt; nullam — intermisso	ierunt[nullam—intermisso];	
28, 3 frugibus	fructibus	
31, 12 Admagetobrigae	ad Magetobrigam	
— 14 Nisi [si]	Nisi	
36, 5 his	iis	
37, 3 ripas	ripam	
38, 4 [alduas] Dubis	Dubis	
— 5 M sescentorum (<i>item deinceps</i>)	sexcentorum	
39, 4 <i>extr.</i> [Vulgo — ob-signabantur.] <i>Paul</i>	<i>sine uncis</i>	
42, 6 [ei] facere	facere	
43, 2 vexerat	devexerat	

Ed. II.

Ed. I.

44, 3	omnis	omnes
45, 1	posset: [et]	posset, et
49, 1	his	iis
— 4	setius (<i>item deinceps</i>)	secius
51, 2	raedis (<i>item deinceps</i>)	redis
53, 4	utraque	utraque
— —	perierunt; duae filiae: harum	perierunt. Duae filiae harum

Lib. II.

1, 1	[in hibernis] <i>Madvig</i>	in hibernis
4, 7	summam totius belli	suam totius belli summam
6, 2	portas succendunt	[portas] succe[n]dunt
17, 4	inflexis crebrisque	[inflexis crebrisque]
— —	saepes (<i>item deinceps</i>) munimenta	sepes munimentum
18, 3	circiter pedum	pedum circiter
19, 2	hostibus	ad hostis
— 5	porrecta [ac]	[porrecta ac]
25, 1	[desertos] proelio	deserto proelio
— 2	uni [militi]	uni militi
28, 1	[hac pugna nuntiata] <i>Kraffert</i>	sine uncis
30, 2	pedum	passuum
— 4	in muro sese collocare <i>posse</i> <i>codd., ego</i>	moturos sese
35, 3	Turones, quaeque	Turonesque, quae

Lib. III.

1, 1	a	ab
— 6	hic — flumine divideretur	hunc — flumen divideret
9, 6	[quam] Romanos	Romanos
— 8	primum [esse] <i>Dittenberger</i>	primum esse
9, 9	Diablintes	Diablintres
12, 2	opportunitatibus (<i>item deinceps</i>)	opportunitatibus

Ed. II.

- 13, 4 hae
 — 6 adigebatur
 15, 1 Deiectis *Paul*
 19, 5 Caesar certior factus *est*
 20, 1 ex tertiaparte — aesti-
 manda *codd.*
 25, 1 caespitibus (*item dein-*
 ceps)

Ed. I.

- [hae]
 adiciebatur
 Disiectis
 Caesar est certior factus
 tertia pars — existimanda
 cespitibus

Lib. III.

- 1, 1 Gnaeo (*item deinceps*) *Gneo*
 ego
 — 9 cum *quod* *codd.*
 2, 2 Germani importatis [his] [Germani] inportatis hi[s]
 — — parva prava
 3, 1 civitatum civitatum
 — 3 [quam] sunt — [et] quam — ceteri, sunt
 ceteris
 — — [quod] Gallicis Gallicis
 6, 4 latius [iam] latius
 7, 5 di — esse possint dii — esse possent
 ego, Holder
 10, 1 extr. insulam [quae] insulam
 — — , [in Oceanum influit] neque
 neque
 17, 4. 8 derecte, derecta (*item* directe, directa
 deinceps) *codd.*
 20, 1 septentriones (*Holder*) septemtrionem
 27, 1 facturos [esse] *Apitz* facturos esse
 38, 2 erant (*Holder*) [fu]erant
 — 3 Lucius (*Holder*) L.

Lib. V.

- 1, 1 Lucio L.
 9, 4 videbatur *codd.* videbantur
 10, 2 extr. tempestatis pati pati tempestatis
 codd.

Ed. II.

Ed. I.

24, 4 patientia, qua <i>ante,</i> <i>Heller</i>	patientiaque
25, 4 [ant audisse] aut adisse	aut adisse
29, 3 <i>s. f.</i> Volcadium	Volcatium
34, 8 evocat	ad se vocat
35, 7 in bello	[in] bello
— 8 fortunatissimos	fortunatissimis
37, 7 castra iam	iam castra
39, 4 dispecta <i>Paul</i>	despecta
43, 3 a tanta	tanta
— 4 [non] modo	modo

Lib. VII.

1, 1 <i>de</i> senatusque <i>Aldus</i>	senatusque
3, 2 ubi quae <i>Schneider</i>	ubicumque
5, 6 <i>extr.</i> proponendum	[pro]ponendum
6, 3 his	iis
8, 4 nuntii <i>codd.</i>	nuntiis
— —, ne[ve] — diripiantur	neu se — diripi patiantur
10, 1 videret	videretur
11, 6 contingebat	continebat
14, 5 [hoc spatio a Boia]	hoc spatio [a Boia]
15, 2 solatii	solatii
— — se prope	[se prope]
— 6 volgi (<i>item deinceps</i>)	vulgi
17, 5 <i>extr.</i> infecta	incepta
19, 2 [in civitates] <i>Paul</i>	in civitates
— — eius paludis	[eius paludis]
20, 3 ipsa	ipse ut (<i>codd. ipsum</i>)
24, 4 picem	<i>alii</i> picem
25, 2 sebi <i>contra codd.</i>	sevi (<i>cf. VIII, 42, 1</i>)
27, 2 intra castra [vineas]	inter castra vineasque
28, 5 ex omni <i>codd.</i>	omni ex
34, 1 eaque, quae	eaque, quae
35, 4 distractis <i>B. Müller</i>	captis
36, 4 <i>extr.</i> perspiceret	perspiceretur

Ed. II.

- 40, 2 C. Fabium
 — 3 repperit
 — 6 [deditionem significare] *Paul*
 42, 6 *in* itinere
 43, 3 timore
 44, 3 hunc *locum* *Paul*
 45, 1 turmas [eis] de media nocte; imperat *Paul*
 — 6 ad munitionem
 48, 4 defetigati
 50, 2 pacatorum *Georges*
 52, 2 quod ipse *Vielhaber*
 56, 2 ne *contra* *codd.*
 — — nemo *non* tum
 62, 6 etiam nunc
 — 10 *inde* die III. *Whitte*
 64, 1 diemque ei rei
 — — constituit [diem]. Huc omnes
 66, 4 *extr. in* agmine
 71, 4 exigue dierum se habere XXX
 — — tolerare
 — 5 *nostrum* opus
 73, 2 [aut] admodum
 74, 1 accidat equitatus discessu, *Menge*
 — 2 ne *autem* *Hand*
 75, 2 Ambivaretis
 — — [Blannoviis]
 — 3 sena Andibus *Hoffmann*
 — — quinque
 77, 11 praesaep^{to} (*cf. II, 17, 4*)
 78, 2 tamen [tempore]
 90, 4 *in. et VIII, 24, 3* Titum

Ed. I.

- Gaium Fabium
 repperit
 , deditionem significare
 in itinere
 et timore
 hunc
 turmas; eis de media nocte imperat
 munitionum
 fatigati
 pac[a]tum
 quid ipse *codd.*
 ut
 ne metu
 nunc etiam
 inde (*codd. in diem*)
 diemque huic rei
 constituit; omnes
 agmine
 se exigue dierum XXX habere
 tolerari
 opus
 admodum
 accidat, [eius discessu]
 ac ne
 Ambluaretis
 Brannoviis
 [Senonibus]
 quina *codd.*
 praesepto
 tamen
 T.

Lib. VIII.

1, 2 [a] Romanis	Romanis
5, 2 collectis <i>Weissenborn</i>	coniectis
9, 3 pro [hac]	pro hac
10, 2 [aut] Gallorum	Gallorum
12, 2 nostros [insidiae]	nostros
15, 5 [ut consueverant; nam- que	ut consueverant [namque
16, 2 fumum	summum iugum
20, 2 [cognita calamitate]	cognita calamitate
27, 2 [et Romanum] et	et Romanum
28, 1 Insequente	Insequenti
— 4 superatis[que]	superatis
36, 2 [perterritos] <i>Vielhaber</i>	perterritos
40, 1 Caesar cum — omnium	Cum — omnium Caesar
42, 5 quam quisque poterat <i>codd.</i>	quisque, prout erat
46, 5 <i>extr.</i> recepit hiberna- vitque	recepit hibernatque
48, 7 [ubi] malum	malum
51, 3 spectatissimi <i>Nipperdey</i>	expectatissimi
52, 5 SC per <i>Th. Mommsen</i>	per se <i>codd.</i>
— — evicerunt — morando <i>Iurinius</i>	iusserunt — moderando
55, 2 <i>extr. delevi</i> Contendit <i>Holder sec. A.</i>	

C. IULI CAESARIS
BELLIGALLICI
LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Prooemium. Gallia describitur, c. I.

[A. U. C. DCLXXXVI.] I. Bellum Helveticum.

Helvetii Orgetorige, auctore coniurationis nobilitatis, mortuo Galliam invadere conantur primum per Provinciam, deinde per Sequanos, c. II—VIII. Caesar Tigurinos ad Ararim profligat, c. X—XII. Legati ab Helvetiis ad Caesarem missi re infecta discedunt, Galli equites ab Helvetiis pelluntur, c. XIII—XV. Caesar Dumnorigis Aedui perfidia Divitiaco fratri condonata, postquam P. Considius oblatam occasionem Helvetios opprimendi dimisit, iterum eos magna clade afficit, c. XVI—XXVI. Reliquiae Helvetiorum in patriam repelluntur, c. XXVII—XXVIII.

II. Bellum Ariovisti.

Galli de Ariovisto Germanorum rege, qui Sequanorum agrum insidebat, apud Caesarem conqueruntur, c. XXX—XXXII. Caesar frustra legatos ad eum mittit, c. XXXIII—XXXVI. Copias adversus eum educit, Vesontione occupato militum trepidorum animos confirmat, c. XXXVII—XXXIX. Caesaris cum Ariovisto colloquium Germanorum impetu dirimitur, c. XXXXII—XXXVI. Gallis legatis ab Ariovisto in vincla coniectis armis res geritur. Germani gravissima clade accepta e Gallia profugiunt, c. XXXVII—LIII.

GALLIA est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam, qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. Hi omnes 2

- lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe commeant atque ea, quae ad effeminandos animos pertinent, important, proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt.
- 4 Qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere cotidianis proeliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano, continetur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum, attingit etiam ab Sequanis et Helvetiis flumen Rhenum, vergit ad septentriones. Belgae ab extremis Galliae finibus oriuntur, pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni, spectant in septentrionem et orientem solem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenaeos montes et eam partem Oceani, quae est ad Hispaniam, pertinet; spectat inter occasum solis et septentriones.
- 1 IL. Apud Helvetios longe nobilissimus fuit et ditissimus Orgetorix. Is M. Messala et M. Pupio Pisone consulibus regni cupiditate inductus coniurationem nobilitatis fecit et civitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent: perfacile esse, cum virtute omnibus praestarent, totius Galliae imperio potiri.
- 3 Id hoc facilius eis persuasit, quod undique loci natura Helvetii continentur: una ex parte flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium a Germanis dividit, altera ex parte monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos et Helvetios, tertia lacu Lemanno et flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit.
- 4 His rebus fiebat, ut et minus late vagarentur et minus facile finitimis bellum inferre possent; qua ex parte homines bellandi cupidi magno dolore afficiebantur.

Pro multitudine autem hominum et pro gloria belli 5
atque fortitudinis angustos se finis habere arbitraban-
tur, qui in longitudinem milia passuum CCXL, in lati-
tudinem CLXXX patebant.

III. His rebus adducti et auctoritate Orgetorigis 1
permoti constituerunt ea, quae ad proficiscendum per-
tinerent, comparare, iumentorum et carrorum quam
maximum numerum coëmere, sementes quam maximas
facere, ut in itinere copia frumenti suppeteret, cum
proximis civitatibus pacem et amicitiam confirmare.
Ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse du- 2
xerunt: in tertium annum profectionem lege confir-
mant. Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. Is 3
sibi legationem ad civitates suscepit. In eo itinere 4
persuadet Castico Catamantaloedis filio Sequano, cuius
pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat et
a senatu populi Romani amicus appellatus erat, ut
regnum in civitate sua occuparet, quod pater ante
habuerat; itemque Dumnorigi Aeduo, fratri Divitiaci, 5
qui eo tempore principatum in civitate obtinebat ac
maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, per-
suadet eique filiam suam in matrimonium dat. Per 6
facile factu esse illis probat conata perficere, propter-
ea quod ipse suae civitatis imperium obtenturus esset:
non esse dubium, quin totius Galliae plurimum Hel-
vetii possent; se suis copiis suoque exercitu illis regna
conciliaturum confirmat. Hac oratione adducti inter 7
se fidem et ius iurandum dant et regno occupato per
tres potentissimos ac firmissimos populos totius Gal-
liae sese potiri posse sperant.

III. Ea res est Helvetiis per indicium enuntiata. 1
Moribus suis Orgetorigem ex vinclis causam dicere
coëgerunt; damnatum poenam sequi oportebat, ut igni
cremaretur. Die constituta causae dictionis Orgetorix 2
ad iudicium omnem suam familiam, ad hominum milia
decem, undique coëgit et omnes clientes obaeratosque
suos, quorum magnum numerum habebat, eodem con-

3 duxit; per eos, ne causam diceret, se eripuit. Cum
civitas ob eam rem incitata armis ius suum exsequi
conaretur, multitudinemque hominum ex agris magis-
4 tratus cogerent, Orgetorix mortuus est; neque abest
suspicio, ut Helvetii arbitrantur, quin ipse sibi mor-
tem consciverit.

1 V. Post eius mortem nihilo minus Helvetii id,
quod constituerant, facere conantur, ut e finibus suis
2 exeant. Ubi iam se ad eam rem paratos esse arbi-
trati sunt, oppida sua omnia, numero ad duodecim,
vicos ad quadringentos, reliqua privata aedificia in-
3 cendunt, frumentum omne, praeterquam quod secum
portaturi erant, comburunt, ut domum reditionis spe
sublata paratiores ad omnia pericula subeunda essent,
trium mensum molita cibaria sibi quemque domo ef-
4 ferre iubent. Persuadent Rauricis et Tulingis et La-
tovicis finitimis suis, uti eodem usu consilio oppidis
suis vicisque exustis una cum iis profisciscantur, Boios-
que, qui trans Rhenum incoluerant et in agrum Nori-
cum transierant Noreiamque oppugnant, receptos ad
se socios sibi asciscunt.

1 VI. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus
domo exire possent: unum per Sequanos, angustum
et difficile, inter montem Iuram et flumen Rhodanum,
vix qua singuli carri ducerentur; mons autem altissi-
mus impendebat, ut facile perpauci prohibere possent;
2 alterum per provinciam nostram, multo facilius atque
expeditius, propterea quod inter fines Helvetiorum et
Allobrogum, qui nuper pacati erant, Rhodanus fluit
3 isque non nullis locis vado transitur. Extremum op-
pidum Allobrogum est proximumque Helvetiorum fini-
bus Genava. Ex eo oppido pons ad Helvetios per-
tinet. Allobrogibus sese vel persuasuros, quod nondum
bono animo in populum Romanum viderentur, existi-
mabant, vel vi coacturos, ut per suos fines eos ire
4 paterentur. Omnibus rebus ad protectionem comparatis
diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes con-

veniant. Is dies erat a. d. V. Kal. April. L. Pisone, Aulo Gabinio consulibus.

VII. Caesari cum id nuntiatum esset, eos per provinciam nostram iter facere conari, maturat ab urbe proficisci et, quam maximis potest itineribus, in Galliam ulteriorem contendit et ad Genavam pervenit. Provinciae toti quam maximum potest militum numerum imperat (erat omnino in Gallia ulteriore legio una), pontem, qui erat ad Genavam, iubet rescindi. Ubi de eius adventu Helvetii certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt nobilissimos civitatis, cuius legationis Nammeius et Verucloetius principem locum obtinebant, qui dicerent, sibi esse in animo sine ullo maleficio iter per provinciam facere, propterea quod aliud iter haberent nullum: rogare, ut eius voluntate id sibi facere liceat. Caesar, quod memoria tenebat, L. Cassium consulem occisum exercitumque eius ab Helvetiis pulsum et sub iugum missum, concedendum non putabat; neque homines inimico animo data facultate per provinciam itineris faciendi temperaturos ab iniuria et maleficio existimabat. Tamen, ut spatium intercedere posset, dum milites, quos imperaverat, convenirent, legatis respondit, diem se ad deliberandum sumpturum: si quid vellent, ad Id. April. reverterentur.

VIII. Interea ea legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex provincia convenerant, a lacu Lemanno, qui in flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, milia passuum decem novem murum in altitudinem pedum sedecim fossamque perducit. Eo opere perfecto praesidia disponit, castella communit, quo facilius, si se invito transire conarentur, prohibere possit. Ubi ea dies, quam constituerat cum legatis, venit, et legati ad eum reverterunt, negat se more et exemplo populi Romani posse iter ulli per provinciam dare et, si vim facere conentur, prohibitorum ostendit. Hel-

vetii, ea spe deiecti, navibus iunctis ratibusque compluribus factis, alii vadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, non numquam interdiu, saepius noctu, si perrumpere possent, conati, operis munitione et militum concursu et telis repulsi hoc conatu destiterunt.

- 1 VIII. Relinquebatur una per Sequanos via, qua Sequanis invitis propter angustias ire non poterant.
- 2 His cum sua sponte persuadere non possent, legatos ad Dumnorigem Aeduum mittunt, ut eo deprecatore
- 3 a Sequanis impetrarent. Dumnorix gratia et largitione apud Sequanos plurimum poterat et Helvetius erat amicus, quod ex ea civitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat, et cupiditate regni adductus novis rebus studebat et quam plurimas civitates suo
- 4 beneficio habere obstrictas volebat. Itaque rem suscipit et a Sequanis impetrat, ut per fines suos Helvetios ire patiantur, obsidesque uti inter sese dent, perficit: Sequani, ne itinere Helvetios prohibeant, Helvetii, ut sine maleficio et iniuria transeant.

- 1 X. Caesari renuntiatur, Helvetiis esse in animo per agrum Sequanorum et Aeduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe a Tolosatium finibus ab-
- 2 sunt, quae civitas est in provincia. Id si fieret, intellegebat, magno cum periculo provinciae futurum, ut homines bellicosos, populi Romani inimicos, locis patentibus maximeque frumentariis finitimos haberet.
- 3 Ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum praefecit; ipse in Italiam magnis itineribus contendit duasque ibi legiones conscribit et tres, quae circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit et, qua proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes
- 4 erat, cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi Ceutrones et Graioceli et Caturiges locis superioribus
- 6 occupatis itinere exercitum prohibere conantur. Compluribus his proeliis pulsus ab Ocelo, quod est citerioris provinciae extremum, in fines Vocontiorum ul-

terioris provinciae die septimo pervenit; inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Segusiavos exercitum ducit. Hi sunt extra provinciam trans Rhodanum primi.

XL Helvetii iam per angustias et fines Sequanorum suas copias traduxerant et in Aeduum fines pervenerant eorumque agros populabantur. Aedui, cum se suaque ab iis defendere non possent, legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium: Ita se omni tempore de populo Romano meritos esse, ut paene in conspectu exercitus nostri agri vastari, liberi eorum in servitutem abduci, oppida expugnari non debuerint. Eodem tempore [Aedui] Ambarri, necessarii et consanguinei Aeduum, Caesarem certiores faciunt, sese depopulatis agris non facile ab oppidis vim hostium prohibere. Item Allobroges, qui trans Rhodanum vi- cos possessionesque habebant, fuga se ad Caesarem recipiunt et demonstrant, sibi praeter agri solum nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Caesar non expectandum sibi statuit, dum omnibus fortunis sociorum consumptis in Santonos Helvetii pervenirent.

XII. Flumen est Arar, quod per fines Aeduum et Sequanorum in Rhodanum influit, incredibili lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, iudicari non possit. Id Helvetii ratibus ac lintribus iunctis transibant. Ubi per exploratores Caesar certior factus est, tres iam partes copiarum Helvetios id flumen traduxisse, quartam fere partem citra flumen Ararim reliquam esse, de tertia vigilia cum legionibus e castris profectus ad eam partem pervenit, quae nondum flumen transierat. Eos impeditos et inopinantes ag- gressus magnam partem eorum concidit; reliqui sese fugae mandarunt atque in proximas silvas abdiderunt. Is pagus appellabatur Tigurinus; nam omnis civitas Helvetia in quattuor pagos divisa est. Hic pagus unus, cum domo exisset patrum nostrorum memoria, L. Cassium consulem interfecerat et eius exercitum

8 sub iugum miserat. Ita sive casu sive consilio deorum immortalium, quae pars civitatis Helvetiae insignem calamitatem populo Romano intulerat, ea princeps poenas persolvit. Qua in re Caesar non solum publicas, sed etiam privatas iniurias ultus est, quod eius soceri L. Pisonis avum, L. Pisonem legatum, Tigurini eodem proelio, quo Cassium, interfecerant.

1 XIII. Hoc proelio facto reliquas copias Helvetiorum ut consequi posset, pontem in Arare faciendum
2 curat atque ita exercitum traducit. Helvetii repentino eius adventu commoti, cum id, quod ipsi diebus xx aegerrime confecerant, ut flumen transirent, illum uno die fecisse intellegerent, legatos ad eum mittunt; cuius legationis Divico princeps fuit, qui bello Cassiano dux
3 Helvetiorum fuerat. Is ita cum Caesare egit: Si pacem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros atque ibi futuros Helvetios, ubi eos
4 Caesar constituisset atque esse voluisset; sin bello persequi perseveraret, reminisceretur et veteris incommodi populi Romani et pristinae virtutis Helvetiorum.
5 Quod improvise unum pagum adortus esset, cum ii, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne ob eam rem aut suae magno opere virtuti
6 tribueret aut ipsos despiceret. Se ita a patribus maioribusque suis didicisse, ut magis virtute contenderent
7 quam dolo aut insidiis niterentur. Quare ne committeret, ut is locus, ubi constitissent, ex calamitate populi Romani et internicione exercitus nomen caperet aut memoriam proderet.

1 XIII. His Caesar ita respondit: Eo sibi minus dubitationis dari, quod eas res, quas legati Helvetii commemorassent, memoria teneret, atque eo gravius ferre, quo minus merito populi Romani accidissent:
2 qui si alicuius iniuriae sibi conscius fuisset, non fuisse difficile cavere; sed eo deceptum, quod neque commissum a se intellegeret, quare timeret, neque sine causa
3 timendum putaret. Quod si veteris contumeliae obli-

visci vellet, num etiam recentium iniuriarum, quod eo invito iter per provinciam per vim temptassent, quod Aeduos, quod Ambarros, quod Allobrogas vexassent, memoriam deponere posse? Quod sua 4 victoria tam insolenter gloriarentur quodque tam diu se impune iniurias tulisse admirarentur, eodem pertinere. Consuesse enim deos immortales, quo gravius 5 homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiore interdum res et diuturniorem impunitatem concedere. Cum ea 6 ita sint, tamen, si obsides ab iis sibi dentur, uti ea, quae polliceantur, facturos intellegat, et si Aeduis de iniuriis, quas ipsis sociisque eorum intulerint, item si Allobrogibus satisfaciant, sese cum iis pacem esse facturum. Divico respondit: Ita Helvetios a maiori 7 bus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare consuerint: eius rei populum Romanum esse testem. Hoc responso dato discessit.

XV. Postero die castra ex eo loco movent. Idem 1 fecit Caesar equitatumque omnem, ad numerum quatuor milium, quem ex omni provincia et Aeduis atque eorum sociis coactum habebat, praemittit, qui videant, quas in partes hostes iter faciant. Qui cupidius 2 novissimum agmen insecuti alieno loco cum equitatu Helvetiorum proelium committunt; et pauci de nostris cadunt. Quo proelio sublatis Helvetiis, quod quingentis 3 equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audacius subsistere non numquam et novissimo agmine proelio nostros lacessere coeperunt. Caesar suos a 4 proelio continebat ac satis habebat in praesentia hostem rapinis [pabulationibus] populationibusque prohibere. Ita dies circiter quindecim iter fecerunt, ut inter novissimum hostium agmen et nostrum primum non amplius quinque aut sex milibus passuum interesset.

XVI. Interim cotidie Caesar Aeduos frumentum, 1 quod essent publice polliciti, flagitare. Nam propter 2 frigora, quod Gallia sub septentrionibus, ut ante dictum

est, posita est, non modo frumenta in agris matura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia
3 suppetebat; eo autem frumento, quod flumine Arare navibus subvexerat, propterea minus uti poterat, quod iter ab Arare Helvetii averterant, a quibus discedere
4 nolebat. Diem ex die ducere Aedui: conferri, comportari, 5 adesse dicere. Ubi se diutius duci intellexit et diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret, convocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Divitiaco et Lisco, qui summo magistratui praeerat, quem vergobretum appellant Aedui, qui creatur annuus et vitae necisque in suos
6 habet potestatem, graviter eos accusat, quod, cum neque emi neque ex agris sumi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus ab iis non sublevetur, praesertim cum magna ex parte eorum precibus adductus bellum susceperit; multo etiam gravius, quod sit destitutus, queritur.

1 XVII. Tum demum Liscus oratione Caesaris adductus, quod antea tacuerat, proponit: Esse non nullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat, qui
2 privatim plus possint quam ipsi magistratus. Hos seditiosa atque improba oratione multitudinem de-
3 terrere, ne frumentum conferant, quod debeant: praestare, si iam principatum Galliae obtinere non possint,
4 Gallorum quam Romanorum imperia perferre; neque dubitare [debeant], quin, si Helvetios superaverint Romani, una cum reliqua Gallia Aeduis libertatem
5 sint erepturi. Ab eisdem nostra consilia, quaeque in castris gerantur, hostibus enuntiari: hos a se coerceri
6 non posse. Quin etiam, quod necessariam rem coactus Caesar enuntiarit, intellegere sese, quanto id cum periculo fecerit, et ob eam causam, quam diu potuerit, tacuisse.

1 XVIII. Caesar hac oratione Lisci Dumnorigem, Divitiaci fratrem, designari sentiebat, sed, quod pluribus praesentibus eas res iactari nolebat, celeriter con-

cilium dimittit, Liscum retinet. Quaerit ex solo ea, 2
 quae in conventu dixerat. Dicit liberius atque audacius.
 Eadem secreto ab aliis quaerit; reperit esse vera:
 Ipsum esse Dumnorigem, summa audacia, magna apud 3
 plebem propter liberalitatem gratia, cupidum rerum
 novarum. Compluris annos portoria reliquaque omnia
 Aeduorum vectigalia parvo pretio redempta habere,
 propterea quod illo licente contra liceri audeat nemo.
 His rebus et suam rem familiarem auxisse et facul- 4
 tates ad largiendum magnas comparasse; magnum 5
 numerum equitatus suo sumptu semper alere et circum
 se habere, neque solum domi, sed etiam apud finitimas 6
 civitates largiter posse, atque huius potentiae causa
 matrem in Biturigibus homini illic nobilissimo ac
 potentissimo collocasse, ipsum ex Helvetiis uxorem 7
 habere, sororem ex matre et propinquas suas nuptum
 in alias civitates collocasse. Favere et cupere Helvetiis 8
 propter eam affinitatem, odisse etiam suo nomine Cae-
 sarem et Romanos, quod eorum adventu potentia eius
 diminuta et Divitiacus frater in antiquum locum gratiae
 atque honoris sit restitutus. Si quid accidat Romanis, 9
 summam in spem per Helvetios regni obtinendi venire;
 imperio populi Romani non modo de regno, sed etiam
 de ea, quam habeat, gratia desperare. Reperiebat etiam 10
 in quaerendo Caesar, quod proelium equestre adversum
 paucis ante diebus esset factum, initium eius fugae
 factum a Dumnorige atque eius equitibus (nam equi-
 tatui, quem auxilio Caesari Aedui miserant, Dumnorix
 praeerat): eorum fuga reliquum esse equitatum per-
 territum.

XVIII. Quibus rebus cognitis, cum ad has sus- 1
 piciones certissimae res accederent, quod per fines
 Sequanorum Helvetios traduxisset, quod obsides inter
 eos dando curasset, quod ea omnia non modo iniussu
 suo et civitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset,
 quod a magistratu Aeduorum accusaretur, satis esse
 causae arbitrabatur, quare in eum aut ipse animad-

2 verteret aut civitatem animadvertere iuberet. His omnibus rebus unum repugnabat, quod Divitiaci fratris summum in populum Romanum studium, summam in se voluntatem, egregiam fidem, iustitiam, temperantiam cognoverat: nam, ne eius supplicio Divitiaci animum
3 offenderet, verebatur. Itaque prius, quam quicquam conaretur, Divitiacum ad se vocari iubet et, cotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Procellum, principem Galliae provinciae, familiarem suum, cui summam omnium rerum fidem habebat, cum eo collo-
4 quitur; simul commonefacit, quae ipso praesente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, et ostendit,
5 quae separatim quisque de eo apud se dixerit; petit atque hortatur, ut sine eius offensione animi vel ipse de eo causa cognita statuatur vel civitatem statuere iubeat.

1 XX. Divitiacus multis cum lacrimis Caesarem complexus obsecrare coepit, ne quid gravius in fratrem
2 statueret: Scire se, illa esse vera, nec quemquam ex eo plus quam se doloris capere, propterea quod, cum ipse gratia plurimum domi atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adulescentiam posset, per se
3 crevisset; quibus opibus ac nervis non solum ad minuendam gratiam, sed paene ad perniciem suam uteretur. Sese tamen et amore fraterno et existimatione
4 vulgi commoveri. Quod si quid ei a Caesare gravius accidisset, cum ipse eum locum amicitiae apud eum teneret, neminem existimaturum non sua voluntate factum: qua ex re futurum, uti totius Galliae animi
5 a se averterentur. Haec cum pluribus verbis flens a Caesare peteret, Caesar eius dextram prendit; consolatus rogat, finem orandi faciat; tanti eius apud se gratiam esse ostendit, uti et rei publicae iniuriam et suum
6 dolorem eius voluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad se vocat, fratrem adhibet; quae in eo reprehendat, ostendit; quae ipse intellegat, quae civitas queratur, proponit; monet, ut in reliquum tempus

omnes suspensiones vitet; praeterita se Divitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit, ut, quae agat, quibuscum loquatur, scire possit.

XXI. Eodem die ab exploratoribus certior factus, 1
hostes sub monte consedissee milia passuum ab ipsius
castris octo, qualis esset natura montis et qualis in
circuitu ascensus, qui cognoscerent, misit. Renuntiatum 2
est facilem esse. De tertia vigilia Titum Labienum,
legatum pro praetore, cum duabus legionibus et iis
ducibus, qui iter cognoverant, summum iugum montis
ascendere iubet; quid sui consilii sit, ostendit. Ipse 3
de quarta vigilia eodem itinere, quo hostes ierant, ad
eos contendit equitatumque omnem ante se mittit.
P. Considius, qui rei militaris peritissimus habebatur 4
et in exercitu L. Sullae et postea in M. Crassi fuerat,
cum exploratoribus praemittitur.

XXII. Prima luce, cum summus mons a [Lucio] 1
Labieno teneretur, ipse ab hostium castris non lon-
gius mille et quingentis passibus abesset, neque, ut
postea ex captivis comperit, aut ipsius adventus aut
Labieni cognitus esset, Considius equo admissio ad eum 2
accurrit, dicit, montem, quem a Labieno occupari vo-
luerit, ab hostibus teneri: id se a Gallicis armis atque
insignibus cognovisse. Caesar suas copias in proximum 3
collem subducit, aciem instruit. Labienus, ut erat ei
praeceptum a Caesare, ne proelium committeret, nisi
ipsius copiae prope hostium castra visae essent, ut
undique uno tempore in hostes impetus fieret, monte
occupato nostros exspectabat proelioque abstinebat.
Multo denique die per exploratores Caesar cognovit, 4
et montem a suis teneri et Helvetios castra movisse
et Considium timore perterritum, quod non vidisset,
pro viso sibi renuntiasse. Eo die, quo consuerat inter- 5
vallo, hostes sequitur et milia passuum tria ab eorum
castris castra ponit.

XXIII. Postridie eius diei, quod omnino biduum 1
supererat, cum exercitui frumentum metiri oporteret,

et quod a Bibracte, oppido Aeduum longe maximo et copiosissimo, non amplius milibus passuum XVIII aberat, rei frumentariae prospiciendum existimavit: iter ab Helvetiis avertit ac Bibracte ire contendit.

2 Ea res per fugitivos L. Aemilii, decurionis equitum

3 Gallorum, hostibus nuntiatur. Helvetii, seu quod timore perterritos Romanos discedere a se existimarent, eo magis, quod pridie superioribus locis occupatis proelium non commisissent, siye eo, quod re frumentaria intercludi posse confiderent, commutato consilio atque itinere converso nostros a novissimo agmine insequi ac lacessere coeperunt.

1 XXIII. Postquam id animum advertit, copias suas Caesar in proximum collem subducit equitatum-

2 que, qui sustineret hostium impetum, misit. Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit legionum

3 quattuor veteranarum [ita, uti supra se]; in summo iugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conscripserat, et omnia auxilia collocari ac totum montem hominibus compleri et interea sarcinas in unum locum conferri et eum ab his, qui in superiore acie

4 constiterant, muniri iussit. Helvetii cum omnibus suis carris secuti impedimenta in unum locum contulerunt; ipsi, confertissima acie relecto nostro equitatu, phalange facta sub primam nostram aciem successerunt.

1 XXV. Caesar, primum suo, deinde omnium ex conspectu remotis equis, ut aequato omnium periculo spem fugae tolleret, cohortatus suos proelium commisit.

2 Milites e loco superiore pilis missis facile hostium phalangem perfregerunt. Ea disiecta gladiis dstrictis

3 in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis et colligatis, cum ferrum se inflexisset, neque evellere neque sinistra impedita satis

4 commode pugnare poterant, multi ut diu iactato brachio praeoptarent scutum manu emittere et nudo

5 corpore pugnare. Tandem vulneribus defessi et pedem

referre et, quod mons suberat circiter mille passuum spatio, eo se recipere coeperunt. Capto monte et 6 succedentibus nostris, Boii et Tulingi, qui hominum milibus circiter xv agmen hostium claudebant et novissimis praesidio erant, ex itinere nostros latere aperto aggressi circumvenire, et id conspicati Helvetii, qui in montem sese receperant, rursus instare et proelium redintegrare coeperunt. Romani conversa signa 7 bipertito intulerunt: prima et secunda acies, ut victis ac summotis resisteret, tertia, ut venientes sustineret.

XXVI. Ita ancipiti proelio diu atque acriter pugnatum est. Diutius cum sustinere nostrorum impetus non possent, alteri se, ut coeperant, in montem receperunt, alteri ad impedimenta et carros suos se contulerunt. Nam hoc toto proelio, cum ab hora septima 2 ad vesperum pugnatum sit, aversum hostem videre nemo potuit. Ad multam noctem etiam ad impedimenta 3 pugnatum est, propterea quod pro vallo carros obiecerant et e loco superiore in nostros venientes tela coniciebant, et non nulli inter carros rotasque mataras ac tragulas subiciebant nostrosque vulnerabant. Diu cum 4 esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti sunt. Ibi Orgetorigis filia atque unus e filiis captus est. Ex eo proelio circiter hominum milia cxxx super- 5 fuerunt eaque tota nocte continenter ierunt: nullam partem noctis itinere intermisso in fines Lingonum die quarto pervenerunt, cum et propter vulnera militum et propter sepulturam occisorum nostri triduum morati eos sequi non potuissent. Caesar ad Lingonas 6 litteras nuntiosque misit, ne eos frumento neve alia re iuvarent: qui si iuvisent, se eodem loco, quo Helvetios, habiturum. Ipse triduo intermisso cum omnibus copiis eos sequi coepit.

XXVII. Helvetii omnium rerum inopia adducti 1 legatos de deditione ad eum miserunt. Qui cum eum 2 in itinere convenissent seque ad pedes proiecissent suppliciterque locuti flentes pacem petissent, atque

eos in eo loco, quo tunc essent, suum adventum ex-
 3 spectare iussisset, paruerunt. Eo postquam Caesar
 pervenit, obsides, arma, servos, qui ad eos perfugissent,
 4 poposcit. Dum ea conquiruntur et conferuntur, nocte
 intermissa, circiter hominum milia sex eius pagi, qui
 Verbigenus appellatur, sive timore perterriti, ne armis
 traditis supplicio afficerentur, sive spe salutis inducti,
 quod in tanta multitudine dediticiorum suam fugam
 aut occultari aut omnino ignorari posse existimarent,
 prima nocte e castris Helvetiorum egressi ad Rhenum
 finesque Germanorum contenderunt.

1 XXVIII. Quod ubi Caesar rescivit, quorum per
 fines ierant, his, uti conquirerent et reducerent, si
 2 sibi purgati esse vellent, imperavit: reductos in hostium
 numero habuit; reliquos omnes obsidibus, armis, per-
 3 fugis traditis in deditionem accepit. Helvetios, Tulingos,
 Latovicos in fines suos, unde erant profecti, reverti
 iussit et, quod omnibus frugibus amissis domi nihil
 erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus imperavit,
 ut iis frumenti copiam facerent; ipsos oppida vicosque,
 4 quos incenderant, restituere iussit. Id ea maxime
 ratione fecit, quod noluit eum locum, unde Helvetii
 discesserant, vacare, ne propter bonitatem agrorum
 Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis finibus
 in Helvetiorum fines transirent et finitimi Galliae
 5 provinciae Allobrogibusque essent. Boios petentibus
 Aeduis, quod egregia virtute erant cogniti, ut in fini-
 bus suis collocarent, concessit; quibus illi agros de-
 derunt quosque postea in parem iuris libertatisque
 condicionem, atque ipsi erant, receperunt.

1 XXVIII. In castris Helvetiorum tabulae repertae
 sunt litteris Graecis confectae et ad Caesarem relatae,
 quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui
 numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent,
 2 et item separatim pueri, senes mulieresque. Quarum
 omnium rerum summa erat capitum: Helvetiorum
 milia CCLXIII, Tulingorum milia XXXVI, Latovicorum

XIII, Rauricorum XXIII, Boiorum XXXII; ex his, qui arma ferre possent, ad milia nonaginta duo. Summa 3 omnium fuerunt ad milia CCLXVIII. Eorum, qui domum redierunt, censu habito, ut Caesar imperaverat, repertus est numerus milium C et X.

XXX. Bello Helvetiorum confecto totius fere Gal- 1 liae legati, principes civitatum, ad Caesarem gratulatum convenerunt: Intellegere sese, tametsi pro veteribus 2 Helvetiorum iniuriis populi Romani ab his poenas bello repetisset, tamen eam rem non minus ex usu terrae Galliae quam populi Romani accidisse, propterea 3 quod eo consilio florentissimis rebus domos suas Helvetii reliquissent, uti toti Galliae bellum inferrent imperioque potirentur locumque domicilio ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia oportunissimum ac fructuosissimum iudicassent, reliquasque civitates stipendiarias haberent. Petierunt, uti sibi concilium totius 4 Galliae in diem certam indicare idque Caesaris voluntate facere liceret: sese habere quasdam res, quas ex communi consensu ab eo petere vellent. Ea re per- 5 missa diem concilio constituerunt et iure iurando, ne quis enuntiaret, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt.

XXXI. Eo concilio dimisso idem principes civita- 1 tum, qui ante fuerant, ad Caesarem reverterunt petieruntque, ut sibi secreto [in occulto] de suo omnium- 2 que salute cum eo agere liceret. Ea re impetrata 3 sese omnes flentes Caesari ad pedes proiecerunt: Non minus se id contendere et laborare, ne ea, quae dixissent, enuntiarentur, quam uti ea, quae vellent, impetrarent, propterea quod, si enuntiatum esset, summum in cruciatum se venturos viderent. Locutus 3 est pro his Divitiacus Aeduus: Galliae totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Aeduos, alterius Arvernos. Hi cum tanto opere de potentatu 4 inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Arvernīs Sequanisque Germani mercede arcesseren-

- 5 tur. Horum primo circiter milia xv Rhenum transisse;
posteaquam agros et cultum et copias Gallorum homines
feri ac barbari adamassent, traductos plures; nunc
esse in Gallia ad centum et viginti milium numerum.
- 6 Cum his Aeduos eorumque clientes semel atque iterum
armis contendisse; magnam calamitatem pulsos ac-
cepisse, omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem
- 7 equitatum amisisse. Quibus proeliis calamitatibusque
fractos, qui et sua virtute et populi Romani hospitio
atque amicitia plurimum ante in Gallia potuissent,
coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos civi-
tatis et iure iurando civitatem obstringere, sese neque
obsides repetituros neque auxilium a populo Romano
imploratorios neque recusatorios, quo minus perpetuo
- 8 sub illorum ditione atque imperio essent. Unum se
esse ex omni civitate Aeduorum, qui adduci non po-
9 tuerit, ut iuraret aut liberos suos obsides daret. Ob
eam rem se ex civitate profugisse et Romam ad sena-
tum venisse auxilium postulatum, quod solus neque
- 10 iure iurando neque obsidibus teneretur. Sed peius
victoribus Sequanis quam Aeduis victis accidisse, prop-
terea quod Ariovistus, rex Germanorum, in eorum
finibus consedisset tertiamque partem agri Sequani,
qui esset optimus totius Galliae, occupavisset et nunc
de altera parte tertia Sequanos decedere iuberet, prop-
terea quod paucis mensibus ante Harudum milia
hominum xxiii ad eum venissent, quibus locus ac
- 11 sedes pararentur. Futurum esse paucis annis, uti
omnes ex Galliae finibus pellerentur atque omnes
Germani Rhenum transirent: neque enim conferendum
esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc
- 12 consuetudinem victus cum illa comparandam. Ario-
vistum autem, ut semel Gallorum copias proelio vicerit,
quod proelium factum sit Admagetobrigae, superbe et
crudeliter imperare, obsides nobilissimi cuiusque liberos
poscere et in eos omnia exempla cruciatusque edere,
si qua res non ad nutum aut ad voluntatem eius facta

sit. Hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: 13
 non posse eius imperia diutius sustinere. Nisi [si] 14
 quid in Caesare populoque Romano sit auxiliū, omni-
 bus Gallis idem esse faciendum, quod Helvetii fecerint,
 ut domo emigrent, aliud domicilium, alias sedes, re-
 motas a Germanis, petant fortunamque, quaecumque
 accadat, experiantur. Haec si enuntiata Ariovisto sint, 15
 non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud
 eum sint, gravissimum supplicium sumat. Caesarem 16
 vel auctoritate sua atque exercitus vel recenti victoria
 vel nomine populi Romani deterrere posse, ne maior
 multitudo Germanorum Rhenum traducatur, Galliam-
 que omnem ab Ariovisti iniuria posse defendere.

XXXII. Hac oratione ab Divitiaco habita, omnes, 1
 qui aderant, magno fletu auxilium a Caesare petere
 coeperunt. Animadvertit Caesar, unos ex omnibus 2
 Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri fa-
 cerent, sed tristes capite demisso terram intueri. Eius
 rei quae causa esset, miratus ex ipsis quaesiit. Nihil 3
 Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti per-
 manere. Cum ab his saepius quaereret neque ullam
 omnino vocem exprimere posset, idem Divitiacus Ae-
 dius respondit: Hoc esse miseriorem et gravio- 4
 rem fortunam Sequanorum quam reliquorum, quod soli ne
 in occulto quidem queri neque auxilium implorare aude-
 rent absentisque Ariovisti crudelitatem, velut si coram
 adesset, horrerent, propterea quod reliquis tamen fugae 5
 facultas daretur, Sequanis vero, qui intra fines suos
 Ariovistum recepissent, quorum oppida omnia in po-
 testate eius essent, omnes cruciatus essent perferendi.

XXXIII. His rebus cognitis Caesar Gallorum ani- 1
 mos verbis confirmavit pollicitusque est, sibi eam rem
 curae futuram: magnam se habere spem, et beneficio
 suo et auctoritate adductum Ariovistum finem iniuriis
 facturum. Hac oratione habita concilium dimisit. Et 2
 secundum ea multae res eum hortabantur, quare sibi
 eam rem cogitandam et suscipiendam putaret, in pri-

- mis, quod Aeduos, fratres consanguineosque saepe numero a senatu appellatos, in servitute atque in ditione videbat Germanorum teneri, eorumque obsides esse apud Ariovistum ac Sequa os intellegebat; quod in tanto imperio populi Romani turpissimum sibi et re publicae esse arbitrabatur. Paulatim autem Germanos consuescere Rhenum transire, et in Galliam magnam eorum multitudinem venire, populo Romano periculosum videbat, neque sibi homines feros ac barbaros temperaturos existimabat, quin, cum omnem Galliam occupavissent, ut ante Cimbri Tentonique fecissent, in provinciam exirent atque inde in Italiam contenderent, praesertim cum Sequanos a provincia nostra Rhodanus divideret; quibus rebus quam maturime occurrendum putabat. Ipse autem Ariovistus tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, ut ferendus non videretur.

- 1 XXXIII. Quam ob rem placuit ei, ut ad Ariovistum legatos mitteret, qui ab eo postularent, ut aliquem locum medium utriusque colloquio deligeret, velle sese de re publica et summis utriusque rebus cum eo agere. Ei legationi Ariovistus respondit: Siquid ipsi a Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse; si quid ille se velit, illum ad se venire oportere. Praeterea se neque sine exercitu in eas partes Galliae venire audere, quas Caesar possideret, neque exercitum sine magno commeatu atque molimento in unum locum contrahere posse. Sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, aut Caesari aut omnino populo Romano negotii esset.

- 1 XXXV. His responsis ad Caesarem relatis iterum ad eum Caesar legatos cum his mandatis mittit. 2 Quoniam tanto suo populique Romani beneficio affectus, cum in consulatu suo rex atque amicus a senatu appellatus esset, hanc sibi populoque Romano gratiam referret, ut in colloquium venire invitatus gravaretur neque de communi re dicendum sibi e-

cognoscendum putaret, haec esse, quae ab eo postu-
laret: primum, ne quam multitudinem hominum am- 3
plius trans Rhenum in Galliam traduceret; deinde,
obsides, quos haberet ab Aeduis, redderet, Sequanis-
que permetteret, ut, quos illi haberent, voluntate eius
reddere illis liceret; neve Aeduos iniuria lacesseret,
neve his sociisque eorum bellum inferret. Si id ita 4
fecisset, sibi populoque Romano perpetuam gratiam
atque amicitiam cum eo futuram; si non impetraret,
sese, quoniam M. Messala, M. Pisone consulibus se-
natus censuisset, uti, quicumque Galliam provinciam
obtineret, quod commodo rei publicae facere posset,
Aeduos ceterosque amicos populi Romani defenderet,
se Aeduorum iniurias non neglecturum.

XXXVI. Ad haec Ariovistus respondit: Ius esse 1
belli, ut, qui vicissent, iis, quos vicissent, quem ad mo-
dum vellent, imperarent: item populum Romanum
victis non ad alterius praescriptum, sed ad suum ar-
bitrium imperare consuesse. Si ipse populo Romano 2
non praescriberet, quem ad modum suo iure uteretur,
non oportere sese a populo Romano in suo iure im-
pediri. Aeduos sibi, quoniam belli fortunam temptas- 3
sent et armis congressi ac superati essent, stipendiarios
esse factos. Magnam Caesarem iniuriam facere, qui 4
suo adventu vectigalia sibi deteriora faceret. Aeduis 5
se obsides redditurum non esse, neque his neque eorum
sociis iniuria bellum illaturum, si in eo manerent,
quod convenisset, stipendiumque quotannis penderent;
si id non fecissent, longe iis fraternal nomen populi
Romani afuturum. Quod sibi Caesar denuntiaret, se 6
Aeduorum iniurias non neglecturum, neminem secum
sine sua pernicie contendisse. Cum vellet, congrede- 7
retur: intellecturum, quid invicti Germani, exercitatissimi
in armis, qui inter annos XIII tectum non subissent,
virtute possent.

XXXVII. Haec eodem tempore Caesari mandata 1
referebantur, et legati ab Aeduis et a Treveris venie-

2 bant: Aedui questum, quod Harudes, qui nuper in
 Galliam transportati essent, fines eorum popularentur:
 sese ne obsidibus quidem datis pacem Ariovisti redi-
 3 mere potuisse; Treveri autem, pagos centum Sueborum
 ad ripas Rheni consedissee, qui Rhenum transire cona-
 rentur; his praeesse Nisum et Cimberium fratres.
 4 Quibus rebus Caesar vehementer commotus maturan-
 dum sibi existimavit, ne, si nova manus Sueborum
 cum veteribus copiis Ariovisti sese coniunxisset, minus
 5 facile resisti posset. Itaque re frumentaria, quam
 celerrime potuit, comparata magnis itineribus ad
 Ariovistum contendit.

1 XXXVIII. Cum tridui viam processisset, nuntiatum
 est ei, Ariovistum cum suis omnibus copiis ad occu-
 pandum Vesontionem, quod est oppidum maximum
 Sequanorum, contendere triduique viam a suis finibus
 2 profecisse. Id ne accideret, magno opere sibi prae-
 3 cavendum Caesar existitabat. Namque omnium rerum,
 quae ad bellum usui erant, summa erat in eo oppido
 4 facultas, idque natura loci sic muniebatur, ut magnam
 ad ducendum bellum daret facultatem, propterea quod
 flumen [alduas] Dubis ut circino circumductum paene
 5 totum oppidum cingi; reliquum spatium, quod est
 non amplius pedum M sescentorum, qua flumen inter-
 mittit, mons continet magna altitudine, ita, ut radices
 montis ex utraque parte ripae fluminis contingant.
 6 Hunc murus circumdatus arcem efficit et cum oppido
 7 coniungit. Huc Caesar magnis nocturnis diurnisque
 itineribus contendit occupatoque oppido ibi praesidium
 collocat.

1 XXXVIII. Dum paucos dies ad Vesontionem rei
 frumentariae commeatusque causa moratur, ex per-
 contatione nostrorum vocibusque Gallorum ac mer-
 catorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos,
 incredibili virtute atque exercitatione in armis esse
 praedicabant (saepe numero sese cum his congressos
 ne vultum quidem atque aciem oculorum dicebant

ferre potuisse), tantus subito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animosque perturbaret. Hic primum ortus est a tribunis militum, praefectis reliquisque, qui ex urbe amicitiae causa Caesarem secuti non magnum in re militari usum habebant: quorum alius alia causa illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse diceret, petebat, ut eius voluntate discedere liceret; non nulli pudore adducti, ut timoris suspicionem vitarent, remanebant. Hi neque vultum fingere neque interdum lacrimas tenere poterant: abditum in tabernaculis aut suum fatum querebantur aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur. [Vulgo totis castris testamenta obsignabantur.] Horum vocibus ac timore paulatim etiam ii, qui magnum in castris usum habebant, milites centurionesque, quique equitatu praerant, perturbabantur. Qui se ex his minus timidos existimari volebant, non se hostem vereri, sed angustias itineris et magnitudinem silvarum, quae intercederent inter ipsos atque Ariovistum, aut rem frumentariam, ut satis commode supportari posset, timere dicebant. Non nulli etiam Caesari nuntiant, cum castra moveri ac signa ferri iussisset, non fore dicto audientes milites neque propter timorem signa luros.

XXXX. Haec cum animadvertisset, convocato consilio omniumque ordinum ad id consilium adhibitis centurionibus vehementer eos incusavit: primum quod, aut quam in partem aut quo consilio ducerentur, sibi quaerendum aut cogitandum putarent. Ariovistum se consule cupidissime populi Romani amicitiam appetisse: cur hunc tam temere quisquam ab officio discessurum iudicaret? Sibi quidem persuaderi, cognitis suis postulatis atque aequitate condicionum perspecta, eum neque suam neque populi Romani gratiam repudiaturum. Quod si furore atque amentia impulsus bellum intulisset, quid tandem vererentur? aut cur de sua virtute aut de ipsius diligentia desperarent? Factum eius

- hostis periculum patrum nostrorum memoria, cum Cimbris et Teutonis a Gaio Mario pulsus non minorem laudem exercitus quam ipse imperator meritus videbatur; factum etiam nuper in Italia servili tumultu quos tamen aliquid usus ac disciplina, quae a nobis
- 6 accepissent, sublevarent. Ex quo iudicari posse, quantum haberet in se boni constantia, propterea quod, quos aliquamdiu inermos sine causa timuissent, hos
- 7 postea armatos ac victores superassent. Denique hos esse eosdem, quibuscum saepe numero Helvetii congressi non solum in suis, sed etiam in illorum finibus plerumque superarint, qui tamen pares esse nostro
- 8 exercitui non potuerint. Si quos adversum proelium et fuga Gallorum commoveret, hos, si quaerent, reperire posse, diuturnitate belli defetigatis Gallis Ariovistum, cum multos menses castris se ac paludibus tenuisset neque sui potestatem fecisset, desperantes iam de pugna et dispersos subito adortum magis
- 9 ratione et consilio quam virtute vicisse. Cui rationi contra homines barbaros atque imperitos locus fuisset, hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi
- 10 posse. Qui suum timorem in rei frumentariae simulationem angustiasque itineris conferrent, facere arroganter, cum aut de officio imperatoris desperare aut
- 11 praescribere viderentur. Haec sibi esse curae; frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare, iamque esse in agris frumenta matura; de itinere ipsos
- 12 brevi tempore iudicatuuros. Quod non fore dicto audientes neque signa laturo dicantur, nihil se ea re commoveri: scire enim, quibuscumque exercitus dicto audiens non fuerit, aut male re gesta fortunam defuisse aut aliquo facinore comperto avaritiam esse convictam; suam innocentiam perpetua vita, felicitatem Helvetiorum
- 13 bello esse perspectam. Itaque se, quod in longiorem diem collaturus fuisset, repraesentaturum et proxima nocte de quarta vigilia castra moturum, ut quam primum intellegere posset, utrum apud eos pudor atque

officium an timor valeret. Quod si praeterea nemo 14
sequatur, tamen se cum sola decima legione iturum,
de qua non dubitaret, sibique eam praetoriam cohör-
tem futuram. Huic legioni Caesar et indulserat prae- 15
cipue et propter virtutem confidebat maxime.

XXXXI. Hac oratione habita mirum in modum 1
conversae sunt omnium mentes summaque alacritas
et cupiditas belli gerendi innata est, princepsque decima 2
legio per tribunos militum ei gratias egit, quod de se
optimum iudicium fecisset, seque esse ad bellum
gerendum paratissimam confirmavit. Deinde reliquae 3
legiones cum tribunis militum et primorum ordinum
centurionibus egerunt, uti Caesari satis facerent: se
neque umquam dubitasse neque timuisse, neque de
summa belli suum iudicium, sed imperatoris esse
existimavisse. Eorum satisfactione accepta et itinere 4
exquisito per Divitiacum, quod ex aliis ei maximam
fidem habebat, ut milium amplius quinquaginta cir-
cuitu locis apertis exercitum duceret, de quarta vigilia,
ut dixerat, profectus est. Septimo die, cum iter non 5
intermitteret, ab exploratoribus certior factus est,
Ariovisti copias a nostris milibus passuum quattuor
et xx abesse.

XXXXII. Cognito Caesaris adventu Ariovistus 1
legatos ad eum mittit: quod antea de colloquio pos-
tulasset, id per se fieri licere, quoniam propius ac-
cessisset, seque id sine periculo facere posse existimare.
Non respuit condicionem Caesar, iamque eum ad sani- 2
tatem reverti arbitrabatur, cum id, quod antea petenti
denegasset, ultro polliceretur, magnamque in spem 3
veniebat, pro suis tantis populique Romani in eum
beneficiis cognitis suis postulatis fore, uti pertinacia
desisteret. Dies colloquio dictus est ex eo die quintus.
Interim saepe ultro citroque cum legati inter eos 4
mitterentur, Ariovistus postulavit, ne quem peditem
ad colloquium Caesar adduceret: vereri se, ne per in-
sidias ab eo circumveniretur; uterque cum equitata

5 veniret: alia ratione sese non esse venturum
 quod neque colloquium interposita causa
 neque salutem suam Gallorum equitatum
 audebat, commodissimum esse statuit, omnia
 Gallis equitibus detractis eo legionarios in
 decimae, cui quam maxime confidebat, in
 praesidium quam amicissimum, si quid
 6 esset, haberet. Quod cum fieret, non irridens
 ex militibus decimae legionis dixit, plus,
 citus esset, Caesarem [ei] facere: pollicens
 cohortis praetoriae loco decimam legionem
 ad equum rescribere.

1 XXXIII. Planicies erat magna et in
 terrenus satis grandis. Hic locus aequo
 2 ab castris Ariovisti et Caesaris aberat.
 dictum, ad colloquium venerunt. Legio
 quam equis vexerat, passibus ducentis a
 constituit; item equites Ariovisti pari inter
 3 stiterunt. Ariovistus, ex equis ut colloquium
 praeter se denos ut ad colloquium adducere
 4 lavit. Ubi eo ventum est, Caesar initio
 senatusque in eum beneficia commemoravit
 appellatus esset a senatu, quod amicus, cum
 amplissime missa; quam rem et paucis
 pro magnis hominum officiis consuesse tractare
 5 illum, cum neque aditum neque causam
 iustam haberet, beneficio ac liberalitate suam
 6 ea praemia consecutum. Docebat etiam, cum
 quamque iustae causae necessitudinis ipsis
 7 intercederent, quae senatus consulta quotiens
 honorifica in eos facta essent, ut omni tempore
 Galliae principatum Aedui tenuissent,
 8 quam nostram amicitiam appetissent. Postquam
 hanc esse consuetudinem, ut socios atque
 modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate
 auctiores velit esse; quod vero ad amicitiam
 Romani attulissent, id iis eripi quis posset.

Postulavit deinde eadem, quae legatis in mandatis 9
dederat: ne aut Aeduis aut eorum sociis bellum in-
ferret; obsides redderet; si nullam partem Germano-
rum domum remittere posset, at ne quos amplius
Rhenum transire pateretur.

XXXVIII. Ariovistus ad postulata Caesaris pauca 1
respondit, de suis virtutibus multa praedicavit: Trans- 2
isse Rhenum sese non sua sponte, sed rogatum et
arcessitum a Gallis; non sine magna spe magnisque
praemiis domum propinquosque reliquisse; sedes ha-
bere in Gallia ab ipsis concessas, obsides ipsorum
voluntate datos; stipendium capere iure belli, quod
victores victis imponere consuerint. Non sese Gallis, 3
sed Gallos sibi bellum intulisse: omnes Galliae civi-
tates ad se oppugnandum venisse ac contra se castra
habuisse; eas omnis copias a se uno proelio pulsas
ac superatas esse. Si iterum experiri velint, se ite- 4
rum paratum esse decertare; si pace uti velint, ini-
quum esse de stipendio recusare, quod sua voluntate
ad id tempus pependerit. Amicitiam populi Romani 5
sibi ornamento et praesidio, non detrimento esse oportere, idque se ea spe petisse. Si per populum Roma-
num stipendium remittatur et deditici subtrahantur,
non minus libenter sese recusaturum populi Romani
amicitiam, quam appetierit. Quod multitudinem Ger- 6
manorum in Galliam traducat, id se sui muniendi,
non Galliae impugnandae causa facere: eius rei testi-
monium esse, quod nisi rogatus non venerit et quod
bellum non intulerit, sed defenderit. Se prius in Gal- 7
liam venisse quam populum Romanum. Numquam
ante hoc tempus exercitum populi Romani Galliae
provinciae finibus egressum. Quid sibi vellet? Cur 8
in suas possessiones veniret? Provinciam suam hanc
esse Galliam, sicut illam nostram. Ut ipsi concedi
non oporteret, si in nostros fines impetum faceret, sic
item nos esse iniquos, quod in suo iure se interpel-
laremus. Quod fratres Aeduos appellatos diceret, non 8

se tam barbarum neque tam imperitum esse rerum,
 ut non sciret, neque bello Allobrogum proximo Ae-
 dnos Romanis auxilium tulisse, neque ipsos in his
 contentionibus, quas Aedui secum et cum Sequanis
 10 habuissent, auxilio populi Romani usos esse. Debere
 se suspicari, simulata Caesarem amicitia, quod exer-
 citum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere.
 11 Qui nisi decedat atque exercitum deducat ex his re-
 gionibus, sese illum non pro amico, sed hoste habi-
 12 turum. Quod si eum interfecerit, multis sese nobilibus
 principibusque populi Romani gratum esse facturum:
 id se ab ipsis per eorum nuntios compertum habere,
 quorum omnium gratiam atque amicitiam eius morte
 13 redimere posset. Quod si discessisset et liberam
 possessionem Galliae sibi tradidisset, magno se
 illum praemio remuneraturum et, quaecumque bella
 geri vellet, sine ullo eius labore et periculo confec-
 turum.

1 XXXV. Multa ab Caesare in eam sententiam
 dicta sunt, quare negotio desistere non posset: [et]
 neque suam neque populi Romani consuetudinem pati,
 uti optime merentes socios desereret, neque se iudi-
 care, Galliam potius esse Ariovisti quam populi Ro-
 2 mani. Bello superatos esse Arvernos et Rutenos ab
 Quinto Fabio Maximo, quibus populus Romanus igno-
 visset neque in provinciam redeisset neque stipendium
 3 imposuisset. Quod si antiquissimum quodque tempus
 spectari oporteret, populi Romani iustissimum esse in
 Gallia imperium; si iudicium senatus observari oporteret,
 liberam debere esse Galliam, quam bello victam
 suis legibus uti voluisset.

1 XXXVI. Dum haec in colloquio geruntur, Caesari
 nuntiatum est, equites Ariovisti propius tumulum
 accedere et ad nostros adequitare, lapides telaque in
 2 nostros conicere. Caesar loquendi finem facit seque
 ad suos recepit suisque imperavit, ne quod omnino
 3 telum in hostes reicerent. Nam etsi sine ullo peri-

culo legionis delectae cum equitatu proelium fore videbat, tamen committendum non putabat, ut pulsus hostibus dici posset eos ab se per fidem in colloquio circumventos. Posteaquam in vulgus militum elatum 4 est, qua arrogantia in colloquio Ariovistus usus omni Gallia Romanis interdixisset, impetumque in nostros eius equites fecissent, eaque res colloquium ut diremisset, multo maior alacritas studiumque pugnandi maius exercitui iniectum est.

XXXXVII. Biduo post Ariovistus ad Caesarem 1 legatos mittit: Velle se de his rebus, quae inter eos agi coeptae neque perfectae essent, agere cum eo: uti aut iterum colloquio diem constitueret aut, si id minus vellent, e suis [legatis] aliquem ad se mitteret. Colloquendi Caesari causa visa non est, et eo magis, 2 quod pridie eius diei Germani retineri non potuerant, quin in nostros tela conicerent. Legatum e suis sese 3 magno cum periculo ad eum missurum et hominibus feris obiecturum existimabat. Commodissimum visum 4 est Gaium Valerium Procillum, C. Valeri Caburi filium, summa virtute et humanitate adolescentem, cuius pater a Gaio Valerio Flacco civitate donatus erat, et propter fidem et propter linguae Gallicae scientiam, qua multa iam Ariovistus longinqua consuetudine utebatur, et quod in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere et Marcum Metium, qui hospitio Ariovisti utebatur. His mandavit, ut, quae diceret 5 Ariovistus, cognoscerent et ad se referrent. Quos cum 6 apud se in castris Ariovistus conspexisset, exercitu suo praesente conclamavit: Quid ad se venirent? an speculandi causa? Conantis dicere prohibuit et in catenas coniecit.

XXXXVIII. Eodem die castra promovit et mili- 1 bus passuum sex a Caesaris castris sub monte con-sedit. Postridie eius diei praeter castra Caesaris suas 2 copias traduxit et milibus passuum duobus ultra eum castra fecit eo consilio, uti frumento commeatuque,

- qui ex Sequanis et Aeduis supportaretur, Caesar
 3 intercluderet. Ex eo die dies continuos quinque Ca
 sar pro castris suas copias produxit et aciem instru
 tam habuit, ut, si vellet Ariovistus proelio contender
 4 ei potestas non deesset. Ariovistus his omnibus di
 bus exercitum castris continuit, equestri proelio co
 5 die contendit. Genus hoc erat pugnae, quo se Ger
 mani exercuerant. Equitum milia erant sex, totide
 numero pedites velocissimi ac fortissimi, quos ex om
 copia singuli singulos suae salutis causa delegerant
 6 cum his in proeliis versabantur. Ad eos se equit
 recipiebant: hi, si quid erat durius, concurrebant,
 qui graviore vulnere accepto equo deciderat, circun
 7 sistebant; si quo erat longius prodeundum aut cel
 rius recipiendum, tanta erat horum exercitatione cel
 ritas, ut iubis equorum sublevati cursum adaequarent.
- 1 XXXXVIII. Ubi eum castris se tenere Caesar
 intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eu
 locum, quo in loco Germani consederant, circiter pa
 sus sescentos ab his, castris idoneum locum deleg
 2 acieque triplici instructa ad eum locum venit. Prima
 et secundam aciem in armis esse, tertiam castra m
 3 nire iussit. Hic locus ab hoste circiter passus sesce
 tos, uti dictum est, aberat. Eo circiter hominu
 numero sedecim milia expedita cum omni equita
 Ariovistus misit, quae copiae nostros perterrerent
 4 munitione prohiberent. Nihilo setius Caesar, ut an
 constituerat, duas acies hostem propulsare, tertia
 5 opus perficere iussit. Munitis castris duas ibi legi
 nes reliquit et partem auxiliorum, quattuor reliquas
 castra maiora reduxit.
- 1 L. Proximo die instituto suo Caesar e castris
 utrisque copias suas eduxit paulumque a maiorib
 castris progressus aciem instruxit, hostibus pugnan
 2 potestatem fecit. Ubi ne tum quidem eos prodire in
 tellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit.
 Tum demum Ariovistus partem suarum copiarum, qu

castra minora oppugnaret, misit. Acriter utrimque 3
usque ad vesperum pugnatum est. Solis occasu suas
copias Ariovistus multis et illatis et acceptis vulneri-
bus in castra reduxit. Cum ex captivis quaereret 4
Caesar, quam ob rem Ariovistus proelio non decer-
taret, hanc reperiebat causam, quod apud Germanos
ea consuetudo esset, ut matres familiae eorum sor-
tibus et vaticinationibus declararent, utrum proelium
committi ex usu esset necne; eas ita dicere: non esse 5
fas Germanos superare, si ante novam lunam proelio
contendissent.

LI. Postridie eius diei Caesar praesidium utris- 1
que castris, quod satis esse visum est, reliquit, omnis
alarios in conspectu hostium pro castris minoribus
constituit, quod minus multitudine militum legionariorum
pro hostium numero valebat, ut ad speciem
alariis uteretur; ipse triplici instructa acie usque ad
castra hostium accessit. Tum demum necessario Ger- 2
mani suas copias castris eduxerunt generatimque con-
stituerunt paribus intervallis, Harudes, Marcomanos,
Triboces, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Suebos, om-
nemque aciem suam raedis et carris circumdederunt,
ne qua spes in fuga relinqueretur. Eo mulieres im- 3
posuerunt, quae in proelium proficiscentes passis ma-
nibus flentes implorabant, ne se in servitatem Romanis
traderent.

LII. Caesar singulis legionibus singulos legatos 1
et quaestorem praefecit, uti eos testes suae quisque
virtutis haberet; ipse a dextro cornu, quod eam par- 2
tem minime firmam hostium esse animadverterat, proe-
lium commisit. Ita nostri acriter in hostes signo dato 3
impetum fecerunt, itaque hostes repente celeriterque
procurrerunt, ut spatium pila in hostes coniciendi non
daretur. Reiectis pilis comminus gladiis pugnatum 4
est. At Germani celeriter ex consuetudine sua pha-
lange facta impetus gladiatorum exceperunt. Reperti 5
sunt complures nostri milites, qui in phalangas in-

silirent et scuta manibus revellerent et desuper vul-
 6 nerarent. Cum hostium acies a sinistro cornu puls-
 atque in fugam conversa esset, a dextro cornu vehe-
 menter multitudo suorum nostram aciem premebant.
 7 Id cum animadvertisset Publius Crassus adolescens
 qui equitatu praeerat, quod expeditior erat quam i-
 qui inter aciem versabantur, tertiam aciem laborant-
 bus nostris subsidio misit.

1 LIII. Ita proelium restitutum est, atque omne
 hostes terga verterunt neque prius fugere destiterunt
 quam ad flumen Rhenum milia passuum ex eo loc-
 2 circiter quinque pervenerunt. Ibi perpauci aut viribus
 confisi tranare contenderunt aut lintribus inventis sibi
 3 salutem reppererunt. In his fuit Ariovistus, qui na-
 viculam deligatam ad ripam nactus ea profugit; reli-
 quos omnes equitatu consecuti nostri interfecerunt.
 4 Duae fuerunt Ariovisti uxores, una Sueba natione, quar-
 domo secum duxerat, altera Norica, regis Vocconii
 soror, quam in Gallia duxerat a fratre missam: utraque
 in ea fuga perierunt; duae filiae: harum altera occisa, al-
 5 tera capta est. Gaius Valerius Proculus, cum a custodi-
 bus in fuga trinis catenis vinctus traheretur, in ipsius
 6 Caesarem hostis equitatu persequentem incidit. Qua-
 quidem res Caesari non minorem quam ipsa victori-
 voluptatem attulit, quod hominem honestissimum pro-
 vinciae Galliae, suum familiarem et hospitem, ereptum
 e manibus hostium, sibi restitutum videbat, neque eius
 calamitate de tanta voluptate et gratulatione quicquam
 7 quam fortuna deminuerat. Is se praesente de se te-
 sortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur
 an in aliud tempus reservaretur: sortium benefici-
 8 se esse incolumem. Item Marcus Metius repertus est
 ad eum reductus est.

1 LIV. Hoc proelio trans Rhenum nuntiato Suebi
 qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti coepe-
 runt; quos Ubii, qui proximi Rhenum incolunt, per-
 territos [senserunt] insecuti magnum ex his numerum

occiderunt. Caesar, una aestate duobus maximis bel- 2
lis confectis, maturius paulo, quam tempus anni postu-
labat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit; hi-
bernis Labienum praeposuit; ipse in citeriorem Galliam 3
ad conventus agendos profectus est.

C. IULI CAESARIS BELLI GALLICI LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

[A. U. C. DCLXXXVII.] I. Bellum Belgicum.

Belgae omnes contra populum Romanum coniurant prae-
ter Remos. Eorum oppidum Bibrax a Belgis oppugnatum Cae-
sar subsidio misso obsidione liberat, c. I—X. Discedentes
Belgas insecutus in fugam conicit, c. XI. Suessiones, Bello-
vacos, Ambianos in fidem accipit, c. XII—XV. Nervios for-
titer repugnantes cum Atrebatibus ac Viromanduis devincit,
c. XVI—XXVIII. Item Aduatucos obsessos magna clade af-
ficit, c. XXVIII—XXXIII.

II. Aremoricae gentes subactae. Hiberna Caesaris.

P. Crassus gentes Aremoricas in dicionem populi Romani
redegit, c. XXXIII. Omni Gallia pacata Caesar legiones in
hiberna deducit, ipse in Italiam proficiscitur, c. XXXV.

I. Cum esset Caesar in citeriore Gallia [in hi- 1
bernis], ita uti supra demonstravimus, crebri ad eum
rumores afferebantur, litterisque item Labieni certior
fiebat, omnes Belgas, quam tertiam esse Galliae par-
tem dixeramus, contra populum Romanum coniurare
obsidesque inter se dare. Coniurandi has esse causas: 2

primum, quod vererentur, ne omni pacata Gallia ad
 3 eos exercitus noster adduceretur; deinde, quod ab non
 nullis Gallis sollicitarentur, partim qui, ut Germanos
 diutius in Gallia versari noluerant, ita populi Romani
 exercitum hiemare atque inveterascere in Gallia mo-
 leste ferebant, partim qui mobilitate et levitate animi
 4 novis imperiis studebant; ab non nullis etiam, quod in
 Gallia a potentioribus atque iis, qui ad conducendos
 homines facultates habebant, vulgo regna occupaban-
 tur, qui minus facile eam rem imperio nostro conse-
 qui poterant.

1 II. His nuntiis litterisque commotus Caesar duas
 legiones in citeriore Gallia novas conscripsit et inita
 aestate, in interiorem Galliam qui deduceret, Quintum
 2 Pedium legatum misit. Ipse, cum primum pabuli co-
 3 pia esse inciperet, ad exercitum venit. Dat negotium
 Senonibus reliquisque Gallis, qui finitimi Belgis erant,
 uti ea, quae apud eos gerantur, cognoscant seque de
 4 his rebus certiores faciant. Hi constanter omnes
 nuntiaverunt, manus cogi, exercitum in unum locum
 conduci. Tum vero dubitandum non existimavit, quin
 5 ad eos proficisceretur. Re frumentaria comparata cas-
 tra movet diebusque circiter quindecim ad fines Bel-
 garum pervenit.

1 III. Eo cum de improvviso celeriusque omni opi-
 nione venisset, Remi, qui proximi Galliae ex Belgis
 sunt, ad eum legatos Iccium et Andocumborium, pri-
 2 mos civitatis, miserunt, qui dicerent, se suaque omnia
 in fidem atque in potestatem populi Romani permit-
 tere, neque se cum Belgis reliquis consensisse neque
 3 contra populum Romanum coniurasse, paratosque esse
 et obsides dare et imperata facere et oppidis recipere
 4 et frumento ceterisque rebus invare; reliquos omnes
 Belgas in armis esse, Germanosque, qui cis Rhenum
 5 incolant, sese cum his coniunxisse, tantumque esse
 eorum omnium furorem, ut ne Suessiones quidem
 fratres consanguineosque suos, qui eodem iure et is

dem legibus utantur, unum imperium unumque magistratum cum ipsis habeant, detertere potuerint, quin cum his consentirent.

III. Cum ab his quaereret, quae civitates quantaeque in armis essent et quid in bello possent, sic reperiēbat: Plerosque Belgas esse ortos ab Germanis Rhenumque antiquitus traductos propter loci fertilitatem ibi consedissee Gallosque, qui ea loca incolerent, expulsi, solosque esse, qui patrum nostrorum memoria omni Gallia vexata Teutonos Cimbrosque intra fines suos ingredi prohibuerint; qua ex re fieri, uti earum rerum memoria magnam sibi auctoritatem magnosque spiritus in re militari sumerent. De numero eorum omnia se habere explorata Remi dicebant, propterea quod, propinquitatibus affinitatibusque coniuncti, quantum quisque multitudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum pollicitus sit, cognoverint. Plurimum inter eos Bellovacos et virtute et auctoritate et hominum numero valere: hos posse conficere armata milia centum; pollicitos ex eo numero electa sexaginta, totiusque belli imperium sibi postulare. Suessiones suos esse finitimos; latissimos feracissimosque agros possidere. Apud eos fuisse regem nostra etiam memoria Divitiacum, totius Galliae potentissimum, qui cum magnae partis harum regionum, tam etiam Britanniae imperium obtinuerit; nunc esse regem Galbam: ad hunc propter iustitiam prudentiamque summam totius belli omnium voluntate deferri; oppida habere numero XII, polliceri milia armata quinquaginta; totidem Nervios, qui maxime feri inter ipsos habeantur longissimeque absint; quindecim milia Atrebatas, Ambianos decem milia, Morinos XXV milia, Menapios VII milia, Caletos X milia, Vellocasses et Viromandos totidem, Aduatucos decem et novem milia; Condrusos, Eburones, Caeroesos, Paemanos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad XL milia.

V. Caesar Remos cohortatus liberaliterque ora-

- tionem prosecutus omnem senatum ad se conve-
 principumque liberos obsides ad se adduci iussit. Q
 2 omnia ab his diligenter ad diem facta sunt. I
 Divitiacum Aeduum magno opere cohortatus do
 quanto opere rei publicae communisque salutis in
 sit manus hostium distineri, ne cum tanta multitu
 3 uno tempore configendum sit. Id fieri posse, si a
 copias Aedni in fines Bellovacorum introduxerint
 eorum agros populari coeperint. His mandatis
 4 ab se dimittit. Postquam omnes Belgarum copias
 unum locum coactas ad se venire vidit, neque
 longe abesse, ab iis, quos miserat, exploratoribus
 ab Remis cognovit, flumen Axonam, quod est in
 tremis Remorum finibus, exercitum traducere mat
 5 vit atque ibi castra posuit. Quae res et latus un
 castrorum ripis fluminis munebat et, post eum o
 essent, tuta ab hostibus reddebat et, commeatus
 Remis reliquisque civitatibus ut sine periculo ad
 6 portari possent, efficiebat. In eo flumine pons
 Ibi praesidium ponit et in altera parte fluminis Q
 tum Titurium Sabinum legatum cum sex cohort
 relinquit; castra in altitudinem pedum XII vallo fo
 que duodeviginti pedum munire iubet.
- 1 VI. Ab his castris oppidum Remorum non
 Bibrax aberat milia passuum octo. Id ex iti
 magno impetu Belgae oppugnare coeperunt. A
 2 eo die sustentatum est. Gallorum eadem atque
 garum oppugnatio est haec. Ubi circumiecta m
 tudine hominum totis moenibus undique in mu
 lapides iaci coepti sunt murusque defensoribus n
 tus est, testudine facta portas succendunt murum
 3 subruunt. Quod tum facile fiebat. Nam cum t
 multitudo lapides ac tela conicerent, in muro
 4 sistendi potestas erat nulli. Cum finem oppugn
 nox fecisset, Iccius Remus, summa nobilitate et gr
 inter suos, qui tum oppido praefuerat, unus ex
 qui legati de pace ad Caesarem venerant, nuntium

eum mittit, nisi subsidium sibi submittatur, sese diutius sustinere non posse.

VII. Eo de media nocte Caesar isdem ducibus 1
usus, qui nuntii ab Iccio venerant, Numidas et Cretas
sagittarios et funditores Baleares subsidio oppidanis
mittit. Quorum adventu et Remis cum spe defen- 2
sionis studium propugnandi accessit, et hostibus eadem
de causa spes potiundi oppidi discessit. Itaque pau- 3
lisper apud oppidum morati agrosque Remorum depopu-
lati, omnibus vicis aedificiisque, quos adire potue-
rant, incensis ad castra Caesaris omnibus copiis con-
tenderunt et ab milibus passuum minus duobus castra
posuerunt; quae castra, ut fumo atque ignibus signi- 4
ficabatur, amplius milibus passuum octo in latitudinem
patebant.

VIII. Caesar primo et propter multitudinem hos- 1
tium et propter eximiam opinionem virtutis proelio
supersedere statuit; cotidie tamen equestribus proeliis,
quid hostis virtute posset et quid nostri auderent,
periclitabatur. Ubi nostros non esse inferiores intel- 2
lexit, loco pro castris ad aciem instruendam natura
oportuno atque idoneo, quod is collis, ubi castra posita
erant, paululum ex planicie editus tantum adversus
in latitudinem patebat, quantum loci acies instructa
occupare poterat, atque ex utraque parte lateris deiec-
tus habebat et in frontem leniter fastigatus paulatim
ad planiciem redibat, ab utroque latere eius collis 3
transversam fossam obduxit circiter passuum quadrin-
gentorum et ad extremas fossas castella constituit
ibique tormenta collocavit, ne, cum aciem instruxisset, 4
hostes, quod tantum multitudine poterant, ab lateri-
bus pugnantes suos circumvenire possent. Hoc facto 5
duabus legionibus, quas proxime conscripserat, in cas-
tris relictis, ut, si quo opus esset, subsidio duci pos-
sent, reliquas sex legiones pro castris in acie con-
stituit. Hostes item suas copias ex castris eductas
instruxerant.

1 VIII. Palus erat non magna inter nostrum at-
 que hostium exercitum. Hanc si nostri transirent
 hostes expectabant; nostri autem, si ab illis initium
 transeundi fieret, ut impeditos aggredierentur, parati
 2 in armis erant. Interim proelio equestri inter duas
 acies contendebatur. Ubi neutri transeundi initium
 faciunt, secundiore equitum proelio nostris, Caesar
 3 suos in castra reduxit. Hostes protinus ex eo loco
 ad flumen Axonam contenderunt, quod esse post nos
 4 tra castra demonstratum est. Ibi vadis repertis partem
 suarum copiarum traducere conati sunt, eo consilio
 ut, si possent, castellum, cui praeerat Quintus Titu-
 rius legatus, expugnarent pontemque interscinderent
 5 si minus potuissent, agros Remorum popularentur
 qui magno nobis usui ad bellum gerendum erant
 commeatuque nostros prohiberent.

1 X. Caesar certior factus ab Titurio omnem equi-
 tatum et levis armaturae Numidas, funditores sagi-
 tariosque pontem traducit atque ad eos contendit
 2 Acriter in eo loco pugnatum est. Hostes impedito
 nostri in flumine aggressi magnum eorum numerum
 3 occiderunt; per eorum corpora reliquos audacissimos
 transire conantes multitudine telorum reppulerunt
 primos, qui transierant, equitatu circumventos inter-
 4 fecerunt. Hostes ubi et de expugnando oppido et de
 flumine transeundo spem se fefellisse intellexerunt ne-
 que nostros in locum iniquiorem progredi pugnandae
 causa viderunt, atque ipsos res frumentaria deficeret
 coepit, consilio convocato constituerunt, optimum esse
 domum suam quemque reverti, et, quorum in fine
 primum Romani exercitum introduxissent, ad eos de-
 fendendos undique convenirent, ut potius in suis
 quam in alienis finibus decertarent et domestici
 5 copiis rei frumentariae uterentur. Ad eam senten-
 tiam cum reliquis causis haec quoque ratio eos de-
 duxit, quod Divitiacum atque Aeduos finibus Bellova-
 corum appropinquare cognoverant. His persuaderet

ut diutius morarentur neque suis auxilium ferrent, non poterat.

XI. Ea re constituta, secunda vigilia magno cum 1
strepitu ac tumultu castris egressi nullo certo ordine
neque imperio, cum sibi quisque primum itineris lo-
cum peteret et domum pervenire properaret, fecerunt,
ut consimilis fugae profectio videretur. Hac re statim 2
Caesar per speculatores cognita insidias veritus, quod,
qua de causa discederent, nondum perspexerat, exer-
citus equitatumque castris continuit. Prima luce con- 3
firmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui
novissimum agmen moraretur, praemisit. His Quin-
tum Pedium et Lucium Aurunculeium Cottam legatos
praefecit; Titum Labienum legatum cum legionibus
tribus subsequi iussit. Hi novissimos adorti et multa 4-
milia passuum prosequuti magnam multitudinem eorum
fugientium conciderunt, cum ab extremo agmine, ad
quos ventum erat, consisterent fortiterque impetum
nostrorum militum sustinerent, priores, quod abesse 5
a periculo viderentur neque ulla necessitate neque im-
perio continerentur, exaudito clamore perturbatis or-
dinibus omnes in fuga sibi praesidium ponerent. Ita 6
sine ullo periculo tantam eorum multitudinem nostri
interfecerunt, quantum fuit diei spatium, sub occasum-
que solis destiterunt seque in castra, ut erat impera-
tum, receperunt.

XII. Postridie eius diei Caesar, priusquam se 1
hostes ex terrore ac fuga reciperent, in fines Suessio-
num, qui proximi Remis erant, exercitum duxit et
magno itinere confecto ad oppidum Noviodunum con-
tendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod vacu- 2 -
um ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem
fossae murique altitudinem paucis defendentibus ex-
pugnare non potuit. Castris munitis vineas agere, 3
quaeque ad oppugnandum usui erant, comparare coe-
pit. Interim omnis ex fuga Suessionum multitudo 4
in oppidum proxima nocte convenit. Celeriter vineis 5

ad oppidum actis, aggere iacto turribusque constituti magnitudine operum, quae neque viderant ante Galba neque audierant, et celeritate Romanorum permoti legatos ad Caesarem de deditione mittunt et petentibus remis, ut conservarentur, impetrant.

- 1 XIII. Caesar obsidibus acceptis primis civitatibus
atque ipsius Galbae regis duobus filiis, armisque omnibus
ex oppido traditis, in deditionem Suessiones acci-
2 cepit exercitumque in Bellovacos ducit. Qui cum sua-
suaeque omnia in oppidum Bratuspantium contulissent
atque ab eo oppido Caesar cum exercitu circiter mili-
passuum quinque abesset, omnes maiores natu ex oppi-
pido egressi manus ad Caesarem tendere et voce signifi-
gnificare coeperunt, sese in eius fidem ac potestatem
venire neque contra populum Romanum armis con-
3 tendere. Item, cum ad oppidum accessisset castraque
ibi poneret, pueri mulieresque ex muro passis manibus
suo more pacem ab Romanis petierunt.

- 1 XIII. Pro his Divitiacus (nam post discessum
Belgarum dimissis Aeduorum copiis ad eum reverten-
2 rat) facit verba: Bellovacos omni tempore in fide ac
que amicitia civitatis Aeduae fuisse; impulsos ab su-
principibus, qui dicerent, Aeduos ab Caesare in ser-
vitutem redactos omnes indignitates contumeliasque
perferre, et ab Aeduis defecisse et populo Romano
3 bellum intulisse. Qui eius consilii principes fuissent
quod intellegerent, tantam calamitatem civitati intu-
4 lissent, in Britanniam profugisse. Petere non solum
Bellovacos, sed etiam pro his Aeduos, ut sua clemen-
5 tia ac mansuetudine in eos utatur. Quod si fecerit
Aeduorum auctoritatem apud omnes Belgas amplifi-
caturum, quorum auxiliis atque opibus, si qua bella
inciderint, sustentare consuerint.

- 1 XV. Caesar honoris Divitiaci atque Aeduorum
causa sese eos in fidem recepturum et conservaturum
dixit; quod erat civitas magna inter Belgas auctoritate
atque hominum multitudine praestabat, sescento

obsides poposcit. His traditis omnibusque armis ex 2
oppido collatis, ab eo loco in fines Ambianorum per-
venit, qui se suaque omnia sine mora dederunt.
Eorum fines Nervii attingebant; quorum de natura 3
moribusque Caesar cum quaereret, sic reperiebat: Nul- 4
lum aditum esse ad eos mercatoribus; nihil pati vini
reliquarumque rerum inferri, quod iis rebus relan-
guescere animos [eorum] et remitti virtutem existi-
marent; esse homines feros magnaeque virtutis, in 5
crepitare atque incusare reliquos Belgas, qui se populo
Romano dedidissent patriamque virtutem proiecissent;
confirmare, sese neque legatos missuros neque ullam
condicionem pacis accepturos.

XVI. Cum per eorum fines triduum iter fecisset, 1
inveniebat ex captivis, Sabim flumen ab castris suis
non amplius milia passuum x abesse: trans id flumen 2
omnes Nervios consedissee adventumque ibi Romano-
rum expectare una cum Atrebatibus et Viromanduis,
finitimis suis (nam his utrisque persuaserant, uti ean-
dem belli fortunam experirentur); expectari etiam ab 3
his Aduatucorum copias atque esse in itinere: mulie- 4
res, quique per aetatem ad pugnam inutiles videren-
tur, in eum locum coniecissee, quo propter paludes
exercitui aditus non esset.

XVII. His rebus cognitis exploratores centurio- 1
nesque praemittit, qui locum idoneum castris deligant.
Cum ex dediticiis Belgis reliquisque Gallis complures 2
Caesarem secuti una iter facerent, quidam ex his, ut
postea ex captivis cognitum est, eorum dierum con-
suetudine itineris nostri exercitus perspecta, nocte ad
Nervios pervenerunt atque his demonstrarunt, inter
singulas legiones impedimentorum magnum numerum
intercedere, neque esse quicquam negotii, cum prima
legio in castra venisset reliquaeque legiones magnum
spatium abessent, hanc sub sarcinis adoriri; qua pulsa 3
impedimentisque direptis futurum, ut reliquae contra
consistere non auderent. Adjuvabat etiam eorum con- 4

silium, qui rem deferebant, quod Nervii antiquitus, cum equitatu nihil possent (neque enim ad hoc tempus ei rei student, sed, quicquid possunt, pedestribus valent copiis), quo facilius finitimorum equitatum, si praedandi causa ad eos venissent, impedirent, teneris arboribus incisis atque inflexis crebrisque in latitudinem ramis enatis et rubis sentibusque interiectis effecerant, ut instar muri hae saepes munimenta praeberent, quo non modo [non] intrari, sed ne perspicere quidem posset. His rebus cum iter agminis nostri impediretur, non omittendum sibi consilium Nervii existimaverunt.

1 XVIII. Loci natura erat haec, quem locum nostri castris delegerant. Collis ab summo aequaliter declivis ad flumen Sabim, quod supra nominavimus, 2 vergebat. Ab eo flumine pari acclivitate collis nascebatur adversus huic et contrarius, passus circiter ducentos infimus apertus, ab superiore parte silvestris, 3 ut non facile introrsus perspicere posset. Intra eas silvas hostes in occulto sese continebant; in aperto loco secundum flumen paucae stationes equitum videbantur. Fluminis erat altitudo pedum circiter trium.

1 XVIII. Caesar equitatu praemisso subsequabatur omnibus copiis; sed ratio ordoque agminis aliter 2 se habebat, ac Belgae ad Nervios detulerant. Nam quod hostibus appropinquabat, consuetudine sua Caesar sex legiones expeditas ducebat; post eas totius exercitus impedimenta collocarat; inde duae legiones, quae proxime conscriptae erant, totum agmen clauderant praesidioque impedimentis erant. Equites nostri cum funditoribus sagittariisque flumen transgressi cum 3 hostium equitatu proelium commiserunt. Cum se illi identidem in silvas ad suos reciperent ac rursus ex silva in nostros impetum facerent, neque nostri longius, quam quem ad finem porrecta [ac] loca aperta pertinebant, cedentes insequi auderent, interim legiones sex, quae primae venerant, opere dimenso castra

munire coeperunt. Ubi prima impedimenta nostri 6
exercitus ab iis, qui in silvis abditi latebant, visa
sunt, quod tempus inter eos committendi proelii con-
venerat, ut intra silvas aciem ordinesque constituerant
atque ipsi sese confirmaverant, subito omnibus copiis
provolaverunt impetumque in nostros equites fecerunt.
His facile pulsus ac proturbatis incredibili celeritate 7-
ad flumen decurrerunt, ut paene uno tempore et
ad silvas et in flumine et iam in manibus nostris
hostes viderentur. Eadem autem celeritate adverso 8
colle ad nostra castra atque eos, qui in opere occu-
pati erant, contenderunt.

XX. Caesari omnia uno tempore erant agenda: 1
vexillum proponendum, quod erat insigne, cum ad
arma concurrere oporteret, signum tuba dandum, ab
opere revocandi milites, qui paulo longius aggeris
petendi causa processerant, arcessendi, acies instruenda,
milites cohortandi, signum dandum. Quarum rerum 2-
magnam partem temporis brevitās et successus hostium
impediebat. His difficultatibus duae res erant subsi- 3
dio, scientia atque usus militum, quod superioribus
proeliis exercitati, quid fieri oporteret, non minus com-
mode ipsi sibi praescribere quam ab aliis doceri po-
terant, et quod ab opere singulisque legionibus sin-
gulos legatos Caesar discedere nisi munitis castris
vetuerat. Hi propter propinquitatem et celeritatem 4
hostium nihil iam Caesaris imperium expectabant,
sed per se, quae videbantur, administrabant.

XXI. Caesar necessariis rebus imperatis ad co- 1
hortandos milites, quam in partem fors obtulit, decu-
currit et ad legionem decimam devenit. Milites non 2-
longiore oratione cohortatus quam: uti suae pristinae
virtutis memoriam retinerent neu perturbarentur ani-
mo, hostiumque impetum fortiter sustinerent, quod 3
non longius hostes aberant, quam quo telum adigi
posset, proelii committendi signum dedit. Atque in 4
alteram partem item cohortandi causa profectus pu-

5 gnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas ho-
tiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut ne-
modo ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas
induendas scutisque tegimenta detrudenda tempus d-
6 fuerit. Quam quisque ab opere in partem casu devertit,
quaeque prima signa conspexit, ad haec constitit,
in quaerendis suis pugnandi tempus dimitteret.

1 XXII. Instructo exercitu, magis ut loci natu-
deiectusque collis et necessitas temporis, quam ut
militaris ratio atque ordo postulabat, cum diversae
legionibus aliae alia in parte hostibus resisterent
saepibusque densissimis, ut ante demonstravimus, in-
2 teriectis prospectus impediretur, neque certa subsidia
collocari neque, quid in quaque parte opus esset, pro-
videri neque ab uno omnia imperia administrari pos-
terant. Itaque in tanta rerum iniquitate fortunae
quoque eventus varii sequebantur.

1 XXIII. Legionis nonae et decimae milites, ut
sinistra parte acie constiterant, pilis emissis cursu
lassitudine exanimatos vulneribusque confectos At-
ribates (nam his ea pars obvenerat) celeriter ex loco
superiore in flumen compulerunt et transire conantibus
insecuti gladiis magnam partem eorum impeditam in-
2 terfecerunt. Ipsi transire flumen non dubitaverunt
in locum iniquum progressi rursus resistentes hostes
3 redintegrato proelio in fugam coniecerunt. Item aliae
in parte diversae duae legiones, undecima et octava
profligatis Viromanduis, quibuscum erant congressae
ex loco superiore in ipsis fluminis ripis proeliabantur
4 At totis fere a fronte et ab sinistra parte nuda
castris, cum in dextro cornu legio duodecima et nona
magno ab ea intervallo septima constitisset, omnis
Nervii confertissimo agmine duce Boduognato, cui
summam imperii tenebat, ad eum locum contenderunt
5 quorum pars aperto latere legiones circumvenire, pars
summum castrorum locum petere coepit.

1 XXIII. Eodem tempore equites nostri levisque

armaturae pedites, qui cum iis una fuerant, quos primo hostium impetu pulsos dixeram, cum se in castra reciperent, adversis hostibus occurrebant ac rursus aliam in partem fugam petebant, et calones, qui ab 2 decumana porta ac summo iugo collis nostros victores flumen transisse conspexerant, praedandi causa egressi, cum respexissent et hostes in nostris castris versari vidissent, praecipites fugae sese mandabant. Simul 3 eorum, qui cum impedimentis veniebant, clamor fremitusque oriebatur, alique aliam in partem perterriti ferebantur. Quibus omnibus rebus permoti equites 4 Treveri, quorum inter Gallos virtutis opinio est singularis, qui auxilii causa ab civitate ad Caesarem missi venerant, cum multitudine hostium castra compleri nostra, legiones premi et paene circumventas teneri, calones, equites, funditores, Numidas diversos dissipatosque in omnes partes fugere vidissent, desperatis nostris rebus domum contenderunt; Romanos pulsos 5 superatosque, castris impedimentisque eorum hostes potitos civitati renuntiaverunt.

XXV. Caesar ab decimae legionis cohortatione 1 ad dextrum cornu profectus, ubi suos urgeri signisque in unum locum collatis duodecimae legionis confertos milites sibi ipsos ad pugnam esse impedimento vidit, quartae cohortis omnibus centurionibus occisis signiferoque interfecto, signo amisso, reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut vulneratis aut occisis, in his primipilo P. Sextio Baculo, fortissimo viro, multis gravibusque vulneribus confecto, ut iam se sustinere non posset, reliquos esse tardiores et non nullos ab novissimis [desertos] proelio excedere ac tela vitare, hostis neque a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere et ab utroque latere instare et rem esse in angusto vidit, neque ullum esse subsidium, quod submitti posset: scuto ab novissimis uni [militi] 2 detracto, quod ipse eo sine scuto venerat, in primam aciem processit centurionibusque nominatim appellatis

reliquos cohortatus milites signa inferre et manipulos
 3 laxare iussit, quo facilius gladiis uti possent. Cuius
 adventu spe illata militibus ac redintegrato animo
 cum pro se quisque in conspectu imperatoris etiam
 in extremis suis rebus operam navare cuperet, paulum
 hostium impetus tardatus est.

1 **XXVI.** Caesar cum septimam legionem, quae
 iuxta constiterat, item urgeri ab hoste vidisset, tribu-
 nos militum monuit, ut paulatim sese legiones com-
 2 iungerent et conversa signa in hostis inferrent. Quo
 facto cum alius alii subsidium ferret, neque timerent
 ne aversi ab hoste circumvenirentur, audacius resisterent
 3 ac fortius pugnare coeperunt. Interim milites legio-
 num duarum, quae in novissimo agmine praesidio im-
 pedimentis fuerant, proelio nuntiato cursu incitato in
 4 summo colle ab hostibus conspiciebantur, et Titus
 Labienus castris hostium potitus et ex loco superiore
 quae res in nostris castris gererentur, conspicatus de-
 5 cimum legionem subsidio nostris misit. Qui cum ex
 equitum et calorum fuga, quo in loco res esset quan-
 toque in periculo et castra et legiones et imperator
 versaretur, cognovissent, nihil ad celeritatem sibi re-
 liqui fecerunt.

1 **XXVII.** Horum adventu tanta rerum commutatio
 est facta, ut nostri, etiam qui vulneribus confecti
 procubuissent, scutis innixi proelium redintegrarent
 2 Tum calones perterritos hostes conspicati etiam iner-
 mes armatis occurrerunt, equites vero, ut turpitudinem
 fugae virtute delerent, omnibus in locis pugnarunt
 3 quo se legionariis militibus praeferrent. At hostes
 etiam in extrema spe salutis tantam virtutem prae-
 stiterunt, ut, cum primi eorum cecidissent, proximis
 iacentibus insisterent atque ex eorum corporibus pu-
 4 gnarent, his deiectis et coacervatis cadaveribus, qui
 superessent, ut ex tumultu tela in nostros conicerent
 5 et pila intercepta remitterent: ut non nequiquam
 tantae virtutis homines iudicari deberet ausos esse

transire latissimum flumen, ascendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum; quae facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat.

XXVII. Hoc proelio facto et prope ad inter-
nicionem gente ac nomine Nerviorum redacto, maiores
natu, quos una cum pueris mulieribusque in aestuaria
ac paludes coniectos dixeramus, [hac pugna nuntiata]
cum victoribus nihil impeditum, victis nihil tutum
arbitrarentur, omnium, qui supererant, consensu legatos
ad Caesarem miserunt seque ei dediderunt et in com-
memoranda civitatis calamitate ex sescentis ad tres
senatores, ex hominum milibus LX vix ad quingentos,
qui arma ferre possent, sese redactos esse dixerunt.
Quos Caesar, ut in miseros ac supplices usus miseri-
cordia videretur, diligentissime conservavit suisque
finibus atque oppidis uti iussit et finitimis imperavit,
ut ab iniuria et maleficio se suosque prohiberent.

XXVIII. Aduatuci, de quibus supra scripsimus, cum
omnibus copiis auxilio Nervii venirent, hac pugna
nuntiata ex itinere domum reverterunt; cunctis oppidis
castellisque desertis sua omnia in unum oppidum
egregie natura munitum contulerunt. Quod cum ex
omnibus in circuitu partibus altissimas rupes de-
spectusque haberet, una ex parte leniter acclivis aditus
in latitudinem non amplius ducentorum pedum relin-
quebatur; quem locum duplici altissimo muro muni-
erant: tum magni ponderis saxa et praeacutas trabes
in muro collocabant. Ipsi erant ex Cimbris Teutonis-
que prognati, qui, cum iter in provinciam nostram
atque Italiam facerent, iis impedimentis, quae secum
agere ac portare non poterant, citra flumen Rhenum
depositis custodiam ex suis ac praesidium sex milia
hominum una reliquerunt. Hi post eorum obitum
multos annos a finitimis exagitati, cum alias bellum
inferrent, alias illatum defenderent, consensu eorum
omnium pace facta hunc sibi domicilio locum de-
legerunt.

1 XXX. Ac primo adventu exercitus nostri crebras ex
 oppido excursiones faciebant parvulisque proeliis cum
 2 nostris contendebant; postea vallo pedum in circuitu quin-
 decim milium crebrisque castellis circummuniti oppido
 3 sese continebant. Ubi vineis actis aggere exstructo tur-
 rim procul constitui viderunt, primum irridere ex muro
 atque increpitare vocibus, quod tanta machinatio ab
 4 tanto spatio instrueretur; quibusnam manibus aut qui-
 bus viribus praesertim homines tantulae staturae (nam
 plerumque hominibus Gallis prae magnitudine corporum
 suorum brevitās nostrā contemptui est) tantī oneris
 turrim in muro sese collocare posse confiderent?

1 XXXI. Ubi vero moveri et appropinquare moenibus
 viderunt, nova atque inusitata specie commoti legatos
 ad Caesarem de pace miserunt, qui, ad hunc modum
 2 locuti: non existimare, Romanos sine ope divina bellum
 gerere, qui tantae altitudinis machinationes tanta
 celeritate promovere possent, se suaque omnia eorum
 3 potestati permittere dixerunt. Unum petere ac de-
 precari: si forte pro sua clementia ac mansuetudine,
 quam ipsi ab aliis audirent, statuisset Aduatucos esse
 4 conservandos, ne se armis despoliaret. Sibi omnes
 fere finitimos esse inimicos ac suae virtuti invidere;
 5 a quibus se defendere traditis armis non possent. Sibi
 praestare, si in eum casum deducerentur, quamvis
 fortunam a populo Romano pati, quam ab his per
 cruciatum interfici, inter quos dominari consuessent.

1 XXXII. Ad haec Caesar respondit: Se magis con-
 suetudine sua quam merito eorum civitatem conser-
 vaturum, si prius, quam murum aries attigisset, se
 dedidissent; sed deditiois nullam esse condicionem
 2 nisi armis traditis. Se id, quod in Nervii fecisset,
 facturum finitimisque imperaturum, ne quam dediticiis
 3 populi Romani iniuriam inferrent. Re nuntiata ad
 4 suos, quae imperarentur, facere dixerunt. Armorum
 magna multitudine de muro in fossam, quae erat ante
 oppidum, iacta, sic ut prope summam muri aggerisque

altitudinem acervi armorum adaequarent, et tamen circiter parte tertia, ut postea perspectum est, celata atque in oppido retenta, portis patefactis eo die pace sunt usi.

XXXIII. Sub vesperum Caesar portas claudi 1 militesque ex oppido exire iussit, ne quam noctu oppidani ab militibus iniuriam acciperent. Illi ante 2 inito, ut intellectum est, consilio, quod deditione facta nostros praesidia deducturos aut denique indiligentius servaturos crediderant, partim cum his, quae retinuerant et celaverant, armis, partim scutis ex cortice factis aut viminibus intextis, quae subito, ut temporis exiguitas postulabat, pellibus induxerant, tertia vigilia, qua minime arduus ad nostras munitiones ascensus videbatur, omnibus copiis repentino ex oppido eruptionem fecerunt. Celeriter, ut ante Caesar imperarat, 3 ignibus significatione facta, ex proximis castellis eo concursum est, pugnatumque ab hostibus ita acriter 4 est, ut a viris fortibus in extrema spe salutis iniquo loco contra eos, qui ex vallo turribusque tela iacerent, pugnari debuit, cum in una virtute omnis spes salutis consisteret. Occisis ad hominum milibus quattuor, 5 reliqui in oppidum reiecti sunt. Postridie eius diei 6 refractis portis, cum iam defenderet nemo, atque intromissis militibus nostris sectionem eius oppidi universam Caesar vendidit. Ab iis, qui emerant, capi- 7 tum numerus ad eum relatus est milium quinquaginta trium.

XXXIII. Eodem tempore a Publico Crasso, quem cum legione una miserat ad Venetos, Venellos, Osis-mos, Curiosolitas, Esubios, Aulercos, Redones, quae sunt maritimae civitates Oceanumque attingunt, certior factus est, omnes eas civitates in dicionem potestatemque populi Romani esse redactas.

XXXV. His rebus gestis omni Gallia pacata, tanta 1 huius belli ad barbaros opinio perlata est, uti ab iis nationibus, quae trans Rhenum incolerent, mitterentur

legati ad Caesarem, qui se obsides daturas, imperato
2 facturas pollicerentur. Quas legationes Caesar, quod
in Italiam Illyricumque properabat, inita proxima
3 aestate ad se reverti iussit. Ipse in Carnutes, Andes
Turones, quaeque civitates propinquae his locis erant
ubi bellum gesserat, legionibus in hibernacula deduc
4 tis in Italiam profectus est. Ob easque res ex litteris
Caesaris *in* dies quindecim supplicatio decreta est, quod
ante id tempus accidit nulli.

C. IULI CAESARIS
BELLI GALLICI
LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

I. Bellum Alpinorum.

Servius Galba, legatus Caesaris, gentes quasdam Alpinas secundis aliquot proeliis vincit, rebellantes et castra oppugnantes eruptione facta prosternit, c. I—VI.

[A. U. C. DCLXXXVIII.] II. Bellum cum Aremoricis gestum.

Caesar Aremoricos, in primis Venetos rebellantes, primum terrestri bello aggreditur, deinde, cum parum profecisset, navibus devincit, c. VII—XVI. Q. Titurius legatus Venellos consilio superat, c. XVII—XVIII.

III. P. Crassi in Aquitaniam, Caesaris in Morinos et Menapios expeditio.

P. Crassus praefectus Sontiates vincit, maximam partem Aquitaniae in deditionem accipit, c. XX—XXVII. Caesar Morinos Menapiosque repellit, exercitum ob anni tempus in hiberna reducit, c. XXVIII. XXVIII.

I. Cum in Italiam proficisceretur Caesar, Servium 1 Galbam cum legione XII. et parte equitatus in Nantuatibus, Veragros Sedunosque misit, qui a finibus Allobrogum et lacu Lemanno et flumine Rhodano ad summas Alpes pertinent. Causa mittendi fuit, quod 2 iter per Alpes, quo magno cum periculo magnisque cum portoriis mercatores ire consueverant, patefieri

3 volebat. Huic permisit, si opus esse arbitraretur, ut
 4 in his locis legionem hiemandi causa collocaret. Galba
 secundis aliquot proeliis factis castellisque compluribus
 eorum expugnatis, missis ad eum undique legatis ob
 sidibusque datis et pace facta, constituit cohortes duas
 in Nantuatibus collocare et ipse cum reliquis eius
 legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui appellatur
 5 Octodurus, hiemare; qui vicus positus in valle, non
 magna adiecta planicie, altissimis montibus undique
 6 continetur. Cum hic in duas partes flumine divideretur
 alteram partem eius vici Gallis ad hiemandum con
 cessit, alteram vacuum ab his relictam cohortibus
 attribuit. Eam locum vallo fossaque munivit.

1 II. Cum dies hibernorum complures transissent
 frumentumque eo comportari iussisset, subito per ex
 ploratores certior factus est, ex ea parte vici, quam
 Gallis concesserat, omnes noctu discessisse, montesque
 qui impenderent, a maxima multitudine Sedunorum et
 2 Veragrorum teneri. Id aliquot de causis acciderat
 ut subito Galli belli renovandi legionisque opprimendae
 3 consilium caperent: primum, quod legionem, neque
 eam plenissimam detractis cohortibus duabus et com
 pluribus singillatim, qui commeatus petendi causis
 4 missi erant, propter paucitatem despiciebant; tum
 etiam, quod propter iniquitatem loci, cum ipsi ex
 montibus in vallem decurrerent et tela conicerent, ne
 primum quidem posse impetum suum sustineri existi
 5 mabant. Accedebat, quod suos ab se liberos abstractos
 obsidum nomine dolebant et Romanos non solum
 itinerum causa, sed etiam perpetuae possessionis cul
 mina Alpium occupare conari et ea loca finitimae
 provinciae adiungere sibi persuasum habebant.

1 III. His nuntiis acceptis Galba, cum neque opus
 hibernorum munitionesque plene essent perfectae neque
 de frumento reliquoque commeatu satis esset provisum
 quod deditione facta obsidibusque acceptis nihil de
 bello timendum existimaverat, consilio celeriter con

vocato sententias exquirere coepit. Quo in consilio, 2 cum tantum repentini periculi praeter opinionem accidisset ac iam omnia fere superiora loca multitudine armatorum completa conspicerentur, neque subsidio 3 veniri neque commeatus supportari interclusis itineribus possent, prope iam desperata salute non nullae huius modi sententiae dicebantur, ut impedimentis 4 relictis eruptione facta isdem itineribus, quibus eo pervenissent, ad salutem contenderent. Maiori tamen 5 parti placuit, hoc reservato ad extremum consilio interim rei eventum experiri et castra defendere.

III. Brevi spatio interiecto, vix ut iis rebus, quas 1 constituissent, collocandis atque administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus signo dato decurrere, lapides gaesaeque in vallum conicere. Nostri 2 primo integris viribus fortiter repugnare neque ullum frustra telum ex loco superiore mittere, ut quaeque pars castrorum nudata defensoribus premi videbatur, eo occurrere et auxilium ferre, sed hoc superari, quod 3 diurnitate pugnae hostes defessi proelio excedebant, alii integris viribus succedebant; quarum rerum 4 nostris propter paucitatem fieri nihil poterat, ac non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem eius loci, ubi constiterat, relinquendi ac sui recipiendi facultas dabatur.

V. Cum iam amplius horis sex continenter pug- 1 gnaretur ac non solum vires, sed etiam tela nostros deficerent, atque hostes acrius instarent languidioribusque nostris vallum scindere et fossas complere coepissent, resque esset iam ad extremum perducta casum, Publius Sextius Baculus, primi pili centurio, quem 2 Nervico proelio compluribus confectum vulneribus diximus, et item Gaius Volusenus, tribunus militum, vir et consilii magni et virtutis, ad Galbam accurrunt atque unam esse spem salutis docent, si eruptione facta extremum auxilium experirentur. Itaque con- 3 vocatis centurionibus celeriter milites certiores facit,

paulisper intermitterent proelium ac tantummodo tela missa exciperent seque ex labore reficerent, post dato signo ex castris erumperent atque omnem spem salutis in virtute ponerent.

- 1 VI. Quod iussi sunt, faciunt ac subito omnibus portis eruptione facta neque cognoscendi, quid fieret, neque sui colligendi hostibus facultatem relinquunt.
- 2 Ita commutata fortuna eos, qui in spem potiundorum castrorum venerant, undique circumventos interficiunt et ex hominum milibus amplius xxx, quem numerum barbarorum ad castra venisse constabat, plus tertia parte interfecta reliquos perterritos in fugam coniciunt ac ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur.
- 3 Sic omnibus hostium copiis fuis armisque exutis se
- 4 in castra munitionesque suas recipiunt. Quo proelio facto, quod saepius fortunam temptare Galba nolebat atque alio se in hiberna consilio venisse meminerat, aliis occurrisset rebus viderat, maxime frumenti commatusque inopia permotus postero die omnibus eius vici aedificiis incensis in provinciam reverti contendit,
- 5 ac nullo hoste prohibente aut iter demorante incolumem legionem in Nantuatis, inde in Allobroges perduxit ibique hiemavit.

- 1 VII. His rebus gestis cum omnibus de causis Caesar pacatam Galliam existimaret, superatis Belgis, expulsis Germanis, victis in Alpibus Sedunis, atque ita inita hieme in Illyricum profectus esset, quod eas quoque nationes adire et regiones cognoscere volebat, subitum
- 2 bellum in Gallia coortum est. Eius belli haec fuit causa. Publius Crassus adolescens cum legione septima
- 3 proximus mare Oceanum in Andibus hiemarat. Is, quod in his locis inopia frumenti erat, praefectos tribunosque militum complures in finitimas civitates
- 3 frumenti causa dimisit; quo in numero est Titus Terasidius missus in Esubios, Marcus Trebius Gallus in Curiosolitas, Quintus Velanius cum Tito Silio in Venetos.

VIII. Huius est civitatis longe amplissima auctoritas omnis orae maritimae regionum earum, quod et naves habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare consuerunt, et scientia atque usu nauticarum rerum reliquos antecedunt et in magno impetu maris atque aperto, paucis portibus interiectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eo mari uti consuerunt, habent vectigales. Ab his fit initium retinendi Siliique atque Velanii, quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, recipiendos existimabant. Horum auctoritate finitimi adducti, ut sunt Gallorum subita et repentina consilia, eadem de causa Trebium Terrasidiumque retinent, et celeriter missis legatis per suos principes inter se coniurant, nihil nisi communi consilio acturos eundemque omnis fortunae exitum esse laturos, reliquasque civitates sollicitant, ut in ea libertate, quam a maioribus acceperant, permanere quam Romanorum servitutem perferre mallet. Omnia ora maritima celeriter ad suam sententiam perducta communem legationem ad Publium Crassum mittunt, si velit suos recipere, obsides sibi remittat.

VIII. Quibus de rebus Caesar ab Crasso certior factus, quod ipse aberat longius, naves interim longas aedificari in flumine Ligere, quod influit in Oceanum, remiges ex provincia institui, nautas gubernatoresque comparari iubet. His rebus celeriter administratis, ipse, cum primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti reliquaeque item civitates cognito Caesaris adventu [certiores facti], simul quod, quantum in se facinus admisissent, intellegebant, legatos, quod nomen ad omnes nationes sanctum inviolatumque semper fuisset, retentos ab se et in vincla coniectos, pro magnitudine periculi bellum parare et maxime ea, quae ad usum navium pertinent, providere instituunt, hoc maiore spe, quod multum natura loci confidebant. Pedestria esse itinera concisa aestuariis, navigationem impeditam propter inscientiam locorum

5 paucitatemque portuum sciebant, neque nostros exerci-
 citus propter frumenti inopiam diutius apud se morari
 6 posse confidebant; ac iam ut omnia contra opinionem
 acciderent, tamen se plurimum navibus posse, [quam]
 Romanos neque ullam facultatem habere navium neque
 eorum locorum, ubi bellum gesturi essent, vada, portus,
 7 insulas novisse; ac longe aliam esse navigationem in
 concluso mari atque in vastissimo atque apertissimo
 8 Oceano perspiciebant. His initis consiliis oppida
 muniunt, frumenta ex agris in oppida comportant.
 naves in Venetiam, ubi Caesarem primum [esse] bel-
 lum gesturum constabat, quam plurimas possunt
 9 cogunt. Socios sibi ad id bellum Osismos, Lexobios,
 Namnetes, Ambiliatos, Morinos, Diablintes, Menapios
 asciscunt; auxilia ex Britannia, quae contra eas regi-
 ones posita est, arcessunt.

1 X. Erant hae difficultates belli gerendi, quas supra
 ostendimus, sed multa Caesarem tamen ad id bellum
 2 incitabant: iniuriae retentorum equitum Romanorum
 rebellio facta post deditionem, defectio datis obsidi-
 bus, tot civitatum coniuratio, in primis ne, hac parte
 neglecta, reliquae nationes sibi idem licere arbitraren-
 3 tur. Itaque cum intellegerat, omnes fere Gallos novis
 rebus studere et ad bellum mobiliter celeriterque ex-
 citari, omnes autem homines natura libertati studere
 et condicionem servitutis odisse, prius quam plures
 civitates conspirarent, partiendum sibi ac latius distri-
 buendum exercitum putavit.

1 XI. Itaque Titum Labienum legatum in Treveros
 qui proximi flumini Rheno sunt, cum equitatu mittit
 2 Huic mandat, Remos reliquosque Belgas adeat atque
 in officio contineat Germanosque, qui auxilio ab Belgis
 arcessiti dicebantur, si per vim navibus flumen transire
 3 conentur, prohibeat. Publium Crassum cum cohorti-
 bus legionariis XII et magno numero equitatus in
 Aquitaniam proficisci iubet, ne ex his nationibus au-
 xilia in Galliam mittantur ac tantae nationes con-

ingantur. Quintum Titurium Sabinum legatum cum 4
 legionibus tribus in Venellos, Curiosolites Lexobiosque
 mittit, qui eam manum distinendam curet. Decimum 5
 Brutum adolescentem classi Gallicisque navibus, quas
 ex Pictonibus et Santonis reliquisque pacatis regio-
 nibus convenire iusserat, praeficit et, cum primum
 posset, in Venetos proficisci iubet. Ipse eo pedestri-
 bus copiis contendit.

XII. Erant eius modi fere situs oppidorum, ut 1
 posita in extremis lingulis promunturiisque neque
 pedibus aditum haberent, cum ex alto se aestus in-
 citavisset, quod is accedit semper horarum XII spatio,
 neque navibus, quod rursus minnente aestu naves in
 vadis afflictaerentur. Ita utraque re oppidorum oppu- 2
 gnatio impediabatur; ac si quando, magnitudine operis
 forte superati, extruso mari aggere ac molibus atque
 his oppidi moenibus adaequatis, suis fortunis desperare
 coeperant, magno numero navium appulso, cuius rei
 summam facultatem habebant, sua deportabant omnia
 seque in proxima oppida recipiebant; ibi se rursus
 isdem oportunitatibus loci defendebant. Haec eo faci- 3
 lius magnam partem aestatis faciebant, quod nostrae
 naves tempestatibus detinebantur summaque erat vasto
 atque aperto mari, magnis aestibus, raris ac prope
 nullis portibus difficultas navigandi.

XIII. Namque ipsorum naves ad hunc modum 1
 factae armataeque erant: carinae aliquanto planiores
 quam nostrarum navium, quo facilius vada ac decessum
 aestus excipere possent; prorae admodum erectae at- 2
 que item puppes, ad magnitudinem fluctuum tempe-
 statumque accommodatae; naves totae factae ex robore 3
 ad quamvis vim et contumeliam perferendam; transtra
 pedalibus in altitudinem trabibus confixa clavis ferreis
 digiti pollicis crassitudine; ancorae pro funibus ferreis 4
 catenis revinctae; pelles pro velis alutaeque tenuiter
 confectae, hae sive propter lini inopiam atque eius
 usus inscientiam, sive eo, quod est magis veri simile,

quod tantas tempestates Oceani tantosque impetus
 ventorum sustineri ac tanta onera navium regi velis
 5 non satis commode posse arbitrabantur. Cum his
 navibus nostrae classi eius modi congressus erat, ut
 una celeritate et pulsu remorum praestaret, reliqua
 pro loci natura, pro vi tempestatum illis essent aptiora
 6 et accommodatiora. Neque enim his nostrae rostro
 nocere poterant (tanta in iis erat firmitudo), neque
 propter altitudinem facile telum adigebatur, et eadem
 7 de causa minus commode copulis continebantur. Ac-
 cedebat, ut, cum saevire ventus coepisset et se vento
 dedissent, et tempestatem ferrent facilius et in vadis
 consisterent tutius, et ab aestu relictæ nihil saxa et
 cautes timerent; quarum rerum omnium nostris navi-
 bus casus erat extimescendus.

1 XIII. Compluribus expugnatis oppidis Caesar,
 ubi intellexit, frustra tantum laborem sumi, neque
 hostium fugam captis oppidis reprimi neque iis noceri
 2 posse, statuit expectandam classem. Quæ ubi con-
 venit ac primum ab hostibus visa est, circiter CCXX
 naves eorum paratissimæ atque omni genere armorum
 ornatissimæ profectæ ex portu nostris adversæ con-
 3 stiterunt; neque satis Bruto, qui classi praeerat, vel
 tribunis militum centurionibusque, quibus singulae
 naves erant attributæ, constabat, quid agerent aut
 4 quam rationem pugnae insisterent. Rostro enim noceri
 non posse cognoverant; turribus autem excitatis, tamen
 has altitudo puppium ex barbaris navibus superabat,
 ut neque ex inferiore loco satis commode tela adigi
 5 possent et missa ab Gallis gravius acciderent. Una
 erat magno usui res praeparata a nostris, falces prae-
 acutæ insertæ affixæque longuriis, non absimili forma
 6 muralium falcium. His cum funes, qui antemnas ad
 malos destinabant, comprehensi adductique erant, na-
 7 vigio remis incitato praeurumpebantur. Quibus abscisis
 antemnae necessario concidebant, ut, cum omnis Gal-
 licis navibus spes in velis armamentisque consisteret,

his ereptis omnis usus navium uno tempore eriperetur. Reliquum erat certamen positum in virtute, qua nostri milites facile superabant, atque eo magis, quod in conspectu Caesaris atque omnis exercitus res gerebatur, ut nullum paulo fortius factum latere posset: omnes enim colles ac loca superiora, unde erat pro-9 pinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur.

XV. Deiectis, ut diximus, antemnis, cum singulas 1 binae ac ternae naves circumsteterant, milites summa vi transcendere in hostium naves contendebant. Quod 2 postquam barbari fieri animadverterunt, expugnatis compluribus navibus, cum ei rei nullum reperiretur auxilium, fuga salutem petere contenderunt. Ac iam 3 conversis in eam partem navibus, quo ventus ferebat, tanta subito malacia ac tranquillitas exstitit, ut se ex loco commovere non possent. Quae quidem res ad 4 negotium conficiendum maxime fuit oportuna: nam singulas nostri consecrati expugnaverunt, ut perpaucae ex omni numero noctis intervntu ad terram pervenerint, cum ab hora fere quarta usque ad solis occasum pugnaretur.

XVI. Quo proelio bellum Venetorum totiusque 1 orae maritimae confectum est. Nam cum omnis iu-2 ventus, omnes etiam gravioris aetatis, in quibus aliquid consilii aut dignitatis fuit, eo convenerant, tum, navium quod ubique fuerat, unum in locum coegerant; quibus amissis reliqui neque, quo se reciperent, neque, 3 quem ad modum oppida defenderent, habebant. Itaque se suaeque omnia Caesari dediderunt. In quos eo 4 gravius Caesar vindicandum statuit, quo diligentius in reliquum tempus a barbaris ius legatorum conservaretur. Itaque omni senatu necato reliquos sub corona vendidit.

XVII. Dum haec in Venetis gerantur, Quintus Titu- 1 rius Sabinus cum iis copiis, quas a Caesare acceperat, in fines Venellorum pervenit. His praeerat Viridovix 2 ac summam imperii tenebat earum omnium civitatum,

quae defecerant, ex quibus exercitum magnasque copias
 3 coëgerat; atque his paucis diebus Aulerci Eburovices
 Lexobiique senatu suo interfecto, quod auctores belli
 esse nolebant, portas clausurunt seque cum Viridovice
 4 coniunxerunt; magnaue praeterea multitudo undique
 ex Gallia perditorum hominum latronumque convenerat,
 quos spes praedandi studiumque bellandi ab agri cul-
 5 tura et cotidiano labore revocabat. Sabinus idoneo
 omnibus rebus loco castris sese tenebat, cum Viridovix
 contra eum dum milium spatio consedisset cotidieque
 productis copiis pugnandi potestatem faceret, ut iam
 non solum hostibus in contemptionem Sabinus veniret,
 sed etiam nostrorum militum vocibus non nihil car-
 6 peretur; tantamque opinionem timoris praebebat, ut
 iam ad vallum castrorum hostes accedere auderent.
 7 Id ea de causa faciebat, quod cum tanta multitudine
 hostium, praesertim eo absente, qui summam imperii
 teneret, nisi aequo loco aut oportunitate aliqua data
 legato dimicandum non existimabat.

1 XVIII. Hac confirmata opinione timoris idoneum
 quendam hominem et callidum delegit, Gallum, ex iis,
 2 quos auxilii causa secum habebat. Huic magnis prae-
 miis pollicitationibusque persuadet, uti ad hostes trans-
 3 eat, et, quid fieri velit, edocet. Qui ubi pro perfuga
 ad eos venit, timorem Romanorum proponit, quibus
 4 angustiis ipse Caesar a Venetis prematur, docet, neque
 longius abesse, quin proxima nocte Sabinus clam ex
 castris exercitum educat et ad Caesarem auxilii ferendi
 5 causa proficiscatur. Quod ubi auditum est, conclamant
 omnes, occasionem negotii bene gerendi amittendam
 6 non esse, ad castra iri oportere. Multae res ad hoc
 consilium Gallos hortabantur: superiorum dierum Sa-
 bini cunctatio, perfugae confirmatio, inopia cibariorum,
 cui rei parum diligenter ab iis erat provisum, spes
 Venetici belli, et quod fere libenter homines id, quod
 7 volunt, credunt. His rebus adducti non prius Virido-
 vicem reliquosque duces ex concilio dimittunt, quam

ab his sit concessum, arma uti capiant et ad castra contendant. Qua re concessa laeti, ut explorata victoria, sarmentis virgultisque collectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad castra pergunt.

XVIII. Locus erat castrorum editus et paulatim ab imo acclivis circiter passus mille. Huc magno cursu contenderunt, ut quam minimum spatii ad se colligendos armandosque Romanis daretur, exanimatique pervenerunt. Sabinus suos hortatus cupientibus signum dat. Impeditis hostibus propter ea, quae ferebant, onera, subito duabus portis eruptionem fieri iubet. Factum est oportunitate loci, hostium inscientia ac defetigatione, virtute militum et superiorum pugnarum exercitatione, ut ne unum quidem nostrorum impetum ferrent ac statim terga verterent. Quos impeditos integris viribus milites nostri consecuti magnum numerum eorum occiderunt; reliquos equites consecrati paucos, qui ex fuga evaserant, reliquerunt. Sic uno tempore et de navali pugna Sabinus et de Sabini victoria Caesar certior factus est, civitatesque omnes se statim Titurio dediderunt. Nam ut ad bella suscipienda Gallorum alacer ac promptus est animus, sic mollis ac minime resistens ad calamitates perferendas mens eorum est.

XX. Eodem fere tempore Publius Crassus, cum in Aquitaniam pervenisset, quae [pars], ut ante dictum est, et regionum latitudine et multitudine hominum ex tertia parte Galliae est aestimanda, cum intellegeret in iis locis sibi bellum gerendum, ubi paucis ante annis Lucius Valerius Praeconinus legatus exercitu pulso interfectus esset, atque unde Lucius Mallius proconsul impedimentis amissis profugisset, non mediocre sibi diligentiam adhibendam intellegebat. Itaque re frumentaria provisa, auxiliis equitatuque comparato, multis praeterea viris fortibus Tolosa et Narbone, quae sunt civitates Galliae provinciae finitimae [ex] his regionibus, nominatim evocatis in Sontiatum fines

- 3 exercitum introduxit. Cuius adventu cognito Sontiates
magnis copiis coactis equitatuque, quo plurimum vale-
bant, in itinere agmen nostrum adorti primum eques-
4 tre proelium commiserunt, deinde, equitatu suo pulso
atque insequentibus nostris, subito pedestres copias, quas
in convalle in insidiis collocaverant, ostenderunt. Hi
nostros disiectos adorti proelium renovarunt.

- 1 XXI. Pugnatum est diu atque acriter, cum Son-
tiates superioribus victoriis freti in sua virtute totius
Aquitaniae salutem positam putarent, nostri autem,
quid sine imperatore et sine reliquis legionibus adu-
lescentulo duce efficere possent, perspicui cuperent.
2 tandem confecti vulneribus hostes terga vertere. Quo-
rum magno numero interfecto Crassus ex itinere oppi-
dum Sontiatum oppugnare coepit. Quibus fortiter
3 resistantibus vineas turresque egit. Illi alias eruptione
temptata, alias cuniculis ad aggerem vineasque actis
cuius rei sunt longe peritissimi Aquitani, propterea
quod multis locis apud eos aerariae secturaeque sunt
ubi diligentia nostrorum nihil his rebus profici posse
intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt, seque in
deditionem ut recipiat, petunt. Qua re impetrata arma
tradere iussi faciunt.

- 1 XXII. Atque in ea re omnium nostrorum intentis
animis alia ex parte oppidi Adiatunnus, qui summam
imperii tenebat, cum de devotis, quos illi soldurios
2 appellant, quorum haec est condicio, uti omnibus in
vita commodis una cum iis fruantur, quorum se ami-
citiae dediderint, si quid his per vim accidat, aut eun-
dem casum una ferant aut sibi mortem consciscant
3 neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam
qui eo interfecto, cuius se amicitiae devovisset, mor-
4 recusaret: cum his Adiatunnus eruptionem facere
conatus, clamore ab ea parte munitionis sublato, cum
ad arma milites concurrissent vehementerque ibi pu-
gnatum esset, repulsus in oppidum tamen, uti eadem
deditionis condicione uteretur, ab Crasso impetravit.

XXIII. Armis obsidibusque acceptis Crassus in 1
 fines Vocationum et Tarusatium profectus est. Tum 2
 vero barbari commoti, quod oppidum et natura loci
 et manu munitum paucis diebus, quibus eo ventum
 erat, expugnatum cognoverant, legatos quoque versum
 dimittere, coniurare, obsides inter se dare, copias parare
 coeperunt. Mittuntur etiam ad eas civitates legati, 3
 quae sunt citerioris Hispaniae finitimae Aquitaniae:
 inde auxilia ducesque arcessuntur. Quorum adventu 4
 magna cum auctoritate et magna cum hominum multi-
 tudine bellum gerere conantur. Duces vero ii deli- 5
 guntur, qui una cum Quinto Sertorio omnes annos
 fuerant summamque scientiam rei militaris habere
 existimabantur. Hi consuetudine populi Romani loca 6
 capere, castra munire, commeatibus nostros inter-
 cludere instituunt. Quod ubi Crassus animadvertit, 7
 suas copias propter exiguitatem non facile diduci, hos-
 tem et vagari et vias obsidere et castris satis prae-
 sidii relinquere, ob eam causam minus commode fru-
 mentum commeatumque sibi supportari, in dies hosti-
 um numerum augeri, non cunctandum existimavit,
 quin pugna decertaret. Hac re ad consilium delata, 8
 ubi omnes idem sentire intellexit, posterum diem
 pugnae constituit.

XXIII. Prima luce productis omnibus copiis 1
 duplici acie instituta, auxiliis in mediam aciem con-
 iectis, quid hostes consilii caperent, expectabat. Illi, 2
 etsi propter multitudinem et veterem belli gloriam
 paucitatemque nostrorum se tuto dimicatuuros existi-
 mabant, tamen tutius esse arbitrabantur, obsessis viis
 commeatu intercluso sine ullo vulnere victoria potiri,
 et, si propter inopiam rei frumentariae Romani sese 3
 recipere coepissent, impeditos in agmine et sub sarcinis
 infirmiore animo adoriri cogitabant. Hoc consilio pro- 4
 bato ab ducibus, productis Romanorum copiis, sese
 castris tenebant. Hac re perspecta Crassus, cum sua 5
 cunctatione atque opinione timoris hostes nostros mi-

lites alacriores ad pugnandum effecissent, atque omnium voces audirentur, expectari diutius non oportere, quin ad castra iretur, cohortatus suos omnibus cupientibus ad hostium castra contendit.

- 1 XXV. Ibi cum alii fossas complerent, alii multis telis coniectis defensores vallo munitionibusque depellerent, auxiliaresque, quibus ad pugnam non multum Crassus confidebat, lapidibus telisque subministrandis et ad aggerem caespitibus comportandis speciem atque opinionem pugnantium praeberent, cum item ab hostibus constanter ac non timide pugnaretur telaque ex
- 2 loco superiore missa non frustra acciderent, equites circumitis hostium castris Crasso renuntiaverunt, non eadem esse diligentia ab decumana porta castra munita facilemque aditum habere.

- 1 XXVI. Crassus equitum praefectos cohortatus, ut magnis praemiis pollicitationibusque suos excitarent,
- 2 quid fieri velit, ostendit. Illi, ut erat imperatum, eductis iis cohortibus, quae praesidio castris relictæ intritæ ab labore erant, et longiore itinere circumductis, ne ex hostium castris conspici possent, omnium oculis mentibusque ad pugnam intentis celeriter ad eas, quas
- 3 diximus, munitiones pervenerunt atque his prorutis prius in hostium castris constiterunt, quam plane ab his videri aut, quid rei gereretur, cognosci posset.
- 4 Tum vero clamore ab ea parte audito nostri redintegratis viribus, quod plerumque in spe victoriae accidere
- 5 consuevit, acrius impugnare coeperunt. Hostes undique circumventi desperatis omnibus rebus se per munitiones deicere et fuga salutem petere intenderunt.
- 6 Quos equitatus apertissimis campis consecutus ex milium L numero, quae ex Aquitania Cantabrisque convenisse constabat, vix quarta parte relicta multa nocte se in castra recipit.

- 1 XXVII. Hac audita pugna maxima pars Aquitaniae sese Crasso deditit obsidesque ultro misit; quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Ptianii, Vocates, Taru-

sates, Elusates, Gates, Ausci, Garumni, Sibuzates, Cosates; paucae ultimae nationes anni tempore confisae, 2 quod hiems suberat, hoc facere neglexerunt.

XXVIII. Eodem fere tempore Caesar, etsi prope 1 exacta iam aestas erat, tamen, quod omni Gallia pacata Morini Menapiique supererant, qui in armis essent neque ad eum umquam legatos de pace misissent, arbitratus, id bellum celeriter confici posse, eo exercitum adduxit; qui longe alia ratione ac reliqui Galli bellum gerere coeperunt. Nam quod intellegebant, maximas nationes, 2 quae proelio contendissent, pulsas superatasque esse, continentesque silvas ac paludes habebant, eo se suaeque omnia contulerunt. Ad quarum initium silvarum 3 cum Caesar pervenisset castraque munire instituisset, neque hostis interim visus esset, dispersis in opere nostris subito ex omnibus partibus silvae evolaverunt et in nostros impetum fecerunt. Nostri celeriter arma 4 ceperunt eosque in silvas reppulerunt et compluribus interfectis longius impeditioribus locis secuti paucos ex suis deperdiderunt.

XXVIII. Reliquis deinceps diebus Caesar silvas 1 caedere instituit et, ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, quae erat caesa, conversam ad hostem collocabat et pro vallo ad utrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus con- 2fecto, cum iam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores silvas peterent, eius modi sunt tempestates consecutae, uti opus necessario intermitteretur et continuatione imbrium diutius sub pellibus milites contineri non possent. Itaque vastatis 3 omnibus eorum agris, vicis aedificiisque incensis Caesar exercitum reduxit et in Aulercis Lexobisque, reliquis item civitatibus, quae proxime bellum fecerant, in hibernis collocavit.

C. IULI CAESARIS
BELLI GALLICI
LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

[A. U. C. DCLXXXVIII.] I. Bellum Usipetum et
Tencterorum.

Usipetes et Tencteri a Suebis (quorum mores describitur c. I, 3—III) exacti in Galliam transeunt, Menapios, Elabrones Condruosque aggrediuntur, partim a Caesare devinctur, partim trans Rhenum (qui, sicut Mosa, describitur c. I ad Sugambros se recipiunt, c. I—XV.

II. Caesar Rhenum transit.

Caesar ponte in Rheno facto in Germaniam transit, Sugamborum agros devastat, Ubios a Suebis oppressos liberat in Galliam redit, c. XVI—XVIII.

III. Res in Britannia gestae.

C. Volusenus Britanniae littora explorat. Caesar Morini in deditionem accipit, classe coacta in Britanniam traicit, c. XX—XXIII. Aegre exercitu in terram exposito Britannos vincit, c. XXIII—XXVII. Classis Romana tempestate affligitur, c. XXVIII. XXVIII. Britanni rursus deficiunt, Caesar iterum eos devincit obsidibusque imperatis in Galliam redit, c. XXX—XXXVI.

III. Morini subacti. Menapii vexati.

Morini rebellionem faciunt. Caesar et hos subigit et Menapiorum agros devastat, c. XXXVII. XXXVIII.

- 1 I. Ea, quae secuta est, hieme, qui fuit anno
Gnaeo Pompeio, Marco Crasso consulibus, Usipetes
Germani et item Tencteri magna cum multitudine l

minum flumen Rhenum transierunt non longe a mari,
quo Rhenus influit. Causa transeundi fuit, quod ab 2
Suebis complures annos exagitati bello premebantur
et agri cultura prohibebantur. Sueborum gens est 3
longe maxima et bellicosissima Germanorum omnium.
Hi centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis 4
singula milia armatorum bellandi causa ex finibus
educunt. Reliqui, qui domi manserunt, se atque illos 5
alunt; hi rursus in vicem anno post in armis sunt,
illi domi remanent. Sic neque agri cultura nec ratio 6
atque usus belli intermittitur. Sed privati ac separati 7
agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere
uno in loco incolendi causa licet. Neque multum 8
frumento, sed maximam partem lacte atque pecore
vivunt, multumque sunt in venationibus; quae res et 9
cibi genere et cotidiana exercitatione et libertate vitae,
cum a pueris nullo officio aut disciplina assuefacti
nihil omnino contra voluntatem faciant, et vires alit
et immani corporum magnitudine homines efficit. At- 10
que in eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis
frigidissimis neque vestitus praeter pellis haberent
quicquam, quarum propter exiguitatem magna est
corporis pars aperta, et lavarentur in fluminibus.

II. Mercatoribus est aditus magis eo, ut, quae 1
bello ceperint, quibus vendant, habeant, quam quo ul-
lam rem ad se importari desiderent. Quin etiam in- 2
mentis, quibus maxime Galli delectantur quaeque im-
penso parant pretio, Germani importatis [his] non
utuntur, sed, quae sunt apud eos nata, parva atque
deformia, haec cotidiana exercitatione, summi ut sint
laboris, efficiunt. Equestribus proeliis saepe ex equis 3
desiliunt ac pedibus proeliantur, equosque eodem re-
manere vestigio assuefecerunt, ad quos se celeriter,
cum usus est, recipiunt; neque eorum moribus turpius 4
quicquam aut inertius habetur quam ephippis uti.
Itaque ad quemvis numerum ephippiatorum equitum 5
quamvis pauci adire audent. Vinum ad se omnino 6

importari non sinunt, quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines atque effeminari arbitrantur.

- 1 III. Publice maximam putant esse laudem, quam
latissime a suis finibus vacare agros: hac re signifi-
ficari, magnum numerum civitatum suam vim susti-
2 nere non posse. Itaque una ex parte a Suebis circiter
3 milia passuum sescenta agri vacare dicuntur. Ad al-
teram partem succedunt Ubii, quorum fuit civitas
ampla atque florens, ut est captus Germanorum, et
paulo [quam] sunt eiusdem generis [et] ceteris huma-
niores, propterea quod Rhenum attingunt, multumque
ad eos mercatores ventitant, et ipsi propter propinqui-
4 tatem [quod] Gallicis sunt moribus assuefacti. Hos
cum Suebi, multis saepe bellis experti, propter am-
plitudinem gravitatemque civitatis finibus expellere
non potuissent, tamen vectigales sibi fecerunt ac multo
humiliores infirmioresque redegerunt.

- 1 III. In eadem causa fuerunt Usipetes et Tenc-
teri, quos supra diximus, qui complures annos Suebo-
rum vim sustinuerunt, ad extremum tamen agris ex-
pulsī et multis locis Germaniae triennium vagati ad
2 Rhenum pervenerunt. Quas regiones Menapii incole-
bant et ad utramque ripam fluminis agros, aedificia
3 vicosque habebant; sed tantae multitudinis aditu per-
territi ex iis aedificiis, quae trans flumen habuerant,
demigraverunt et cis Rhenum dispositis praesidiis
4 Germanos transire prohibebant. Illi omnia experti,
cum neque vi contendere propter inopiam navium ne-
que clam transire propter custodias Menapiorum pos-
sent, reverti se in suas sedes regionesque simulaverunt
5 et tridui viam progressi rursus reverterunt atque omni
hoc itinere una nocte equitatu confecto inscios ino-
6 pinantesque Menapios oppresserunt, qui de Germano-
rum discessu per exploratores certiores facti sine metu
7 trans Rhenum in suos vicos remigraverant. His in-
terfectis navibusque eorum occupatis, prius quam ea
pars Menapiorum, quae citra Rhenum erat, certior

fieret, flumen transierunt atque omnibus eorum aedificiis occupatis reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.

V. His de rebus Caesar certior factus et infirmitatem Gallorum veritus, quod sunt in consiliis capiendis mobiles et novis plerumque rebus student, nihil his committendum existimavit. Est autem hoc Gallicae consuetudinis, uti et viatores etiam invitos consistere cogant et, quid quisque eorum de quaque re audierit aut cognoverit, quaerant, et mercatores in oppidis vulgus circumsistat, quibusque ex regionibus veniant quasque ibi res cognoverint, pronuntiare cogant. His rebus atque auditionibus permoti de summis saepe rebus consilia ineunt, quorum eos in vestigio paenitere necesse est, cum incertis rumoribus serviant et plerique ad voluntatem eorum ficta respondeant.

VI. Qua consuetudine cognita Caesar, ne graviore bello occurreret, maturius, quam consueverat, ad exercitum proficiscitur. Eo cum venisset, ea, quae fore suspicatus erat, facta cognovit: missas legationes ab non nullis civitatibus ad Germanos invitatosque eos, uti ab Rheno discederent, omniaque, quae postulassent, ab se fore parata. Qua spe adducti Germani latius vagabantur et in fines Eburonum et Condrusorum, qui sunt Treverorum clientes, pervenerant. Principibus Galliae evocatis Caesar ea, quae cognoverat, dissimulanda sibi existimavit eorumque animis permulsis et confirmatis equitatuque imperato bellum cum Germanis gerere constituit.

VII. Re frumentaria comparata equitibusque delectis iter in ea loca facere coepit, quibus in locis esse Germanos audiebat. A quibus cum paucorum dierum iter abesset, legati ab his venerunt, quorum haec fuit oratio: Germanos neque priores populo Romano bellum inferre, neque tamen recusare, si lacessantur, quin armis contendant, quod Germanorum consuetudo [haec] sit a maioribus tradita, quicumque bellum inferant.

4 resistere neque deprecari. Haec tamen dicere, venis
 invitos, eiectos domo; si suam gratiam Romani velin
 posse iis utiles esse amicos; vel sibi agros attribua
 5 vel patiantur eos tenere, quos armis possederint: se
 unis Suebis concedere, quibus ne di quidem immo
 tales pares esse possint; reliquum quidem in terr
 esse neminem, quem non superare possint.

1 VIII. Ad haec, quae visum est, Caesar respo
 dit; sed exitus fuit orationis: Sibi nullam cum h
 2 amicitiam esse posse, si in Gallia remanerent; neq
 verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alien
 occupare; neque ullos in Gallia vacare agros, qui da
 3 tantae praesertim multitudini sine iniuria possint; s
 licere, si velint, in Ubiorum finibus considerare, quoru
 sint legati apud se et de Sueborum iniuriis quera
 tur et a se auxilium petant: hoc se Ubiis imper
 turum.

1 VIII. Legati haec se ad suos relatueros dixeru
 et re deliberata post diem tertium ad Caesarem r
 versuros; interea ne propius se castra moveret, pet
 2 runt. Ne id quidem Caesar ab se impetrari pos
 3 dixit. Cognoverat enim, magnam partem equitat
 ab iis aliquot diebus ante praedandi frumentandiq
 causa ad Ambivaritos trans Mosam missam: hos e
 spectari equites atque eius rei causa moram interpo
 arbitrabatur.

1 X. Mosa profluit ex monte Vosego, qui est
 finibus Lingonum, et parte quadam ex Rheno recept
 quae appellatur Vacalus, insulam [quae] efficit Bat
 2 vorum, [in Oceanum influit] neque longius ab Ocean
 3 milibus passuum LXXX in Rhenum influit. Rhen
 autem oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, et long
 spatio per fines Nantuatium, Helvetiorum, Sequanoru
 Mediomatricum, Tribocorum, Treverorum citatus fo
 4 tur et, ubi Oceano appropinquavit, in plures deflu
 partes multis ingentibusque insulis effectis, quaru
 pars magna a feris barbarisque nationibus incolite

ex quibus sunt, qui piscibus atque ovīs avium vivere 5
existimantur, multisque capitibus in Oceanum influit.

XI. Caesar cum ab hoste non amplius passuum 1
xii milibus abesset, ut erat constitutum, ad eum le-
gati revertuntur; qui in itinere congressi magno opere,
ne longius progrediretur, orabant. Cum id non im- 2
petrassent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen
antecessissent, praemitteret eosque pugna prohiberet,
sibique ut potestatem faceret in Ubios legatos mit- 3
tendi; quorum si principes ac senatus sibi iureiurando
fidem fecisset, ea condicione, quae a Caesare ferretur,
se usuros ostendebant: ad has res conficiendas sibi
tridui spatium daret. Haec omnia Caesar eodem illo 4
pertinere arbitratur, ut tridui mora interposita
equites eorum, qui abessent, reverterentur; tamen sese
non longius milibus passuum quattuor aquationis causa
processurum eo die dixit: huc postero die quam fre- 5
quentissimi convenirent, ut de eorum postulatis co-
gnosceret. Interim ad praefectos, qui cum omni equi- 6
tatu antecesserant, mittit, qui nuntiarent, ne hostes
proelio lacesserent et, si ipsi lacesserentur, sustinerent,
quoad ipse cum exercitu propius accessisset.

XII. At hostes, ubi primum nostros equites con- 1
spexerunt, quorum erat v milium numerus, cum ipsi
non amplius octingentos equites haberent, quod ii,
qui frumentandi causa ierant trans Mosam, nondum
redierant, nihil timentibus nostris, quod legati eorum
paulo ante a Caesare discesserant atque is dies in-
dutiis erat ab his petitus, impetu facto celeriter nos- 2
tros perturbaverunt; rursus resistentibus, consuetudine
sua ad pedes desiluerunt, suffossis equis compluribus-
que nostris deiectis reliquos in fugam coniecerunt at-
que ita perterritos egerunt, ut non prius fuga desiste-
rent, quam in conspectum agminis nostri venissent.
In eo proelio ex equitibus nostris interficiuntur quat- 3
tuor et lxx, in his vir fortissimus Piso Aquitanus, 4
amplissimo genere natus, cuius avus in civitate sua

regnum obtinuerat, amicus ab senatu nostro appellatus. Hic cum fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret, illum ex periculo eripuit, ipse equo vulnerato deiectus, quoad potuit, fortissime restitit; cum circumventus multis vulneribus acceptis cecidisset atque id frater, qui iam proelio excesserat, procul animadvertisset, incitato equo se hostibus obtulit atque interfectus est.

1 XIII. Hoc facto proelio Caesar neque iam sibi
legatos audiendos neque condiciones accipiendas arbitrabatur ab iis, qui per dolum atque insidias, petita
2 pace, ultro bellum intulissent; expectare vero, dum
hostium copiae augerentur equitatusque reverteretur,
3 summae dementiae esse iudicabat, et cognita Gallorum
infirmirate, quantum iam apud eos hostes uno proelio
auctoritatis essent consecuti, sentiebat; quibus ad consilia
4 capienda nihil spatii dandum existimabat. His
constitutis rebus et consilio cum legatis et quaestore
communicato, ne quem diem pugnae praetermitteret,
oportunissima res accidit, quod postridie eius diei
mane eadem et perfidia et simulatione usi Germani
frequentes omnibus principibus maioribusque natu ad-
5 hibitis ad eum in castra venerunt, simul, ut dicebatur,
sui purgandi causa, quod contra, atque esset dictum
et ipsi petissent, proelium pridie commisissent,
simul ut, si quid possent, de indutiis fallendo impetrarent.
6 Quos sibi Caesar oblato gavisus illos retineri iussit;
ipse omnes copias castris eduxit equitatumque,
quod recenti proelio perterritum esse existimabat,
agmen subsequi iussit.

1 XIII. Acie triplici instituta et celeriter octo
miliū itinere confecto prius ad hostium castra per-
venit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent.
2 Qui omnibus rebus subito perterriti et celeritate ad-
ventus nostri et discessu suorum, neque consilii habendi
neque arma capiendi spatio dato, perturbantur, copiasne
adversus hostem ducere, an castra defendere, an

fuga salutem petere praestaret. Quorum timor cum 3
fremitu et concursu significaretur, milites nostri pri-
stini diei perfidia incitati in castra irruerunt. Quo 4
loco, qui celeriter arma capere potuerunt, paulisper
nostris restiterunt atque inter carros impedimentaue
proelium commiserunt; at reliqua multitudo puerorum 5
mulierumque (nam cum omnibus suis domo excesse-
rant Rhenumque transierant) passim fugere coepit;
ad quos consectandos Caesar equitatum misit.

XV. Germani, post tergum clamore audito, cum 1
suos interfici viderent, armis abiectis signisque mili-
taribus relictis se ex castris eiecerunt, et cum ad con-
fluentem Mosae et Rheni pervenissent, reliqua fuga 2
desperata, magno numero interfecto, reliqui se in flu-
men praecipitaverunt atque ibi timore, lassitudine, vi
fluminis oppressi perierunt. Nostri ad unum omnes 3
incolumes, perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore,
cum hostium numerus capitum CCCXXX milium fuis-
set, se in castra receperunt. Caesar iis, quos in cas- 4
tris retinuerat, discedendi potestatem fecit. Illi sup- 5
plicia cruciatusque Gallorum veriti, quorum agros
vexaverant, remanere se apud eum velle dixerunt.
His Caesar libertatem concessit.

XVI. Germanico bello confecto multis de causis 1
Caesar statuit sibi Rhenum esse transeundum; quarum
illa fuit iustissima, quod, cum videret Germanos tam
facile impelli, ut in Galliam venirent, suis quoque re-
bus eos timere voluit, cum intellegerent, et posse et
audere populi Romani exercitum Rhenum transire.
Accessit etiam, quod illa pars equitatus Usipetum et 2
Tencterorum, quam supra commemoravi praedandi
frumentandique causa Mosam transisse neque proelio
interfuisse, post fugam suorum se trans Rhenum in
fines Sugambrorum receperat seque cum iis coniunxe- 3
rat. Ad quos cum Caesar nuntios misisset, qui postu- 4
larent, eos, qui sibi Galliaeque bellum intulissent, sibi
dederent, responderunt: Populi Romani imperium Rhe-

- num finire: si se invito Germanos in Galliam transire non aequum existimaret, cur sui quicquam esset imperii aut potestatis trans Rhenum postulare? Ubique autem, qui uni ex Transrhenanis ad Caesarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magno opere orabant, ut sibi auxilium ferret, quo graviter ab Suebis premerentur; vel, si id facere occupationibus rei publicae prohiberetur, exercitum modicum Rhenum transportaret: id sibi *ad* auxilium spemque reliqui temporis satis futurum. Tantum esse nomen atque opinionem eius exercitus Ariovisto pulso et hoc novissimo proelio facto etiam ad ultimas Germanorum nationes, uti opinione et amicitia populi Romani tutum esse possint. Navium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur.

- 1 XVII. Caesar his de causis, quas commemoravit, Rhenum transire decreverat; sed navibus transire neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suae neque 2 populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque, etsi summa difficultas faciendi pontis proponebatur propter latitudinem, rapiditatem altitudinemque fluminis, tamen id sibi contendendum aut aliter non traducendum exercitum existimabat. Rationem pontis hanc 3 instituit. Tigna bina sesquipedalia paulum ab invicem praeacuta dimensa ad altitudinem fluminis intervallum 4 pedum duorum inter se iungebat. Haec cum machinationibus immissa in flumen defixerat fistucisque addegerat, non sublicae modo directe ad perpendicularum sed prone ac fastigate, ut secundum naturam fluminis 5 procumberent, his item contraria duo ad eundem modum iuncta intervallo pedum quadragenum ab inferiore parte contra vim atque impetum fluminis contra 6 versa statuebat. Haec utraque insuper bipedalibus trabibus immissis, quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur; quibus disclusis atque in contrariam partem revinctis tanta erat operis firmitudo atque e-

rerum natura, ut, quo maior vis aquae se incitavisset, hoc artius illigata tenerentur. Haec directa materia 8 iniecta contexebantur ac longuriis cratibusque consternebantur; ac nihilo setius sublicae et ad inferio- 9 rem partem fluminis oblique agebantur, quae pro ariete subiectae et cum omni opere coniunctae vim fluminis exciperent, et aliae item supra pontem me- 10 diocri spatio, ut, si arborum trunci sive naves deiciendi operis essent a barbaris missae, his defensoribus earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent.

XVIII. Diebus decem, quibus materia coepta erat 1 comportari, omni opere effecto exercitus traducitur. Caesar ad utramque partem pontis firmo praesidio 2 relicto in fines Sugambrorum contendit. Interim a 3 compluribus civitatibus ad eum legati veniunt; quibus pacem atque amicitiam petentibus liberaliter respondit obsidesque ad se adduci iubet. Sugambri ex 4 eo tempore, quo pons institui coeptus est, fuga comparata hortantibus iis, quos ex Tencteris atque Usipetibus apud se habebant, finibus suis excesserant suaque omnia exportaverant seque in solitudinem ac silvas abdiderant.

XVIII. Caesar paucos dies in eorum finibus mo- 1 ratus omnibus vicis aedificiisque incensis frumentisque succisis se in fines Ubiorum recepit atque iis auxilium suum pollicitus, si ab Suebis premerentur, haec ab iis cognovit: Suebos, posteaquam per exploratores 2 pontem fieri comperissent, more suo concilio habito nuntios in omnes partes dimisisse, uti de oppidis demigrarent, liberos, uxores suaque omnia in silvis ponerent, atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum convenirent: hunc esse delectum medium 3 fere regionum earum, quas Suebi obtinerent; hic Romanorum adventum expectare atque ibi decertare constituisse. Quod ubi Caesar comperit, omnibus re- 4 bus iis confectis, quarum rerum causa traducere exercitum constituerat, ut Germanis metum iniceret, ut

Sugambros ulcisceretur, ut Ubios obsidione liberaret, diebus omnino decem et octo trans Rhenum consumptis, satis et ad laudem et ad utilitatem profectum arbitratus, se in Galliam recepit pontemque rescidit.

- 1 XX. Exigua parte aestatis reliqua Caesar, etsi in his locis, quod omnis Gallia ad septentriones vergit, maturae sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, quod omnibus fere Gallicis bellis hostibus nostris inde subministrata auxilia intellegebat
- 2 et, si tempus anni ad bellum gerendum deficeret, tamen magno sibi usui fore arbitratur, si modo insulam adisset, genus hominum perspexisset, loca, portus, aditus cognovisset; quae omnia fere Gallis erant
- 3 incognita. Neque enim temere praeter mercatores illo adiit quisquam, neque iis ipsis quicquam praeter oram maritimam atque eas regiones, quae sunt contra Gal-
- 4 lias, notum est. Itaque vocatis ad se undique mercatoribus, neque quanta esset insulae magnitudo, neque quae aut quantae nationes incolerent, neque quem usum belli haberent aut quibus institutis uterentur, neque qui essent ad maiorum navium multitudinem idonei portus, reperire poterat.

- 1 XXI. Ad haec cognoscenda, priusquam periculum faceret, idoneum esse arbitratus Gaium Volusenum
- 2 cum navi longa praemittit. Huic mandat, ut exploratis omnibus rebus ad se quam primum revertatur.
- 3 Ipse cum omnibus copiis in Morinos proficiscitur, quod
- 4 inde erat brevissimus in Britanniam traiectus. Huc naves undique ex finitimis regionibus et, quam superiore aestate ad Veneticum bellum effecerat classem,
- 5 iubet convenire. Interim consilio eius cognito et per mercatores perlato ad Britannos, a compluribus insulae civitatibus ad eum legati veniunt, qui pollicentur obsides dare atque imperio populi Romani ob-
- 6 temperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus hortatusque, ut in ea sententia permanerent, eos domum
- 7 remittit, et cum iis una Commium, quem ipse Atre-

batibus superatis regem ibi constituerat, cuius et virtutem et consilium probabat et quem sibi fidelem esse arbitrabatur, cuiusque auctoritas in his regionibus magni habebatur, mittit. Huic imperat, quas 8 possit, adeat civitates horteturque, ut populi Romani fidem sequantur, seque celeriter eo venturum nuntiet. Volusenus perspectis regionibus omnibus, quantum ei 9 facultatis dari potuit, qui navi egredi ac se barbaris committere non auderet, quinto die ad Caesarem revertitur, quaeque ibi perspexisset, renuntiat.

XXII. Dum in his locis Caesar navium paranda- 1 rum causa moratur, ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt, qui se de superioris temporis consilio excusarent, quod homines barbari et nostrae consuetudinis imperiti bellum populo Romano fecissent, seque ea, quae imperasset, facturos pollicerentur. Hoc sibi Caesar satis oportune accidisse arbitratus, 2 quod neque post tergum hostem relinquere volebat neque belli gerendi propter anni tempus facultatem habebat neque has tantularum rerum occupationes Britanniae anteponendas iudicabat, magnum iis numerum obsidum imperat. Quibus adductis eos in fidem recepit. Navibus circiter LXXX onerariis coactis con- 3 tractisque, quod satis esse ad duas transportandas legiones existimabat, quod praeterea navium longarum habebat, quaestori, legatis praefectisque distribuit. Huc accedebant XVIII onerariae naves, quae ex eo 4 loco ab milibus passuum VIII vento tenebantur, quominus in eundem portum venire possent: has equitibus distribuit. Reliquum exercitum Quinto Titurio 5 Sabino et Lucio Aurunculeio Cottae legatis in Menapios atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non venerant, ducendum dedit; Publium 6 Sulpicium Rufum legatum cum eo praesidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere iussit.

XXIII. His constitutis rebus nactus idoneam ad 1 navigandum tempestatem tertia fere vigilia solvit

equitesque in ulteriorem portum progredi et naves
 2 conscendere et se sequi iussit. A quibus cum paulo
 tardius esset administratum, ipse hora circiter diei
 quarta cum primis navibus Britanniam attingit atque
 ibi in omnibus collibus expositas hostium copias ar-
 3 matas conspexit. Cuius loci haec erat natura, atque
 ita montibus angustis mare continebatur, uti ex locis
 4 superioribus in litus telum adigi posset. Hunc ad
 egrediendum nequaquam idoneum locum arbitratus,
 dum reliquae naves eo convenirent, ad horam nonam
 5 in ancoris exspectavit. Interim legatis tribunisque
 militum convocatis, et quae ex Voluseno cognosset
 et quae fieri vellet, ostendit monuitque, ut rei mili-
 taris ratio, maxime ut maritimae res postularent, ut
 quae celerem atque instabilem motum haberent, ad
 nutum et ad tempus omnes res ab iis administraren-
 6 tur. His dimissis et ventum et aestum uno tempore
 nactus secundum, dato signo et sublatiis ancoris cir-
 citer milia passuum septem ab eo loco progressus,
 aperto ac plano litore naves constituit.

1 XXIII. At barbari, consilio Romanorum cognito,
 praemisso equitatu et essedariis, quo plerumque genere
 in proeliis uti consueverant, reliquis copiis subsecuti
 2 nostros navibus egredi prohibebant. Erat ob has
 causas summa difficultas, quod naves propter magni-
 tudinem nisi in alto constitui non poterant, militibus
 autem ignotis locis, impeditis manibus magno et gravi
 onere armorum oppressis simul et de navibus desilien-
 dum et in fluctibus consistendum et cum hostibus
 3 erat pugnandum, cum illi aut ex arido aut paulam
 in aquam progressi omnibus membris expeditis, no-
 tissimis locis audacter tela conicerent et equos insue-
 4 factos incitarent. Quibus rebus nostri perterriti at-
 que huius omnino generis pugnae imperiti non eadem
 alacritate ac studio, quo in pedestribus uti proeliis
 consueverant, utebantur.

1 XXV. Quod ubi Caesar animadvertit, naves lon-

gas, quarum et species erat barbaris inusitatio et motus ad usum expeditior, paulum removeri ab onerariis navibus et remis incitari et ad latus apertum hostium constitui atque inde fundis, sagittis, tormentis hostes propelli ac summoveri iussit; quae res magno usui nostris fuit. Nam et navium figura et remorum motu 2 et inusitato genere tormentorum permoti barbari constiterunt ac paulum modo pedem rettulerunt. Atque nostris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris, qui decimae legionis aquilam ferebat, contestatus deos, ut ea res legioni feliciter eveniret, *Desilite, inquit, milites, nisi vultis aquilam hostibus prodere: ego certe meum rei publicae atque imperatori officium praestitero.* Hoc cum voce magna dixisset, 4 se ex navi proiecit atque in hostes aquilam ferre coepit. Tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, universi ex navi desiluerunt. Hos 6 item ex proximis [primis] navibus cum conspexissent, subsecuti hostibus appropinquant.

XXVI. Pugnatum est ab utrisque acriter. Nostri 1 tamen, quod neque ordines servare neque firmiter insistere neque signa subsequi poterant, atque alius alia ex navi, quibuscumque signis occurrerat, se aggregabat, magno opere perturbabantur; hostes vero, notis 2 omnibus vadis, ubi ex litore aliquos singulares ex navi egredientes conspexerant, incitatis equis impleditos adoriebantur, plures paucos circumsistebant, alii ab latere aperto in universos tela coniciebant. Quod 4 cum animadvertisset Caesar, scaphas longarum navium, item speculatoria navigia militibus compleri iussit et, quos laborantes conspexerat, his subsidia submittebat. Nostri, simul in arido constiterunt, suis omnibus 5 consecutis in hostes impetum fecerunt atque eos in fugam dederunt, neque longius prosequi potuerunt, quod equites cursum tenere atque insulam capere non potuerant. Hoc unum ad pristinam fortunam Caesari defuit.

1 XXVII. Hostes proelio superati, simul atque se
 ex fuga receperunt, statim ad Caesarem legatos de
 pace miserunt, obsides daturus, quaeque imperasset,
 2 facturos [esse] polliciti sunt. Una cum his legatis
 Commius Atrebas venit, quem supra demonstraveram
 3 a Caesare in Britanniam praemisum. Hunc illi e
 navi egressum, cum ad eos oratoris modo Caesaris
 mandata deferret, comprehenderant atque in vincula
 4 coniecerant; tum proelio facto remiserunt. In petenda
 pace eius rei culpam in multitudinem coniecerunt et
 5 propter imprudentiam ut ignosceretur, petiverunt. Cae-
 sar questus, quod, cum ultro in continentem legatis
 missis pacem ab se petissent, bellum sine causa in-
 tulissent, ignoscere imprudentiae dixit obsidesque im-
 6 peravit; quorum illi partem statim dederunt, partem
 ex longinquiore locis arcessitam paucis diebus sese
 7 daturus dixerunt. Interea suos remigrare in agros
 iusserunt, principesque undique convenire et se civita-
 tesque suas Caesari commendare coeperunt.

1 XXVIII. His rebus pace confirmata, post diem
 quartum, quam est in Britanniam ventum, naves XVIII,
 de quibus supra demonstratum est, quae equites sus-
 tulerant, ex superiore portu leni vento solverunt.
 2 Quae cum appropinquarent Britanniae et ex castris
 viderentur, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla
 earum cursum tenere posset, sed aliae eodem, unde
 erant profectae, referrentur, aliae ad inferiorem par-
 tem insulae, quae est propius solis occasum, magno
 3 sui cum periculo deicerentur; quae tamen ancoris iac-
 tis cum fluctibus complerentur, necessario adversa
 nocte in altum provectae continentem petierunt.

1 XXVIII. Eadem nocte accidit, ut esset luna ple-
 na, qui dies maritimos aestus maximos in Oceano ef-
 2 ficere consuevit, nostrisque id erat incognitum. Ita
 uno tempore et longas naves, quibus Caesar exercitum
 transportandum curaverat quasque in aridam subduxe-
 rat, aestus compleverat, et onerarias, quae ad ancoras

erant deligatae, tempestas afflictabat, neque ulla nostris facultas aut administrandi aut auxiliandi dabatur. Compluribus navibus fractis reliquae cum essent funibus, ancoris reliquisque armamentis amissis ad navigandum inutiles, magna, id quod necesse erat accidere, totius exercitus perturbatio facta est. Neque enim naves erant aliae, quibus reportari possent, et omnia deerant, quae ad reficiendas naves erant usui, et, quod omnibus constabat, hiemari in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem provisum non erat.

XXX. Quibus rebus cognitis principes Britanniae, qui post proelium ad Caesarem convenerant, inter se collocti, cum equites et naves et frumentum Romanis decesse intellegerent et paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent, quae hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Caesar legiones transportaverat, optimum factu esse duxerunt rebellionem facta frumento commeatuque nostros prohibere et rem in hiemem producere, quod his superatis aut reditu interclusis neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transiturum confidebant. Itaque rursus coniuratione facta paulatim ex castris discedere ac suos clam ex agris deducere coeperunt.

XXXI. At Caesar, etsi nondum eorum consilia cognoverat, tamen et ex eventu navium suarum et ex eo, quod obsides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspicabatur. Itaque ad omnes casus subsidia comparabat. Nam et frumentum ex agris cotidie in castra conferebat et, quae gravissime afflictae erant naves, earum materia atque aere ad reliquas reficiendas utebatur et, quae ad eas res erant usui, ex continenti comportari iubebat. Itaque, cum summo studio a militibus administraretur, XII navibus amissis, reliquis ut navigari commode posset, effecit.

XXXII. Dum ea geruntur, legione ex consuetudine una frumentatum missa, quae appellabatur sep-

- tima, neque ulla ad id tempus belli suspicione interposita, cum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in castra ventitaret, ii, qui pro portis castrorum in statione erant, Caesari nuntiaverunt, pulverem maiorem, quam consuetudo ferret, in ea parte videri, 2 quam in partem legio iter fecisset. Caesar id, quod erat, suspicatus, aliquid novi a barbaris initum consilii, cohortes, quae in stationibus erant, secum in eam partem proficisci, ex reliquis duas in stationem cohortes succedere, reliquas armari et confestim sese 3 subsequi iussit. Cum paulo longius a castris processisset, suos ab hostibus premi atque aegre sustinere et conferta legione ex omnibus partibus tela conici 4 animadvertit. Nam quod omni ex reliquis partibus demesso frumento pars una erat reliqua, suspicati hostes, huc nostros esse venturos, noctu in silvis delituerant; tum dispersos depositis armis in metendo 5 occupatos subito adorti, paucis interfectis reliquos incertis ordinibus perturbaverant, simul equitatu atque essedis circumdederant.

- 1 XXXIII. Genus hoc est ex essedis pugnae. Primo per omnes partes perequitant et tela coniciunt atque ipso terrore equorum et strepitu rotarum ordines plerumque perturbant, et cum se inter equitum turmas insinuaverunt, ex essedis desiliunt et pedibus proeli- 2 antur. Aurigae interim paulatim ex proelio excedunt atque ita currus collocant, ut, si illi a multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum 3 in proeliis praestant, ac tantum usu cotidiano et exercitatione efficiunt, uti in declivi ac praecipiti loco incitatos equos sustinere et brevi moderari ac flectere et per temonem percurrere et in iugo insistere et se inde in currus citissime recipere consuerint.

- 1 XXXIII. Quibus rebus perturbatis nostris novitate pugnae tempore opportunissimo Caesar auxilium tulit: namque eius adventu hostes constiterunt, nostr.

se ex timore receperunt. Quo facto ad lacessendum 2
et ad committendum proelium alienum esse tempus
arbitratus suo se loco continuit et brevi tempore in-
termisso in castra legiones reduxit. Dum haec gerun- 3
tur, nostris omnibus occupatis, qui erant in agris
reliqui, discesserunt. Secutae sunt continuos com- 4
plures dies tempestates, quae et nostros in castris
contererent et hostem a pugna prohiberent. Interim 5
barbari nuntios in omnes partes dimiserunt paucita-
temque nostrorum militum suis praedicaverunt et,
quanta praedae faciendae atque in perpetuum sui libe-
randi facultas daretur, si Romanos castris expulissent,
demonstraverunt. His rebus celeriter magna multitu- 6
dine peditatus equitatusque coacta ad castra venerunt.

XXXV. Caesar etsi idem, quod superioribus die- 1
bus acciderat, fore videbat, ut, si essent hostes pulsi,
celeritate periculum effugerent, tamen nactus equites
circiter xxx, quos Commius Atrebas, de quo ante dic-
tum est, secum transportaverat, legiones in acie pro cas-
tris constituit. Commisso proelio diutius nostrorum 2
militum impetum hostes ferre non potuerunt ac terga
verterunt. Quos tanto spatio secuti, quantum cursu 3
et viribus efficere potuerunt, complures ex iis occi-
derunt, deinde omnibus longe lateque aedificiis incen-
sis se in castra receperunt.

XXXVI. Eodem die legati ab hostibus missi ad 1
Caesarem de pace venerunt. His Caesar numerum 2
obsidum, quem ante imperaverat, duplicavit eosque in
continentem adduci iussit, quod propinqua die aequi-
noctii infirmis navibus hiemi navigationem subicien-
dam non existimabat. Ipse idoneam tempestatem 3
nactus paulo post mediam noctem naves solvit; quae
omnes incolumes ad continentem pervenerunt; sed ex 4
iis onerariae duae eosdem, quos reliqui, portus capere
non potuerunt et paulo infra delatae sunt.

XXXVII. Quibus ex navibus cum essent expositi 1
milites circiter trecenti atque in castra contenderent,

Morini, quos Caesar in Britanniam proficiscens pacatos reliquerat, spe praedae adducti primo non ita magno suorum numero circumsteterunt ac, si sese inter-
 2 terfici nollent, arma ponere iusserunt. Cum illi orbe facto sese defenderent, celeriter ad clamorem hominum circiter milia sex convenerunt. Qua re nuntiata Caesar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit.
 3 Interim nostri milites impetum hostium sustinuerunt atque amplius horis quattuor fortissime pugnauerunt et paucis vulneribus acceptis complures ex his occi-
 4 derunt. Postea vero quam equitatus noster in conspectum venit, hostes abiectis armis terga verterunt, magnusque eorum numerus est occisus.

1 XXXVIII. Caesar postero die Titum Labienum legatum cum iis legionibus, quas ex Britannia reduxe-
 2 rat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. Qui cum propter siccitates paludum, quo se reciperent, non haberent, quo superiore anno perfugio erant usi,
 3 omnes fere in potestatem Labieni pervenerunt. At Q. Titurius et Lucius Cotta legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis, aedificiis incensis, quod Menapii se
 4 omnes in densissimas silvas abdiderant, se ad Caesarem receperunt. Caesar in Belgis omnium legionum hiberna constituit. Eo duae omnino civitates ex Britannia obsides miserunt, reliquae neglexerunt.
 5 His rebus gestis ex litteris Caesaris dierum viginti supplicatio a senatu decreta est.

C. IULI CAESARIS
BELLI GALLICI
LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

[A. U. C. DCC.] I. Alterum bellum Britannicum.

Caesar magnam classem in Gallia parari iubet; ipse in Illyrico Pirustas cohibet, c. I. In Galliam reversus Treverorum turbas componit, Dumnorigem interficit, Aeduos coercet, c. II—VII. Iterum in Britanniam traicit, c. VIII—XI, quae describitur c. XII—XIII. Caesar Cassivellaunum ducem devincit, Trinobantes et alias quasdam gentes in deditionem accipit, c. XV—XXII; in Galliam redit, c. XXIII.

II. Bellum Ambiorigis.

Eburones Ambiorige et Catuvolco ducibus deficiunt. Sabinus et Cotta legati cum quindecim cohortibus conciduntur, c. XXIII—XXXVII. Nervii cum Aduatucis atque Eburonibus Q. Ciceronis castra graviter oppugnant, c. XXXVIII—XXXVIII, a Caesare profligantur, c. XXXVIII—LIII, 2.

III. Senonum et Treverorum motus.

Senones et Treveri res novas moliantur, sed interfecto Indutiomaro Gallia fit paulo quietior, c. LIII, 3—LVIII.

I. Lucio Domitio, Ap. Claudio consulibus discedens 1 ab hibernis Caesar in Italiam, ut quotannis facere consueverat, legatis imperat, quos legionibus praefecerat, uti, quam plurimas possent, hieme naves aedificandas veteresque reficiendas curarent. Earum modum formamque demonstrat. Ad celeritatem onerandi subductionesque paulo facit humiliores, quam quibus in

- nostro mari uti consuevimus, atque id eo magis, quod propter crebras commutationes aestuum minus magnos ibi fluctus fieri cognoverat; ad onera ac multitudinem iumentorum transportandam paulo latiores, quam quibus
3 in reliquis utimur maribus. Has omnes actuarias imperat fieri, quam ad rem humilitas multum adiuvat.
4 Ea, quae sunt usui ad armandas naves, ex Hispania
5 apportari iubet. Ipse conventibus Galliae citerioris peractis in Illyricum proficiscitur, quod a Pirustis finitimam partem provinciae incursionibus vastari audiebat. Eo cum venisset, civitatibus milites imperat
7 certumque in locum convenire iubet. Qua re nuntiata Pirustae legatos ad eum mittunt, qui doceant, nihil earum rerum publico factum consilio, seseque paratos esse demonstrant omnibus rationibus de iniuriis satis
8 facere. Percepta oratione eorum Caesar obsides imperat eosque ad certam diem adduci iubet; nisi ita fecerint, sese bello civitatem persecuturum demonstrat.
9 Iis ad diem adductis, ut imperaverat, arbitros inter civitates dat, qui litem aestiment poenamque constituent.
1 IL His confectis rebus conventibusque peractis in citeriorem Galliam revertitur atque inde ad exercitum
2 proficiscitur. Eo cum venisset, circuitis omnibus hibernis singulari militum studio in summa omnium rerum inopia circiter sescentas eius generis, cuius supra demonstravimus, naves et longas XXVIII invenit instructas, neque multum abesse ab eo, quin paucis
3 diebus deduci possint. Collaudatis militibus atque iis, qui negotio prae fuerant, quid fieri velit, ostendit atque omnes ad portum Itium convenire iubet, quo ex portu commodissimum in Britanniam traiectum esse cognoverat, circiter milium passuum XXX [transmissum] a continenti: huic rei quod satis esse visum est militum
4 reliquit. Ipse cum legionibus expeditis IIII et equitibus DCCC in fines Treverorum proficiscitur, quod hinc neque ad concilia veniebant neque imperio parebant Germanosque Transrhenanos sollicitare dicebantur.

III. Haec civitas longe plurimum totius Galliae 1
 equitatu valet magnasque habet copias peditum, Rhe-
 numque, ut supra demonstravimus, tangit. In ea civi- 2
 tate duo de principatu inter se contendebant, Indutio-
 marus et Cingetorix; e quibus alter, simul atque de 3
 Caesaris legionumque adventu cognitum est, ad eum
 venit, se suosque omnes in officio futuros neque ab
 amicitia populi Romani defecturos confirmavit, quae-
 que in Treveris gererentur, ostendit. At Indutiomarus 4
 equitatum peditatumque cogere iisque, qui per aetatem
 in armis esse non poterant, in silvam Arduennam ab-
 ditis, quae ingenti magnitudine per medios fines Tre-
 verorum a flumine Rheno ad initium Remorum per-
 tinet, bellum parare instituit. Sed posteaquam non 5
 nulli principes ex ea civitate, et familiaritate Cingeto-
 rigis adducti et adventu nostri exercitus perterriti, ad
 Caesarem venerunt et de suis privatim rebus ab eo
 petere coeperunt, quoniam civitati consulere non pos-
 sent, veritus, ne ab omnibus desereretur, [Indutio-
 marus] legatos ad Caesarem mittit: Sese idcirco ab 6
 suis discedere atque ad eum venire noluisse, quo
 facilius civitatem in officio contineret, ne omnis nobili-
 tatis discessu plebs propter imprudentiam laberetur;
 itaque esse civitatem in sua potestate, seseque, si 7
 Caesar permitteret, ad eum in castra venturum, suas
 civitatisque fortunas eius fidei permissurum.

III. Caesar, etsi intellegebat, qua de causa ea 1
 dicerentur quaeque eum res ab instituto consilio de-
 terreret, tamen, ne aestatem in Treveris consumere
 cogeretur omnibus ad Britannicum bellum rebus com-
 paratis, Indutiomarum ad se cum ducentis obsidibus
 venire iussit. His adductis, in iis filio propinquisque 2
 eius omnibus, quos nominatim evocaverat, consolatus
 Indutiomarum hortatusque est, uti in officio maneret;
 nihilo tamen setius principibus Treverorum ad se con- 3
 vocatis hos singillatim Cingetorigi conciliavit, quod
 cum merito eius a se fieri intellegebat, tum magni

interesse arbitrabatur eius auctoritatem inter suos quam plurimum valere, cuius tam egregiam in se voluntatem perspexisset. Id tulit factum graviter Indutiomarus, suam gratiam inter suos minui, et, qui iam ante inimico in nos animo fuisset, multo gravius hoc dolore exarsit.

1 V. His rebus constitutis Caesar ad portum Itium
2 cum legionibus pervenit. Ibi cognoscit, LX naves,
quae in Meldis factae erant, tempestate reiectas cursum tenere non potuisse atque eodem, unde erant profectae, revertisse; reliquas paratas ad navigandum
3 atque omnibus rebus instructas invenit. Eodem equitatus totius Galliae convenit numero milium quattuor
4 principesque ex omnibus civitatibus; ex quibus perpaucos, quorum in se fidem perspexerat, relinquere in Gallia, reliquos obsidum loco secum ducere decreverat, quod, cum ipse abesset, motum Galliae verebatur.

1 VI. Erat una cum ceteris Dumnorix Aeduus, de quo ante ab nobis dictum est. Hunc secum habere in primis constituerat, quod eum cupidum rerum novarum, cupidum imperii, magni animi, magnae inter
2 Gallos auctoritatis cognoverat. Accedebat huc, quod in concilio Aeduum Dumnorix dixerat, sibi a Caesare regnum civitatis deferri; quod dictum Aedui graviter ferebant, neque recusandi aut deprecandi causa legatos
3 ad Caesarem mittere audebant. Id factum ex suis hospitibus Caesar cognoverat. Ille omnibus primo precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur, partim quod insuetus navigandi mare timeret, partim
4 quod religionibus impediri sese diceret. Postquam id obstinate sibi negari vidit, omni spe impetrandi adempta, principes Galliae sollicitare, sevocare singulos hortarique coepit, uti in continenti remanerent; metu territare: non sine causa fieri, ut Gallia
5 omni nobilitate spoliaretur; id esse consilium Caesaris, ut, quos in conspectu Galliae interficere vereretur, hos
6 omnes in Britanniam traductos necaret; fidem reliquis

interponere, ius iurandum poscere, ut, quod esse ex usu Galliae intellexissent, communi consilio administrarent. Haec a compluribus ad Caesarem deferbantur. 7

VII. Qua re cognita Caesar, quod tantum civitati 1 Aeduae dignitatis tribuebat, coercendum atque deterrendum, quibuscumque rebus posset, Dumnorigem statuabat; quod longius eius amentiam progredi videbat, 2 prospiciendum, ne quid sibi ac rei publicae nocere posset. Itaque dies circiter XXV in eo loco commoratus, quod Corus ventus navigationem impediabat, qui magnam partem omnis temporis in his locis flare consuevit, dabat operam, ut in officio Dumnorigem contineret, nihilo tamen setius omnia eius consilia cognosceret; tandem idoneam nactus tempestatem milites equitesque conscendere in naves iubet. At omnium 5 impeditis animis Dumnorix cum equitibus Aeduorum a castris insciente Caesare domum discedere coepit. Qua re nuntiata, Caesar intermissa profectione atque 6 omnibus rebus postpositis magnam partem equitatus ad eum insequendum mittit retrahique imperat; si vim faciat neque pareat, interfici iubet, nihil hunc se absente pro sano facturum arbitratus, qui praesentis imperium neglexisset. Ille enim revocatus resistere 8 ac se manu defendere suorumque fidem implorare coepit, saepe clamitans, liberum se liberaeque esse civitatis. Illi, ut erat imperatum, circumstant hominem atque interficiunt; at equites Aedui ad Caesarem omnes revertuntur. 9

VIII. His rebus gestis, Labieno in continente cum 1 tribus legionibus et equitum milibus duobus relicto, ut portus tueretur et rem frumentariam provideret, quaeque in Gallia gererentur, cognosceret consiliumque pro tempore et pro re caperet, ipse cum quinque 2 legionibus et pari numero equitum, quem in continenti reliquerat, ad solis occasum naves solvit et leni Africo provectus, media circiter nocte vento intermisso, cursum non tenuit et longius delatus aestu orta luce sub

3 sinistra Britanniam relictam conspexit. Tum rursus
 aestus commutationem secutus remis contendit, ut eam
 partem insulae caperet, qua optimum esse egressum
 4 superiore aestate cognoverat. Qua in re admodum
 fuit militum virtus laudanda, qui vectoriis gravibus-
 que navigiis non intermisso remigandi labore longarum
 5 navium cursum adaequarunt. Accessum est ad Bri-
 tanniam omnibus navibus meridiano fere tempore,
 6 neque in eo loco hostis est visus; sed, ut postea
 Caesar ex captivis cognovit, cum magnae manus eo
 convenissent, multitudine navium perterritae, quae cum
 annotinis privatisque, quas sui quisque commodi fe-
 cerat, amplius octingentae uno erant visae tempore, a
 litore discesserant ac se in superiora loca abdiderant.

1 VIII. Caesar exposito exercitu et loco castris
 idoneo capto, ubi ex captivis cognovit, quo in loco
 hostium copiae consedisent, cohortibus decem ad mare
 relictis et equitibus trecentis, qui praesidio navibus
 essent, de tertia vigilia ad hostes contendit, eo minus
 veritus navibus, quod in litore molli atque aperto
 deligatas ad ancoram relinquebat, et praesidio navi-
 2 busque Quintum Atrium praefecit. Ipse noctu pro-
 gressus milia passuum circiter XII hostium copias con-
 3 spicatus est. Illi equitatu atque essedis ad flumen
 progressi ex loco superiore nostros prohibere et proe-
 4 lium committere coeperunt. Repulsi ab equitatu se in
 silvas abdiderunt, locum nancti egregie et natura et
 opere munitum, quem domestici belli, ut videbatur,
 causa iam ante praeparaverant: nam crebris arboribus
 5 succisis omnes introitus erant praeclusi. Ipsi ex silvis
 rari propugnabant nostrosque intra munitiones ingredi
 6 prohibebant. At milites legionis septimae testudine
 facta et aggere ad munitiones adiecto locum ceperunt
 eosque ex silvis expulerunt paucis vulneribus acceptis.
 7 Sed eos fugientes longius Caesar prosequi vetuit, et quod
 loci naturam ignorabat, et quod magna parte diei con-
 sumpta munitioni castrorum tempus relinqui volebat.

X. Postridie eius diei mane tripartito milites equi-
 tesque in expeditionem misit, ut eos, qui fugerant,
 persequerentur. His aliquantum itineris progressis,
 cum iam extremi essent in prospectu, equites a Quinto
 Atrio ad Caesarem venerunt, qui nuntiarent, superiore
 nocte maxima coorta tempestate prope omnes naves
 afflictas atque in litore eiectas esse, quod neque an-
 corae funesque subsisterent neque nautae gubernatores-
 que vim tempestatis pati possent: itaque ex eo con-
 cursu navium magnum esse incommodum acceptum.

XI. His rebus cognitis Caesar legiones equitatum-
 que revocari atque in itinere resistere iubet, ipse ad
 naves revertitur; eadem fere, quae ex nuntiis litterisque
 cognoverat, coram perspicit, sic ut amissis circiter
 XL navibus reliquae tamen refici posse magno negotio
 viderentur. Itaque ex legionibus fabros deligit et ex
 continenti alios arcessi iubet; Labieno scribit, ut, quam
 plurimas posset, iis legionibus, quae sunt apud eum,
 naves instituat. Ipse, etsi res erat multae operae ac
 laboris, tamen commodissimum esse statuit omnes
 naves subduci et cum castris una munitione coniungi.
 In his rebus circiter dies X consumit, ne nocturnis
 quidem temporibus ad laborem militum intermissis.
 Subductis navibus castrisque egregie munitis easdem
 copias, quas ante, praesidio navibus reliquit, ipse eodem,
 unde redierat, proficiscitur. Eo cum venisset, maiores
 iam undique in eum locum copiae Britannorum con-
 venerant summa imperii bellicae administrandi com-
 muni consilio permissa Cassivellauno; cuius fines a
 maritimis civitatibus flumen dividit, quod appellatur
 Tamesis, a mari circiter milia passuum LXXX. Huic
 superiore tempore cum reliquis civitatibus continentia
 bella intercesserant; sed nostro adventu permoti Bri-
 tanni hunc toti bello imperioque praefecerant.

XII. Britanniae pars interior ab iis incolitur, quos
 natos in insula ipsi memoria proditum dicunt, maritima
 pars ab iis, qui praedae ac belli inferendi causa ex

Belgio transierunt (qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt) et bello illato ibi permanserunt atque agros colere coeperunt. Hominum est infinita multitudo creberrimaque aedificia fere Gallicis consimilia, pecorum magnus numerus. Utuntur aut aere [aut nummo aureo] aut taleis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. Nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum, sed eius exigua est copia; aere utuntur importato. Materia cuiusque generis, ut in Gallia, est praeter fagum atque abietem. Leporem et gallinam et anserem gustare fas non putant; haec tamen alunt animi voluptatisque causa. Loca sunt temperatiora quam in Gallia, remissioribus frigoribus.

XIII. Insula natura triquetra, cuius unum latus est contra Galliam. Huins lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere omnes ex Gallia naves appellantur, ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat. Hoc pertinet circiter milia passuum quingenta. Alterum vergit ad Hispaniam atque occidentem solem; qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut existimatur, quam Britannia, sed pari spatio transmissus, atque ex Gallia est in Britanniam. In hoc medio cursu est insula, quae appellatur Mona; complures praeterea minores subiectae insulae existimantur; de quibus insulis non nulli scripserunt, dies continuos xxx sub bruma esse noctem. Nos nihil de eo percontationibus reperiēbamus, nisi certis ex aqua mensuris breviores esse quam in continenti noctes videbamus. Huins est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, septingentorum milium. Tertium est contra septentriones; cui parti nulla est obiecta terra, sed eius angulus lateris maxime ad Germaniam spectat. Hoc milia passuum octingenta in longitudinem esse existimatur. Ita omnis insula est in circuitu viciens centum milium passuum.

XIII. Ex his omnibus longe sunt humanissimi, 1
qui Cantium incolunt, quae regio est maritima omnis,
neque multum a Gallica differunt consuetudine. In- 2
teriores plerique frumenta non serunt, sed lacte et
carne vivunt pellibusque sunt vestiti. Omnes vero se
Britanni vitro inficiunt, quod caeruleum efficit colorem,
atque hoc horridiores sunt in pugna aspectu; capillo- 3
que sunt promisso atque omni parte corporis rasa
praeter caput et labrum superius. Uxores habent deni 4
duodenique inter se communes, et maxime fratres cum
fratribus parentesque cum liberis; sed, qui sunt ex iis 5
nati, eorum habentur liberi, quo primum virgo quae-
que deducta est.

XV. Equites hostium essedariique acriter proelio 1
cum equitatu nostro in itinere conflixerunt, tamen ut
nostri omnibus partibus superiores fuerint atque eos
in silvas collesque compulerint; sed compluribus inter- 2
fectis cupidius insecuti non nullos ex suis amiserunt.
At illi intermisso spatio, imprudentibus nostris atque 3
occupatis in munitione castrorum, subito se ex silvis
eiecerunt impetumque in eos facto, qui erant in statione
pro castris collocati, acriter pugnaverunt, duabusque 4
missis subsidio cohortibus a Caesare, atque his primis
legionum duarum, cum hae perexiguo intermisso loci
spatio inter se constitissent, novo genere pugnae per-
territis nostris per medios audacissime perruperunt
seque inde incolumes receperunt. Eo die Quintus 5
Laberius Durus tribunus militum interficitur. Illi
pluribus submissis cohortibus repelluntur.

XVI. Toto hoc in genere pugnae, cum sub oculis 1
omnium ac pro castris dimicaretur, intellectum est,
nostros propter gravitatem armorum, quod neque in-
sequi cedentes possent neque ab signis discedere an-
derent, minus aptos esse ad huius generis hostem,
equites autem magno cum periculo proelio dimicare, 2
propterea quod illi etiam consulto plerumque cederent
et, cum paulum ab legionibus nostros removissent, ex

essedis desilirent et pedibus dispari proelio content-
derent. Equestris autem proelii ratio et cedentibus et
insequentibus par atque idem periculum inferebat. Ac-
cedebat huc, ut numquam conferti, sed rari magnisque
intervallis proeliarentur stationesque dispositas haberent, atque alios alii deinceps exciperent integrique et
recentes defetigatis succederent.

XVII. Postero die procul a castris hostes in colli-
bus constiterunt rarique se ostendere et lenius quam
pridie nostros equites proelio lacessere coeperunt. Sec-
meridie, cum Caesar pabulandi causa tres legiones
atque omnem equitatum cum Gaio Trebonio legato
misisset, repente ex omnibus partibus ad pabulatores
advolaverunt, sic uti ab signis legionibusque non ab-
sisterent. Nostri acriter in eos impetu facto reppu-
lerunt neque finem sequendi fecerunt, quoad subsidio
confisi equites, cum post se legiones viderent, prae-
cipites hostes egerunt, magnoque eorum numero inter-
fecto neque sui colligendi neque consistendi aut ex-
essedis desiliendi facultatem dederunt. Ex hac fuga
protinus, quae undique convenerant, auxilia discesse-
runt, neque post id tempus umquam summis nobiscum
copiis hostes contenderunt.

XVIII. Caesar cognito consilio eorum ad flumen
Tamesim in fines Cassivellauni exercitum duxit; quod
flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc aegre
transiri potest. Eo cum venisset, animum advertit
ad alteram fluminis ripam magnas esse copias hostium
instructas. Ripa autem erat acutis sudibus praefixa
munita, eiusdemque generis sub aqua defixae sudes
flumine tegebantur. His rebus cognitis a captivis per-
fugisque Caesar praemisso equitatu confestim legiones
subsequi iussit. Sed ea celeritate atque eo impetu
milites ierunt, cum capite solo ex aqua exstarent, ut
hostes impetum legionum atque equitum sustinere non
possent ripasque dimitterent ac se fugae mandarent.

XVIII. Cassivellaunus, ut supra demonstravimus

omni deposita spe contentionis, dimissis amplioribus copiis, milibus circiter quattuor essedariorum relictis, itinera nostra servabat paulumque ex via excedebat locisque impeditis ac silvestribus sese occultabat atque iis regionibus, quibus nos iter facturos cognoverat, pecora atque homines ex agris in silvas compellebat et, cum equitatus noster liberius praedandi vastandi-² que causa se in agros eiecerat, omnibus viis semitisque essedarios ex silvis emittebat et magno cum periculo nostrorum equitum cum iis confligebat atque hoc metu latius vagari prohibebat. Relinquebatur, ut neque³ longius ab agmine legionum discedi Caesar pateretur, et tantum in agris vastandis incendiisque faciendis hostibus noceretur, quantum labore atque itinere legionarii milites efficere poterant.

XX. Interim Trinobantes, prope firmissima earum¹ regionum civitas, ex qua Mandubracius adulescens Caesaris fidem secutus ad eum in continentem Galliam venerat, cuius pater in ea civitate regnum obtinuerat interfectusque erat a Cassivellauno, ipse fuga mortem vitaverat, legatos ad Caesarem mittunt pollicenturque, sese ei dedituros atque imperata facturos; petunt,² ut Mandubracium ab iniuria Cassivellauni defendat atque in civitatem mittat, qui praesit imperiumque obtineat. His Caesar imperat obsides quadraginta³ frumentumque exercitui Mandubraciumque ad eos mittit. Illi imperata celeriter fecerunt, obsides ad numerum⁴ frumentumque miserunt.

XXI. Trinobantibus defensis atque ab omni mili-¹ tum iniuria prohibitis, Cenimagni, Segontiaci, Ancalites, Bibroci, Cassi legationibus missis sese Caesari dedunt. Ab iis cognoscit, non longe ex eo loco oppi-² dum Cassivellauni abesse silvis paludibusque munitum, quo satis magnus hominum pecorisque numerus convenit. Oppidum autem Britanni vocant, cum silvas³ impeditas vallo atque fossa munierunt, quo incursionis hostium vitandae causa convenire consuerunt. Eo⁴

proficiscitur cum legionibus: locum reperit egregie natura atque opere munitum; tamen hunc duabus ex
 5 partibus oppugnare contendit. Hostes paulisper morati militum nostrorum impetum non tulerunt seseque
 6 alia ex parte oppidi eiecerunt. Magnus ibi numerus pecoris repertus, multique in fuga sunt comprehensi atque interfecti.

1 XXII. Dum haec in his locis geruntur, Cassivellaunus ad Cantium, quod esse ad mare supra demonstravimus, quibus regionibus quattuor reges praece-
 rant, Cingetorix, Carvilius, Taximagulus, Segovax, nuntios mittit atque iis imperat, uti coactis omnibus copiis castra navalia de improvviso adorian-
 2 t. Ii cum ad castra venissent, nostri eruptione facta multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce
 3 Lugotorige suos incolumes reduxerunt. Cassivellaunus hoc proelio nuntiato, tot detrimentis acceptis, vastatis finibus, maxime etiam permotus defectione civitatum, legatos per Atrebatem Commium de deditio-
 4 ne Caesarem mittit. Caesar, cum constituisset hiemare in continenti propter repentinos Galliae motus, neque multum aestatis superesset, atque id facile extrahi posse intellegeret, obsides imperat et, quid in annos singulos vectigalis populo Romano Britannia penderet,
 5 constituit; interdicat atque imperat Cassivellauno, ne Mandubracio neu Trinobantibus noceat.

1 XXIII. Obsidibus acceptis exercitum reducit ad
 2 mare, naves invenit refectas. His deductis, quod et captivorum magnum numerum habebat et non nullae tempestate deperierant naves, duobus commeatibus
 3 exercitum reportare instituit. Ac sic accidit, uti ex tanto navium numero tot navigationibus neque hoc
 4 neque superiore anno ulla omnino navis, quae milites portaret, desideraretur, et ex iis, quae inanes ex continenti ad eum remitterentur, et prioris commeatus expositis militibus et quas postea Labienus faciendas curaverat numero LX, perpaucas locum caperent, reli-

quae fere omnes reicerentur. Quas cum aliquamdiu 5
Caesar frustra expectasset, ne anni tempore a navigatione excluderetur, quod aequinoctium suberat, necessario angustius milites collocavit ac, summa tranquillitate consecuta, secunda inita cum solvisset vigilia, prima luce terram attigit omnesque incolumes naves perduxit.

XXIII. Subductis navibus concilioque Gallorum 1
Samarobriyae peracto, quod eo anno frumentum in Gallia propter siccitates angustius provenerat, coactus est aliter ac superioribus annis exercitum in hibernis collocare legionesque in plures civitates distribuere. Ex quibus unam in Morinos ducendam Gaio Fabio 2
legato dedit, alteram in Nervios Quinto Ciceroni, tertiam in Esubios Lucio Roscio; quartam in Remis cum Tito Labieno in confinio Treverorum hiemare iussit; tres in Belgis collocavit; his Marcum Crassum quaestorem et Lucium Monatium Plancum et Gaium Trebonium legatos praefecit. Unam legionem, quam proxime 3
trans Padum conscripserat, et cohortes v in Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam ac Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis et Catuvolci erant, misit. His militibus Quintum Titurium Sabinum et Lucium 5
Aurunculeium Cottam legatos praeesse iussit. Ad hunc modum distributis legionibus facillime inopiae frumentariae sese mederi posse existimavit. Atque 7
harum tamen omnium legionum hiberna praeter eam, quam Lucio Roscio in pacatissimam et quietissimam partem ducendam dederat, milibus passuum centum continebantur. Ipse interea, quoad legiones collocatas 8
munitaque hiberna cognovisset, in Gallia morari constituit.

XXV. Erat in Carnutibus summo loco natus 1
Tasgetius, cuius maiores in sua civitate regnum obtinuerant. Huic Caesar pro eius virtute atque in se 2
benevolentia, quod in omnibus bellis singulari eius opera fuerat usus, maiorum locum restituerat. Ter- 3

tium iam hunc annum regnantem inimici [iam] multis palam ex civitate [etiis] auctoribus [eum] interfecerunt.
 4 Defertur ea res ad Caesarem. Ille veritus, quod ad plures pertinebat, ne civitas eorum impulsu deficeret, Lucium Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci iubet ibique hiemare, quorumque opera cognoverat Tasgetium interfectum, hos comprehensos ad se mittere. Interim ab omnibus [legatis quaestoribusque], quibus legiones tradiderat, certior factus est, in hiberna perventum locumque hibernis esse munitum.

1 XXVI. Diebus circiter quindecim, quibus in hiberna ventum est, initium repentini tumultus ac defectionis
 2 ortum est ab Ambiorige et Catuvoleo; qui, cum ad fines regni sui Sabino Cottaeque praesto fuissent frumentumque in hiberna comportavissent, Indutiomari Treveri nuntiis impulsus suos concitaverunt subitoque oppressis lignatoribus magna manu ad castra oppugnatum venerunt. Cum celeriter nostri arma cepissent vallumque ascendissent atque una ex parte Hispanis equitibus emissis equestri proelio superiores fuissent, desperata re hostes suos ab oppugnatione reduxerunt.
 1 Tum suo more conclamaverunt, uti aliqui ex nostris ad colloquium prodiret: habere sese, quae de re communi dicere vellent, quibus rebus controversias minui posse sperarent.

1 XXVII. Mittitur ad eos colloquendi causa Gaius Arpineius eques Romanus, familiaris Quinti Titurii, et Quintus Iunius ex Hispania quidam, qui iam ante missu Caesaris ad Amborigem ventitare consuevit; apud quos
 2 Ambiorix ad hunc modum locutus est: Sese pro Caesaris in se beneficiis plurimum ei confiteri debere, quod eius opera stipendio liberatus esset, quod Aduatucis, finitimis suis, pendere consuesset, quodque ei et filius et fratris filius ab Caesare remissi essent, quos Aduatuci obsidum numero missos apud se in servitute et
 3 catenis tenuissent; neque id, quod fecerit de oppugna-

tione castrorum, aut iudicio aut voluntate sua fecisse, sed coactu civitatis, suaque esse eius modi imperia, ut non minus haberet iuris in se multitudo, quam ipse in multitudinem. Civitati porro hanc fuisse belli causam, quod repentinae Gallorum coniurationi resistere non potuerit. Id se facile ex humilitate sua probare posse, quod non adeo sit imperitus rerum, ut suis copiis populum Romanum superari posse confidat. Sed esse Galliae commune consilium: omnibus hibernis Caesaris oppugnandis hunc esse dictum diem, ne qua legio alterae legioni subsidio venire posset. Non facile Gallos Gallis negare potuisse, praesertim cum de recuperanda communi libertate consilium initum videretur. Quibus quoniam pro pietate satisfecerit, habere nunc se rationem officii pro beneficiis Caesaris: monere, orare Titurium pro hospitio, ut suae ac militum saluti consulat. Magnam manum Germanorum conductam Rhenum transisse; hanc affore biduo. Ipsorum esse consilium, velintne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex hibernis milites aut ad Ciceronem aut ad Labienum deducere, quorum alter milia passuum circiter quinquaginta, alter paulo amplius ab iis absit. Illud se polliceri et iure iurando confirmare, tutum iter per fines daturum. Quod cum faciat, et civitati sese consulere, quod hibernis levetur, et Caesari pro eius meritis gratiam referre. Hac oratione habita discedit Ambiorix.

XXVIII. Arpineius et Iunius, quae audierunt, ad legatos deferunt. Illi repentina re perturbati, etsi ab hoste ea dicebantur, tamen non negligenda existimabant, maximeque hac re permovebantur, quod civitatem ignobilem atque humilem Eburonum sua sponte populo Romano bellum facere ausam vix erat credendum. Itaque ad consilium rem deferunt, magnaue inter eos existit controversia. Lucius Aurunculeius compluresque tribuni militum et primorum ordinum centuriones nihil temere agendum neque ex hibernis iniussu Caesaris discedendum existimabant; quantavis

[magnas etiam] copias Germanorum sustineri posse munitis hibernis docebant: rem esse testimonio, quod primum hostium impetum multis ultro vulneribus illatis fortissime sustingerint; re frumentaria non premi; interea et ex proximis hibernis et a Caesare conventura subsidia; postremo quid esse levius aut turpius, quam auctore hoste de summis rebus capere consilium?

1 XXVIII. Contra ea Titurius sero facturos clamitabat, cum maiores manus hostium adiunctis Germanis convenissent, aut cum aliquid calamitatis in proximis hibernis esset acceptum. Brevem consulendi esse occasionem. Caesarem arbitrari profectum in Italiam; neque aliter Carnutes interficiendi Tasgetii consilium fuisse capturos, neque Eburones, si ille adesset, tanta 3 contemptione nostri ad castra venturos esse. Non hostem auctorem, sed rem spectare: subesse Rhenum; magno esse Germanis dolori Ariovisti mortem et superiores nostras victorias; ardere Galliam tot contumeliis acceptis sub populi Romani imperium redactam, 5 superiore gloria rei militaris extincta. Postremo quis hoc sibi persuaderet, sine certa re Ambiorigem ad eius modi consilium descendisse? Suam sententiam in utramque partem esse tutam: si nihil esset durius, nullo periculo ad proximam legionem perventuros; si Gallia omnis cum Germanis consentiret, unam esse in celeritate 7 positam salutem. Cottae quidem atque eorum, qui dissentirent, consilium quem habere exitum? in quo si non praesens periculum, at certe longinqua obsidione fames esset timenda.

1 XXX. Hac in utramque partem disputatione habita, cum a Cotta primisque ordinibus acriter resisteretur, *Vincite, inquit, si ita vultis*, Sabinus, et id clariore voce, 2 *ut magna pars militum exaudiret; neque is sum, inquit, qui gravissime ex vobis mortis periculo terrear: hi sapient; si gravius quid acciderit, abs te rationem reposcent; qui, si per te liceat, perendino die cum proximis hibernis coniuncti communem cum reliquis belli casum sustineant,*

non reiecti et relegati longe ab ceteris aut ferro aut fame intereant.

XXXI. Consurgitur ex consilio; comprehendunt 1
utrumque et orant, ne sua dissensione et pertinacia
rem in summum periculum deducant: facilem esse rem, 2
seu maneant, seu proficiscantur, si modo unum omnes
sentiant ac probent; contra in dissensione nullam se
salutem perspicere. Res disputatione ad mediam noc- 3
tem perducitur. Tandem dat Cotta permotus manus:
superat sententia Sabini. Pronuntiatur, prima luce 4
ituros. Consumitur vigiliis reliqua pars noctis, cum
sua quisque miles circumspiceret, quid secum portare
posset, quid ex instrumento hibernorum relinquere
cogeretur. Omnia excogitantur, quare nec sine periculo 5
maneatur et languore militum et vigiliis periculum
augeatur. Prima luce sic ex castris proficiscuntur, ut 6
quibus esset persuasum, non ab hoste, sed ab homine
amicissimo [Ambiorige] consilium datum, longissimo
agmine maximisque impedimentis.

XXXII. At hostes, posteaquam ex nocturno fre- 1
mitu vigiliisque de profectione eorum senserunt, col-
locatis insidiis bipertito in silvis oportuno atque occulto
loco a milibus passuum circiter duobus Romanorum
adventum exspectabant, et cum se maior pars agminis 2
in magnam convallem demisisset, ex utraque parte eius
vallis subito se ostenderunt novissimosque premere et
primos prohibere ascensu atque iniquissimo nostris
loco proelium committere coeperunt.

XXXIII. Tum demum Titurius, qui nihil ante 1
providisset, trepidare et concursare cohortesque dispo-
nere, haec tamen ipsa timide atque ut eum omnia
deficere viderentur; quod plerumque iis accidere con-
suevit, qui in ipso negotio consilium capere coguntur.
At Cotta, qui cogitasset, haec posse in itinere accidere, 2
atque ob eam causam profectionis auctor non fuisset,
nulla in re communi saluti deerat: et in appellandis
cohortandisque militibus imperatoris et in pugna militis

3 officia praestabat. Cum propter longitudinem agminis
minus facile omnia per se obire et, quid quoque loco
faciendum esset, providere possent, iusserunt pronun-
tiare, ut impedimenta relinquerent atque in orbem con-
4 sisterent. Quod consilium etsi in eius modi casu re-
5 prehensendum non est, tamen incommode accidit: nam
et nostris militibus spem minuit et hostes ad pugnan-
dum alacriores effecit, quod non sine summo timore
6 et desperatione id factum videbatur. Praeterea accidit
quod fieri necesse erat, ut vulgo milites ab signis dis-
cederent, quaeque quisque eorum carissima haberet
ab impedimentis petere atque arripere properaret
clamore et fletu omnia complerentur.

1 XXXIII. At barbaris consilium non defuit. Nam
duces eorum tota acie pronuntiare iusserunt, ne quis
ab loco discederet: illorum esse praedam atque illi
reservari, quaecumque Romani reliquissent: proinde
2 omnia in victoria posita existimarent. Erant et virtute
et studio pugnandi pares nostri: tametsi ab duce et
a fortuna deserebantur, tamen omnem spem salutis in
virtute ponebant, et quotiens quaeque cohors procur-
rerat, ab ea parte magnus numerus hostium cadebat.
3 Qua re animadversa Ambiorix pronuntiare iubet, ut
procul tela coniciant neu propius accedant, et quan-
4 in partem Romani impetum fecerint, cedant: levitate
armorum et cotidiana exercitatione nihil iis nocere
posse: rursus se ad signa recipientes insequantur.

1 XXXV. Quo praecepto ab iis diligentissime ob-
servato, cum quaequam cohors ex orbe excesserat atque
2 impetum fecerat, hostes velocissime refugiebant. In-
terim eam partem nudari necesse erat et ab latere aper-
3 to tela recipi. Rursus, cum in eum locum, unde erant
egressi, reverti coeperant, et ab iis, qui cesserant, et
4 ab iis, qui proximi steterant, circumveniebantur; si
autem locum tenere vellent, nec virtuti locus relinque-
batur, neque ab tanta multitudine coniecta tela confer-
5 vitare poterant. Tamen tot incommodis conflictati, mu-

us vulneribus acceptis resistebant et magna parte diei consumpta, cum a prima luce ad horam octavam pugnaretur, nihil, quod ipsis esset indignum, committebant. Tum Tito Balventio, qui superiore anno primum 6 pilum duxerat, viro forti et magnae auctoritatis, utrumque femur tragula traicitur; Quintus Lucanius, eius- 7 dem ordinis, fortissime pugnans, dum circumvento filio subvenit, interficitur; Lucius Cotta legatus omnes co- 8 hortos ordinesque adhortans in adversum os funda vulneratur.

XXXVI. His rebus permotus Quintus Titurius, cum 1 procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset, interpretem suum Gnaeum Pompeium ad eum mittit rogatum, ut sibi militibusque pareat. Ille appellatus 2 respondit: Si velit secum colloqui, licere; sperare, a multitudine impetrari posse, quod ad militum salutem pertineat; ipsi vero nihil nocitum iri, inque eam rem se suam fidem interponere. Ille cum Cotta saucio 3 communicat, si vileatur, pugna ut excedant et cum Ambiorige una colloquantur: sperare, ab eo de sua ac militum salute impetrari posse. Cotta se ad armatum hostem iturum negat atque in eo perseverat.

XXXVII. Sabinus, quos in praesentia tribunos 1 militum circum se habebat, et primorum ordinum centuriones se sequi iubet et, cum propius Ambiorigem accessisset, iussus arma abicere imperatum facit suisque, ut idem faciant, imperat. Interim, dum de con- 2 dicionibus inter se agunt longiorque consulto ab Ambiorige instituitur sermo, paulatim circumventus interficitur. Tum vero suo more victoriam conclamant 3 atque ululatum tollunt impetumque in nostros facto ordines perturbant. Ibi Lucius Cotta pugnans interficitur 4 cum maxima parte militum. Reliqui se in castra recipiunt, unde erant egressi. Ex quibus Lucius Petro- 5 sidius aquilifer, cum magna multitudine hostium premeretur, aquilam intra vallum proiecit, ipse pro castris fortissime pugnans occiditur. Illi aegre ad noc- 6

tem oppugnationem sustinent; noctu ad unum omnes
 7 desperata salute se ipsi interficiunt. Pauci ex proelio
 elapsi incertis itineribus per silvas ad Titum Labienum
 legatum in hiberna perveniunt atque eum de rebus
 gestis certiores faciunt.

1 XXXVIII. Hac victoria sublatus Ambiorix statim
 cum equitatu in Aduatucos, qui erant eius regno fini-
 timi, proficiscitur; neque noctem neque diem intermittit
 2 peditatumque sese subsequi iubet. Re demonstrata
 Aduatucisque concitatis, postero die in Nervios per-
 venit hortaturque, ne sui in perpetuum liberandi at-
 que ulciscendi Romanos pro iis, quas acceperint, in-
 3 iuriis occasionem dimittant: interfectos esse legatos
 duos magnamque partem exercitus interisse demonstrat;
 4 nihil esse negotii, subito oppressam legionem, quae
 cum Cicerone hiemet, interfici; se ad eam rem pro-
 fitetur adiutorem. Facile hac oratione Nervii per-
 suadet.

1 XXXVIII. Itaque confestim dimissis nuntiis ad
 Ceutrones, Grudios, Levacos, Pleumoxios, Geidumnos,
 qui omnes sub eorum imperio sunt, quam maximas
 manus possunt, cogunt et de improvviso ad Ciceronis
 hiberna advolant, nondum ad eum fama de Titurii
 2 morte perlata. Huic quoque accidit, quod fuit necesse,
 ut non nulli milites, qui lignationis munitionisque causa
 in silvas discessissent, repentino equitum adventu in-
 3 terciperentur. His circumventis, magna manu Eburones,
 Nervii, Aduatuci atque horum omnium socii et clientes
 legionem oppugnare incipiunt. Nostri celeriter ad
 4 arma concurrunt, vallum conscendunt. Aegre is dies
 sustentatur, quod omnem spem hostes in celeritate pone-
 bant atque hanc adepti victoriam in perpetuum se fore
 victores confidebant.

1 XXXX. Mittuntur ad Caesarem confestim ab
 Cicerone litterae, magnis propositis praemiis, si per-
 tulissent; obsessis omnibus viis missi intercipiuntur.
 2 Noctu ex materia, quam munitionis causa comporta-

verant, turres admodum CXX excitantur incredibili cele-
ritate; quae deesse operi videbantur, perficiuntur. Hostes 3
postero die multo maioribus coactis copiis castra op-
pugnant, fossam complent. Eadem ratione, qua pridie,
ab nostris resistitur. Hoc idem reliquis deinceps fit 4
diebus. Nulla pars nocturni temporis ad laborem 5
intermittitur; non aegris, non vulneratis facultas quietis
latur. Quaecumque ad proximi diei oppugnationem 6
opus sunt, noctu comparantur; multae praeustae sudes,
magnus muralium pilorum numerus instituitur; turres
contabulantur, pinnae loricaeque ex cratibus attexuntur.
Ipse Cicero, cum tenuissima validudine esset, ne noc- 7
turnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat,
ut ultro militum concursu ac vocibus sibi parcere
cogeretur.

XXXXI. Tunc duces principesque Nerviorum, qui 1
aliquem sermonis aditum causamque amicitiae cum Cice-
rone habebant, colloqui sese velle dicunt. Facta potes- 2
tate eadem, quae Ambiorix cum Titurio egerat, com-
memorant: omnem esse in armis Galliam; Germanos 3
Rhenum transisse; Caesaris reliquorumque hiberna
oppugnari. Addunt etiam de Sabini morte; Ambiorigem 4
ostendant fidei faciundae causa. Errare eos dicunt, si 5
quicquam ab his praesidii sperent, qui suis rebus diffi-
dant; sese tamen hoc esse in Ciceronem populumque
Romanum animo, ut nihil nisi hiberna recusent atque
hanc inveterascere consuetudinem nolint; licere illis 6
incolumibus per se ex hibernis discedere et, quascum-
que in partes velint, sine metu proficisci. Cicero ad 7
haec unum modo respondit: non esse consuetudinem
populi Romani accipere ab hoste armato condicionem:
si ab armis discedere velint, se adiutore utantur lega- 8
tosque ad Caesarem mittant; sperare pro eius iustitia,
quae petierint, impetraturos.

XXXXII. Ab hac spe repulsi Nervii vallo pedum 1
IX et fossa pedum XV hiberna cingunt. Haec et 2
superiorum annorum consuetudine ab nobis cognoverant

et, quos[dam] de exercitu habebant captivos, ab his
 3 docebantur, sed nulla ferramentorum copia, quae esset
 ad hunc usum idonea, gladiis caespites circumcidere,
 4 manibus sagulisque terram exhaurire nitebantur. Qua
 quidem ex re hominum multitudo cognosci potuit:
 nam minus horis tribus milium pedum xv in circuitu
 5 munitionem perfecerunt, reliquisque diebus turres ad
 altitudinem valli, falces testudinesque, quas idem cap-
 tivi docuerant, parare ac facere coeperunt.

1 XXXXIII. Septimo oppugnationis die maximo
 coorto vento ferventes fusili ex argilla glandes fundis
 et fervefacta iacula in casas, quae more Gallico stra-
 2 mentis erant tectae, iacere coeperunt. Hae celeriter
 ignem comprehenderunt et venti magnitudine in omnem
 3 locum castrorum distulerunt. Hostes maximo clamore,
 sicuti parta iam atque explorata victoria, turres testu-
 dinesque agere et scalis vallum ascendere coeperunt.
 4 At tanta militum virtus atque ea praesentia animi fuit,
 ut, cum undique flamma torrerentur maximaque te-
 lorum multitudine premerentur suaque omnia impedi-
 menta atque omnes fortunas conflagrare intellegerent,
 non modo demigrandi causa de vallo decederet nemo,
 sed paene ne respiceret quidem quisquam, ac tum
 5 omnes acerrime fortissimeque pugnarent. Hic dies nos-
 tris longe gravissimus fuit; sed tamen hunc habuit
 eventum, ut eo die maximus numerus hostium vul-
 neraretur atque interficeretur, ut se sub ipso vallo con-
 stipaverant recessumque primis ultimi non dabant.
 6 Paulum quidem intermissa flamma et quodam loco
 turri adaeta et contingente vallum, tertiae cohortis
 centuriones ex eo, quo stabant, loco recesserunt suos-
 que omnes removerunt, nutu vocibusque hostes, si in-
 troire vellent, vocare coeperunt; quorum progredi ausus
 7 est nemo. Tum ex omni parte lapidibus coniectis de-
 turbati, turrisque succensa est.

1 XXXXIII. Erant in ea legione fortissimi viri,
 centuriones, qui primis ordinibus appropinquarent.

Titus Pulio et Lucius Voreus. Hi perpetuas inter 2
 se controversias habebant, quinam anteferretur, om-
 nibusque annis de locis summis simultatibus conten-
 debant. Ex his Pulio, cum acerrime ad munitiones 3
 pugnaretur, *Quid dubitas, inquit, Vorene? aut quem
 locum tuae probandae virtutis expectas? hic dies de nos-
 tris controversiis iudicabit.* Haec cum dixisset, pro- 4
 cedit extra munitiones, quaeque pars hostium confer-
 tissima est visa, irrupit. Ne Voreus quidem sese 5
 vallo continet, sed omnium veritus existimationem
 subsequitur. Mediocri spatio relicto Pulio pilum in 6
 hostes immittit atque unum ex multitudine procurren-
 tem traicit; quo percusso et exanimato, hunc scutis
 protegunt, in hostem tela universi coniciunt neque
 dant regrediendi facultatem. Transfigitur scutum Pu- 7
 lionis et verutum in balteo defigitur. Avertit hic ca- 8
 sus vaginam et gladium educere conanti dextram
 moratur manum, impeditumque hostes circumstant.
 Succurrit inimicus illi Voreus et laboranti subvenit. 9
 Ad hunc se confestim a Pulione omnis multitudo con- 10
 vertit; illum veruto arbitrantur occisum. Gladio com- 11
 minus rem gerit Voreus atque uno interfecto reliquos
 paulum propellit; dum cupidius instat, in locum de-
 iectus inferiorem concidit. Huic rursus circumvento 12
 fert subsidium Pulio, atque ambo incolumes compluri-
 bus interfectis summa cum laude sese intra munitio-
 nes recipiunt. Sic fortuna in contentione et certamine 13
 utrumque versavit, ut alter alteri inimicus auxilio sa-
 lutique esset, neque diiudicari posset, uter utri virtute
 antefendus videretur.

XXXXV. Quanto erat in dies gravior atque aspe- 1
 rior oppugnatio, et maxime, quod magna parte mili-
 tum confecta vulneribus res ad paucitatem defensorum
 pervenerat, tanto crebriores litterae nuntique ad Cae-
 sarem mittebantur; quorum pars deprehensa in con-
 spectu nostrorum militum cum cruciatu necabatur.
 Erat unus intus Nervius nomine Vertico, loco natus 2

honesto, qui a prima obsidione ad Ciceronem per-
 3 gerat summamque ei fidem praestiterat. Hic servo
 spe libertatis magnisque persuadet praemiis, ut litte-
 4 ras ad Caesarem deferat. Has ille in iaculo illigatas
 effert et Gallus inter Gallos sine ulla suspitione ver-
 5 satus ad Caesarem pervenit. Ab eo de periculis Cice-
 ronis legionisque cognoscitur.

1 XXXXVI. Caesar acceptis litteris hora circiter
 undecima diei statim nuntium in Bellovacos ad M. Cras-
 sum quaestorem mittit, cuius hiberna aberant ab eo
 2 milia passuum XXV; iubet media nocte legionem pro-
 3 ficisci celeriterque ad se venire. Exit cum nuntio
 Crassus. Alterum ad Gaium Fabium legatum mittit, ut
 in Atrebatum fines legionem adducat, qua sibi sit iter
 4 faciendum. Scribit Labieno, si rei publicae commodum
 facere posset, cum legione ad fines Nerviorum veniat.
 5 Reliquam partem exercitus, quod paulo aberat longius,
 non putat expectandam; equites circiter quadringentos
 ex proximis hibernis colligit.

1 XXXXVII. Hora circiter tertia ab antecursoribus
 de Crassi adventu certior factus eo die milia passu-
 2 um XX procedit. Crassum Samarobriuae praeficit le-
 gionemque attribuit, quod ibi impedimenta exercitus,
 obsides civitatum, litteras publicas frumentumque omne,
 quod eo tolerandae hiemis causa devexerat, relinque-
 3 bat. Fabius, ut imperatum erat, non ita multum
 4 moratus, in itinere cum legione occurrit. Labienus,
 interitu Sabini et caede cohortium cognita, cum om-
 nes ad eum Treverorum copiae venissent, veritus, ne,
 si ex hibernis fugae similem profectionem fecisset, [ut]
 hostium impetum sustinere non posset, praesertim quos
 5 recenti victoria efferrī sciret, litteras Caesari remittit,
 quanto cum periculo legionem ex hibernis educturus
 esset, rem gestam in Eburonibus perscribit, docet,
 omnes peditatus equitatusque copias Treverorum tria
 milia passuum longe ab suis castris consedissee.

1 XXXXVIII. Caesar consilio eius probato, etsi

opinioe trium legionum deiectus ad duas redierat, tamen unum communis salutis auxilium in celeritate ponebat. Venit magnis itineribus in Nerviorum fines. 2 Ibi ex captivis cognoscit, quae apud Ciceronem gerantur quantoque in periculo res sit. Tum cuidam ex 3 equitibus Gallis magnis praemiis persuadet, uti ad Ciceronem epistolam deferat. Hanc Graecis conscriptam 4 litteris mittit, ne intercepta epistula nostra ab hostibus consilia cognoscantur. Si adire non possit, monet, 5 ut tragulam cum epistula ad ammentum deligata intra munitionem castrorum abiciat. In litteris scribit, se 6 cum legionibus profectum celeriter affore; hortatur, ut pristinam virtutem retineat. Gallus periculum veritus, 7 ut erat praeceptum, tragulam mittit. Haec casu ad 8 turrim adhaesit neque ab nostris biduo animadversa tertio die a quodam milite conspicitur, dempta ad Ciceronem defertur. Ille perlectam in conventu mili- 9 tum recitat maximaque omnes laetitia afficit. Tum fumi 10 incendiorum procul videbantur, quae res omnem dubitationem adventus legionum expulit.

XXXVIII. Galli re cognita per exploratores ob- 1 sidionem relinquunt, ad Caesarem omnibus copiis contendunt. Haec erant armata circiter milia LX. Cicero 2 data facultate Gallum ab eodem Verticone, quem supra demonstravimus, repetit, qui litteras ad Caesarem deferat; hunc admonet, iter caute diligenterque faciat; perscribit in litteris, hostes ab se discessisse omnem- 3 que ad eum multitudinem convertisse. Quibus litteris 4 circiter media nocte Caesar allatis suos facit certiores eosque ad dimicandum animo confirmat. Postero die 5 luce prima movet castra et circiter milia passuum quattuor progressus trans vallem et rivum multitu- 6 dinem hostium conspiciatur. Erat magni periculi res 7 tantulis copiis iniquo loco dimicare; tum, quoniam obsidione liberatum Ciceronem sciebat, aequo animo remittendum de celeritate existimabat: consedit et, 8 quam aequissimo loco potest, castra communit atque

haec, etsi erant exigua per se, vix hominum milium septem, praesertim nullis cum impedimentis, tamen angustiis viarum, quam maxime potest, contrahit, eo consilio, ut in summam contemptionem hostibus veniat.

8 Interim speculatoribus in omnes partes dimissis explorat, quo commodissime itinere valles transiri possit.

1 L. Eo die parvulis equestribus proeliis ad aquam

2 factis utrique sese suo loco continent: Galli, quod ampliores copias, quae nondum convenerant, expectabant,

3 Caesar, si forte timoris simulatione hostes in suum locum elicere posset, ut citra vallem pro castris proelio contenderet; si id efficere non posset, ut exploratis itineribus minore cum periculo vallem rivumque trans-

4 ired. Prima luce hostium equitatus ad castra accedit

5 proeliumque cum nostris equitibus committit. Caesar consulto equites cedere seque in castra recipere iubet: simul ex omnibus partibus castra altiore vallo muniri portasque obstrui atque in his administrandis rebus quam maxime concursari et cum simulatione agi timoris iubet.

1 LL. Quibus omnibus rebus hostes invitati copias traducunt aciemque iniquo loco constituunt, nostris vero etiam de vallo deductis propius accedunt et tela intra

2 munitionem ex omnibus partibus coniciunt praeconibusque circummissis pronuntiari iubent, seu quis Gallus seu Romanus velit ante horam tertiam ad se transire, sine periculo licere; post id tempus non fore potes-

3 tatem; ac sic nostros contempserunt, ut, obstructis in speciem portis singulis ordinibus caespitum, quod ea non posse introrumpere videbantur, alii vallum

4 manu scindere, alii fossas complere inciperent. Tum Caesar omnibus portis eruptione facta equitatuque emissio celeriter hostes in fugam dat, sic uti omnino pugnandi causa resisteret nemo, magnumque ex eis numerum occidit atque omnes armis exuit.

1 LII. Longius prosequi veritus, quod silvae paludisque intercedebant neque etiam parvulo detrimento il-

lorum locum relinqui videbat, omnibus suis incolumi-
bus copiis eodem die ad Ciceronem pervenit. Institutas 2
turres, testudines munitionesque hostium admiratur;
legione producta cognoscit, non decimum quemque 3
esse reliquum militem sine vulnere: ex his omnibus
indicat rebus, quanto cum periculo et quanta cum
virtute res sint administratae. Ciceronem pro eius 4
merito legionemque collaudat; centuriones singillatim
tribunosque militum appellat, quorum egregiam fuisse
virtutem testimonio Ciceronis cognoverat. De casu
Sabini et Cottae certius ex captivis cognoscit. Postero 5
die contione habita rem gestam proponit, milites con-
solatur et confirmat: quod detrimentum culpa et te- 6
meritate legati sit acceptum, hoc aequiore animo
ferendum docet, quod beneficio deorum immortalium
et virtute eorum expiato incommodo neque hostibus
diutina laetatio neque ipsis longior dolor relinquatur.

LIII. Interim ad Labienum per Remos incredibili 1
celeritate de victoria Caesaris fama perfertur, ut, cum
ab hibernis Ciceronis milia passuum abesset circiter
LX, eoque post horam nonam diei Caesar pervenisset,
ante mediam noctem ad portas castrorum clamor ore-
retur, quo clamore significatio victoriae gratulatioque
ab Remis Labieno fieret. Hac fama ad Treveros per- 2
lata Indutiomarus, qui postero die castra Labieni op-
pugnare decreverat, noctu profugit copiasque omnes
in Treveros reducit. Caesar Fabium cum sua legione 3
remittit in hiberna, ipse cum tribus legionibus circum
Samarobrivam trinis hibernis hiemare constituit et,
quod tanti motus Galliae exstiterant, totam hiemem
ipse ad exercitum manere decrevit. Nam illo incom- 4
modo de Sabini morte perlato omnes fere Galliae civi-
tates de bello consultabant, nuntios legationesque in
omnes partes dimittebant et, quid reliqui consilii ca-
parent atque unde initium belli fieret, explorabant noc-
turnaque in locis desertis concilia habebant. Neque 5
nullum fere totius hiemis tempus sine sollicitudine Cae-

saris intercessit, quin aliquem de consiliis ac motu
 6 Gallorum nuntium acciperet. In his ab Lucio Roscio
 [quaestore], quem legioni tertiae decimae praefecerat,
 certior factus est, magnas Gallorum copias earum ci-
 vitatum, quae Aremoricae appellantur, oppugnandi su-
 7 causa convenisse neque longius milia passuum octo ab
 hibernis suis afuisse, sed nuntio allato de victoria Caesaris
 discessisse, adeo ut fugae similis discessus videretur.

1 LIIII. At Caesar principibus cuiusque civitatis ad
 se evocatis alias territando, cum se scire, quae fierent,
 denuntiaret, alias cohortando magnam partem Galliae
 2 in officio tenuit. Tamen Senones, quae est civitas in
 primis firma et magnae inter Gallos auctoritatis, Ca-
 varinum, quem Caesar apud eos regem constituerat,
 cuius frater Moritasgus adventu in Galliam Caesaris
 cuiusque maiores regnum obtinuerant, interficere pu-
 blico consilio conati, cum ille praesensisset ac profugis-
 set, usque ad fines insecuti regno domoque expulerunt
 3 et, missis ad Caesarem satisfaciendi causa legatis, cum
 is omnem ad se senatum venire iussisset, dicto au-
 4 dientes non fuerunt. Tantum apud homines barbaros
 valuit, esse aliquos repertos principes inferendi belli,
 tantamque omnibus voluntatum commutationem attulit,
 ut praeter Aeduos et Remos, quos praecipuo semper
 honore Caesar habuit, alteros pro vetere ac perpetua
 erga populum Romanum fide, alteros pro recentibus Gal-
 lici belli officiis, nulla fere civitas fuerit non suspecta
 5 nobis. Idque adeo haud scio mirandumne sit, cum
 compluribus aliis de causis, tum maxime, quod ei, qui
 virtute belli omnibus gentibus praeferebantur, tantum
 se eius opinionis deperdidisse, ut a populo Romano
 imperia perferrent, gravissime dolebant.

1 LV. Treveri vero atque Indutiomarus totius hiemis
 nullum tempus intermiserunt, quin trans Rhenum le-
 gatos mitterent, civitates sollicitarent, pecunias polli-
 cerentur, magna parte exercitus nostri interfecta multo
 2 minorem superesse dicerent partem. Neque tamen ulli

civitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhenum transiret, cum se bis expertos dicerent, Ariovisti bello et Teneterorum transitu: non esse amplius fortunam temptaturos. Hac spe lapsus Indutiomarus nihilo minus copias cogere, exercere, a finitimis equos parare, exsules damnatosque tota Gallia magnis praemiis ad se allicere coepit. Ac tantam sibi iam his rebus in Gallia auctoritatem comparaverat, ut undique ad eum legationes concurrerent, gratiam atque amicitiam publice privatimque peterent.

LVI. Ubi intellexit, ultro ad se veniri, altera ex parte Senones Carnutesque conscientia facinoris instigari, altera Nervios Aduatucosque bellum Romanis parare, neque sibi voluntariorum copias defore, si ex finibus suis progredi coepisset, armatum concilium indicit. Hoc more Gallorum est initium belli: quo lege communi omnes puberes armati convenire consueverunt; qui ex iis novissimus convenit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. In eo concilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum suum, quem supra demonstravimus Caesaris secutum fidem ab eo non discessisse, hostem iudicat bonaque eius publicat. His rebus confectis in concilio pronuntiat, arcessitum se a Senonibus et Carnutibus aliisque compluribus Galliae civitatibus; huc iturum per fines Remorum eorumque agros populaturum ac, priusquam id faciat, castra Labieni oppugnaturum. Quae fieri velit, praecipit.

LVII. Labienus, cum et loci natura et manu minutissimis castris sese teneret, de suo ac legionis periculo nihil timebat, ne quam occasionem rei bene gerendae dimitteret, cogitabat. Itaque a Cingetorige atque eius propinquis oratione Indutiomari cognita, quam in concilio habuerat, nuntios mittit ad finitimas civitates equitesque undique evocat: his certum diem conveniendi dicit. Interim prope cotidie cum omni equitatu Indutiomarus sub castris eius vagabatur, alias ut

situm castrorum cognosceret, alias colloquendi aut
 territandi causa; equites plerumque omnes tela intra
 4 vallum coniciebant. Labienus suos intra munitionem
 continebat timorisque opinionem, quibuscumque poterat
 rebus, augebat.

1 LVIII. Cum maiore in dies contemptione Indu-
 tiomarus ad castra accederet, nocte una intromissis
 equitibus omnium finitimarum civitatum, quos arces-
 sendos curaverat, tanta diligentia omnes suos custodiis
 intra castra continuit, ut nulla ratione ea res enunti-
 2 ari aut ad Treveros perferri posset. Interim ex con-
 suetudine cotidiana Indutiomarus ad castra accedit at-
 que ibi magnam partem diei consumit; equites tela
 coniciunt et magna cum contumelia verborum nostros
 3 ad pugnam evocant. Nullo ab nostris dato responso,
 ubi visum est, sub vesperum dispersi ac dissipati dis-
 4 cedunt. Subito Labienus duabus portis omnem equi-
 tatum emittit; praecipit atque interdicat, proterritis
 hostibus atque in fugam coniectis (quod fore, sicut
 accidit, videbat) unum omnes peterent Indutiomarus,
 neu quis quem prius vulneret, quam illum interfectum
 viderit, quod mora reliquorum spatium nactum illum
 5 effugere nolebat; magna proponit iis, qui occiderint,
 6 praemia; submittit cohortes equitibus subsidio. Com-
 probat hominis consilium fortuna, et cum unum om-
 nes peterent, in ipso fluminis vado deprehensus Indu-
 tiomarus interficitur caputque eius refertur in castra;
 redeuntes equites, quos possunt, consecantur atque
 7 occidunt. Hac re cognita omnes Eburonum et Ner-
 viorum, quae convenerant, copiae discedunt, pauloque
 habuit post id factum Caesar quietiorem Galliam.

C. IULI CAESARIS
BELLIGALLICI
LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

[A. U. C. DCCI.] I. Galliae motus.

Caesar maiorem Galliae motum exspectans copias auget, c. I. Nerviis, Senonibus, Carnutibus in deditionem acceptis Menapios subigit, c. II—VI. Treveros Labienus devincit, c. VII. VIII.

II. Caesaris in Suebos expeditio.

Caesar iterum Rhenum transit, c. VIII. Suebi ad extremos fines suos se recipiunt, c. X. — Gallorum et Germanorum instituta moresque comparantur, c. XI—XXIII. Hercynia silva describitur, c. XXV—XXVIII.

III. Eburonum fines devastantur.

Caesar Suebis frustra temptatis in Eburones revertitur, c. XXVIII—XXXIII; omnes Gallos ad hos diripiendos evocat, c. XXXIII. Interim Sugambri Ciceronis castra adorti desperata eorum expugnatione domum revertantur, c. XXXV—XXXVII. Caesar Eburonum agris vastatis concilioque peracto in Italiam ad conventus agendos proficiscitur, c. XXXVIII. XXXIX.

I. Multis de causis Caesar maiorem Galliae motum exspectans per Marcum Silanum, Gaium Antistium Reginum, Titum Sextium legatos dilectum habere instituit; simul ab Gnaeo Pompeio proconsule petit, quoniam ipse ad urbem cum imperio rei publicae causa remaneret, quos ex Cisalpina Gallia consul[is] sacra-

mento rogavisset, ad signa convenire et ad se proficisci iuberet, magni interesse etiam in reliquum tempus ad opinionem Galliae existimans, tantas videri Italiae facultates, ut, si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id brevi tempore sarciri, sed etiam maioribus augeri copiis posset. Quod cum Pompeius et rei publicae et amicitiae tribuisset, celeriter confecto per suos dilectu tribus ante exactam hiemem et constitutis et adductis legionibus duplicatoque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, et celeritate et copiis docuit, quid populi Romani disciplina atque opes possent.

1 II. Interfecto Indutiomaro, ut docuimus, ad eius propinquos a Treveris imperium defertur. Illi finitimos Germanos sollicitare et pecuniam polliceri non desistunt.
 2 Cum ab proximis impetrare non possent, ultiores temptant. Inventis non nullis civitatibus iure iurando inter se confirmant obsidibusque de pecunia cavent;
 3 Ambiorigem sibi societate et foedere adiungunt. Quibus rebus cognitis Caesar, cum undique bellum parari videret, Nervios, Aduatucos, [ac] Menapios adiunctis Cisterhenanis omnibus Germanis esse in armis, Senones ad imperatum non venire et cum Carnutibus finitimisque civitatibus consilia communicare, a Treveris Germanos crebris legationibus sollicitari, maturius sibi de bello cogitandum putavit.

1 III. Itaque nondum hinc confecta proximis quattuor coactis legionibus de improvviso in fines Nerviorum
 2 contendit et, priusquam illi aut convenire aut profugere possent, magno pecoris atque hominum numero capto atque ea praeda militibus concessa vastatisque agris in
 3 deditionem venire atque obsides sibi dare coëgit. Eo celeriter confecto negotio rursus in hiberna legiones
 4 reduxit. Concilio Galliae primo vere, ut instituerat, indicto, cum reliqui praete Senones, Carnutes Treverosque venissent, initium belli ac defectionis hoc esse arbitratus, ut omnia postponere videretur, concilium Lute-

tiam Parisiorum transfert. Confines erant hi Senoni- 5
bus civitatemque patrum memoria coniunxerant, sed
ab hoc consilio afuisse existimabantur. Hac re pro 6
suggestu pronuntiata eodem die cum legionibus in
Senones proficiscitur magnisque itineribus eo pervenit.

III. Cognito eius adventu Acco, qui princeps 1
eius consilii fuerat, iubet in oppida multitudinem con-
venire. Conantibus, priusquam id effici posset, adesse
Romanos nuntiatur. Necessario sententia desistunt 2
legatosque deprecandi causa ad Caesarem mittunt;
adeunt per Aeduos, quorum antiquitus erat in fide ci-
vitas. Libenter Caesar petentibus Aeduis dat veniam 3
excusationemque accipit, quod aestivum tempus instan-
tis belli, non quaestionis esse arbitratur. Obsidibus 4
imperatis centum, hos Aeduis custodiendos tradit.
Eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt uti de- 5
precatoribus Remis, quorum erant in clientela: eadem
ferunt responsa. Peragit concilium Caesar equitesque 6
imperat civitatibus.

V. Hac parte Galliae pacata totus et mente et 1
animo in bellum Treverorum et Ambiorigis insistit.
Cavarinum cum equitatu Senonum secum proficisci 2
iubet, ne quis aut ex huius iracundia aut ex eo, quod
meruerat, odio civitatis motus exsistat. His rebus con- 3
stitutis, quod pro explorato habebat, Ambiorigem
proelio non esse concertaturum, reliqua eius consilia
animo circumspiciebat. Erant Menapii propinqui Ebu- 4
ronum finibus, perpetuis paludibus silvisque muniti,
qui uni ex Gallia de pace ad Caesarem legatos num-
quam miserant. Cum his esse hospitium Ambiorigi
sciebat; item per Treveros venisse Germanis in ami-
citiā cognoverat. Haec prius illi detrahenda auxilia 5
existimabat, quam ipsum bello lacesseret, ne desperata
salute aut se in Menapios abderet aut cum Trans-
rhenanis congregi cogeretur. Hoc inito consilio totius 6
exercitus impedimenta ad Labienum in Treveros mittit
duasque ad eum legiones proficisci iubet; ipse cum

- legionibus expeditis quinque in Menapios proficiscitur.
- 7 Illi nulla coacta manu loci praesidio freti in silvas paludesque confugiunt suaque eodem conferunt.
- 1 VI. Caesar partitis copiis cum Gaio Fabio legato et Marco Crasso quaestore celeriterque effectis pontibus adit tripertito, aedificia vicosque incendit, magnos pecoris atque hominum numero potitur. Quibus rebus coacti Menapii legatos ad eum pacis petendae causa mittunt. Ille obsidibus acceptis hostium se habiturum numero confirmat, si aut Ambiorigem aut eius legatos finibus suis recepissent. His confirmatis rebus Commium Atrebatem cum equitatu custodis loco in Menapiis relinquit, ipse in Treveros proficiscitur.
- 1 VII. Dum haec a Caesare geruntur, Treveri magnis coactis peditatus equitatusque copiis Labienum cum una legione, quae in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant; iamque ab eo non longius bidui vis aberant, cum duas venisse legiones missu Caesaris cognoscunt. Positis castris a milibus passuum quinque decim auxilia Germanorum exspectare constituunt.
- 4 Labienus hostium cognito consilio, sperans, temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, praesidio quinque cohortium impedimentis relicto cum XXV cohortibus magnoque equitatu contra hostem proficiscitur et mille passuum intermisso spatio castra communit.
- 5 Erat inter Labienum atque hostem difficili transitu flumen ripisque praeruptis. Hoc neque ipse transire habebat in animo neque hostes transituros existimabat.
- 6 Augebatur auxiliorum cotidie spes. Loquitur in consilio palam, quoniam Germani appropinquare dicantur sese suas exercitusque fortunas in dubium non devocaturum et postero die prima luce castra moturum.
- 7 Celeriter haec ad hostes deferuntur, ut ex magno Gallorum equitum numero non nullos [Gallos] Gallicis rebus favere natura cogebat. Labienus noctu tribunis militum primisque ordinibus convocatis, quid sui sit consilii, proponit et, quo facilius hostibus timoris det

suspicionem, maiore strepitu et tumultu, quam populi Romani fert consuetudo, castra moveri iubet. His rebus fugae similem protectionem effecit. Haec quoque per exploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum ad hostes deferuntur.

VIII. Vix agmen novissimum extra munitiones 1 processerat, cum Galli cohortati inter se, ne speratam praedam ex manibus dimitterent; longum esse perterritis Romanis Germanorum auxilium exspectare, neque suam pati dignitatem, ut tantis copiis tam exiguum manum, praesertim fugientem atque impeditam, adoriri non audeant, flumen transire et iniquo loco committere proelium non dubitant. Quae fore suspicatus Labienus, 2 ut omnes citra flumen eliceret, eadem usus simulatione itineris placide progrediebatur. Tum praemissis paucum impedimentis atque in tumulto quodam collocatis, *Habetis, inquit, milites, quam petistis, facultatem: hostem impedito atque iniquo loco tenetis: praestate eandem nobis 4 ducibus virtutem, quam saepe numero imperatori praestitistis, atque illum adesse et haec coram cernere existimate.* 5 Simul signa ad hostem converti aciemque derigi iubet et paucis turmis praesidio ad impedimenta dimissis reliquos equites ad latera disponit. Celeriter nostri 6 clamore sublato pila in hostes immittunt. Illi, ubi praeter spem, quos fugere credebant, infestis signis ad se ire viderunt, impetum modo ferre non potuerunt ac primo concursu in fugam coniecti proximas silvas petiverunt. Quos Labienus equitatu consectatus magno 7 numero interfecto, compluribus captis paucis post diebus civitatem recepit. Nam Germani, qui auxilio veniebant, percepta Treverorum fuga sese domum receperunt. Cum his propinqui Indutiomari, qui defectionis 8 auctores fuerant, comitati eos ex civitate excesserunt. Cingetorigi, quem ab initio permansisse in officio 9 demonstravimus, principatus atque imperium est traditum.

VIII. Caesar, postquam ex Menapiis in Treveros 1

venit, duabus de causis Rhenum transire constituit;
2 quarum una erat, quod auxilia contra se Treveris
miserant, altera, ne ad eos Ambiorix receptum haberet.
3 His constitutis rebus paulum supra eum locum, quo
ante exercitum traduxerat, facere pontem instituit.
4 Nota atque instituta ratione magno militum studio
5 paucis diebus opus efficitur. Firmo in Treveris ad
pontem praesidio relicto, ne quis ab his subito motus
6 oreretur, reliquas copias equitatumque traducit. Ubi,
qui ante obsides dederant atque in deditionem venerant,
purgandi sui causa ad eum legatos mittunt, qui doceant,
neque auxilia ex sua civitate in Treveros missa neque
7 ab se fidem laesam; petunt atque orant, ut sibi parcat,
ne communi odio Germanorum innocentes pro nocentibus
poenas pendant; si amplius obsidum vellet, dare
8 pollicentur. Cognita Caesar causa reperit, ab Suebis
auxilia missa esse; Ubiorum satisfactionem accipit,
aditus viasque in Suebos perquirat.

1 X. Interim paucis post diebus fit ab Ubiis certior,
Suebos omnes in unum locum copias cogere atque iis
nationibus, quae sub eorum sint imperio, denuntiare,
2 ut auxilia peditatus equitatusque mittant. His cognitis
rebus rem frumentariam providet, castris idoneum locum
deligit; Ubiis imperat, ut pecora deducant suaque
omnia ex agris in oppida conferant, sperans, barbaros
atque imperitos homines inopia cibariorum adductos
3 ad iniquam pugnandi condicionem posse deduci; mandat,
ut crebros exploratores in Suebos mittant, quaeque
4 apud eos gerantur, cognoscant. Illi imperata faciunt
et paucis diebus intermissis referunt: Suebos omnes,
posteaquam certiores nuntii de exercitu Romanorum
venerint, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas
5 coëgissent, penitus ad extremos fines se recepisse: sil-
vam esse ibi infinita magnitudine, quae appellatur
Bacenis; hanc longe introrsus pertinere et pro nativo
muro obiectam Cheruscos ab Suebis Suebosque ab
Cheruscis iniuriis incursionibusque prohibere: ad eius

initium silvae Suebos adventum Romanorum expectare constituisse.

XI. Quoniam ad hunc locum perventum est, non 1
alienum esse videtur de Galliae Germaniaeque moribus
et, quo differant hae nationes inter sese, proponere. In 2
Gallia non solum in omnibus civitatibus atque in om-
nibus pagis partibusque, sed paene etiam in singulis
domibus factiones sunt, earumque factionum principes 3
sunt, qui summam auctoritatem eorum iudicio habere
existimantur, quorum ad arbitrium iudiciumque summa
omnium rerum consiliorumque redeat. Itaque eius rei 4
causa antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe
contra potentiorum auxilium egeret: suos enim quisque
opprimi et circumveniri non patitur, neque, aliter si
faciat, ullam inter suos habet auctoritatem. Haec 5
eadem ratio est in summa totius Galliae; namque om-
nes civitates in partes divisae sunt duas.

XII. Cum Caesar in Galliam venit, alterius fac- 1
tionis principes erant Aedui, alterius Sequani. Hi cum 2
per se minus valerent, quod summa auctoritas anti-
quitus erat in Aeduis magnaue eorum erant clien-
telae, Germanos atque Ariovistum sibi adiunxerant
eosque ad se magnis iacturis pollicitationibusque per-
duxerant. Proelium vero compluribus factis secundis 3
atque omni nobilitate Aednorum interfecta tantum po-
tentia antecesserant, ut magnam partem clientium ab 4
Aeduis ad se traducerent obsidesque ab iis principum
filios acciperent et publice iurare cogerent, nihil se
contra Sequanos consilii inituros, et partem finitimi
agri per vim occupatam possiderent Galliaeque totius
principatum obtinerent. Qua necessitate adductus Di- 5
vitiacus auxilium petendi causa Romam ad senatum pro-
fectus imperfecta re redierat. Adventu Caesaris facta 6
commutatione rerum, obsidibus Aeduis redditis, veteri-
bus clientelis restitutis, novis per Caesarem comparatis,
quod hi, qui se ad eorum amicitiam aggregaverant,
meliore condicione atque aequiore imperio se uti vide-

bant, reliquis rebus eorum gratia dignitateque ampli-
7 ficata, Sequani principatum dimiserant. In eorum locum
Remi successerant; quos quod adaequare apud Caesa-
rem gratia intellegebatur, ii, qui propter veteres inimi-
citas nullo modo cum Aeduis coniungi poterant, se
8 Remis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tue-
bantur: ita et novam et repente collectam auctoritatem
9 tenebant. Eo tum statu res erat, ut longe principes
haberentur Aedui, secundum locum dignitatis Remi
obtinerent.

1 XIII. In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo
sunt numero atque honore, genera sunt duo. Nam
plebes paene servorum habetur loco, quae nihil audet
2 per se, nullo adhibetur consilio. Plerique, cum aut
aere alieno aut magnitudine tributorum aut iniuria
potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant no-
bilibus, *quibus* in hos eadem omnia sunt iura, quae
3 dominis in servos. Sed de his duobus generibus alterum
4 est druidum, alterum equitum. Illi rebus divinis inter-
sunt, sacrificia publica ac privata procurant, religiones
interpretantur: ad eos magnus adolescentium numerus
disciplinae causa concurrit, magnoque hi sunt apud
5 eos honore. Nam fere de omnibus controversiis pu-
blicis privatisque constituunt, et si quod est admissum
facinus, si caedes facta, si de hereditate, si de finibus
controversia est, idem decernunt, praemia poenasque
6 constituunt; si qui aut privatus aut populus eorum
decreto non stetit, sacrificiis interdicunt. Haec poena
7 apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum,
hi numero impiorum ac sceleratorum habentur, his
omnes decedunt, aditum sermonemque defugiunt, ne
quid ex contagione incommodi accipiant, neque his
petentibus ius redditur neque honos ullus communi-
8 catur. His autem omnibus druidibus praeest unus,
9 qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo
aut, si qui ex reliquis excellit dignitate, succedit, aut,
si sunt plures pares, suffragio druidum, non numquam

etiam armis de principatu contendunt. Hi certo anni 10
tempore in finibus Carnutum, quae regio totius Galliae
media habetur, considunt in loco consecrato. Huc
omnes undique, qui controversias habent, conveniunt
eorumque decretis iudiciisque parent. Disciplina in 11
Britannia reperta atque inde in Galliam translata esse
existimatur, et nunc, qui diligentius eam rem cognos-
cere volunt, plerumque illo discendi causa proficiscuntur.

XIII. Druides a bello abesse consuerunt neque 1
tributa una cum reliquis pendunt, militiae vacationem
omniumque rerum habent immunitatem. Tantis ex- 2
citati praemiis et sua sponte multi in disciplinam con-
veniunt et a parentibus propinquisque mittuntur. Ma- 3
gnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur. Itaque
annos non nulli xx in disciplina permanent. Neque fas
esse existimant ea litteris mandare, cum in reliquis
fere rebus, publicis privatisque rationibus, Graecis lit-
teris utantur. Id mihi duabus de causis instituisse 4
videntur, quod neque in vulgum disciplinam efferri
velint neque eos, qui discunt, litteris confisos minus
memoriae studere; quod fere plerisque accidit, ut prae-
sidio litterarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam
remittant. In primis hoc volunt persuadere, non in- 5
terire animas, sed ab aliis post mortem transire ad
alios, atque hoc maxime ad virtutem excitari putant,
metu mortis neglecto. Multa praeterea de sideribus 6
atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine,
de rerum natura, de deorum immortalium vi ac po-
testate disputant et iuventuti tradunt.

XV. Alterum genus est equitum. Hi, cum est 1
usus atque aliquod bellum incidit (quod fere ante Cae-
sar's adventum quotannis accidere solebat, uti aut ipsi
iniurias inferrent aut illatas propulsarent), omnes in
bello versantur, atque eorum ut quisque est genere 2
copiisque amplissimus, ita plurimos circum se ambac-
tos clientesque habet. Hanc unam gratiam potentiam-
que noverunt.

XVI. Natio est omnium Gallorum admodum de-
dita religionibus, atque ob eam causam, qui sunt af-
fecti gravioribus morbis quique in proeliis periculi-
que versantur, aut pro victimis homines immolant au-
se immolatu-ros vovent administrisque ad ea sacrificia
druidibus utuntur, quod, pro vita hominis [non] nisi
hominis vita reddatur, non posse deorum immortalium
numen placari arbitrantur, publiceque eiusdem generis
habent instituta sacrificia. Alii immani magnitudinis
simulacra habent, quorum contexta viminibus membra
vivi hominibus complent; quibus succensis circum-
venti flamma exanimantur homines. Supplicia eorum
qui in furto aut in latrocinio aut aliqua noxia sunt
comprehensi, gratiora dis immortalibus esse arbitran-
tur; sed cum eius generis copia defecit, etiam ad in-
nocentium supplicia descendunt.

XVII. Deum maxime Mercurium colunt; huius sunt plurima simulacra, hunc omnium inventorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc a quaestus pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrantur; post hunc Apollinem et Martem et Iovem et Minervam. De his eandem fere, quam reliquas gentes, habent opinionem; Apollinem morbos depellere, Minervam operum atque artificiorum initia tradere, Iovem imperium caelestium tenere, Martem bella regere. Huic, cum proelio dimicare constituerunt, eas quae bello ceperint, plerumque devovent; cum superaverunt, animalia capta immolant reliquasque res in unum locum conferunt. Multis in civitatibus harum rerum exstructos tumulos locis consecratis conspicimus licet; neque saepe accidit, ut neglecta quispiam religio aut capta apud se occultare aut posita tollere audeat gravissimumque ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est.

1 XVIII. Galli se omnes ab Dite patre prognatos
2 praedicant idque ab druidibus proditum dicunt. O
eam causam spatia omnis temporis non numero dierum

sed noctium finiunt; dies natales et mensium et annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur. In reliquis vitae institutis hoc fere ab reliquis differunt, 2 quod suos liberos, nisi cum adoleverunt, ut munus militiae sustinere possint, palam ad se adire non patiuntur filiumque puerili aetate in publico in conspectu patris assistere turpe ducunt.

XVIII. Viri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis aestimatione facta cum dotibus communicant. Huius omnis pecuniae coniunctim ratio habetur fructusque servantur; uter eorum vita superavit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit. Viri in uxores, sicuti 3 in liberos, vitae necisque habent potestatem; et cum pater familiae illustriore loco natus decessit, eius propinqui conveniunt et, de morte si res in suspicionem venit, de uxoribus in servilem modum quaestionem habent et, si compertum est, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pro cultu 4 Gallorum magnifica et sumptuosa; omniaque, quae vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia, ac paulo supra hanc memoriam servi et clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, iustis funeribus confectis una cremabantur.

XX. Quae civitates commodius suam rem publicam administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis quid de re publica a finitimis rumore aut fama acceperit, uti ad magistratum deferat neve cum quo alio communicet, quod saepe homines temerarios atque 2 imperitos falsis rumoribus terreri et ad facinus impelli et de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, quae visa sunt, occultant, quaeque esse ex 3 usu indicaverunt, multitudini produnt. De re publica nisi per concilium loqui non conceditur.

XXI. Germani multum ab hac consuetudine differunt. Nam neque druides habent, qui rebus divinis praesint, neque sacrificiis student. Deorum numero 2

eos solos ducunt, quos cernunt et quorum aperte opibus iuvantur, Solem et Vulcanum et Lunam, reliquos
3 ne fama quidem acceperunt. Vita omnis in venationibus atque in studiis rei militaris consistit; ab parvulis
4 labori ac duritiae student. Qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem: hoc ali staturam, ali vires nervosque confirmari putant.
5 Intra annum vero vicesimum feminae notitiam habuisse in turpissimis habent rebus; cuius rei nulla est occultatio, quod et promiscue in fluminibus perluuntur et pellibus aut parvis renonum tegimentis utuntur, magna corporis parte nuda.

1 XXII. Agri culturae non student, maiorque pars
2 eorum victus in lacte, caseo, carne consistit. Neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios, sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui tum una coierunt, quantum et quo loco visum est agri, attribuant atque
3 anno post alio transire cogunt. Eius rei multas afferunt causas: ne assidua consuetudine capti studium belli gerendi agri cultura commutent; ne latos fines parare studeant potentioresque humiliores possessionibus expellant; ne accuratius ad frigora atque aestus vitandos aedificent; ne qua oriatur pecuniae cupiditas,
4 qua ex re factiones dissensionesque nascuntur; ut animi aequitate plebem contineant, cum suas quisque opes cum potentissimis aequari videat.

1 XXIII. Civitatibus maxima laus est quam latissime
2 circum se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere neque quemquam prope audere consistere: simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinae incursionis
4 timore sublato. Cum bellum civitas aut illatum defendit aut infert, magistratus, qui ei bello praesint, ut
5 vitae necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace nullus est communis magistratus, sed principes regionum atque pagorum inter suos ius dicunt controversias-

que minuunt. Latrocinia nullam habent infamiam, quae 6
extra fines cuiusque civitatis fiunt, atque ea iuventutis
exercendae ac desidia minuendae causa fieri praedi-
cant. Atque ubi quis ex principibus in concilio dixit, 7
se ducem fore, qui sequi velint, profiteantur, consur-
gunt ii, qui et causam et hominem probant, suumque
auxilium pollicentur atque ab multitudine collaudantur;
qui ex his secuti non sunt, in desertorum ac prodi- 8
torum numero ducuntur, omniumque his rerum postea
fides derogatur. Hospitem violare fas non putant; qui 9
quaque de causa ad eos venerunt, ab iniuria prohibent,
sanctos habent, hisque omnium domus patent victus-
que communicatur.

XXIII. Ac fuit antea tempus, cum Germanos 1
Galli virtute superarent, ultro bella inferrent, propter
hominum multitudinem agrique inopiam trans Rhenum
colonias mitterent. Itaque ea, quae fertilissima Ger- 2
maniae sunt, loca circum Hercyniam silvam, quam
Eratostheni et quibusdam Graecis fama notam esse
video, quam illi Orcyniam appellant, Volcae Tecto-
sages occupaverunt atque ibi consederunt; quae gens 3
ad hoc tempus his sedibus sese continet summamque
habet iustitiae et bellicae laudis opinionem. Nunc, 4
quod in eadem inopia, egestate, patientia, qua *ante*,
Germani permanent, eodem victu et cultu corporis 5
utuntur, Gallis autem provinciarum propinquitas et
transmarinarum rerum notitia multa ad copiam atque
usus largitur, paulatim assuefacti superari multisque 6
victi proeliis ne se quidem ipsi cum illis virtute
comparant.

XXV. Huius Hercyniae silvae, quae supra de- 1
monstrata est, latitudo novem dierum iter expedito
patet; non enim aliter finiri potest, neque mensuras
itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum et Neme- 2
tum et Rauricorum finibus rectaque fluminis Danuvii
regione pertinet ad fines Dacorum et Anartium; hinc 3
se flectit sinistrorsus diversis ab flumine regionibus

multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit; neque quisquam est huius Germaniae, qui s[ci]t [aut audisse] aut adisse ad initium eius silvae dicam cum dierum iter LX processerit, aut, quo ex loco oriatur, acceperit; multaque in ea genera ferarum nasci constat, quae reliquis in locis visa non sint; e quibus quae maxime differant ab ceteris et memoria prodenda videantur, haec sunt.

1 XXVI. Est bos cervi figura, cuius a media fronte inter aures unum cornu existit excelsius magisque directum his, quae nobis nota sunt, cornibus; ab eius summo sicut palmae ramique late diffunduntur. Eadem est feminae marisque natura, eadem forma magnitudineque cornuum.

1 XXVII. Sunt item, quae appellantur alces. Harum est consimilis capris figura et varietas pellium, sed magnitudine paulo antecedunt mutilaeque sunt cornibus et crura sine nodis articulisque habent, neque quietis causa procumbunt neque, si quo afflictas conciderunt, erigere sese aut sublevare possunt. Hi sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant atque ita paulum modo reclinatae quietem capiunt. Quarum ex vestigiis cum est animadversum a venatoribus, quae se recipere consuerint, omnes eo loco aut ab radicibus subruunt aut accidunt arbores, tantum ut summum species earum stantium relinquatur. Huc cum se consuetudine reclinaverunt, infirmas arbores pondere affligunt atque una ipsae concidunt.

1 XXVIII. Tertium est genus eorum, qui uri appellantur. Hi sunt magnitudine paulo infra elephantos specie et colore et figura tauri. Magna vis eorum est et magna velocitas, neque homini neque ferae quam conspexerunt, parcent. Hos studiose foveant captos interficiunt; hoc se labore durant adulescentibus atque hoc genere venationis exercent, et qui plurimum ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus quae sint testimonio, magnam ferunt laudem. Se

assuescere ad homines et mansuefieri ne parvuli quidem excepti possunt. Amplitudo cornuum et figura 5 et species multum a nostrorum bovm cornibus differt. Haec studiose conquisita ab labris argento circum- 6 cludent atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur.

XXVIII. Caesar, postquam per Ubios exploratores 1 comperit, Suebos sese in silvas recepisse, inopiam frumenti veritus, quod, ut supra demonstravimus, minime omnes Germani agri culturae student, constituit non progredi longius; sed, ne omnino metum 2 reditus sui barbaris tolleretur atque ut eorum auxilia tardaret, reducto exercitu partem ultimam pontis, quae ripas Ubiorum contingebat, in longitudinem pedum ducentorum rescindit atque in extremo ponte turrim 3 tabulatorum quattuor constituit praesidiumque cohortium duodecim pontis tuendi causa ponit magnisque eum locum munitionibus firmat. Ei loco praesidioque Gaium Volcacium Tullum adulescentem praefecit. Ipse, 4 cum maturescere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus per Arduennam silvam, quae est totius Galliae maxima atque ab ripis Rheni finibusque Treverorum ad Nervios pertinet milibusque amplius quingentis in longitudinem patet, Lucium Minucium Basilum cum omni equitatu praemittit, si quid celeritate itineris atque oportunitate temporis proficere posset; monet, ut ignes in castris fieri prohibeat, ne 5 qua eius adventus procul significatio fiat; sese confestim subsequi dicit.

XXX. Basilus, ut imperatum est, facit. Celeriter 1 contraque omnium opinionem confecto itinere multos in agris inopinantes deprehendit: eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus esse dicebatur. Multum cum in omnibus 2 rebus, tum in re militari potest fortuna. Nam sicut magno accidit casu, ut in ipsum incautum etiam atque imparatum incideret, priusque eius adventus ab omnibus videretur, quam fama ac nuntius afferretur, sic

magnae fuit fortunae, omni militari instrumento, quod circum se habebat, erepto, raedis equisque comprehensis ipsum effugere mortem. Sed hoc quoque factum est, quod aedificio circumdato silva, ut sunt fere domicilia Gallorum, qui vitandi aestus causa plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates, comites familiaresque eius angusto in loco paulisper equitum nostrorum vim sustinuerunt. His pugnantibus illum in equum quidam ex suis intulit: fugientem silvae texerunt. Sic et ad subeundum periculum et ad vitandum multum fortuna valuit.

XXXI. Ambiorix copias suas iudicione non conduxerit, quod proelio dimicandum non existimarit, an tempore exclusus et repentino equitum adventu prohibitus, cum reliquum exercitum subsequi crederet, dubium est. Sed certe dimissis per agros nuntiis sibi quemque consulere iussit. Quorum pars in Arduennam silvam, pars in continentes paludes profugit; qui proximi Oceano fuerunt, hi insulis sese occultaverunt, quas aestus efficere consuerunt; multi ex suis finibus egressi se suaque omnia alienissimis crediderunt. Catuvolcus, rex dimidiae partis Eburonum, qui una cum Ambiorige consilium inierat, aetate iam confectus, cum laborem belli aut fugae ferre non posset, omnibus precibus detestatus Ambiorigem, qui eius consilii auctor fuisset, taxo, cuius magna in Gallia Germaniaeque copia est, se exanimavit.

XXXII. Segni Condrusique, ex gente et numero Germanorum, qui sunt inter Eburones Treverosque, legatos ad Caesarem miserunt oratum, ne se in hostium numero duceret neve omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, unam esse causam iudicaret: nihil se de bello cogitasse, nulla Ambiorigi auxilia misisse. Caesar explorata re quaestione captivorum, si qui ad eos Eburones ex fuga convenissent, ad se ut reducerentur, imperavit: si ita fecissent, fines eorum se violaturum negavit. Tum copiis in tres partes

distributis impedimenta omnium legionum Aduatucam contulit. Id castelli nomen est. Hoc fere est in 4 mediis Eburonum finibus, ubi Titurius atque Aurunculeius hiemandi causa consederant. Hunc cum reli- 5 quis rebus locum probarat, tum quod superioris anni munitiones integrae manebant, ut militum laborem sublevaret. Praesidio impedimentis legionem quartam 6 decimam reliquit, unam ex his tribus, quas proxime conscriptas ex Italia traduxerat. Ei legioni castrisque 7 Quintum Tullium Ciceronem praeficit ducentosque equites attribuit.

XXXIII. Partito exercitu Titum Labienum cum 1 legionibus tribus ad Oceanum versus in eas partes, quae Menapios attingunt, proficisci iubet, Gaium Tre- 2 bonium cum pari legionum numero ad eam regionem, quae ad Aduatucos adiacet, depopulandam mittit, ipse 3 cum reliquis tribus ad flumen Scaldem, quod influit in Mosam, extremasque Arduennae partis ire constituit, quo cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. Discedens post diem septimum sese rever- 4 surum confirmat, quam ad diem ei legioni, quae in praesidio relinquebatur, deberi frumentum sciebat. La- 5 bienum Treboniumque hortatur, si rei publicae commodo facere possint, ad eum diem revertantur, ut rursus communicato consilio exploratisque hostium rationibus aliud initium belli capere possent.

XXXIII. Erat, ut supra demonstravimus, manus 1 certa nulla, non oppidum, non praesidium, quod se armis defenderet, sed in omnis partis dispersa multi- 2 tudo. Ubi cuique aut valles abdita aut locus silves- 3 tris aut palus impedita spem praesidii aut salutis aliquam offerebat, consederat. Haec loca vicinitatibus 3 erant nota, magnamque res diligentiam requirebat non in summa exercitus tuenda (nullum enim poterat universis *ab* perterritis ac dispersis periculum accidere), sed in singulis militibus conservandis; quae tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebat. Nam et 4

praedae cupiditas multos longius evocabat, et silvae incertis occultisque itineribus confertos adire prohibebant. Si negotium confici stirpemque hominum sceleratorum interfici vellet, dimittendae plures manus diducendique erant milites; si continere ad signa manipulos vellet, ut instituta ratio et consuetudo exercitus Romani postulabat, locus ipse erat praesidio barbaris, neque ex occulto insidiandi et dispersos circumveniendi singulis deerat audacia. Ut in eius modi difficultatibus, quantum diligentia provideri poterat, providebatur, ut potius in nocendo aliquid praetermitteretur, etsi omnium animi ad ulciscendum ardebant, quam cum aliquo militum detrimento noceretur. Dimittit ad finitimas civitates nuntios Caesar: omnes evocat spe praedae ad diripiendos Eburones, ut potius in silvis Gallorum vita quam legionarius miles periclitetur, simul ut magna multitudine circumfusa pro tali facinore stirps ac nomen civitatis tollatur. Magnus undique numerus celeriter convenit.

XXXV. Haec in omnibus Eburonum partibus gerebantur, diesque appetebat septimus, quem ad diem Caesar ad impedimenta legionemque reverti constituerat. Hic, quantum in bello fortuna possit et quantos afferat casus, cognosci potuit. Dissipatis ac perterritis hostibus, ut demonstravimus, manus erat nulla, quae parvam modo causam timoris afferret. Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones atque ultro omnes ad praedam evocari. Cogunt equitum duo milia Sugambri, qui sunt proximi Rheno, a quibus receptos ex fuga Tencteros atque Usipetes supra docuimus. Transeunt Rhenum navibus ratibusque triginta milibus passuum infra eum locum, ubi pons erat perfectus praesidiumque ab Caesare relictum; primos Eburonum fines adeunt; multos ex fuga dispersos excipiunt, magno pecoris numero, cuius sunt cupidissimi barbari, potiuntur. Invitati praeda longius procedunt. Non hos palus in bello latrociniisque natos,

non silvae morantur. Quibus in locis sit Caesar, ex captivis quaerunt; profectum longius reperiunt omnemque exercitum discessisse cognoscunt. Atque unus 8 ex captivis, *Quid vos, inquit, hanc miseram ac tenuem sectamini praedam, quibus licet iam esse fortunatissimos? Tribus horis Aduatucam venire potestis: huc omnes suas 9 fortunas exercitus Romanorum contulit; praesidii tantum est, ut ne murus quidem cingi possit neque quisquam egredi extra munitiones audeat.* Oblata spe Germani, 10 quam nacti erant praedam, in occulto relinquunt; ipsi Aduatucam contendunt usi eodem duce, cuius haec indicio cognoverant.

XXXVI. Cicero, qui omnes superiores dies prae- 1 ceptis Caesaris cum summa diligentia milites in castris continuisset ac ne calonem quidem quemquam extra munitionem egredi passus esset, septimo die, diffidens, de numero dierum Caesarem fidem servaturum, quod longius progressum audiebat neque ulla de reditu eius fama afferebatur, simul eorum permotus vocibus, qui 2 illius patientiam paene obsessionem appellabant, si quidem ex castris egredi non liceret, nullum eius modi casum exspectans, quo, novem oppositis legionibus maximoque equitatu dispersis ac paene deletis hostibus, in milibus passuum tribus offendi posset, quinque cohortes frumentatum in proximas segetes mittit, quas inter et castra unus omnino collis intererat. Com- 3 plures erant ex legionibus aegri relict; ex quibus qui hoc spatio dierum convaluerant, circiter trecenti, sub vexillo una mittuntur; magna praeterea multitudo ca- 4 lonum, magna vis iumentorum, quae in castris subsederant, facta potestate sequitur.

XXXVII. Hoc ipso tempore et casu Germani 1 equites interveniunt protinusque eodem illo, quo venerant, cursu ab decumana porta in castra irrumpere conantur, nec prius sunt visi obiectis ab ea parte silvis, 2 quam castris appropinquarent, usque eo, ut, qui sub vallo tenderent mercatores, recipiendi sui facultatem

3 non haberent. Inopinantes nostri re nova perturbantur,
4 ac vix primum impetum cohors in statione sustinet.
5 Circumfunduntur ex reliquis hostes partibus, si quem
6 aditum reperire possent. Aegre portas nostri tuentur;
7 reliquos aditus locus ipse per se munitioque defendit.
8 Totis trepidatur castris, atque alius ex alio causam
9 tumultus quaerit; neque quo signa ferantur, neque quam
10 in partem quisque conveniat, provident. Alius castra iam
11 capta pronuntiat, alius deleto exercitu atque imperatore
12 victores barbaros venisse contendit; plerique novas sibi
13 ex loco religiones fingunt Cottaeque et Titurii calamitatem,
14 qui in eodem occiderint castello, ante oculos ponunt.
15 Tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris,
16 ut ex captivo audierant, nullum esse intus praesidium.
17 Perrumpere nituntur seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam
18 ex manibus dimittant.

1 XXXVIII. Erat aeger cum praesidio relictus Publius
2 Sextius Baculus, qui primum pilum ad Caesarem duxerat,
3 cuius mentionem superioribus proeliis fecimus, ac diem
4 iam quintum cibo caruerat. Hic diffusus suae atque
5 omnium salutis inermis ex tabernaculo prodit; videt
6 imminere hostes atque in summo esse rem discrimine:
7 capit arma a proximis atque in porta consistit.
8 Consequuntur hunc centuriones eius cohortis, quae
9 in statione erat; paulisper una proelium sustinent.
10 Relinquit animus Sextium gravibus acceptis vulneribus;
11 aegre per manus tractus servatur. Hoc spatio interposito
12 reliqui sese confirmant tantum, ut in munitionibus
13 consistere audeant speciemque defensorum praebeant.

1 XXXVIII. Interim confecta frumentatione milites
2 nostri clamorem exaudiunt; praecurrunt equites; quanto
3 res sit in periculo, cognoscunt. Hic vero nulla munitio
4 est, quae perterritos recipiat: modo conscripti atque
5 usus militaris imperiti ad tribunum militum centurionesque
6 ora convertunt; quid ab his praecipiat, ex-

spectant. Nemo est tam fortis, quin rei novitate per-
turbetur. Barbari signa procul conspicati oppugna-
tione desistunt; redisse primo legiones credunt, quas
longius discessisse ex captivis cognoverant; post-
ea dispecta paucitate ex omnibus partibus impetum
faciunt.

XXXX. Calones in proximum tumultum procur-
runt. Hinc celeriter deiectione se in signa manipulosque
coniciunt; eo magis timidos perterrent milites. Alii,
cuneo facto ut celeriter perrumpant, censeant, quoniam
tam propinqua sint castra, et, si pars aliqua circum-
venta ceciderit, at reliquos servari posse confidunt;
alii, ut in iugo consistent atque eundem omnes ferant
casum. Hoc veteres non probant milites, quos sub
vexillo una profectos docuimus. Itaque inter se co-
hortati duce Gaio Trebonio, equite Romano, qui eis
erat praepositus, per medios hostes perrumpunt inco-
lumesque ad unum omnes in castra perveniunt. Hos
subsecuti calones equitesque eodem impetu militum
virtute servantur. At ii, qui in iugo constiterant,
nullo etiam nunc usu rei militaris percepto, neque in
eo, quod probaverant, consilio permanere, ut se loco
superiore defenderent, neque eam, quam prodesse aliis
vim celeritatemque viderant, imitari potuerunt, sed se
in castra recipere conati iniquum in locum demiserunt.
Centuriones, quorum non nulli ex inferioribus ordinibus
reli quarum legionum virtutis causa in superiores erant
ordines huius legionis traducti, ne ante partem rei
militaris laudem amitterent, fortissime pugnantes con-
ciderunt. Militum pars, horum virtute summotis hos-
tibus, praeter spem incolumis in castra pervenit, pars
a barbaris circumventa perit.

XXXI. Germani desperata expugnatione castro-
rum, quod nostros iam constitisse in munitionibus
videbant, cum ea praeda, quam in silvis deposuerant,
trans Rhenum sese receperunt. Ac tantus fuit etiam
post discessum hostium terror, ut ea nocte, cum Gaius

Volusenus missus cum equitatu ad castra venisset, fidem non faceret, adesse cum incolumi Caesarem exercitu. Sic omnino animos timor praeoccupaverat, ut paene alienata mente deletis omnibus copiis equitatum se ex fuga recepisse dicerent neque incolumi exercitu Germanos castra oppugnatuuros fuisse contenderent. Quem timorem Caesaris adventus sustulit.

1 XXXXII. Reversus ille, eventus belli non ignorans, unum, quod cohortes ex statione et praesidio essent emissae, questus (ne minimo quidem casu locum relinqui debuisset) multum fortunam in repentino hostium adventu potuisse iudicavit, multo etiam amplius, quod paene ab ipso vallo portisque castrorum barbaros avertisset. Quarum omnium rerum maxime admirandum videbatur, quod Germani, qui eo consilio Rhenum transierant, ut Ambiorigis fines depopularentur, ad castra Romanorum delati optatissimum Ambiorigi beneficium obtulerunt.

1 XXXXIII. Caesar rursus ad vexandos hostes profectus magno coacto numero ex finitimis civitatibus in omnes partes dimittit. Omnes vici atque omnia aedificia, quae quisque conspexerat, incendebantur; praeda ex omnibus locis agebatur; frumenta non solum a tanta multitudine iumentorum atque hominum consumebantur, sed etiam anni tempore atque imbribus procubuerant, ut, si qui etiam in praesentia se occultassent, tamen his deducto exercitu rerum omnium inopia pereundum videretur. Ac saepe in eum locum ventum est tanto in omnis partis diviso equitatu, ut [non] modo visum ab se Ambiorigem in fuga circumspicerent captivi nec plane etiam abisse ex conspectu contenderent, ut spe consequendi illata atque infinito labore suscepto, qui se summam ab Caesare gratiam inituros putarent, paene naturam studio vincerent, semperque paulum ad summam felicitatem defuisse videretur, atque ille latebris aut saltibus se eriperet et noctu occultatus alias regiones partesque peteret non

maiore equitum praesidio quam quattuor, quibus solis vitam suam committere audebat.

XXXIII. Tali modo vastatis regionibus exercitum Caesar duarum cohortium damno Durocortorum Remorum reducit, concilioque in eum locum Galliae indicto de coniuratione Senonum et Carnutum quaestionem habere instituit et de Accone, qui princeps eius consilii fuerat, graviore sententia pronuntiata more maiorum supplicium sumpsit. Nonnulli iudicium veriti profugerunt. Quibus cum aqua atque igni interdixisset, duas legiones ad fines Treverorum, duas in Lingonibus, sex reliquas in Senonum finibus Agedinci in hibernis collocavit frumentoque exercitui proviso, ut instituerat, in Italiam ad conventus agendos profectus est.

C. IULI CAESARIS
BELLI GALLICI
LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM.

[A. U. C. DCCII.] Bellum Vercingetorigis.

Dum Caesar in Italia versatur, Galli nova de bello consilia ineunt, c. I. Primi Carnutes, deinde Arverni Vercingetorige auctore Biturigibus adiunctis bellum suscipiunt, c. II—V. Caesar de improvviso Arvernos invadit et opprimit, c. VI—VIII; Boiis auxilio contra Vercingetorigem profectus in itinere Vellaunodunum, Cenabum, Noviodunum oppida capit, c. VIII—XIII; Avaricum, cui uni ceteris Biturigum oppidis incensis Galli pepercerant, aliquamdiu fortiter defensum expugnat, c. XIII—XXVIII. Dum Vercingetorix bellum persequitur, Caesar Aeduorum turbis advocatur, c. XXVIII—XXXII. His compositis Labienum in Senones Parisiosque delegat, ipse ad Gergoviam proficiscitur, c. XXXIII—XXXVI. Dum hanc oppugnat, graviores in Aeduis turbae excitantur, c. XXXVII—XXXVIII. Dum Caesar auxiliis Aeduorum obviam proficiscitur, castra aegre a Gallorum impetu defenduntur, c. XXXX. XXXXI. Aedui clam de bello consilia ineunt, c. XXXXII. XXXXIII. Romani Gergoviam impetu capere conati magna cum clade repelluntur, c. XXXXIII—LI. Caesar contione apud milites habita obsidionem solvit, c. LII. LIII, castra in Aeduos movet, qui a Romanis deficiunt, Noviodunum diripiunt atque incendunt, c. LIII—LVI. Labienus re prospere in Parisiis gesta exercitum cum Caesare coniungit, c. LVII—LXII. Aeduorum exemplo incitati omnes fere Galli deficiunt, Caesarem in Sequanos iter facientem aggressi duce Vercingetorige equestri proelio vincuntur, c. LXIII—LXVII. Vercingetorix Alesiam se confert omnemque Galliam ad bellum evocat, c. LXVIII—LXXI. Caesar Alesiam munitionibus cingit, c. LXXII—LXXIII. Galli socios obsidione liberare conati profligantur, c. LXXV—LXXXVIII. Alesia et Vercingetorix deduntur, c. LXXXVIII. Caesar Aeduos et Arvernos in deditionem accipit, legiones in hiberna distribuit, c. LXXXIX.

- 1 I. Quia Gallia Caesar, ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur. Ibi cognoscit de

Clodii caede, *de* senatusque consulto certior factus, ut omnes iuniores Italiae coniurarent, dilectum tota provincia habere instituit. Eae res in Galliam Transalpinam celeriter perferuntur. Addunt ipsi et affingunt rumoribus Galli, quod res poscere videbatur, retineri urbano motu Caesarem neque in tantis dissensionibus ad exercitum venire posse. Hac impulsione, qui iam ante se populi Romani imperio subiectos dolerent, liberius atque audacius de bello consilia inire incipiunt. Indictis inter se principes Galliae conciliis silvestribus ac remotis locis queruntur de Acco-
nis morte; posse hunc casum ad ipsos recidere demonstrant; miserantur communem Galliae fortunam; omnibus pollicitationibus ac praemiis deposcunt, qui belli initium faciant et sui capitis periculo Galliam in libertatem vindicent. In primis rationem esse habendam dicunt, priusquam eorum clandestina consilia efferrantur, ut Caesar ab exercitu intercludatur. Id esse facile, quod neque legiones audeant absente imperatore ex hibernis egredi, neque imperator sine praesidio ad legiones pervenire possit. Postremo in acie praestare interfici, quam non veterem belli gloriam libertatemque, quam a maioribus acceperint, recuperare.

II. His rebus agitatae profitentur Carnutes, se nullum periculum communis salutis causa recusare, principesque ex omnibus bellum facturos pollicentur et, quoniam in praesentia obsidibus cavere inter se non possint, ne res efferratur, ut iure iurando ac fide sanciat, petunt, collatis militaribus signis, quo more eorum gravissima caerimonia continetur, ne facto initio belli ab reliquis deserantur. Tum collaudatis Carnutibus, dato iure iurando ab omnibus, qui aderant, tempore eius rei constituto ab concilio disceditur.

III. Ubi ea dies venit, Carnutes Gutruato et Connetodumno ducibus, desperatis hominibus, Cenabum

honestum equitem Romanum, qui rei frumentariae iussu Caesaris praeerat, interficiunt bonaque eorum
 2 diripiunt. Celeriter ad omnes Galliae civitates fama perfertur. Nam, ubi quae maior atque illustrior incidit res, clamore per agros regionesque significant; hunc alii deinceps excipiunt et proximis tradunt; ut
 3 tum accidit. Nam, quae Cenabi oriente sole gesta essent, ante primam confectam vigiliam in finibus Arvernorum audita sunt, quod spatium est milium passuum circiter centum LX.

1 III. Simili ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Arvernus, summae potentiae adulescens, cuius pater principatum Galliae totius obtinuerat et ob eam causam, quod regnum appetebat, ab civitate erat inter-
 2 fectus, convocatis suis clientibus facile incendit. Cognito eius consilio ad arma concurritur. Prohibetur ab Gobannitione, patruo suo, reliquisque principibus, qui hanc temptandam fortunam non existimabant, ex-
 3 pellitur ex oppido Gergovia; non destitit tamen atque in agris habet dilectum egentium ac perditorum. Hac coacta manu, quoscumque adit ex civitate, ad suam
 4 sententiam perducit; hortatur, ut communis libertatis causa arma capiant, magnisque coactis copiis adversarios suos, a quibus paulo ante erat eiectus, expellit
 5 ex civitate. Rex ab suis appellatur. Dimittit quoque
 6 versus legationes; obtestatur, ut in fide maneant. Celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos, Turonos, Aulercos, Lemovices, Andos reliquosque omnes, qui Oceanum attingunt, adiungit; omnium consensu
 7 ad eum deferitur imperium. Qua oblata potestate omnibus his civitatibus obsides imperat, certum numerum
 8 militum ad se celeriter adduci iubet, armorum quantum quaeque civitas domi quodque ante tempus efficiat,
 9 constituit; in primis equitatu studet. Summae diligentiae summam imperii severitatem addit; magnitudine supplicii dubitantes cogit. Nam maiore commisso
 10 delicto igne atque omnibus tormentis necat, leviori

de causa auribus desectis aut singulis effossis oculis domum remittit, ut sint reliquis documento et magnitudine poenae perterreant alios.

V. His suppliciis celeriter coacto exercitu Lucterium Cadurcum, summae hominem audaciae, cum parte copiarum in Rutenos mittit; ipse in Bituriges proficiscitur. Eius adventu Bituriges ad Aeduos, quorum 2 erant in fide, legatos mittunt subsidium rogatum, quo facilius hostium copias sustinere possint. Aedui de 3 consilio legatorum, quos Caesar ad exercitum reliquerat, copias equitatus peditatusque subsidio Biturigibus mittunt. Qui cum ad flumen Ligerim venissent, quod 4 Bituriges ab Aeduis dividit, paucos dies ibi morati neque flumen transire ausi domum revertuntur legatisque nostris renuntiant, se Biturigum perfidiam veritos revertisse, quibus id consilii fuisse cognoverint, ut, si flumen transissent, una ex parte ipsi, altera Arverni se circumstiterent. Id eane de causa, quam legatis 6 pronuntiarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis constat, non videtur pro certo esse proponendum. Bituriges eorum discessu statim cum Arvernibus 7 iunguntur.

VI. His rebus in Italiam Caesari nuntiatis, cum 1 iam ille urbanas res virtute Cn. Pompei commodiorem in statum pervenisse intellexeret, in Transalpinam Galliam profectus est. Eo cum venisset, magna diffi- 2 cultate afficiebatur, qua ratione ad exercitum pervenire posset. Nam, si legiones in provinciam arcesseret, se 3 absente in itinere proelio dimicaturas intellegebat; si ipse ad exercitum contenderet, ne his quidem eo tempore, qui quieti viderentur, suam salutem recte committi videbat.

VII. Interim Lucterius Cadurcus in Rutenos 1 missus eam civitatem Arvernibus conciliat. Progressus 2 in Nitobroges et Gabalos ab utrisque obsides accipit et magna coacta manu in provinciam Narbonem versus eruptionem facere contendit. Qua re nuntiata Caesar 3

omnibus consiliis anteverendum existimavit, ut Narbonem proficisceretur. Eo cum venisset, timentes confirmat, praesidia in Rutenis provincialibus, Volcis Arcomicis, Tolosatibus circumque Narbonem, quae loca hostibus erant finitima, constituit, partem copiarum ex provincia supplementumque, quod ex Italia adduxerat, in Helvios, qui fines Arvernorum contingunt, convenire iubet.

VIII. His rebus comparatis represso iam Lucetio et remoto, quod intrare intra praesidia periculosum putabat, in Helvios proficiscitur. Etsi mons Cevenna, qui Arvernos ab Helviis discludit, durissimo tempore anni altissima nive iter impediabat, tamen discussa nive sex in altitudinem pedum atque ita viis patefactis summo militum sudore ad fines Arvernorum pervenit. Quibus oppressis inopinantibus, quod se Cevenna ut muro munitos existimabant, ac ne singulari quidem unquam homini eo tempore anni semitae patuerant, equitibus imperat, ut, quam latissime possint, vagentur et quam maximum hostibus terrorem inferant. Celeriter haec fama ac nuntii ad Vercingetorigem perferuntur; quem perterriti omnes Arverni circumstant atque obsecrant, ut suis fortunis consulat, ne[ve] ab hostibus diripiantur, praesertim cum videat omne ad se bellum translatum. Quorum ille precibus permotus castra ex Biturigibus movet in Arvernos versus.

VIII. At Caesar biduum in his locis moratus, quod haec de Vercingetorige usu ventura opinione praeceperat, per causam supplementi equitatusque cogendi ab exercitu discedit, Brutum adolescentem his copiis praeficit; hunc monet, ut in omnis partes equites quam latissime pervagentur: daturum se operam, ne longius triduo ab castris absit. His constitutis rebus suis inopinantibus, quam maximis potest itineribus, Viennam pervenit. Ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diebus eo praemiserat, neque diurno neque nocturno itinere intermisso per fines Aeduorum

in Lingones contendit, ubi duae legiones hiemabant, ut, si quid etiam de sua salute ab Aeduis iniretur consilii, celeritate praecurreret. Eo cum pervenisset, ad 5 reliquas legiones mittit priusque omnes in unum locum cogit, quam de eius adventu Arvernus nuntiari posset. Hac re cognita Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum 6 reducit atque inde profectus Gorgobinam, Boiorum oppidum, quos ibi Helvetico proelio victos Caesar collocaverat Aeduisque attribuerat, oppugnare instituit.

X. Magnam haec res Caesari difficultatem ad 1 consilium capiendum afferebat, si reliquam partem hiemis uno in loco legiones contineret, ne stipendiariis Aeduorum expugnatis cuncta Gallia deficeret, quod nullum amicis in eo praesidium videret positum esse; si maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris subvectionibus laboraret. Praestare visum est 2 tamen omnis difficultates perpeti, quam tanta contumelia accepta omnium suorum voluntates alienare. Itaque cohortatus Aeduos de supportando commeatu 3 praemittit ad Boios, qui de suo adventu doceant hortenturque, ut in fide maneant atque hostium impetum magno animo sustineant. Duabus Agedinci 4 legionibus atque impedimentis totius exercitus relictis ad Boios profisciscitur.

XI. Altero die cum ad oppidum Senonum Vellaunodunum venisset, ne quem post se hostem relinqueret, quo expeditiore re frumentaria uteretur, oppugnare instituit idque biduo circumvallavit; tertio die 2 missis ex oppido legatis de deditioe, arma conferri, iumenta produci, sescentos obsides dari iubet. Ea qui 3 conficeret, C. Trebonium legatum relinquit; ipse, ut quam primum iter faceret, Cenabum Carnutum profisciscitur; qui, tum primum allato nuntio de oppugnatione 4 Vellaunoduni, cum longius eam rem ductum iri existimarent, praesidium Cenabi tuendi causa, quod eo mitterent, comparabant. Huc biduo pervenit. Castris 5 ante oppidum positis diei tempore exclusus in posterum

oppugnationem differt, quaeque ad eam rem usui sint,
6 militibus imperat et, quod oppidum Cenabum pons
fluminis Ligeris contingebat, veritus, ne nocte ex op-
pido profugerent, duas legiones in armis excubare
7 iubet. Cenabenses paulo ante mediam noctem silentio
8 ex oppido egressi flumen transire coeperunt. Qua re
per exploratores nuntiata Caesar legiones, quas ex-
peditas esse iusserat, portis incensis intromittit atque
oppido potitur perpauca ex hostium numero deside-
ratis, quin cuncti caperentur, quod pontis atque itine-
9 rum angustiae multitudinis fugam intercluserant. Op-
pidum diripit atque incendit, praedam militibus donat,
exercitum Ligerem traducit atque in Biturigum fines
pervenit.

1 XII. Vercingetorix, ubi de Caesaris adventu co-
gnovit, oppugnatione destitit atque obviam Caesari
2 proficiscitur. Ille oppidum Biturigum positum in via
3 Noviodunum oppugnare instituerat. Quo ex oppido
cum legati ad eum venissent oratum, ut sibi ignos-
ceret suaeque vitae consuleret, ut celeritate reliquas
res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma
4 conferri, equos produci, obsides dari iubet. Parte iam
obsidum tradita, cum reliqua administrarentur, cen-
turionibus et paucis militibus intromissis, qui arma
iumentaue conquirerent, equitatus hostium procul visus
5 est, qui agmen Vercingetorigis antecesserat. Quem
simul atque oppidani conspexerunt atque in spem
auxilii venerunt, clamore sublato arma capere, portas
6 claudere, murum complere coeperunt. Centuriones in
oppido, cum ex significatione Gallorum novi aliquid
ab iis iniri consilii intellexissent, gladiis destinctis
portas occupaverunt suosque omnes incolumes rece-
perunt.

1 XIII. Caesar ex castris equitatum educi iubet,
proelium equestre committit; laborantibus iam suis
Germanos equites circiter cccc submittit, quos ab
2 initio habere secum instituerat. Eorum impetum Galli

sustinere non potuerunt atque in fugam coniecti multis amissis se ad agmen receperunt. Quibus profligatis rursus oppidani perterriti comprehensos eos, quorum opera plebem concitatum existimabant, ad Caesarem perduxerunt seseque ei dederunt. Quibus rebus confectis Caesar ad oppidum Avaricum, quod erat maximum munitissimumque in finibus Biturigum atque agri fertilissima regione, profectus est, quod eo oppido recepto civitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat.

XIII. Vercingetorix tot continuis incommodis Vellaunoduni, Cenabi, Novioduni acceptis suos ad concilium convocat. Docet, longe alia ratione esse bellum gerendum, atque antea gestum sit: omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione et commeatu Romani prohibeantur. Id esse facile, quod equitatu ipsi abundant et quod anni tempore sublevantur. Pabulum secari non posse; necessario dispersos hostes ex aedificiis petere: hos omnes cotidie ab equitibus deleri posse. Praeterea salutis causa rei familiaris commoda negligenda: vicos atque aedificia incendi oportere [hoc spatio a Boia] quoque versus, quo pabulandi causa adire posse videantur. Harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus sublevantur; Romanos aut inopiam non laturos aut magno periculo longius ab castris processuros; neque interesse, ipsosne interficiant impedimentisne exuant, quibus amissis bellum geri non possit. Praeterea oppida incendi oportere, quae non munitione et loci natura ab omni sint periculo tuta, neu suis sint ad detrectandam militiam receptacula neu Romanis proposita ad copiam commeatus praedamque tollendam. Haec si gravia aut acerba videantur, multo illa gravius aestimare, liberos, coniuges in servitutem abstrahi, ipsos interfici; quae sit necesse accidere victis.

XV. Omnium consensu hac sententia probata, i

uno die amplius XX urbes Biturigum incenduntur.
 2 Hoc idem in reliquis fit civitatibus. In omnibus partibus incendia conspiciuntur; quae etsi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc sibi solacii proponebant, quod se prope explorata victoria celeriter amissa recipituros confidebant. Deliberatur de Avarico in
 3 communi concilio, incendi placeret an defendi. Pro-cumbant omnibus Gallis ad pedes Bituriges, ne pulcherrimam prope totius Galliae urbem, quae praesidio et ornamento sit civitati, suis manibus succendere
 4 cogerentur; facile se loci natura defensuros dicunt, quod, prope ex omnibus partibus flumine et palude circumdata, unum habeat et perangustum aditum.
 5 Datur petentibus venia, dissuadente primo Vercingetorige, post concedente et precibus ipsorum et misericordia volgi. Defensores oppido idonei deliguntur.

1 XVI. Vercingetorix minoribus Caesarem itineribus subsequitur et locum castris deligit paludibus silvisque
 2 munitum ab Avarico longe milia passuum XVI. Ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quae ad Avaricum agerentur, cognoscebat et, quid fieri
 3 vellet, imperabat. Omnis nostras pabulationes frumentationesque observabat dispersosque, cum longius necessario procederent, adoriebatur magnoque incommodo afficiebat, etsi, quantum ratione provideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis temporibus diversisque itineribus iretur.

1 XVII. Castris ad eam partem oppidi positis Caesar, quae intermissa a flumine et a paludibus aditum, ut supra diximus, angustum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas constituere coepit; nam cir-
 2 cumvallare loci natura prohibebat. De re frumentaria Boios atque Aeduos adhortari non destitit; quorum alteri, quod nullo studio agebant, non multum adiu-
 3 vabant, alteri non magnis facultatibus, quod civitas erat exigua et infirma, celeriter, quod habuerunt, con-
 4 sumpserunt. Summa difficultate rei frumentariae affecto

exercitu tenuitate Boiorum, indiligentia Aednorum, incendiis aedificiorum, usque eo, ut complures dies frumento milites caruerint et pecore ex longinquiore vicis adacto extremam famem sustentarent, nulla tamen vox est ab iis audita populi Romani maiestate et superioribus victoriis indigna. Quin etiam Caesar cum 4 in opere singulas legiones appellaret et, si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret, universi ab eo, ne id faceret, petebant: sic se com- 5 plures annos illo imperante meruisse, ut nullam ignominiam acciperent, nusquam infecta re discederent: hoc 6 se ignominiae laturos loco, si inceptam oppugnationem reliquissent; praestare omnes perferre acerbitates, quam 7 non civibus Romanis, qui Cenabi perfidia Gallorum interissent, parentarent. Haec eadem centurionibus 8 tribunisque militum mandabant, ut per eos ad Caesarem deferrentur.

XVIII. Cum iam muro turres appropinquassent, 1 ex captivis Caesar cognovit, Vercingetorigem consumpto pabulo castra movisse propius Avaricum atque ipsum cum equitatu expeditisque, qui inter equites proeliari consuessent, insidiarum causa eo profectum, quo nostros postero die pabulatum venturos arbitraretur. Quibus rebus cognitis media nocte silentio 2 profectus ad hostium castra mane pervenit. Illi celeriter per exploratores adventu Caesaris cognito carros impedimentaue sua in artiores silvas abdiderunt, copias omnis in loco edito atque aperto instruxerunt. Qua 4 re nuntiata Caesar celeriter sarcinas conferri, arma expediri iussit.

XVIII. Collis erat leniter ab infimo acclivis. 1 Hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis atque impedita cingebat non latior pedibus quinquaginta. Hoc se colle interruptis pontibus Galli fiducia loci 2 continebant generatimque distributi [in civitates] omnia vada ac saltus eius paludis obtinebant, sic animo parati, ut, si eam paludem Romani perrumpere conarentur,

- 3 haesitantes premerent ex loco superiore, ut, qui propinquitatem loci videret, paratos prope aequo Marte ad dimicandum existimaret, qui iniquitatem condicionis perspiceret, inani simulatione sese ostentare cognosceret. Indignantes milites Caesar, quod conspectum suum hostes perferre possent tantulo spatio interiecto, et signum proelii exposcentes edocet, quanto detrimento et quot virorum fortium morte necesse sit
- 5 constare victoriam; quos cum sic animo paratos videat, ut nullum pro sua laude periculum recusent, summae se iniquitatis condemnari debere, nisi eorum vitam
- 6 sua salute habeat cariorem. Sic milites consolatus eodem die reducit in castra reliquaque, quae ad oppugnationem pertinebant oppidi, administrare instituit.
- 1 XX. Vercingetorix, cum ad suos redisset, prodictionis insimulatus, quod castra propius Romanos movisset, quod cum omni equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset, quod eius discessu
- 2 Romani tanta oportunitate et celeritate venissent; non haec omnia fortuito aut sine consilio accidere potuisse; regnum illum Galliae malle Caesaris concessu quam
- 3 ipsorum habere beneficio: tali modo accusatus ad haec respondit: Quod castra movisset, factum inopia pabuli etiam ipsis hortantibus; quod propius Romanos accessisset, persuasum loci oportunitate, qui se ipsa
- 4 munitione defenderet; equitum vero operam neque in loco palustri desiderari debuisse et illic fuisse utilem,
- 5 quo sint profecti. Summam imperii se consulto nulli discedentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur; cui rei propter animi mollietiam studere omnes videret, quod diutius laborem
- 6 ferre non possent. Romani si casu intervenerint, fortunae, si alicuius indicio vocati, huic habendam gratiam, quod et paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere et virtutem despiciere potuerint, qui dimicare non ausi turpiter se in castra receperint. Imperium se ab Caesare per prodictionem nullum desi-

derare, quod habere victoria posset, quae iam esset sibi atque omnibus Gallis explorata; quin etiam ipsis remittere, si sibi magis honorem tribuere quam ab se salutem accipere videantur. *Haec ut intellegatis*, inquit, 8
a me sincere pronuntiari, audite Romanos milites. Pro- 9
 ducit servos, quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat et fame vinculisque excruciaverat. Hi iam 10
 ante edocti, quae interrogati pronuntiarent, milites se esse legionarios dicunt; fame et inopia adductos clam ex castris exisse, si quid frumenti aut pecoris in agris reperire possent; simili omnem exercitum inopia premi, 11
 nec iam vires sufficere cuiusquam nec ferre operis laborem posse: itaque statuisset imperatorem, si nihil in oppugnatione oppidi profecissent, triduo exercitum deducere. *Haec*, inquit, *a me*, Vercingetorix, *beneficia* 12
habetis, quem proditionis insimulatis; cuius opera sine vestro sanguine tantum exercitum victorem fame consumptum videtis; quem turpiter se ex fuga recipientem ne qua civitas suis finibus recipiat, a me provisum est.

XXI. Conclamat omnis multitudo et suo more 1
 armis concrepat, quod facere in eo consuerunt, cuius orationem approbant: summum esse Vercingetorigem ducem, nec de eius fide dubitandum, nec maiore ratione bellum administrari posse. Statuunt, ut x milia ho- 2
 minum delecta ex omnibus copiis in oppidum mittantur, nec solis Biturigibus communem salutem commit- 3
 tendam censent, quod penes eos, si id oppidum retinuis-
 sent, summam victoriae constare intellegebant.

XXII. Singulari militum nostrorum virtuti con- 1
 silia cuiusque modi Gallorum occurrebant, ut est summae genus sollertiae atque ad omnia imitanda et efficienda, quae ab quoque traduntur, aptissimum. Nam 2
 et laqueis falces avertebant, quas, cum destinaverant, tormentis introrsus reducebant, et aggerem cuniculis subtrahebant, eo scientius, quod apud eos magnae sunt ferrariae atque omne genus cuniculorum notum atque usitatum est. Totum autem murum ex omni 3

parte turribus contabulaverant atque has coriis in-
 4 texerant. Tum crebris diurnis nocturnisque eruptioni-
 bus aut aggeri ignem inferebant aut milites occupa-
 tos in opere adoriebantur et nostrarum turrium alti-
 tudinem, quantum has cotidianus agger expresserat,
 5 commissis suarum turrium malis adaequabant et aper-
 tos cuniculos praeusta et praeacuta materia et pice
 fervefacta et maximī ponderis saxis morabantur moeni-
 busque appropinquare prohibebant.

1 XXIII. Muri autem omnes Gallici hac fere forma
 sunt. Trabes directae perpetuae in longitudinem pari-
 bus intervallis distantes inter se binos pedes in solo
 2 collocantur. Hae revinciuntur introrsus et multo ag-
 gere vestiuntur, ea autem, quae diximus, intervalla
 3 grandibus in fronte saxis effarciuntur. His collocatis
 et coagmentatis alius insuper ordo additur, ut idem
 illud intervallum servetur neque inter se contingant
 trabes, sed paribus intermissae spatiis singulae singulis
 4 saxis interiectis arte contineantur. Sic deinceps omne
 opus contextitur, dum iusta muri altitudo expleatur.
 5 Hoc cum in speciem varietatemque opus deforme non
 est alternis trabibus ac saxis, quae rectis lineis suos
 ordines servant, tum ad utilitatem et defensionem
 urbium summam habet oportunitatem, quod et ab in-
 cendio lapis et ab ariete materia defendit, quae per-
 petuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrsus
 revincta neque perrumpi neque distrahi potest.

1 XXIII. His tot rebus impedita oppugnatione mili-
 tes, cum toto tempore frigore et assiduis imbribus tar-
 darentur, tamen continenti labore omnia haec supera-
 verunt et diebus XXV aggerem latum pedes CCCXXX,
 2 altum pedes LXXX extruxerunt. Cum is murum hostium
 paene contingeret et Caesar ad opus consuetudine ex-
 cubaret militesque hortaretur, ne quod omnino tempus
 ab opere intermitteretur, paulo ante tertiam vigiliam
 est animadversum, fumare aggerem, quem cuniculo
 3 hostes succenderant, eodemque tempore toto muro cla-

more sublato duabus portis ab utroque latere turrium eruptio fiebat; alii faces atque aridam materiem de muro in aggerem eminus iaciebant, picem reliquasque res, quibus ignis excitari potest, fundebant, ut, quo primum curreretur aut cui rei ferretur auxilium, vix ratio iniri posset. Tamen, quod instituto Caesaris semper duae legiones pro castris excubabant pluresque partitis temporibus erant in opere, celeriter factum est, ut alii eruptionibus resisterent, alii turres reducerent aggeremque interscinderent, omnis vero ex castris multitudo ad restinguendum concurreret.

XXV. Cum in omnibus locis consumpta iam reliqua parte noctis pugnaretur semperque hostibus spes victoriae redintegraretur, eo magis, quod deustos pluteos turrium videbant nec facile adire apertos ad auxiliandum animadvertabant, semperque ipsi recentes defessis succederent omnemque Galliae salutem in illo vestigio temporis positam arbitrarentur, accidit inspectantibus nobis, quod dignum memoria visum praetereundum non existimavimus. Quidam ante portam oppidi Gallus per manus sebi ac picis traditas glaebas in ignem e regione turris proiciebat: scorpione ab latere dextro traiectus exanimatusque concidit. Hunc ex proximis unus iacentem transgressus eodem illo munereungebatur; eadem ratione ictu scorpionis exanimato alteri successit tertius et tertio quartus, nec prius ille est a propugnatoribus vacuus relictus locus, quam restincto aggere atque omni ex parte summotis hostibus finis est pugnandi factus.

XXVI. Omnia experti Galli, quod res nulla successerat, postero die consilium ceperunt ex oppido profugere, hortante et iubente Vercingetorige. Id silentio noctis conati non magna iactura suorum sese effecturos sperabant, propterea quod neque longe ab oppido castra Vercingetorigis aberant, et palus, quae perpetua intercedebat, Romanos ad insequendum tardabat. Iamque hoc facere noctu apparabant, cum matres familiae

repente in publicum procurrerunt flentesque proiectae ad pedes suorum omnibus precibus petierunt, ne se et communes liberos hostibus ad supplicium dederent, quos ad capiendam fugam naturae et virium infirmitas impediret. Ubi eos in sententia perstare viderunt, quod plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit, conclamare et significare de fuga Romanis coeperunt. Quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viae praeoccuparentur, consilio destiterunt.

1 XXVII. Postero die Caesar promota turri derec-
tisque operibus, quae facere instituerat, magno coorto
imbre, non inutilem hanc ad capiendum consilium tem-
pestatem arbitratus est, quod paulo incautius custodias
in muro dispositas videbat, suosque languidius in opere
2 versari iussit et, quid fieri vellet, ostendit. Legioni-
busque intra castra [vineas] in occulto expeditis, co-
hortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum
victoriae perciperent, iis, qui primi murum ascendissent,
3 praemia proposuit militibusque signum dedit. Illi su-
bito ex omnibus partibus evolaverunt murumque ce-
leriter compleverunt.

1 XXVIII. Hostes re nova perterriti, muro turri-
busque deiecti in foro ac locis patentioribus cuneatim
constiterunt, hoc animo, ut, si qua ex parte obviam
2 [contra] veniretur, acie instructa depugnarent. Ubi
neminem in aequum locum sese demittere, sed toto
undique muro circumfundi viderunt, veriti, ne omnino
spes fugae tolleretur, abiectis armis ultimas oppidi
3 partes continenti impetu petiverunt, parsque ibi, cum
angusto exitu portarum se ipsi premerent, a militibus,
pars iam egressa portis ab equitibus est interfecta.
4 Nec fuit quisquam, qui praedae studeret. Sic et Ce-
nabi caede et labore operis incitati non aetate confec-
5 tis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. Deni-
que ex omni numero, qui fuit circiter milium XL, vix
DCCC, qui primo clamore audito se ex oppido eiecerunt,

incolumes ad Vercingetorigem pervenerunt. Quos ille 6
multa iam nocte silentio ex fuga excepit, veritus, ne
qua in castris ex eorum concursu et misericordia volgi
seditio oreretur, ut, procul in via dispositis familiari-
bus suis principibusque civitatum, disparandos dedu-
cendosque ad suos curaret, quae cuique civitati pars
castrorum ab initio obvenerat.

XXVIII. Postero die concilio convocato consola- 1
tus cohortatusque est, ne se admodum animo demit-
terent, ne perturbarentur incommodo. Non virtute 2
neque in acie vicisse Romanos, sed artificio quodam
et scientia oppugnationis, cuius rei fuerint ipsi imperiti.
Errare, si qui in bello omnis secundos rerum proven- 3
tus expectent. Sibi numquam placuisse Avaricum 4
defendi, cuius rei testes ipsos haberet, sed factum im-
prudencia Biturigum et nimia obsequentia reliquorum,
uti hoc incommodum acciperetur. Id tamen se cele- 5
riter maioribus commodis sanaturum. Nam, quae ab 6
reliquis Gallis civitates dissentirent, has sua diligentia
adiuncturum atque unum consilium totius Galliae effec-
turum, cuius consensui ne orbis quidem terrarum possit
obsistere; idque se prope iam effectum habere. Interea 7
aequum esse ab iis communis salutis causa impetrari,
ut castra munire instituerent, quo facilius repentinos
hostium impetus sustinerent.

XXX. Fuit haec oratio non ingrata Gallis, et 1
maxime, quod ipse animo non defecerat tanto accepto
incommodo, neque se in occultum abdiderat et con-
spectum multitudinis fugerat; plusque animo providere 2
et praesentire existimabatur, quod re integra primo
incendendum Avaricum, post deserendum censuerat.
Itaque ut reliquorum imperatorum res adversae auc- 3
toritatem minuunt, sic huius ex contrario dignitas in-
commodo accepto in dies augebatur. Simul in spem 4
veniebant eius affirmatione de reliquis adiungendis ci-
vitatibus; primumque eo tempore Galli castra munire
instituerunt, et sic sunt animo consternati homines

insueti laboris, ut omnia, quae imperarentur, sibi patienda extimerent.

- 1 XXXI. Nec minus, quam est pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas civitates adiungeret
- 2 atque eas donis pollicitationibusque alliciebat. Huius rei idoneos homines deligebat, quorum quisque auctoritate oratione subdola aut amicitia facillime capere posset.
- 3 Qui Avarico expugnato refugerant, armandos vestientesque curat; simul, ut deminutae copiae redintegrarentur, imperat certum numerum militum civitatibus
- 4 quem et quam ante diem in castra adduci velit, sagittariosque omnes, quorum erat permagnus numerus in Gallia, conqueri et ad se mitti iubet. His rebus celeriter id, quod Avarici deperierat, expletur. Interim Teutomatus Olloviconis filius, rex Nitobrogum, cuius patet ab senatu nostro amicus erat appellatus, cum magni equitum suorum numero et quos ex Aquitania conduxerat ad eum pervenit.

- 1 XXXII. Caesar Avarici complures dies commoratus summamque ibi copiam frumenti et reliqui commensatus nactus exercitum ex labore atque inopia re-
- 2 fecit. Iam prope hieme confecta, cum ipso anni tempore ad gerendum bellum vocaretur et ad hostem proficisci constituisset, sive eum ex paludibus silvisque elicere sive obsidione premere posset, legati ad eum principes Aeduorum veniunt oratum, ut maxime necessario tempore civitati subveniat: summo esse in periculo rem, quod, cum singuli magistratus antiquitus creari atque regiam potestatem annum obtinere consueverant, duo magistratum gerant et se uterque eorum
- 3 legibus creatum esse dicat. Horum esse alterum Corneliolum florentem et illustrem adolescentem, alterum Cotum, antiquissima familia natum atque ipsum hominem summae potentiae et magnae cognationis, cuius frater Valetiacus proximo anno eundem magistratum gesserit. Civitatem esse omnem in armis; divisum senatum, divisum populum, suas cuiusque eorum cl-

entelas. Quod si diutius alatur controversia, fore, uti 6
pars cum parte civitatis configat; id ne accidat, posi-
tum in eius diligentia atque auctoritate.

XXXIII. Caesar, etsi a bello atque hoste discedere 1
detrimentosum esse existimabat, tamen non ignorans,
quanta ex dissensionibus incommoda oriri consuessent,
ne tanta et tam coniuncta populo Romano civitas,
quam ipse semper aluisset omnibusque rebus ornasset,
ad vim atque arma descenderet, atque ea pars, quae
minus confideret, auxilia a Vercingetorige arcesseret,
huic rei praevertendum existimavit et, quod legibus 2
Aeduorum iis, qui summum magistratum obtinerent,
excedere ex finibus non liceret, ne quid de iure aut
de legibus eorum deminuisse videretur, ipse in Aeduos
proficisci statuit senatumque omnem et quos inter con-
troversia esset ad se Decetiam evocavit. Cum prope 3
omnis civitas eo convenisset, docereturque, paucis clam
convocatis alio loco, alio tempore, atque oportuerit,
fratrem a fratre renuntiatum, cum leges duo ex una
familia viro utroque non solum magistratus creari
vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent, Cotum
imperium deponere coëgit, Convictolitavem, qui per
sacerdotes more civitatis intermissis magistratibus esset
creatus, potestatem obtinere iussit.

XXXIII. Hoc decreto interposito cohortatus Ae- 1
duos, ut controversiarum ac dissensionis obliviscere-
tur atque omnibus omissis [his] rebus huic bello ser-
virent eaque, quae meruissent, praemia ab se devicta
Gallia expectarent equitatumque omnem et peditum
milia x sibi celeriter mitterent, quae in praesidiis rei
frumentariae causa disponderet, exercitum in duas par-
tes divisit: quattuor legiones in Senones Parisiosque 2
Labieno ducendas dedit, sex ipse in Arvernos ad oppi-
dum Gergoviam secundum flumen Elaver duxit; equi-
tatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit. Qua 3
re cognita Vercingetorix omnibus interruptis eius flu-
minis pontibus ab altera fluminis parte iter facere coepit.

- 1 XXXV. Cum uterque utrique esset exercitus in
 conspectu fereque e regione castris castra poneret,
 dispositis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani
 2 copias traducerent, erat in magnis Caesaris difficulta-
 tibus res, ne maiorem aestatis partem flumine im-
 pediretur, quod non fere ante autumnum Elaver vado
 3 transiri solet. Itaque, ne id accideret, silvestri loco
 castris positus e regione unius eorum pontium, quos
 Vercingetorix rescindendos curaverat, postero die cum
 4 duabus legionibus in occulto restitit; reliquas copias cum
 omnibus impedimentis, ut consueverat, misit, distractis
 quibusdam cohortibus, uti numerus legionum constare
 5 videretur. His, quam longissime possent, egredi iussis,
 cum iam ex diei tempore coniecturam ceperat in castra
 perventum, isdem sublicis, quarum pars inferior integra
 6 remanebat, pontem reficere coepit. Celeriter effecto
 opere legionibusque traductis et loco castris idoneo
 7 delecto reliquas copias revocavit. Vercingetorix re-
 cognita, ne contra suam voluntatem dimicare cogere-
 tur, magnis itineribus antecessit.
- 1 XXXVI. Caesar ex eo loco quintis castris Gergo-
 viam pervenit equestrique eo die proelio levi facto,
 perspecto urbis situ, quae posita in altissimo monte
 omnis aditus difficiles habebat, de expugnatione de-
 speravit, de obsessione non prius agendum constituit,
 2 quam rem frumentariam expedisset. At Vercingetorix
 castris prope oppidum positus mediocribus circum se
 intervallis separatim singularum civitatum copias
 collocaverat, atque omnibus eius ingi collibus occupa-
 tis, qua dispici poterat, horribilem speciem praebebat
 3 principesque earum civitatum, quos sibi ad consilium
 capiendum delegerat, prima luce cotidie ad se convenire
 iubebat, seu quid communicandum, seu quid adminis-
 4 trandum videretur, neque ullum fere diem intermitte-
 bat, quin equestri proelio interiectis sagittariis, quid
 in quoque esset animi ac virtutis suorum, perspiceret.
 5 Erat e regione oppidi collis sub ipsis radicibus mon-

tis egregie munitus atque ex omni parte circumciscus; quem si tenerent nostri, et aquae magna parte et pabulatione libera prohiberi hostes videbantur. Sed 6 is locus praesidio ab his non nimis firmo tenebatur. Tamen silentio noctis Caesar ex castris egressus, prius, 7 quam subsidio ex oppido veniri posset, deiecto praesidio potitus loco, duas ibi legiones collocavit fossamque duplicem duodenum pedum a maioribus castris ad minora perduxit, ut tuto ab repentino hostium incursu etiam singuli commeari possent.

XXXVII. Dum haec ad Gergoviam geruntur, Con- 1 victolitavis Aeduus, cui magistratum adiudicatum a Caesare demonstravimus, sollicitatus ab Arvernibus pecunia cum quibusdam adolescentibus colloquitur, quorum erat princeps Litavicus atque eius fratres, amplissima familia nati adolescentes. Cum his praemium 2 communicat hortaturque, ut se liberos et imperio natos meminerint. Unam esse Aednorum civitatem, quae 3 certissimam Galliae victoriam detineat; eius auctoritate reliquas contineri; qua traducta locum consistendi Romanis in Gallia non fore. Esse non nullo se Caesaris 4 beneficio affectum, sic tamen ut iustissimam apud eum causam obtinuerit; sed plus communi libertati tribuere. Cur enim potius Aedui de suo iure et de legibus ad 5 Caesarem disceptatorem, quam Romani ad Aeduos veniant? Celeriter adolescentibus et oratione magis- 6 tratus et praemio deductis, cum se vel principes eius consilii fore profiterentur, ratio perficiendi quaerebatur, quod civitatem temere ad suscipiendum bellum adduci posse non confidebant. Placuit, ut Litavicus decem 7 illis milibus, quae Caesari ad bellum mitterentur, praeficeretur atque ea ducenda curaret, fratresque eius ad Caesarem praecurrerent. Reliqua qua ratione agi placeat, constituunt.

XXXVIII. Litavicus accepto exercitu, cum milia 1 passuum circiter xxx ab Gergovia abesset, convocatis subito militibus lacrimans, *Quo proficiscimur*, inquit, 2

militēs? Omnis noster equitatus, omnis nobilitas inter principes civitatis, Eporedorix et Viridomarus, insimul proditiōnis, ab Romanis indicta causa interfecti s
 3 *Haec ab ipsis cognoscite, qui ex ipsa caede fugerunt; nam ego, fratribus atque omnibus meis propinquis interfec*
 4 *ti, dolore prohibeor, quae gesta sunt, pronuntiant.*
 5 *Producuntur hi, quos ille edocuerat, quae dici ve*
 6 *atque eadem, quae Litaviceus pronuntiaverat, multi*
 7 *dini exponunt: [multos] equites Aeduorum interfec*
 8 *ti quod collocati cum Arvernīs dicerentur; ipsos se in*
 9 *multitudinem militum occultasse atque ex media ca*
 10 *fugisse. Conclamant Aedui et Litaviceum obsecr*
 11 *ut sibi consulat. Quasi vero, inquit ille, consilia*
 12 *res, ac non necesse sit nobis Gergoviam contendere et*
 13 *Arvernīs nosmet coniungere. An dubitamus, quin nef*
 14 *facinore admissio Romani iam ad nos interficiendos*
 15 *currant? Proinde, si quid in nobis animi est, perse*
 16 *mur eorum mortem, qui indignissime interierunt, a*
 17 *hos latrones interficiamus. Ostendit cives Roma*
 18 *qui eius praesidii fiducia una erant; magnum nume*
 19 *frumenti commeatusque diripit, ipsos crudeliter ex*
 20 *ciatos interficit. Nuntios tota civitate Aeduorum*
 21 *mittit, eodem mendacio de caede equitum et princip*
 22 *permovet; hortatur, ut simili ratione, atque ipse fec*
 23 *suas iniurias persequantur.*

1 XXXVIII. Eporedorix Aeduus, summo loco natus,
 2 adulescens et summae domi potentiae, et una Viridomarus,
 3 pari aetate et gratia, sed genere dispari, quod
 4 Caesar ab Divitiaco sibi traditum ex humili loco
 5 summam dignitatem perduxerat, in equitum nuntios
 6 convenerant nominatim ab eo evocati. His erat in
 7 re de principatu contentio, et in illa magistratus
 8 controversia alter pro Convictolitavi, alter pro Coma-
 9 rum summis opibus pugnauerant. Ex his Eporedorix
 10 grito Litavici consilio media fere nocte rem ad
 11 sarem defert; orat, ne patiatu civitatem pravis ad
 12 centium consiliis ab amicitia populi Romani deficere

quod futurum provideat, si se tot hominum milia cum 4
hostibus coniunxerint, quorum salutem neque propin-
qui neglegere neque civitas levi momento aestimare
posset.

XXXX. Magna affectus sollicitudine hoc nuntio 1
Caesar, quod semper Aeduorum civitati praecipue in-
dulserat, nulla interposita dubitatione legiones expe-
ditas quattuor equitatumque omnem ex castris educit;
nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra, 2
quod res posita in celeritate videbatur; C. Fabium le-
gatum cum legionibus duabus castris praesidio relin-
quit. Fratres Litavieci cum comprehendi iussisset, 3
paulo ante repperit ad hostes fugisse. Adhortatus 4
milites, ne necessario tempore itineris labore permo-
veantur, cupidissimis omnibus progressus milia passuum
xxv, agmen Aeduorum conspicatus, immisso equitatu
iter eorum moratur atque impedit, interdicique om-
nibus, ne quemquam interficiant. Eporedorigem et 5
Viridomarum, quos illi interfectos existimabant, inter
equites versari suosque appellare iubet. His cognitis 6
et Litavieci fraude perspecta Aedui manus tendere
[deditionem significare] et proiectis armis mortem de-
precari incipiunt. Litaviecus cum suis clientibus, qui 7
bus more Gallorum nefas est etiam in extrema fortuna
deserere patronos, Gergoviam profugit.

XXXI. Caesar nuntiis ad civitatem Aeduorum 1
missis, qui suo beneficio conservatos docerent, quos
iure belli interficere potuisset, tribusque horis [noctis]
exercitui ad quietem datis castra ad Gergoviam movit.
Medio fere itinere equites a Fabio missi, quanto res 2
in periculo fuerit, exponunt. Summis copiis castra
oppugnata demonstrant, cum crebro integri defessis
succederent nostrosque assiduo labore defetigarent, qui-
bus propter magnitudinem castrorum perpetuo esset
isdem in vallo permanendum. Multitudine sagittarum 3
atque omnis generis telorum multos vulneratos; ad
haec sustinenda magno usui fuisse tormenta. Fabium 4

discessu eorum duabus relictis portis obstruere ceteras
 pluteosque vallo addere et se in posterum diem simi-
 5 lemque casum apparare. His rebus cognitis Caesar
 summo studio militum ante ortum solis in castra per-
 venit.

1 XXXXII. Dum haec ad Gergoviam geruntur,
 Aedui primis nuntiis ab Litavico acceptis nullum sibi
 2 ad cognoscendum spatium relinquunt. Impellit alios
 avaritia, alios iracundia et temeritas, quae maxime illi
 hominum generi est innata, ut levem auditionem ha-
 3 beant pro re comperta. Bona civium Romanorum diri-
 4 piunt, caedes faciunt, in servitutem abstrahunt. Adju-
 vat rem proclinatam Convictolitavis plebemque ad
 furorem impellit, ut facinore admissio ad sanitatem re-
 5 verti pudeat. Marcum Aristium tribunum militum iter
 ad legionem facientem fide data ex oppido Cabillono
 educunt; idem facere cogunt eos, qui negotiandi causa
 6 ibi constiterant. Hos continuo in itinere adorti om-
 nibus impedimentis exiunt; repugnantes diem noctem-
 que obsident; multis utrimque interfectis maiorem
 multitudinem armatorum concitant.

1 XXXXIII. Interim nuntio allato, omnes eorum
 milites in potestate Caesaris teneri, concurrunt ad
 Aristium, nihil publico factum consilio demonstrant;
 2 quaestionem de bonis direptis decernunt, Litavici fra-
 trumque bona publicant, legatos ad Caesarem sui pur-
 3 gandi gratia mittunt. Haec faciunt recipiendorum
 suorum causa; sed contaminati facinore et capti com-
 pendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos per-
 tinebat, timore poenae exterriti consilia clam de bello
 inire incipiunt civitatesque reliquas legationibus solli-
 4 citant. Quae tametsi Caesar intellegebat, tamen, quam
 mitissime potest, legatos appellat: nihil se propter in-
 scientiam levitatemque volgi gravius de civitate iudi-
 care neque de sua in Aeduos benevolentia deminuere.
 5 Ipse maiorem Galliae motum exspectans, ne ab om-
 nibus civitatibus circumsisteretur, consilia inibat, quem

ad modum a Gergovia discederet ac rursus omnem exercitum contraheret, ne profectio nata ab timore defectionis similis fugae videretur.

XXXXIII. Haec cogitanti accidere visa est factas bene rei gerendae. Nam cum in minora castra operis perspiciendi causa venisset, animadvertit collem, qui ab hostibus tenebatur, nudatum hominibus, qui superioribus diebus vix prae multitudine cerni poterat. Admiratus quaerit ex perfugis causam, quorum magnus ad eum cotidie numerus confluebat. Constabat inter omnes, quod iam ipse Caesar per exploratores cognoverat, dorsum esse eius iugi prope aequum, sed hunc locum silvestrem et angustum, qua esset aditus ad alteram partem oppidi; vehementer huic illos loco timere, nec iam aliter sentire, uno colle ab Romanis occupato, si alterum amisissent, quin paene circumvallati atque omni exitu et pabulatione interclusi viderentur: ad hunc muniendum omnes a Vercingetorige evocatos.

XXXXV. Hac re cognita Caesar mittit complures equitum turmas [eis] de media nocte; imperat, ut paulo tumultuosius omnibus locis vagarentur. Prima luce magnum numerum impedimentorum ex castris mulorumque produci deque his stramenta detrahi mulionesque cum cassidibus equitum specie ac simulatione collibus circumvehi iubet. His paucos addit equites, qui latius ostentationis causa vagarentur. Longo circuitu easdem omnes iubet petere regiones. Haec procul ex oppido videbantur, ut erat a Gergovia despectus in castra, neque tanto spatio, certi quid esset, explorari poterat. Legionem unam eodem iugo mittit et paulum progressam inferiore constituit loco silvisque occultat. Augetur Gallis suspicio, atque omnes illo ad munitionem copiae traducuntur. Vaeua castra hostium Caesar conspicatus tectis insignibus suorum occultatisque signis militaribus raros milites, ne ex oppido animadvertentur, ex maioribus castris in minora traducit lega-

tisque, quos singulis legionibus praefecerat, quid fieri
8 velit, ostendit; in primis monet, ut contineant milites,
ne studio pugnandi aut spe praedae longius progre-
9 dianthur; quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit;
hoc una celeritate posse mutari; occasionis esse rem,
10 non proelii. His rebus expositis signum dat et ab
dextra parte alio ascensu eodem tempore Aeduos mittit.

1 XXXXVI. Oppidi murus ab planicie atque initio
ascensus recta regione, si nullus amfractus intercederet,
2 mille passus CC aberat; quicquid huc circuitus ad mollien-
dum clivum accesserat, id spatium itineris augebat.
3 A medio fere colle in longitudinem, ut natura montis
ferebat, ex grandibus saxis sex pedum murum, qui
nostrorum impetum tardaret, praeduxerant Galli atque
inferiore omni spatio vacuo relicto superiorem partem
collis usque ad murum oppidi densissimis castris com-
4 plexerant. Milites dato signo celeriter ad munitionem
perveniant eamque transgressi trinis castris potiuntur;
5 ac tanta fuit in castris capiendis celeritas, ut Teuto-
matus, rex Nitiobrogum, subito in tabernaculo op-
pressus, ut meridie conquieverat, superiore corporis
parte nudata, vulnerato equo vix se ex manibus prae-
dantium militum eriperet.

1 XXXXVII. Consecutus id, quod animo proposu-
erat, Caesar receptui cani iussit legionisque decimae,
2 quaecum erat, continuo signa constituit. Ac reliquarum
legionum milites non exaudito tubae sono, quod satis
magna valles intercedebat, tamen ab tribunis militum
legatisque, ut erat a Caesare praeceptum, retinebantur;
3 sed elati spe celeris victoriae et hostium fuga et supe-
riorum temporum secundis proeliis nihil adeo arduum
sibi esse existimaverunt, quod non virtute consequi
possent, neque finem prius sequendi fecerunt, quam
4 muro oppidi portisque appropinquarunt. Tum vero ex
omnibus urbis partibus orto clamore, qui longius
aberrant, repentino tumultu perterriti, cum hostem intra
portas esse existimarent, sese ex oppido eiecerunt.

Matres familiae de muro vestem argentumque iactabant 5
et pectore nudo prominentes passis manibus obtesta-
bantur Romanos, ut sibi parcerent neu, sicut Avarici
fecissent, ne a mulieribus quidem atque infantibus abs-
tinerent; non nullae de muris per manus demissae sese 6
militibus tradebant. L. Fabius, centurio legionis VIII., 7
quem inter suos eo die dixisse constabat, excitari se
Avaricensibus praemiis neque commissurum, ut prius
quisquam murum ascenderet, tres suos nactus mani-
pulares atque ab iis sublevatus murum ascendit, hos
ipse rursus singulos exceptans in murum extulit.

XXXXVIII. Interim ii, qui ad alteram partem 1
oppidi, ut supra demonstravimus, munitionis causa
convenerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris
nuntiis incitati, oppidum a Romanis teneri, praemissis
equitibus magno concursu eo contenderunt. Eorum ut 2
quisque primus venerat, sub muro consistebat suorum-
que pugnantium numerum augebat. Quorum cum ma- 3
gna multitudo convenisset, matres familiae, quae paulo
ante Romanis de muro manus tendebant, suos obtes-
tari et more Gallico passum capillum ostentare liberos-
que in conspectum proferre coeperunt. Erat Romanis 4
nec loco nec numero aequa contentio; simul et cursu
et spatio pugnae defetigati non facile recentes atque
integros sustinebant.

XXXXVIII. Caesar cum iniquo loco pugnari 1
hostiumque augeri copias videret, praemetuens suis
Titum Sextium legatum, quem minoribus castris prae-
sidio reliquerat, misit, ut cohortes ex castris celeriter
educeret et sub infimo colle ab dextro latere hostium
constitueret, ut, si nostros loco depulso vidisset, quo 2
minus libere hostes insequerentur, terreret. Ipse pau- 3
lum ex eo loco cum legione progressus, ubi constiterat,
eventum pugnae expectabat.

L. Cum acerrime comminus pugnaretur, hostes 1
loco et numero, nostri virtute confiderent, subito sunt
Aedui visi ab latere nostris aperto, quos Caesar ab

dextra parte alio ascensu manus distinendae causa
2 miserat. Hi similitudine armorum vehementer nostros
perterruerunt, ac tametsi dextris umeris exsertis
animadvertebantur, quod insigne pacatorum esse con-
suerat, tamen id ipsum sui fallendi causa milites ab
3 hostibus factum existimabant. Eodem tempore Lucius
Fabius centurio, quique una murum ascenderant, cir-
4 cumventi atque interfecti muro praecipitabantur. Mar-
cus Petronius, eiusdem legionis centurio, cum portas
excidere conatus esset, a multitudine oppressus ac sibi
desperans, multis iam vulneribus acceptis, manipularibus
suis, qui illum secuti erant, *Quoniam, inquit, me una
vobiscum servare non possum, vestrae quidem certe vitae
prospiciam, quos cupiditate gloriae adductus in periculum*
5 *deduxi. Vos data facultate vobis consulite.* Simul in
medios hostis irrupit duobusque interfectis reliquos a
6 porta paulum summovit. Conantibus auxiliari suis,
*Frustra, inquit, meae vitae subvenire conamini, quem iam
sanguis viresque deficiunt. Proinde abite, dum est facultas,
vosque ad legionem recipite.* Ita pugnans post paulum
concidit ac suis saluti fuit.

1 LI. Nostri, cum undique premerentur, XLVI cen-
turionibus amissis deiecti sunt loco. Sed intolerantius
Gallos insequentes legio decima tardavit, quae pro sub-
2 sidio paulo aequiore loco constiterat. Hanc rursus
XIII. legionis cohortes exceperunt, quae ex castris mi-
noribus eductae cum Tito Sextio legato ceperant locum
3 superiorem. Legiones, ubi primum planiciem attigerunt,
4 infestis contra hostes signis constiterunt. Vercinge-
torix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit.
Eo die milites sunt paulo minus septingenti desiderati.

1 LII. Postero die Caesar contione advocata teme-
ritatem cupiditatemque militum reprehendit, quod sibi
ipsi iudicavissent, quo procedendum aut quid agendum
videretur, neque signo recipiendi dato constitissent
neque ab tribunis militum legatisque retineri potuissent.
2 Exposuit, quid iniquitas loci posset, quod ipse ad Ava-

ricum sensisset, cum sine duce et sine equitatu deprehensis hostibus exploratam victoriam dimisisset, ne parvum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci accideret. Quanto opere eorum animi 3 magnitudinem admiraretur, quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuisset, tanto opere licentiam arrogantiamque reprehendere, quod plus se quam imperatorem de victoria atque exitu rerum sentire existimarent; nec minus 4 se ab milite modestiam et continentiam quam virtutem atque animi magnitudinem desiderare.

LIII. Hac habita contione et ad extremam orationem confirmatis militibus, ne ob hanc causam animo permoverentur nen, quod iniquitas loci attulisset, id virtuti hostium tribuerent, eadem de protectione cogitans, quae ante senserat, legiones ex castris eduxit aciemque idoneo loco constituit. Cum Vercingetorix 2 nihilo magis in aequum locum descenderet, levi facto equestri proelio atque secundo in castra exercitum reduxit. Cum hoc idem postero die fecisset, satis ad 3 Gallicam ostentationem minuendam militumque animos confirmandos factum existimans in Aeduos movit castra. Ne tum quidem insecutis hostibus, tertio die ad flumen 4 Elaver pontes reficit eoque exercitum traducit.

LIIII. Ibi a Viridomaro atque Eporedorige Aeduis 1 appellatus discit, cum omni equitatu Litavicum ad sollicitandos Aeduos profectum: opus esse ipsos antecedere ad confirmandam civitatem. Etsi multis iam 2 rebus perfidiam Aeduorum perspectam habebat atque horum discessu admaturari defectionem civitatis existimabat, tamen eos retinendos non constituit, ne aut inferre iniuriam videretur aut dare timoris aliquam suspicionem. Discedentibus his breviter sua in Aeduos 3 merita exposuit, quos et quam humiles accepisset, compulsos in oppida, multatos agris, omnibus ereptis copiis, imposito stipendio, obsidibus summa cum contumelia extortis, et quam in fortunam quamque in 4

amplitudinem deduxisset, ut non solum in pristinum statum redissent, sed omnium temporum dignitatem et gratiam antecessisse viderentur. His datis mandatis eos ab se dimisit.

- 1 LV. Noviodunum erat oppidum Aeduorum ad
2 ripas Ligeris oportuno loco positum. Huc Caesar om-
nes obsides Galliae, frumentum, pecuniam publicam,
suorum atque exercitus impedimentorum magnam par-
3 tem contulerat; huc magnum numerum equorum huius
belli causa in Italia atque Hispania coemptum miserat.
4 Eo cum Eporedorix Viridomarusque venissent et de
statu civitatis cognovissent, Litaviecum Bibracti ab
Aeduis receptum, quod est oppidum apud eos maximae
auctoritatis, Convictolitavim magistratum magnamque
partem senatus ad eum convenisse, legatos ad Vercin-
getorigem de pace et amicitia concilianda publice
missos, non praetermittendum tantum commodum existi-
5 maverunt. Itaque interfectis Novioduni custodibus,
quique eo negotiandi causa convenerant, pecuniam at-
6 que equos inter se partiti sunt, obsides civitatum Bi-
7 bracte ad magistratum deducendos curaverunt, oppidum,
quod a se teneri non posse iudicabant, ne cui esset
8 usui Romanis, incenderunt, frumenti quod subito potu-
erunt, navibus avexerunt, reliquum flumine atque in-
9 cendio corruerunt. Ipsi ex finitimis regionibus copias
cogere, praesidia custodiasque ad ripas Ligeris dis-
ponere equitatumque omnibus locis iniciendi timoris
causa ostentare coeperunt, si ab re frumentaria Roma-
nos excludere aut adductos inopia in provinciam ex-
10 pellere possent. Quam ad spem multum eos adjuvabat,
quod Liger ex nivibus creverat, ut omnino vado non
posse transiri videretur.

- 1 LVI. Quibus rebus cognitis Caesar maturandum
sibi censuit, si esset in perficiendis pontibus pericli-
tandum, ut prius, quam essent maiores eo coactae co-
2 piae, dimicaret. Nam ne commutato consilio iter in
provinciam converteret, ut nemo non tum quidem ne-

cessario faciendum existimabat, cum infamia atque indignitas rei et oppositus mons Cevenna viarumque difficultas impediēbat, tum maxime, quod abiuncto Labieno atque iis legionibus, quas una miserat, vehementer timebat. Itaque admodum magnis diurnis nocturnisque itineribus confectis contra omnium opinionem ad Ligerem venit, vadoque per equites invento pro rei necessitate oportuno, ut braccia modo atque umeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent, disposito equitatu, qui vim fluminis refringeret, atque hostibus primo aspectu perturbatis, incolumem exercitum traduxit, frumentumque in agris et pecoris copiam nactus, repleto his rebus exercitu iter in Senones facere instituit.

LVII. Dum haec apud Caesarem geruntur, Labienus eo supplemento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agedinci, ut esset impedimentis praesidio, cum iiii legionibus Lutetiam proficiscitur. Id est oppidum Parisiorum, quod positum est in insula fluminis Sequanae. Cuius adventu ab hostibus cognito, magnae ex finitimis civitatibus copiae convenerunt. Summa imperii traditur Camulogeno Aulercō, qui prope confectus aetate tamen propter singularem scientiam rei militaris ad eum est honorem evocatus. Is cum animadvertisset, perpetuam esse paludem, quae influeret in Sequanam atque illum omnem locum magno opere impediret, hic consedit nostrosque transitu prohibere instituit.

LVIII. Labienus primo vineas agere, cratibus atque aggere paludem explere atque iter munire conabatur. Postquam id difficiliter confieri animadvertit, silentio e castris tertia vigilia egressus eodem, quo venerat, itinere Metiosedum pervenit. Id est oppidum Senonum, in insula Sequanae positum, ut paulo ante de Lutetia diximus. Deprensas navibus circiter quinquaginta celeriterque coniunctis atque eo militibus iniectis et rei novitate perterritis oppidanis, quorum magna

pars erat ad bellum evocata, sine contentione oppido
 5 potitur. Refecto ponte, quem superioribus diebus hostes
 resciderant, exercitum traducit et secundo flumine ad
 6 Lutetiam iter facere coepit. Hostes re cognita ab iis,
 qui Metiosedo fugerant, Lutetiam incendi pontesque
 eius oppidi rescindi iubent; ipsi profecti a palude ad
 ripas Sequanae e regione Lutetiae contra Labieni
 castra considunt.

1 LVIII. Iam Caesar a Gergovia discessisse audie-
 batur, iam de Aeduorum defectione et secundo Galliae
 motu rumores afferebantur, Gallique in colloquiis in-
 terclusum itinere et Ligeri Caesarem inopia frumenti
 2 coactum in provinciam contendisse confirmabant. Bello-
 vaci autem defectione Aeduorum cognita, qui iam ante
 erant per se infideles, manus cogere atque aperte bel-
 3 lum parare coeperunt. Tum Labienus tanta rerum
 commutatione longe aliud sibi capiendum consilium,
 4 atque antea senserat, intellegebat, neque iam, ut ali-
 quid acquireret proelioque hostes lacesseret, sed, ut
 incolumem exercitum Agedincum reduceret, cogitabat.
 5 Namque altera ex parte Bellovaci, quae civitas in
 Gallia maximam habet opinionem virtutis, instabant,
 alteram Camulogenus parato atque instructo exercitu
 tenebat; tum legiones a praesidio atque impedimentis
 6 interclusas maximum flumen distinebat. Tantis subito
 difficultatibus obiectis ab animi virtute auxilium pe-
 tendum videbat.

1 LX. Sub vesperum consilio convocato, cohortatus,
 ut ea, quae imperasset, diligenter industrieque admini-
 strarent, naves, quas Metiosedo deduxerat, singulas
 equitibus Romanis attribuit et prima confecta vigilia
 III milia passuum secundo flumine silentio progredi
 2 ibique se exspectari iubet. Quinque cohortes, quas
 minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris
 3 praesidio relinquit; quinque eiusdem legionis reliquas
 de media nocte cum omnibus impedimentis adverso
 4 flumine magno tumultu proficisci imperat. Conquirit

etiam lintres; has magno sonitu remorum incitatas in eandem partem mittit. Ipse post paulo silentio egressus cum tribus legionibus eum locum petit, quo naves appellii iusserat.

LXI. Eo cum esset ventum, exploratores hostium, 1 ut omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris opprimuntur; exercitus equitatusque equitibus Romanis ad- 2 ministrantibus, quos ei negotio praefecerat, celeriter transmittitur. Uno fere tempore sub lucem hostibus 3 nuntiatur, in castris Romanorum praeter consuetudinem tumultuari, et magnum ire agmen adverso flumine sonitumque remorum in eadem parte exaudiri, et paulo infra milites navibus transportari. Quibus rebus auditis, 4 quod existimabant, tribus locis transire legiones atque omnes perturbatos defectione Aeduorum fugam parare, suas quoque copias in tres partes distribuerunt. Nam 5 praesidio e regione castrorum relicto et parva manu Metiosedum versus missa, quae tantum progrediatur, quantum naves processissent, reliquas copias contra Labienum duxerunt.

LXII. Prima luce et nostri omnes erant trans- 1 portati et hostium acies cernebatur. Labienus milites 2 cohortatus, ut suae pristinae virtutis et secundissimorum proeliorum retinerent memoriam atque ipsum Caesarem, cuius ductu saepe numero hostes superassent, praesentem adesse existimarent, dat signum proelii. Primo concursu ab dextro cornu, ubi septima legio 3 constiterat, hostes pelluntur atque in fugam coniciuntur; ab sinistro, quem locum duodecima legio tenebat, 4 cum primi ordines hostium transfixi telis concidissent, tamen acerrime reliqui resistebant, nec dabat suspicionem fugae quisquam. Ipse dux hostium Camulogenus 5 suis aderat atque eos cohortabatur. Incerto etiam nunc 6 exitu victoriae, cum septimae legionis tribunis esset nuntiatum, quae in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt signaque inta-

7 lerunt. Ne eo quidem tempore quisquam loco cessit,
sed circumventi omnes interfectique sunt. Eandem
8 fortunam tulit Camulogenus. At ii, qui praesidio
contra castra Labieni erant relictī, cum proelium com-
missum audissent, subsidio suis ierunt collemque ce-
perunt, neque nostrorum militum victorum impetum
9 sustinere potuerunt. Sic cum suis fugientibus permixti,
quos non silvae montesque texerunt, ab equitatu sunt
10 interfecti. Hoc negotio confecto Labienus revertitur
Agedincum, ubi impedimenta totius exercitus relictā
erant; inde die iii. cum omnibus copiis ad Caesarem
pervenit.

1 LXIII. Defectione Aeduum cognita bellum au-
2 getur. Legationes in omnes partes circummittuntur:
quantum gratia, auctoritate, pecunia valent, ad sol-
3 licitandas civitates nituntur; nacti obsides, quos Caesar
apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes ter-
4 ritant. Petunt a Vercingetorige Aedui, ut ad se veniat
rationesque belli gerendi communicet. Re impetrata
contendunt, ut ipsis summa imperii tradatur, et re in
controversiam deducta totius Galliae concilium Bibracte
5 indicitur. Eodem conveniunt undique frequentes. Multi-
tudinis suffragiis res permittitur; ad unum omnes Ver-
6 cingetorigem probant imperatorem. Ab hoc concilio
Remi, Lingones, Treveri afuerunt, illi, quod amicitiam
Romanorum sequebantur, Treveri, quod aberant longius
et ab Germanis premebantur, quae fuit causa, quare
7 toto abessent bello et neutris auxilia mitterent. Magno
dolore Aedui ferunt se deiectionis principatu, queruntur
8 fortunae commutationem et Caesaris indulgentiam in
se requirunt, neque tamen suscepto bello suum con-
9 silium ab reliquis separare audent. Inviti summae
spei adulescentes Eporedorix et Viridomarus Vercin-
getorigi parent.

1 LXIII. Ipse imperat reliquis civitatibus obsides
diemque ei rei constituit [diem]. Huc omnes equites,
2 xv milia numero, celeriter convenire iubet. Peditatu,

quem antea habuerat, se fore contentum dicit, neque fortunam temptaturum aut in acie dimicaturum, sed, quoniam abundet equitatu, perfacile esse factu frumentationibus pabulationibusque Romanos prohibere, aequo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant aedificiaque incendant, qua rei familiaris iactura perpetuum imperium libertatemque se consequi videant. His constitutis rebus Aeduis Segusiavisque, qui sunt finitimi provinciae, decem milia peditum imperat; huc addit equites DCCC. His praeficit fratrem Eporedorigis bellumque inferri Allobrogibus iubet. Altera ex parte Gabalos proximosque pagos Arvernorum in Helvios, item Rutenos Cadurcosque ad fines Volcarum Arecomitorum depopulandos mittit. Nihilominus clandestinis nuntiis legationibusque Allobrogas sollicitat, quorum mentes nondum ab superiore bello resedissee sperabat. Horum principibus pecunias, civitati autem imperium totius provinciae pollicetur.

LXV. Ad hos omnes casus provisa erant praesidia cohortium duarum et viginti, quae ex ipsa provincia ab Lucio Caesare legato ad omnes partes opponebantur. Helvii sua sponte cum finitimis proelio congressi pelluntur et Gaio Valerio Donnotauro, Cauri filio, principe civitatis, compluribusque aliis interfectis intra oppida ac muros compelluntur. Allobroges crebris ad Rhodanum dispositis praesidiis magna cum cura et diligentia suos fines tuentur. Caesar, quod hostes equitatu superiores esse intellegebat et interclusis omnibus itineribus nulla re ex provincia atque Italia sublevari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas civitates, quas superioribus annis pacaverat, equitesque ab his arcessit et levis armaturae pedites, qui inter eos proeliari consueverant. Eorum adventu, quod minus idoneis equis utebantur, a tribunis militum reliquisque [sed et] equitibus Romanis atque evocatis equos sumit Germanisque distribuit.

LXVI. Interea, dum haec geruntur, hostium copiae

ex Arvernīs equitesque, qui toti Galliae erant imperati,
2 conveniunt. Magno horum coacto numero, cum Caesar
in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret,
quo facilius subsidium provinciae ferri posset, circiter
milia passuum x ab Romanis trinis castris Vercin-
3 getorix consedit convocatisque ad concilium praefectis
equitum venisse tempus victoriae demonstrat: fugere
4 in provinciam Romanos Galliaeque excedere. Id sibi
ad praesentem obtinendam libertatem satis esse; ad
reliqui temporis pacem atque otium parum profici:
maioribus enim coactis copiis reversuros neque finem
bellandi facturos. Proinde in agmine impeditos adori-
5 antur. Si pedites suis auxilium ferant atque in eo
morentur, iter facere non posse; si, id quod magis
futurum confidat, relictis impedimentis suae salutis
consulant, et usu rerum necessariarum et dignitate
6 spoliatum iri. Nam de equitibus hostium, quin nemo
eorum progredi modo extra agmen audeat, [et] ipsos
quidem non debere dubitare. Id quo maiore faciant
animo, copias se omnes pro castris habiturum et ter-
7 rori hostibus futurum. Conclamant equites, sanctissimo
iure iurando confirmari oportere, ne tecto recipiatur,
ne ad liberos, ne ad parentes, ad uxorem aditum habeat,
qui non bis per agmen hostium perequitasset.

1 LXVII. Probata re atque omnibus iure iurando
adactis, postero die in tres partes distributo equitatu
duae se acies ab duobus lateribus ostendunt, una a
2 primo agmine iter impedire coepit. Qua re nuntiata
Caesar suum quoque equitatum tripertito divisum contra
hostem ire iubet. Pugnatur una omnibus in partibus.
3 Consistit agmen; impedimenta inter legiones recipiun-
4 tur. Si qua in parte nostri laborare aut gravius premi
videbantur, eo signa inferri Caesar aciemque constitui
iubebat; quae res et hostes ad insequendum tardabat
5 et nostros spe auxilii confirmabat. Tandem Germani
ab dextro latere summum iugum nacti hostes loco
depellunt; fugientes usque ad flumen, ubi Vercingetorix

cum pedestribus copiis consederat, persequuntur compluresque interficiunt. Qua re animadversa reliqui, ne circumirentur, veriti se fugae mandant. Omnibus locis fit caedes. Tres nobilissimi Aedui capti ad Caesarem perducuntur: Cotus, praefectus equitum, qui controversiam cum Convictolitavi proximis comitiis habuerat, et Cavarillus, qui post defectionem Litavicei pedestribus copiis praefuerat, et Eporedorix, quo duce ante adventum Caesaris Aedui cum Sequanis bello contenderant.

LXVIII. Fugato omni equitatu, Vercingetorix copias, ut pro castris collocaverat, reduxit protinusque Alesiam, quod est oppidum Mandubiorum, iter facere coepit celeriterque impedimenta ex castris educi et se subsequi iussit. Caesar impedimentis in proximum collem deductis, duabus legionibus praesidio relictis secutus, quantum diei tempus est passum, circiter tribus milibus hostium ex novissimo agmine interfectis altero die ad Alesiam castra fecit. Perspecto urbis situ perterritisque hostibus, quod equitatu, qua maxime parte exercitus confidebant, erant pulsī, adhortatus ad laborem milites circumvallare instituit.

LXVIII. Ipsum erat oppidum Alesia in colle summo admodum edito loco, ut nisi obsidione expugnari non posse videretur; cuius collis radices duabus ex partibus flumina subleebant. Ante id oppidum planicies circiter milia passuum III in longitudinem patebat; reliquis ex omnibus partibus colles mediocri interiecto spatio pari altitudinis fastigio oppidum cingebant. Sub muro, quae pars collis ad orientem solem spectabat, hunc omnem locum copiae Gallorum compleverant fossamque et maceriam sex in altitudinem pedum praeduxerant. Eius munitionis, quae ab Romanis instituebatur, circuitus XI milia passuum tenebat. Castra oportunis locis erant posita ibique castella XXIII facta, quibus in castellis interdiu stationes ponebantur, ne qua subito eruptio fieret; haec eadem noctu excubitoribus ac firmis praesidiis tenebantur.

1 LXX. Opere instituto fit equestre proelium in ea
 planicie, quam intermissam collibus tria milia pas-
 2 sum in longitudinem patere supra demonstravimus.
 Summa vi ab utrisque contenditur. Laborantibus nostris
 Caesar Germanos summittit legionesque pro castris
 constituit, ne qua subito irruptio ab hostium peditatu
 3 fiat. Praesidio legionum addito nostris animus auge-
 tur; hostes in fugam coniecti se ipsi multitudine im-
 pediant atque angustioribus portis relictis coacervantur.
 4 Germani acrius usque ad munitiones sequuntur. Fit
 5 magna caedes; non nulli relictis equis fossam transire
 et maceriam transcendere conantur. Paulum legiones
 Caesar, quas pro vallo constituerat, promoveri iubet.
 6 Non minus, qui intra munitiones erant, perturbantur
 Galli: veniri ad se confestim existimantes ad arma
 conclamant; non nulli perterriti in oppidum irrumpunt.
 7 Vercingetorix iubet portas claudi, ne castra nudentur.
 Multis interfectis, compluribus equis captis Germani
 sese recipiunt.

1 LXXI. Vercingetorix, priusquam munitiones ab
 Romanis perficiantur, consilium capit, omnem ab se
 2 equitatum noctu dimittere. Discedentibus mandat, ut
 suam quisque eorum civitatem adeat omnesque, qui
 per aetatem arma ferre possint, ad bellum cogant.
 3 Sua in illos merita proponit obtestaturque, ut suae
 salutis rationem habeant, neu se optime de communi
 libertate meritum hostibus in cruciatum dedant. Quod
 si indiligentiores fuerint, milia hominum delecta LXXX
 4 una secum interitura demonstrat. Ratione inita exigue
 dierum se habere xxx frumentum, sed paulo etiam
 5 longius tolerare posse parcendo. His datis mandatis,
 qua nostrum opus erat intermissum, secunda vigilia
 6 silentio equitatum mittit. Frumentum omne ad se
 referri iubet, capitis poenam iis, qui non paruerint,
 7 constituit; pecus, cuius magna erat copia ab Mandubiis
 compulsa, viritim distribuit, frumentum parce et pau-
 8 latim metiri instituit. Copias omnes, quas pro oppido

collocaverat, in oppidum recepit. His rationibus auxilia Galliae expectare et bellum parat administrare.

LXXII. Quibus rebus cognitis ex perfugis et captivis Caesar haec genera munitionis instituit. Fossam pedum **xx** directis lateribus duxit, ut eius fossae solum tantundem pateret, quantum summae fossae labra distarent. Reliquas omnes munitiones ab ea fossa pedes quadringentos reduxit, id hoc consilio, quoniam tantum esset necessario spatium complexus nec facile totum corpus corona militum cingeretur, ne de improvviso aut noctu ad munitiones hostium multitudo advolaret, aut interdiu tela in nostros operi destinatos conicere possent. Hoc intermisso spatio **3** duas fossas quindecim pedes latas eadem altitudine perduxit; quarum interiorum campestribus ac demissis locis aqua ex flumine derivata complevit. Post eas **4** aggerem ac vallum **xii** pedum extruxit. Huic loricae pinnaeque adiecit, grandibus cervis eminentibus ad commissuras pluteorum atque aggeris, qui ascensum hostium tardarent, et turres toto opere circumdedit, quae pedes **lxxx** inter se distarent.

LXXIII. Erat eodem tempore et materiari et frumentari et tantas munitiones fieri necesse deminutis nostris copiis, quae longius ab castris progrediebantur; ac non numquam opera nostra Galli temptare atque eruptionem ex oppido pluribus portis summa vi facere conabantur. Quare ad haec rursus opera addendum **2** Caesar putavit, quo minore numero militum munitiones defendi possent. Itaque truncis arborum [aut] admodum firmis ramis abscisis atque horum delibratis ac praeacutis cacuminibus perpetuae fossae quinos pedes altae ducebantur. Huc illi stipites demissi et **3** ab infimo revincti, ne revelli possent, ab ramis eminebant. Quini erant ordines coniuncti inter se atque **4** implicati; quo qui intraverant, se ipsi acutissimis vallis induebant. Hos cippos appellabant. Ante quos obliquis ordinibus in quincuncem dispositis scrobes tres

in altitudinem pedes fodiebantur paulatim angustiore
 6 ad infimum fastigio. Huc teretes stipites feminis
 crassitudine ab summo praeacuti et praeusti demitte-
 bantur ita, ut non amplius digitis quattuor ex terra
 7 eminerent; simul confirmandi et stabiliendi causa sin-
 guli ab infimo solo pedes terra exculebantur; reliqua
 pars scrobis ad occultandas insidias viminibus ac vir-
 8 gultis tegebatur. Huius generis octoni ordines ducti
 ternos inter se pedes distabant. Id ex similitudine
 9 floris liliū appellabant. Ante haec taleae pedem
 longae ferreis hamis infixis totae in terram infodie-
 bantur mediocribusque intermissis spatiis omnibus locis
 disserebantur, quos stimulos nominabant.

1 LXXIII. His rebus perfectis, regiones secutus
 quam potuit aequissimas pro loci natura, XIII milia
 passuum complexus paris eiusdem generis munitiones,
 diversas ab his, contra exteriorē hostem perfecit, ut
 ne magna quidem multitudine, si ita accidat *equitatus*
 discessu, munitionum praesidia circumfundi possent;
 2 ne autem cum periculo ex castris egredi cogatur,
 dierum triginta pabulum frumentumque habere omnes
 convectum iubet.

1 LXXV. Dum haec apud Alesiam geruntur, Galli
 concilio principum indieto non omnes eos, qui arma
 ferre possent, ut censuit Vercingetorix, convocandos
 statuunt, sed certum numerum cuique ex civitate im-
 perandum, ne tanta multitudine confusa nec moderari
 nec discernere suos nec frumentandi rationem habere
 2 possent. Imperant Aeduis atque eorum clientibus,
 Segusiavis, Ambivaretis, Aulercis Brannovicibus, [Blan-
 noviiis,] milia XXXV; parem numerum Arvernīs ad-
 iunctis Eleutetis, Cadurcis, Gabalis, Vellaviis, qui sub
 3 imperio Arvernorum esse consueverunt; Sequanis, Seno-
 nibus, Biturigibus, Santonis, Rutenis, Carnutibus duo-
 dena milia; Bellovacis x; [totidem Lemovicibus,] octona
 Pictonibus et Turonis et Parisiis et Helvetiis; sena
 Andibus, Ambianis, Mediomatricis, Petrocoriis, Nerviis,

Morinis; Nitiobrogibus quinque milia; Aulercis Cenomanis totidem; Atrebatibus IIII; Vellocassis *totidem*; Lemovicibus et Aulercis Eburovicibus terna; Rauricis et Boiis *lina*; XXX universis civitatibus, quae Oceanum attingunt quaeque eorum consuetudine Aremoricae appellantur, quo sunt in numero Curiosolites, Redones, Ambibarii, Caletes, Osismi, Lexobii, Venelli. Ex his Bellovaci suum numerum non compleverunt, quod se suo nomine atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos dicebant neque cuiusquam imperio obtemperaturos; rogati tamen ab Commio pro eius hospitio II milia una miserunt.

LXXVI. Huius opera Commii, ut antea demonstravimus, fideli atque utili superioribus annis erat usus in Britannia Caesar; quibus ille pro meritis civitatem eius immunem esse iusserat, iura legesque reddiderat atque ipsi Morinos attribuerat. Tamen tanta universae Galliae consensio fuit libertatis vindicandae et pristinae belli laudis recuperandae, ut neque beneficiis neque amicitiae memoria moverentur, omnesque et animo et opibus in id bellum incumberent. Coactis equitum VIII milibus et peditum circiter CCL, haec in Aeduum finibus recensebantur, numerusque inibat, praefecti constituebantur. Commio Atrebatum, Viridomaro et Eporedorigi Aeduis, Vercassivellauno Arverno, consobрино Vercingetorigis, summa imperii traditur. His delecti ex civitatibus attribuuntur, quorum consilio bellum administraretur. Omnes alacres et fiduciae pleni ad Alesiam proficiscuntur, neque erat omnium quisquam, qui aspectum modo tantae multitudinis sustineri posse arbitraretur, praesertim ancipiti proelio, cum ex oppido eruptione pugnaretur, foris tantae copiae equitatus peditatusque cernerentur.

LXXVII. At ii, qui Alesiae obsidebantur, praeterita die, qua auxilia suorum exspectaverant, consumpto omni frumento iusculi, quid in Aeduis gereretur, concilio coacto de exitu suarum fortunarum

- 2 consultabant. Ac variis dictis sententiis, quarum pars
deditionem, pars, dum vires suppeterent, eruptionem
censebat, non praetereunda oratio Critognati videtur
propter eius singularem et nefariam crudelitatem.
- 3 Hic, summo in Arvernīs ortus loco et magnae habitus
auctoritatis, *Nihil, inquit, de eorum sententia dicturus*
sum, qui turpissimam servitutem deditionis nomine ap-
pellant, neque hos habendos civium loco neque ad con-
cilium adhibendos censeo. Cum his mihi res sit, qui
eruptionem probant; quorum in consilio omnium vestrum
consensu pristinae residere virtutis memoria videtur.
- 5 *Animi est ista mollitia, non virtus, paulisper inopiam*
ferre non posse. Qui se ultro morti offerant, facilius
reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. Atque
ego hanc sententiam probarem (tantum apud me dignitas
potest), si nullam praeterquam vitae nostrae iacturam
7 fieri viderem; sed in consilio capiendo omnem Galliam
respiciamus, quam ad nostrum auxilium concitavimus.
- 8 *Quid hominum milibus LXXX uno loco interfectis pro-*
pinqvis consanguineisque nostris animi fore existimatis,
si paene in ipsis cadaveribus proelio decertare cogentur?
- 9 *Nolite hos vestro auxilio exspoliare, qui vestrae salutis*
causa suum periculum neglexerunt, nec stultitia ac teme-
ritate vestra aut animi imbecillitate omnem Galliam pro-
10 sternere et perpetuae servituti subicere. An, quod ad
diem non venerunt, de eorum fide constantiaque dubitatis?
Quid ergo? Romanos in illis ulterioribus munitionibus
11 animine causa cotidie exerceri putatis? Si illorum nun-
tiis confirmari non potestis omni aditu praesaepito, his
ulimini testibus, appropinquare eorum adventum; cuius
rei timore exterriti diem noctemque in opere versantur.
- 12 *Quid ergo mei consilii est? Facere, quod nostri maiores*
nequaquam pari bello Cimbrorum Teutonumque fecerunt;
qui in oppida compulsi ac simili inopia subacti eorum
corporibus, qui aetate ad bellum inutiles videbantur, vitam
13 toleraverunt neque se hostibus tradiderunt. Cuius rei si
exemplum non habcremus, tamen libertatis causa institui

*et posteris prodi pulcherrimum iudicarem. Nam quid illi 14
simile bello fuit? Depopulata Gallia Cimbri magnaque il-
lata calamitate finibus quidem nostris aliquando excesserunt
atque alias terras petierunt; iura, leges, agros, libertatem
nobis reliquerunt. Romani vero quid petunt aliud aut quid 15
volunt, nisi invidia adducti, quos fama nobiles potentesque
bello cognoverunt, horum in agris civitatibusque considerare
atque his aeternam iniungere servitutem? Neque enim ulla
alia condicione bella gesserunt. Quod si ea, quae in lon- 16
ginquis nationibus geruntur, ignoratis, respicite finitimam
Galliam, quae in provinciam redacta, iure et legibus com-
mutatis, securibus subiecta perpetua premitur servitute.*

LXXVII. Sententiis dictis constituunt, ut ii, qui va- 1
letudine aut aetate inutiles sunt bello, oppido excedant
atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati sen-
tentiam descendant; illo tamen [tempore] potius uten- 2
dum consilio, si res cogat atque auxilia morentur, quam
aut deditiois aut pacis subeundam condicionem. Man- 3
dubii, qui eos oppido receperant, cum liberis atque uxori-
bus exire coguntur. Hi cum ad munitiones Romanorum 4
accessissent, flentes omnibus precibus orabant, ut se in
servitutem receptos cibo iuvarent. At Caesar dispositis 6
in vallo custodibus recipi prohibebat.

LXXVIII. Interea Commius reliquique duces, qui 1
bus summa imperii permissa erat, cum omnibus copiis
ad Alesiam perveniunt et colle exteriori occupato non
longius mille passibus ab nostris munitionibus con-
sidunt. Postero die equitatu ex castris educto omnem 2
eam planiciem, quam in longitudinem tria milia pas-
sum patere demonstravimus, complent pedestresque
copias paulum ab eo loco abditas in locis superioribus
constituunt. Erat ex oppido Alesia despectus in cam- 3
pum. Concurrunt his auxiliis visis; fit gratulatio inter
eos atque omnium animi ad laetitiam excitantur. Ita 4
que productis copiis ante oppidum considunt et pro-
ximam fossam eratibus integunt atque aggere explent
seque ad eruptionem atque omnes casus comparant.

1 LXXX. Caesar omni exercitu ad utramque partem
munitionum disposito, ut, si usus veniat, suum quisque
locum teneat et noverit, equitatum ex castris educi et
2 proelium committi iubet. Erat ex omnibus castris,
quae summum undique iugum tenebant, despectus, at-
que omnes milites intenti pugnae proventum expec-
3 tabant. Galli inter equites raros sagittarios expeditos-
que levis armaturae interiecerant, qui suis cedentibus
auxilio succurrerent et nostrorum equitum impetus sus-
tinerent. Ab his complures de improvviso vulnerati
4 proelio excedebant. Cum suos pugna superiores esse
Galli confiderent et nostros multitudine premi viderent,
ex omnibus partibus et ii, qui munitionibus contine-
bantur, et hi, qui ad auxilium convenerant, clamore
5 et ululatu suorum animos confirmabant. Quod in
conspectu omnium res gerebatur neque recte ac tur-
piter factum celari poterat, utrosque et laudis cupidi-
6 tas et timor ignominiae ad virtutem excitabat. Cum
a meridie prope ad solis occasum dubia victoria pu-
gnaretur, Germani una in parte confertis turmis in
7 hostes impetum fecerunt eosque propulerunt; quibus
in fugam coniectis sagittarii circumventi interfectique
8 sunt. Item ex reliquis partibus nostri cedentes usque
ad castra insecuti sui colligendi facultatem non de-
9 derunt. At ii, qui ab Alesia processerant, maesti prope
victoria desperata se in oppidum receperunt.

1 LXXXI. Uno die intermisso Galli atque hoc spatio
magno cratium, scalarum, harpagonum numero effecto
media nocte silentio ex castris egressi ad campestris
2 munitiones accedunt. Subito clamore sublato, qua
significatione, qui in oppido obsidebantur, de suo ad-
ventu cognoscere possent, crates proicere, fundis, sagil-
tis, lapidibus nostros de vallo proturbare reliquaque,
quae ad oppugnationem pertinent, parant administrare.
3 Eodem tempore clamore exaudito dat tuba signum suis
4 Vercingetorix atque ex oppido educit. Nostri, ut su-
perioribus diebus suus cuique erat locus attributus,

ad munitiones accedunt; fundis librilibus sudibusque, quas in opere disposuerant, ac glandibus Gallos proterrent. Prospectu tenebris adempto multa utrimque 5 vulnera accipiuntur. Complura tormentis tela coniciuntur. At Marcus Antonius et Gaius Trebonius legati, 6 quibus hae partes ad defendendum obvenerant, quae ex parte nostros premi intellexerant, his auxilio ex ulterioribus castellis deductos submittebant.

LXXXII. Dum longius ab munitione aberant 1 Galli, plus multitudinis telorum proficiebant; posteaquam propius successerunt, aut se stimulis inopinantes inducebant aut in scrobes delati transfodiebantur aut ex vallo ac turribus trajecti pilis muralibus interibant. Multis undique vulneribus acceptis nulla munitione 2 perrupta, cum lux appeteret, veriti, ne ab latere aperto ex superioribus castris eruptione circumvenirentur, se ad suos receperunt. At interiores, dum ea, quae 3 Vercingetorige ad eruptionem praeparata erant, proferunt, priores fossas explent, diutius in his rebus ad 4 ministrandis morati prius suos discessisse cognoverunt, quam munitionibus appropinquarent. Ita re infecta in oppidum reverterunt.

LXXXIII. Bis magno cum detrimento repulsi 1 Galli, quid agant, consulunt; locorum peritos adhibent; ex his superiorum castrorum situs munitionesque cognoscunt. Erat a septentrionibus collis, quem 2 propter magnitudinem circuitus opere circumplecti non potuerant nostri: necessario paene iniquo loco et leniter declivi castra fecerunt. Haec Gaius Antistius Re- 3 ginus et Gaius Caninius Rebilus legati cum duabus legionibus obtinebant. Cognitis per exploratores re- 4 gionibus duces hostium LX milia ex omni numero deligunt earum civitatum, quae maximam virtutis opi- 5 nionem habebant; quid quoque pacto agi placeat, occulte inter se constituunt; adeundi tempus definiunt, cum meridies esse videatur. His copiis Vercassivel- 6 launum Arvernum, unum ex quattuor ducibus, pro-

7 pinquam Vercingetorigis, praeficiunt. Ille ex castris
prima vigilia egressus prope confecto sub lucem itinere
post montem se occultavit militesque ex nocturno la-
8 bore sese reficere iussit. Cum iam meridies appropin-
quare videretur, ad ea castra, quae supra demonstra-
vimus, contendit; eodemque tempore equitatus ad
campestres munitiones accedere et reliquae copiae pro
castris sese ostendere coeperunt.

1 LXXXIII. Vercingetorix ex arce Alesiae suos con-
spicatus ex oppido egreditur; cratis, longurios, mus-
culos, falces reliquaque, quae eruptionis causa para-
2 verat, profert. Pugnatur uno tempore omnibus locis,
atque omnia temptantur; quae minime visa pars firma
3 est, huc concurritur. Romanorum manus tantis mu-
nitionibus distinetur nec facile pluribus locis occurrit.
4 Multum ad terrendos nostros valet clamor, qui post
tergum pugnantibus exstitit, quod suum periculum in
5 aliena vident salute constare; omnia enim plerumque,
quae absunt, vehementius hominum mentes perturbant.

1 LXXXV. Caesar idoneum locum nactus, quid qua-
que ex parte geratur, cognoscit; laborantibus submit-
2 tit. Utrisque ad animum occurrit, unum esse illud
3 tempus, quo maxime contendere conveniat: Galli, nisi
perfregerint munitiones, de omni salute desperant; Ro-
mani, si rem obtinuerint, finem laborum omnium ex-
4 spectant. Maxime ad superiores munitiones laboratur,
quo Vercassivellaunum missum demonstravimus. In-
quum loci ad declivitatem fastigium magnum habet
5 momentum. Alii tela coniciunt, alii testudine facta
6 subeunt; defatigatis in vicem integri succedunt. Agger
ab universis in munitionem coniectus et ascensum dat
Gallis et ea, quae in terra occultaverant Romani, con-
tegit; nec iam arma nostris nec vires suppetunt.

1 LXXXVI. His rebus cognitis Caesar Labienum cum
2 cohortibus sex subsidio laborantibus mittit; imperat,
si sustinere non posset, deductis cohortibus eruptione
3 pugnaret; id nisi necessario ne faciat. Ipse adit re-

liquos, cohortatur, ne labori succumbant; omnium superiorum dimicationum fructum in eo die atque hora docet consistere. Interiores desperatis campestribus 4 locis propter magnitudinem munitionum loca praerupta ex ascensu temptant; huc ea, quae paraverant, conferunt. Multitudine telorum ex turribus propugnantes 5 deturbant, aggere et cratibus fossas explent, falcibus vallum ac loricam rescindunt.

LXXXVII. Mittit primo Brutum adolescentem cum 1 cohortibus Caesar, post cum aliis Gaium Fabium legatum; postremo ipse, cum vehementius pugnaretur, integros subsidio adducit. Restituto proelio ac repul- 2 sis hostibus eo, quo Labienum miserat, contendit; cohortes III ex proximo castello deducit, equitum partem se sequi, partem circumire exteriores munitiones et ab tergo hostes adoriri iubet. Labienus, postquam 3 neque aggeres neque fossae vim hostium sustinere poterant, coactis una XL cohortibus, quas ex proximis praesidiis deductas fors obtulit, Caesarem per nuntios facit certiozem, quid faciendum existimet. Accelerat Caesar, ut proelio intersit.

LXXXVIII. Eius adventu ex colore vestitus co- 1 gnito, quo insigni in proeliis uti consuerat, turmisque equitum et cohortibus visis, quas se sequi iusserat, ut de locis superioribus haec declivia et devexa cernebantur, hostes proelium committunt. Utrunque clamore 2 sublato, excipit rursus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor. Nostri omissis pilis gladiis rem ge- 3 runt. Repente post tergum equitatus cernitur; cohortes aliae appropinquant. Hostes terga vertunt; fugientibus equites occurrunt. Fit magna caedes. Sedulius, dux 4 et princeps Lemovicum, occiditur; Vercassivellaunus Arvernus vivus in fuga comprehenditur; signa militaria LXXIII ad Caesarem referuntur; pauci ex tanto numero se incolumes in castra recipiunt. Conspicati ex oppido 5 caedem et fugam suorum desperata salute copias a munitionibus reducant. Fit protinus hac re audita ex 6

castris Gallorum fuga. Quod nisi crebris subsidiis ac totius diei labore milites essent defessi, omnes hostium
 7 copiae deleri potuissent. De media nocte missus equitatus novissimum agmen consequitur; magnus numerus capitur atque interficitur, reliqui ex fuga in civitates discedunt.

1 LXXXVIII. Postero die Vercingetorix consilio convocato id bellum se suscepisse non suarum neces-
 2 sitatum, sed communis libertatis causa demonstrat, et quoniam sit fortunae cedendum, ad utramque rem se illis offerre, seu morte sua Romanis satis facere seu
 3 vivum tradere velint. Mittuntur de his rebus ad Caesarem legati. Iubet arma tradi, principes produci.
 4 Ipse in munitione pro castris consedit; eo duces producuntur. Vercingetorix deditur, arma prociuntur.
 5 Reservatis Aeduis atque Arvernīs, si per eos civitates recipere posset, ex reliquis captivis toto exercitui capita singula praedae nomine distribuit.

1 LXXX. His rebus confectis in Aeduos proficiscitur; civitatem recipit. Eo legati ab Arvernīs missi, quae imperaret, se facturos pollicentur. Imperat magnum numerum obsidum. Legiones in hiberna mittit. Captivorum circiter xx milia Aeduis Arvernisque reddit.
 4 Titum Labienum duabus cum legionibus et equitatu in Sequanos proficisci iubet; huic M. Sempronium
 5 Rutilum attribuit. Gaium Fabium legatum et Lucium Minucium Basilum cum legionibus duabus in Remis collocat, ne quam ab finitimis Bellovacis calamitatem
 6 accipiant. Gaium Antistium Reginum in Ambivaretos, Titum Sextium in Bituriges, Gaium Caninium Rebi-
 7 lum in Rutenos cum singulis legionibus mittit. Quintum Tullium Ciceronem et Publium Sulpicium Cabiloni et Matiscone in Aeduis ad Ararim rei frumentariae causa collocat. Ipse Bibracte hiemare constituit.
 8 His rebus ex litteris Caesaris cognitīs Romae dierum xx supplicatio redditur.

A. HIRTI
BELLI GALLICI
LIBER OCTAVUS.

ARGUMENTUM.

Prooemium I. (epistula) Hirtii.

[A. U. C. DCCIII.] Res gestae ab Caesare octavo proconsulatus anno, c. I—XXXVIII.

Caesar Bituriges in deditionem accipit, c. I—III; Carnutes devincit, c. III. V; item Bellovacos, c. VI—XXII. (Narrantur insidiae superiore anno Commio Atrebatii paratae c. XXIII.) Caesar exercitu in plures partes diviso denuo fines Eburonum populatur, Labienum in Treveros mittit, c. XXIII. XXV. Dumnacus dux Andium Lemonum obsidens fugatur, c. XXVI—XXXI. Drappes Seno et Lucterius Cadurcus Uxelloduni, quo confugerant, a C. Caninio legato obsidentur; frumentandi causa ex oppido egressi repelluntur; Drappes capitur. Interim Carnutes et Aremoricae civitates a C. Fabio legato in fidem recipiuntur, c. XXXII—XXXVI. Uxelloduno operibus incluso Caesar supplicio de Gutruato Carnute, belli concitato, sumpto advenit, oppidanos ad deditionem cogit; Lucterius comprehenditur, c. XXXVII—XXXVIII. Treveris interim a Labieno devictis Caesar Aquitanos in fidem recipit; exercitum per legatos in hiberna deducit. Commius Atrebas M. Antonio quaestori se dedit, c. XXXV—XXXVIII, 9.

[A. U. C. DCCIII.] Alterum prooemium Hirtii, c. XXXVIII, 10. 11.

Caesar clementia in devictas civitates usus in Italiam profiscitur, c. XXXVIII—LI; inde in ulteriorem Galliam reversus omnem exercitum lustrat; T. Labienum Galliae togatae praeficit; C. Curio Caesaris causam in senatu defendit, c. LII. Bellum civile exoritur. Legiones Caesari per causam belli Parthici distractae Pompeo traduntur, c. LIII—LV.

Coactus assiduis tuis vocibus, Balbe, cum cotidiana mea recusatio non difficultatis excusationem, sed inertiae videretur deprecationem habere, rem difficillimam suscepi. Caesaris nostri commentarios rerum gestarum Galliae, non cohaerentibus superioribus atque

insequentibus eius scriptis, contexui novissimumque imperfectum ab rebus gestis Alexandriae confeci usque ad exitum non quidem civilis dissensionis, cuius finem
3 nullum videmus, sed vitae Caesaris. Quos utinam, qui legent, scire possint, quam invitus susceperim scribendos, quo facilius caream stultitiae atque arrogantiae crimine, qui me mediis interposuerim Caesaris scriptis.
4 Constat enim inter omnes, nihil tam operose ab aliis esse perfectum, quod non horum elegantia commen-
5 tariorum superetur. Qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum scriptoribus desit, adeoque probantur omnium iudicio, ut praerepta, non praebita facultas
6 scriptoribus videatur. Cuius tamen rei maior nostra quam reliquorum est admiratio; ceteri enim, quam bene atque emendate, nos etiam, quam facile atque celeriter
7 eos perfecerit, scimus. Erat autem in Caesare cum facultas atque elegantia summa scribendi, tum veris-
8 sima scientia suorum consiliorum explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, ut Alexandrino atque Africano bello interesssem; quae bella quamquam ex parte nobis Caesaris sermone sunt nota, tamen aliter audimus ea,
9 quae rerum novitate aut admiratione nos capiunt, aliter, quae pro testimonio sumus dicturi. Sed ego nimirum, dum omnes excusationis causas colligo, ne cum Caesare conferar, hoc ipsum crimen arrogantiae subeo, quod me iudicio cuiusquam existimem posse cum Caesare comparari. Vale.

- 1 CAP. I. Omni Gallia devicta Caesar cum a superiore aestate nullum bellandi tempus intermisisset militesque hibernorum quiete reficere a tantis laboribus vellet, complures eodem tempore civitates renovare belli consilia nuntiabantur coniurationesque facere.
2 Cuius rei veri similis causa afferebatur, quod Gallis omnibus cognitum esset, neque ulla multitudo in unum locum coacta resisti posse [a] Romanis, nec, si diversa bella complures eodem tempore intulissent civitates, satis auxilii aut spatii aut copiarum habi-

turum exercitum populi Romani ad omnia persequenda; non esse autem alicui civitati sortem incommodi re-
ousandam, si tali mora reliquae possent se vindicare
in libertatem.

II. Quae ne opinio Gallorum confirmaretur, Cae-
sar Marcum Antonium quaestorem suis praefecit hi-
bernis; ipse equitum praesidio pridie Kal. Ianuarias
ab oppido Bibracte profisciscitur ad legionem XIII., quam
non longe a finibus Aeduorum collocaverat in finibus
Biturigum, eique adiungit legionem XI., quae proxima
fuerat. Binis cohortibus ad impedimenta tuenda re-
lictis reliquum exercitum in copiosissimos agros Bitu-
rigum inducit, qui, cum latos fines et complura oppida
haberent, unius legionis hibernis non potuerint con-
tineri, quin bellum pararent coniurationesque facerent.

III. Repentino adventu Caesaris accidit, quod im-
paratis disiectisque accidere fuit necesse, ut sine timore
ullo rura colentes prius ab equitatu opprimerentur,
quam confugere in oppida possent. Namque etiam
illud vulgare incursionis hostium signum, quod incen-
diis aedificiorum intellegi consuevit, Caesaris erat inter-
dicto sublatum, ne aut copia pabuli frumentique, si
longius progredi vellet, deficeretur, aut hostes incendiis
terrerentur. Multis hominum milibus captis perterriti
Bituriges, qui primum adventum potuerant effugere
Romanorum, in finitimas civitates aut privatis hospitibus
confisi aut societate consiliorum confugerant. Frustra
nam Caesar magnis itineribus omnibus locis occurrit
nec dat ulli civitati spatium de aliena potius quam
de domestica salute cogitandi; qua celeritate et fide-
les amicos retinebat et dubitantes terrore ad con-
dicionem pacis adducebat. Tali condicione proposita
Bituriges, cum sibi viderent clementia Caesaris redi-
tum patere in eius amicitiam finitimasque civitates
sine ulla poena dedisse obsides atque in fidem receptas
esse, idem fecerunt.

III. Caesar militibus pro tanto labore ac patientia, 1

qui brumalibus diebus itineribus difficillimis, frigori-
bus intolerandis studiosissime permanserant in labore,
ducenos sestertios, centurionibus tot milia nummum
praedae nomine condonanda pollicetur legionibusque
in hiberna remissis ipse se recipit die *xxxx*. Bibracte.

- 2 Ibi cum ius diceret, Bituriges ad eum legatos mittunt
auxilium petitem contra Carnutes, quos intulisse bel-
3 lum sibi querebantur. Qua re cognita, cum dies non
amplius *x* et *viii* in hibernis esset moratus, legiones
xiii. et sextam ex hibernis ab Arare educit, quas ibi
collocatas explicandae rei frumentariae causa superiore
4 commentario demonstratum est. Ita cum duabus le-
gionibus ad persequendos Carnutes proficiscitur.

- 1 V. Cum fama exercitus ad hostes esset perlata,
calamitate ceterorum ducti Carnutes desertis vicis op-
pidisque, quae tolerandae hiemis causa constitutis
repente exiguis ad necessitatem aedificiis incolebant
(nuper enim devicti complura oppida dimiserant), di-
2 spersi profugiant. Caesar, erumpentes eo maxime tem-
pore acerrimas tempestates cum subire milites nolle,
in oppido Carnutum Cenabo castra ponit atque in
tectis partim Gallorum, partim quae collectis celeriter
stramentis tentoriorum integendorum gratia erant in-
3 aedificata, milites compegit. Equites tamen et auxi-
liarios pedites in omnes partes mittit, quascumque
petisse dicebantur hostes; nec frustra: nam plerumque
4 magna praeda potiti nostri revertuntur. Oppressi
Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, cum tectis
expulsi nullo loco diutius consistere auderent nec sil-
varum praesidio tempestatibus durissimis tegi possent,
dispersi magna parte amissa suorum dissipantur in
finitimas civitates.

- 1 VI. Caesar tempore anni difficillimo, cum satis
haberet convenientes manus dissipare, ne quod initium
belli nasceretur, quantumque in ratione esset, explora-
tum haberet, sub tempus aestivorum nullum summum
bellum posse conflare, Gaium Trebonium cum duabus

legionibus, quas secum habebat, in hibernis Cenabi collocavit; ipse cum crebris legationibus Remorum certior fieret, Bellovacos, qui belli gloria Gallos omnes Belgasque praestabant, finitimasque his civitates duce Correo Bellovaco et Commio Atrebate exercitus comparare atque in unum locum cogere, ut omni multitudine in fines Suessionum, qui Remis erant attributi, facerent impressionem, pertinere autem non tantum ad dignitatem, sed etiam ad salutem suam iudicaret, nullam calamitatem socios optime de republica meritos accipere, legionem ex hibernis evocat rursus undecimam, litteras autem ad Gaïum Fabium mittit, ut in fines Suessionum legiones duas, quas habebat, adduceret, alteramque ex duabus ab Tito Labieno arcessit. Ita, quantum hibernorum oportunitas bellicae ratio postulabat, perpetuo suo labore in vicem legionibus expeditionum onus iniungebat.

VII. His copiis coactis ad Bellovacos proficiscitur castrisque in eorum finibus positis equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus hostium consilia cognosceret. Equites officio functi renuntiant, paucos in aedificiis esse inventos, atque hos, non qui agrorum colendorum causa remansissent (namque esse undique diligenter demigratum), sed qui speculandi causa essent remissi. A quibus cum quaereret Caesar, quo loco multitudo esset Bellovacorum quodve esset consilium eorum, inveniebat: Bellovacos omnes, qui arma ferre possent, in unum locum convenisse, itemque Ambianos, Aulercos, Cales, Vellocassis, Atrebatas; locum castris excelsum in silva circumdata palude delegisse, impedimenta omnia in ultiores silvas contulisse. Complures esse principes belli auctores, sed multitudinem maxime Correo obtemperare, quod ei summo esse odio nomen populi Romani intellexissent. Paucis ante diebus ex his castris Atrebatem Commium discessisse ad auxilia Germanorum adducenda, quorum et vicinitas propinqua

7 et multitudo esset infinita. Constituisset autem Bello-
 vacos omnium principum consensu, summa plebis cu-
 piditate, si, ut diceretur, Caesar cum tribus legionibus
 veniret, offerre se ad dimicandum, ne miseriore ac duriore
 8 postea condicione cum toto exercitu decertare cogerentur;
 si maiores copias adduceret, in eo loco permanere,
 quem delegissent, pabulatione autem, quae propter
 anni tempus cum exigua tam disiecta esset, et frumen-
 tatione et reliquo commeatu ex insidiis prohibere Ro-
 manos.

1 VIII. Quae Caesar consentientibus pluribus cum
 cognosset atque ea, quae proponerentur, consilia plena
 prudentiae longeque a temeritate barbarorum remota
 esse iudicaret, omnibus rebus inserviendum statuit,
 quo celerius hostes contempta suorum paucitate pro-
 2 dirent in aciem. Singularis enim virtutis veterrimas
 legiones VII., VIII., VIII. habebat, summae spei delectae-
 que inventutis XI., quae octavo iam stipendio tamen in
 collatione reliquarum nondum eandem vetustatis ac
 3 virtutis ceperat opinionem. Itaque consilio advocato
 rebus iis, quae ad se essent delatae, omnibus expositis
 4 animos multitudinis confirmat. Si forte hostes trium
 legionum numero posset elicere ad dimicandum, agmi-
 nis ordinem ita constituit, ut legiones VII., VIII., VIII.
 ante omnia irent impedimenta, deinde omnium impedi-
 mentorum agmen, quod tamen erat mediocre, ut in
 expeditionibus esse consuevit, cogeret XI., ne maioris
 multitudinis species accidere hostibus posset, quam
 5 ipsi depoposcissent. Ilac ratione paene quadrato agmine
 instructo in conspectum hostium celerius opinione eo-
 rum exercitum adducit.

1 VIII. Cum repente instructas velut in acie certo
 gradu legiones accedere Galli viderent, quorum erant
 ad Caesarem plena fiducia consilia perlata, sive cer-
 tamini periculo sive subito adventu sive expectatione
 nostri consilii copias instruunt pro castris nec loco
 2 superiore decedunt. Caesar, etsi dimicare optaverat,

tamen admiratus tantam multitudinem hostium valle intermissa magis in altitudinem depressa quam late patente castra castris hostium confert. Haec imperat 3 vallo pedum duodecim muniri, loriculam pro [haec] ratione eius altitudinis inaedificari, fossam duplicem pedum denu quinum lateribus deprimi directis, turre excitari crebras in altitudinem trium tabulatorum, pontibus traiectionis constratisque coniungi, quorum frontes viminea lorica munirentur, ut ab hostibus duplici fossa, duplici propugnatorum ordine defenderentur, quorum alter ex pontibus, quo tutior altitudine esset, 4 hoc audacius longiusque permetteret tela, alter, qui propior hostem in ipso vallo collocatus esset, ponte ab incidentibus telis tegeretur. Portis fores altioresque tures imposuit.

X. Huius munitionis duplex erat consilium. Nam- 1 que et operum magnitudinem et timorem suum sperabat fiduciam barbaris allaturum, et cum pabulum frumentatumque longius esset proficiscendum, parvis copiis castra munitione ipsa videbat posse defendi. Interim crebro paucis utrimque procurrentibus inter 2 bina castra palude interiecta contendebatur; quam tamen paludem non numquam aut nostra auxilia [aut] Gallorum Germanorumque transibant acriusque hostes insequabantur, aut vicissim hostes eadem transgressi nostros longius summovebant. Accidebat autem coti- 3 dianis pabulationibus, id quod accidere erat necesse, cum raris disiectisque ex aedificiis pabulum conquiretur, ut impeditis locis dispersi pabulatores circumvenirentur; quae res, etsi mediocre detrimentum iumen- 4 torum ac servorum nostris afferebat, tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum, atque eo magis, quod Commius, quem profectum ad auxilia Germanorum arcessenda docui, cum equitibus venerat; qui tametsi 5 numero non amplius erant quingenti, tamen Germanorum adventu barbari nitebantur.

XI. Caesar cum animadverteret, hostem com- 1

plures dies castris palude et loci natura munitis se tenere, neque oppugnari castra eorum sine dimicatione pernicioſa nec locum munitionibus claudi niſi a maiore exercitu poſſe, litteras ad Trebonium mittit, ut, quam celerrime poſſet, legionem XIII., quae cum T. Sertio legato in Biturigibus hiemabat, arceſſeret atque ita cum tribus legionibus magnis itineribus ad ſe veniret:
 2 ipſe equites in vicem Remorum ac Lingonum reliquarumque civitatum, quorum magnum numerum evocaverat, praefidio pabulationibus mittit, qui ſubitas incuſſiones hoſtium ſuſtinerent.

1 XII. Quod cum cotidie fieret, ac iam conſuetudine diligentia minueretur, quod plerumque accidit diuturnitate, Bellovacii delecta manu peditum cognitis ſtationibus cotidianis equitum noſtrorum ſilveſtribus locis
 2 inſidias diſponunt eodemque equites poſtero die mittunt, qui primum elicerent noſtros [inſidiae], deinde circumventos aggrederentur. Cuius mali ſors incidit Remis, quibus ille dies fungendi muneris obvenerat. Namque hi, cum repente hoſtium equites animadvertiſſent ac numero ſuperiores paucitatem contempſiſſent, cupidius
 4 inſecuti peditibus undique ſunt circumdati. Quo facto perturbati, celerius, quam conſuetudo fert equeſtris proelii, ſe receperunt amiſſo Vertiſco principe civitatis,
 5 praefecto equitum; qui cum vix equo propter aetatem poſſet uti, tamen conſuetudine Gallorum neque aetatis excuſatione in ſuſcipienda praefectura uſus erat neque
 6 dimicari ſine ſe voluerat. Inſ[amm]antur atque incitantur hoſtium animi ſecundo proelio, principe et
 7 praefecto Remorum interfecto, noſtrique detrimento admonentur diligentius exploratis locis ſtationes diſponere ac moderatius cedentem inſequi hoſtem.

1 XIII. Non intermittunt interim cotidiana proelia in conſpectu utrorumque caſtrorum, quae ad vada
 2 tranſitusque fiebant paludis. Qua contentione Germani, quos propterea Caesar traduxerat Rhenum, ut equitibus interpoſiti proeliarentur, cum conſtantius univerſi pa-

ludem transissent paucisque in resistendo interfectis
pertinacius reliquam multitudinem essent insecuti, per-
territi non solum ii, qui aut comminus opprimebantur
aut eminus vulnerabantur, sed etiam, qui longius sub-
sidiari consuerant, turpiter refugerunt nec prius finem 3
fugae fecerunt saepe amissis superioribus locis, quam
se aut in castra suorum reciperent aut non nulli pudore
coacti longius profugerent. Quorum periculo sic om- 4
nes copiae sunt perturbatae, ut vix iudicari posset,
utrum secundis minimisque rebus insolentiores an ad-
verso mediocri casu timidiore essent.

XIII. Compluribus diebus isdem in castris con- 1
sumptis, cum propius accessisse legiones et Gaium Tre-
bonium legatum cognovissent, duces Bellovacorum
veriti similem obsessionem Alesiae noctu dimittunt eos,
quos aut aetate aut viribus inferiores aut inermes
habebant, unaque reliqua impedimenta. Quorum per- 2
turbatum et confusum dum explicant agmen (magna
enim multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos
consuevit), oppressi luce copias armatorum pro suis
instruunt castris, ne prius Romani persequi se inci-
perent, quam longius agmen impedimentorum suorum
processisset. At Caesar neque resistentes aggrediendos 3
tanto collis ascensu iudicabat, neque non usque eo
legiones admovendas, ut discedere ex eo loco sine peri-
culo barbari militibus instantibus non possent. Ita, 4
cum palude impedita a castris castra dividi videret,
quae transeundi difficultas celeritatem insequendi tar-
dare posset, atque id iugum, quod trans paludem paene
ad hostium castra pertineret, mediocri valle a castris
eorum intercisum animum adverteret, pontibus palude
constrata legiones traducit celeriterque in summam
planiciem iugi pervenit, quae declivi fastigio duobus
ab lateribus munebatur. Ibi legionibus instructis ad 5
ultimum iugum pervenit aciemque eo loco constituit,
unde tormento missa tela in hostium cuneos conici
possent.

1 XV. Barbari confisi loci natura, cum dimicare
non recusarent, si forte Romani subire collem cona-
rentur, paulatim copias distributas dimittere non pos-
sent, ne dispersi perturbarentur, in acie permanserunt.
2 Quorum pertinacia cognita Caesar xx cohortibus in-
structis castrisque eo loco metatis muniri iubet castra.
3 Absolutis operibus pro vallo legiones instructas col-
4 locat, equites frenatis equis in statione disponit. Bello-
vacii, cum Romanos ad insequendum paratos viderent
neque pernoctare aut diutius permanere sine periculo
eodem loco possent, tale consilium sui recipiendi ce-
5 perunt. Fasces [ut consueverant; namque in acie sedere
Gallos consuesse superioribus commentariis Caesaris
declaratum est] per manus stramentorum ac virgul-
torum, quorum summa erat in castris copia, inter se
traditos ante aciem collocarunt extremoque tempore
6 diei signo pronuntiato uno tempore incenderunt. Ita
continens flamma copias omnes repente a conspectu
texit Romanorum. Quod ubi accidit, barbari vehemen-
tissimo cursu refugerunt.

1 XVI. Caesar, etsi discessum hostium animad-
vertere non poterat incendiis oppositis, tamen id con-
siliu cum fugae causa initu suspicaretur, legiones
promovet, turmas mittit ad insequendum; ipse veritus
insidias, ne forte in eodem loco subsistere hostis at-
que elicere nostros in locum conaretur iniquu, tar-
2 dius procedit. Equites cum intrare fumum et flam-
mam densissimam timerent ac, si qui cupidius intra-
verant, vix suorum ipsi priores partes animadverterent
equorum, insidias veriti liberam facultatem sui reci-
3 piendi Bellovacis dederunt. Ita fuga timoris simul
calliditatisque plena sine ullo detrimento milia non
amplius decem progressi hostes loco munitissimo castra
4 posuerunt. Inde cum saepe in insidiis equites pedites-
que disponderent, magna detrimenta Romanis in pabu-
lationibus inferebant.

1 XVII. Quod cum crebrius accideret, ex captivo

quodam comperit Caesar, Correum, Bellovacorum ducem, fortissimorum milia sex peditum delegisse equitesque ex omni numero mille, quos in insidiis eo loco collocaret, quem in locum propter copiam frumenti ac pabuli Romanos missuros suspicaretur. Quo cognito consilio legiones plures, quam solebat, educit equitatumque, qua consuetudine pabulatoribus mittere praesidio consuerat, praemittit; huic interponit auxilia levis armaturae; ipse cum legionibus, quam potest maxime, appropinquat.

XVIII. Hostes in insidiis dispositi, cum sibi delegissent campum ad rem gerendam non amplius patientem in omnes partes passibus mille, silvis undique aut impeditissimo flumine munitum, velut indagine hunc insidiis circumdederunt. Explorato hostium consilio nostri ad proeliandum animo atque armis parati, cum subsequenter legionibus nullam dimicationem recusarent, turmatim in eum locum devenerunt. Quorum adventu cum sibi Correuus oblatam occasionem rei gerendae existimaret, primum cum paucis se ostendit atque in proximas turmas impetum fecit. Nostri constanter incursum sustinent insidiatorum neque plures in unum locum conveniunt; quod plerumque equestribus proeliis cum propter aliquem timorem accidit, tum multitudine ipsorum detrimentum accipitur.

XVIII. Cum dispositis turmis in vicem rari proeliarentur neque ab lateribus circumveniri suos paterentur, erumpunt ceteri Correo proeliante ex silvis. Fit magna contentione diversum proelium. Quod cum diutius pari Marte iniretur, paulatim ex silvis instructa multitudo procedit peditum, quae nostros coëgit cedere equites. Quibus celeriter subveniunt levis armaturae pedites, quos ante legiones missos docui, turmisque nostrorum interpositi constanter proeliantur. Pugnatur aliquamdiu pari contentione; deinde, ut ratio postulabat proelii, qui sustinuerant primos impetus insidiarum, hoc ipso fiunt superiores, quod nullum ab

insidiantibus imprudentes acceperant detrimentum.
4 Accedunt propius interim legiones, crebrique eodem tempore et nostris et hostibus nuntii afferuntur, imperatorem instructis copiis adesse. Qua re cognita
5 praesidio cohortium confisi nostri acerrime proeliantur, ne, si tardius rem gessissent, victoriae gloriam communicasse cum legionibus viderentur. Hostes concidunt animis atque itineribus diversis fugam quaerunt. Nequiquam: nam quibus difficultatibus locorum Romanos claudere voluerant, iis ipsi tenebantur. Victi tamen
6 percussique maiore parte amissa consternati profugiunt partim silvis petitis, partim flumine; qui tamen in fuga
7 a nostris acriter insequentibus conficiuntur: cum interim nulla calamitate victus Correus excedere proelio silvasque petere aut invitantibus nostris ad deditionem potuit adduci, quin fortissime proeliando compluresque vulnerando cogeret elatos iracundia victores in se tela conicere.

1 XX. Tali modo re gesta recentibus proelii vestigiis ingressus Caesar, cum victos tanta calamitate existimaret hostes nuntio accepto locum castrorum relicturos, quae non longius ab ea caede abesse passuum
2 VIII milibus dicebantur, tametsi flumine impeditum transitum videbat, tamen exercitu traducto progreditur. At Bellovaci reliquaeque civitates repente ex fuga paucis atque his vulneratis receptis, qui silvarum beneficio casum evitaverant, omnibus adversis, [cognita calamitate] interfecto Correo, amisso equitatu et fortissimis peditibus, cum adventare Romanos existimarent, concilio repente cantu tubarum convocato conclamant, legati obsidesque ad Caesarem mittantur.

1 XXI. Hoc omnibus probato consilio, Commius Atrebas ad eos confugit Germanos, a quibus ad id
2 bellum auxilia mutuatus erat. Ceteri e vestigio mittunt ad Caesarem legatos petuntque, ut ea poena sit contentus hostium, quam si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua clementia atque humanitate

numquam profecto esset illaturus. Afflictas opes a equestri proelio Bellovacorum esse; delectorum pedum multa milia interisse, vix refugisse nuntios caedis. Tamen magnum, ut in tanta calamitate, Bellovacos eo proelio commodum esse consecutos, quod Correus, auctor belli, concitator multitudinis, esset interfectus: numquam enim senatum tantum in civitate illo vivo, quantum imperitam plebem, potuisse.

XXII. Haec orantibus legatis commemorat Caesar: Eodem tempore superiore anno Bellovacos ceterasque Galliae civitates suscepisse bellum; pertinacissime hos ex omnibus in sententia permansisse neque ad sanitatem reliquorum deditioe esse perductos. Scire atque intellegere se, causam peccati facillime mortuis delegari. Neminem vero tantum pollere, ut invitis principibus, resistente senatu, omnibus bonis repugnantibus infirma manu plebis bellum concitare et gerere posset; sed tamen se contentum fore ea poena, quam sibi ipsi contraxissent.

XXIII. Nocte insequenti legati responsa ad suos referunt, obsides conficiunt. Concurrunt reliquarum civitatum legati, quae Bellovacorum speculabantur eventum. Obsides dant, imperata faciunt, excepto Commio, quem timor prohibebat cuiusquam fidei suam committere salutem. Nam superiore anno Titus Labienus, Caesare in Gallia eiteriore ius dicente, cum Commium comperisset sollicitare civitates et coniurationem contra Caesarem facere, infidelitatem eius sine ulla perfidia iudicavit comprimi posse. Quem quia non arbitrabatur vocatum in castra venturum, ne temptando cautiorem faceret, Gaium Volusenum Quadratum misit, qui eum per simulationem colloquii curaret interficiendum. Ad eam rem delectos idoneos ei tradit centuriones. Cum in colloquium ventum esset et, ut convenerat, manum Commii Volusenus arripuisset, centurio vel[ut] insueta re permotus vel celeriter a familiaribus prohibitus Commii conficere hominem non

potuit; graviter tamen primo ictu gladio caput percussit. Cum utrimque gladii destrecti essent, non tam pugnandi quam diffugiendi fuit utrorumque consilium: nostrorum, quod mortifero vulnere Commium credebant affectum, Gallorum, quod insidiis cognitis plura, quam videbant, extimescebant. Quo facto statuisset Commius dicebatur numquam in conspectum cuiusquam Romani venire.

1 XXIII. Bellicosissimis gentibus devictis Caesar, cum videret nullam iam esse civitatem, quae bellum pararet, quo sibi resisteret, sed non nullos ex oppidis demigrare, ex agris diffugere ad praesens imperium evitandum, plures in partes exercitum dimittere constituit. M. Antonium quaestorem cum legione duodecima sibi coniungit. C. Fabium legatum cum cohortibus XXV mittit in diversissimam partem Galliae, quod ibi quasdam civitates in armis esse audiebat neque C. Caninium Rebilum legatum, qui in illis regionibus erat, satis firmas duas legiones habere existimabat.

2 Titum Labienum ad se evocat; legionem autem XV, quae cum eo fuerat in hibernis, in togatam Galliam mittit ad colonias civium Romanorum tuendas, ne quod simile incommodum accideret decursione barbarorum, ac superiore aestate Tergestinis acciderat, qui repentino latrocinio atque impetu illorum erant oppressi. Ipse ad vastandos depopulandosque fines Ambiorigis proficiscitur; quem perterritum ac fugientem cum redigi posse in suam potestatem desperasset, proximum suae dignitatis esse ducebat adeo fines eius vastare civibus, aedificiis, pecore, ut odio suorum Ambiorix, si quos fortuna reliquos fecisset, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in civitatem.

1 XXV. Cum in omnes partes finium Ambiorigis aut legiones aut auxilia dimisisset atque omnia caedibus, incendiis, rapinis vastasset, magno numero hominum interfecto aut capto Labienum cum duabus legionibus in Treveros mittit, quorum civitas propter Germaniae

amicitiam cotidianis exercitata bellis cultu et feritate non multum a Germanis differebat neque imperata unquam nisi exercitu coacta faciebat.

XXVI. Interim Gaius Caninius legatus, cum magnam multitudinem convenisse hostium in fines Pictorum litteris nuntiisque Durati cognosceret, qui perpetuo in amicitia manserat Romanorum, cum pars quaedam civitatis eius defecisset, ad oppidum Lemonum contendit. Quo cum adventaret atque ex captivis certius cognosceret, multis hominum milibus a Dumnaco, duce Andium, Duratium clausum Lemoni oppugnari, neque infirmas legiones hostibus committere videret, castra posuit loco munito. Dumnacus, cum propinquare Caninium cognosset, copiis omnibus ad legiones conversis castra Romanorum oppugnare instituit. Cum complures dies in oppugnatione consumpisset et magno suorum detrimento nullam partem munitionum convellere potuisset, rursus ad obsidendum Lemonum redit.

XXVII. Eodem tempore C. Fabius legatus complures civitates in fidem recipit, obsidibus firmat litterisque Gaii Canini Rebili fit certior, quae in Pictoribus gerantur. Quibus rebus cognitis proficiscitur ad auxilium Duratio ferendum. At Dumnacus adventu Fabii cognito desperata salute, si tempore eodem coactus esset [et Romanum] et externum sustinere hostem et respicere ac timere oppidanos, repente ex eo loco cum copiis recedit nec se satis tutum fore arbitratur, nisi flumine Ligeri, quod erat ponte propter magnitudinem transeundum, copias traduxisset. Fabius, etsi nondum in conspectum venerat hostibus neque se Caninio coniunxerat, tamen doctus ab iis, qui locorum considerant naturam, potissimum credidit, hostes perterritos eum locum, quem petebant, petituros. Itaque cum copiis ad eundem pontem contendit equitatumque tantum procedere ante agmen imperat legionum, quantum iam processisset, sine defatigatione equorum in eadem

5 se reciperet castra. Consequuntur equites nostri, ut erat praeceptum, invaduntque Dumnaci agmen et fugientes perterritosque sub sarcinis in itinere aggressi magna praeda multis interfectis potiuntur. Ita re bene gesta se recipiunt in castra.

1 XXVIII. Insequente nocte Fabius equites praemittit sic paratos, ut configerent atque omne agmen
2 morarentur, dum consequeretur ipse. Cuius praeceptis ut res gereretur, Quintus Atius Varus praefectus equitum, singularis et animi et prudentiae vir, suos hortatur agmenque hostium consecutus turmas partim idoneis locis disponit, partim equitum proelium committit.
3 Configit audacius equitatus hostium succedentibus sibi peditibus; qui toto agmine subsistentes equitibus suis
4 contra nostros ferunt auxilium. Fit proelium acri certamine. Namque nostri contemptis pridie superatis [que] hostibus, cum subsequi legiones meminissent, et pudore cedendi et cupiditate per se conficiendi proelii
5 fortissime contra pedites proeliabantur, hostesque nihil amplius copiarum accessurum credentes, ut pridie cognoverant, delendi equitatus nostri nacti occasionem videbantur.

1 XXVIII. Cum aliquamdiu summa contentione dimicaretur, Dumnacus instruit aciem, quae suis esset equitibus in vicem praesidio, cum repente confertae
2 legiones in conspectum hostium veniunt. Quibus visis perculsae barbarorum turmae ac perterritae acies hostium, perturbato impedimentorum agmine, magno clamore discursuque passim fugae se mandant. At nostri equites, qui paulo ante cum resistentibus fortissime conflixerant, laetitia victoriae elati, magno undique clamore sublato cedentibus circumfusi, quantum equorum vires ad persequendum dextraeque ad caedendum valent,
4 lent, tantum eo proelio interficiant. Itaque amplius milibus duodecim aut armatorum aut eorum, qui eo timore arma proiecerant, interfectis omnis multitudo capitur impedimentorum.

XXX. Qua ex fuga cum constaret Drappetem 1
Senonem, qui, ut primum defecerat Gallia, collectis
undique perditis hominibus, servis ad libertatem vo-
catis, exsulibus omnium civitatum ascitis, receptis la-
tronibus impedimenta et commeatus Romanorum inter-
ceperat, non amplius hominum milibus ex fuga quinque
collectis provinciam petere, unaque consilium cum eo
Lucterium Cadurcum cepisse, quem superiore commen-
tario prima defectione Galliae facere in provinciam 2
veluisse impetum cognitum est, Caninius legatus cum 2
legionibus duabus ad eos persequendos contendit, ne
detrimento aut timore provinciae magna infamia per-
ditorum hominum latrociniis caperetur.

XXXI. Gaius Fabius cum reliquo exercitu in 1
Carnutes ceterasque proficiscitur civitates, quarum eo
proelio, quod cum Dumnaco fecerat, copias esse accisas
sciebat. Non enim dubitabat, quin recenti calamitate 2
submissiores essent futurae, dato vero spatio ac tem-
pore eodem instigante Dumnaco possent concitari.
Qua in re summa felicitas celeritasque in recipiendis 3
civitatis Fabium consequitur. Nam Carnutes, qui 4
saepe vexati numquam pacis fecerant mentionem, datis
obsidibus veniunt in deditionem, ceteraeque civitates
positae in ultimis Galliae finibus Oceano coniunctae,
quae Aremoricae appellantur, auctoritate adductae
Carnutum adventu Fabii legionumque imperata sine
mora faciunt. Dumnacus suis finibus expulsus errans 5
latitansque solus extremas Galliae regiones petere est
coactus.

XXXII. At Drappes unaque Lucterius, cum legi- 1
ones Caniniumque adesse cognoscerent, nec se sine
certa pernicie persequente exercitu putarent provinciae
fines intrare posse nec iam libere vagandi latrocini-
orumque faciendorum facultatem haberent, in finibus
consistunt Cadurcorum. Ibi cum Lucterius apud suos 2
cives quondam integris rebus multum potuisset sem-
perque auctor novorum consiliorum magnam apud

barbaros auctoritatem haberet, oppidum Uxellodunum quod in clientela fuerat eius, egregie natura locum munitum, occupat suis et Drappetis copiis oppidanosque sibi coniungit.

- 1 XXXIII. Quo cum confestim Gaius Caninius venisset animadverteretque, omnes oppidi partes praeruptissimis saxis esse munitas, quo defendente nullo tamen armatis ascendere esset difficile, magna autem impedimenta oppidanorum videret, quae si clandestina fuga subtrahere conarentur, effugere non modo equitatum, sed ne legiones quidem possent, tripartitis cohortibus divisus trina excelsissimo loco castra fecit.
- 2 a quibus paulatim, quantum copiae patiebantur, vallum in oppidi circuitum ducere instituit.

- 1 XXXIII. Quod cum animadverterent oppidaniserrimaque Alesiae memoria solliciti similem casum obsessionis vererentur, maximeque ex omnibus Lucutius, qui fortunae illius periculum fecerat, monere frumenti rationem esse habendam, constituunt omnium consensu parte ibi relictis copiarum ipsi cum expeditis
- 2 ad importandum frumentum proficisci. Eo consilio probato proxima nocte duobus milibus armatorum relictis reliquos ex oppido Drappes et Lucutius educunt.
- 3 Hi paucos dies morati ex finibus Cadurcorum qui partim re frumentaria sublevare eos cupiebant partim prohibere, quo minus sumerent, non poterant magnum numerum frumenti comparant, non numquam autem expeditionibus nocturnis castella nostrorum
- 4 adoriuntur. Quam ob causam Gaius Caninius totum oppido munitiones circumdare moratur, ne aut opus effectum tueri non possit aut plurimis in locis infirmis disponat praesidia.

- 1 XXXV. Magna copia frumenti comparata consueverunt Drappes et Lucutius non longius ab oppido decem milibus, unde paulatim frumentum in oppidum supportarent. Ipsi inter se provincias partiuntur. Drappes castris praesidio cum parte copiarum restitit.

Lueterius agmen iumentorum ad oppidum ducit. Dis-
positis ibi praesidiis hora noctis circiter decima sil-
vestribus angustisque itineribus frumentum importare
in oppidum instituit. Quorum strepitum vigiles cas-
trorum cum sensissent, exploratoresque missi, quae
gererentur, renuntiassent, Caninius celeriter cum cohori-
tibus armatis ex proximis castellis in frumentarios
sub ipsam lucem impetum fecit. Hi repentino malo
perterriti diffugiunt ad sua praesidia; quae nostri ut
viderunt, acius contra armatos incitati neminem ex
eo numero vivum capi patiuntur. Profugit inde cum
paucis Lueterius nec se recipit in castra.

XXXVI. Re bene gesta Caninius ex captivis
comperit, partem copiarum cum Drappete esse in cas-
tris a milibus non [longe] amplius XII. Qua re ex
compluribus cognita, cum intellexeret, fugato duce
altero [perterritos] reliquos facile opprimi posse, magnae
felicitatis esse arbitrabatur, neminem ex caede refu-
gisce in castra, qui de accepta calamitate nuntium
Drappeti perferret. Sed in experiundo cum periculum
nullum videret, equitatum omnem Germanosque pedites,
summae velocitatis homines, ad castra hostium prae-
mittit; ipse legionem unam in trina castra distribuit,
alteram secum expeditam ducit. Cum propius hostis
accessisset, ab exploratoribus, quos praemisera, co-
gnoscit, castra eorum, ut barbarorum fere consuetudo
est, relictis locis superioribus ad ripas esse fluminis
demissa, at Germanos equitesque imprudentibus omni-
bus de improvise advolasse proeliumque commisisse.
Qua re cognita legionem armatam instructamque ad-
ducit. Ita repente omnibus ex partibus signo dato
loca superiora capiuntur. Quod ubi accidit, Germani
equitesque signis legionis visis vehementissime proeli-
antur. Confestim cohortes undique impetum faciunt
omnibusque aut interfectis aut captis magna praeda
potiuntur. Capitur ipse eo proelio Drappes.

XXXVII. Caninius felicissime re gesta sine ullo

paene militis vulnere ad obsidendos oppidanos revertitur externoque hoste deleto, cuius timore antea dividere praesidia et munitione oppidanos circumdare prohibitus erat, opera undique imperat administrari.

2 Venit eodem cum suis copiis postero die Gaius Fabius partemque oppidi sumit ad obsidendum.

1 XXXVIII. Caesar interim M. Antonium quaestorem cum cohortibus xv in Bellovacis relinquit, ne qua rursus novorum consiliorum capiendorum Belgis
2 facultas daretur. Ipse reliquas civitates adit, obsides plures imperat, timentes omnium animos consolatione
3 sanat. Cum in Carnutes venisset, quorum in civitate superiore commentario Caesar exposuit initium belli esse ortum, quod praecipue eos propter conscientiam
4 facti timere animadvertibat, quo celerius civitatem timore liberaret, principem sceleris illius et concitatore
5 belli Gutruatum ad supplicium depoposcit. Qui etsi ne civibus quidem suis se committebat, tamen celeriter omnium cura quaesitus in castra perducitur.

5 Cogitur in eius supplicium Caesar contra suam naturam concursu maximo militum, qui ei omnia pericula et detrimenta belli [a Gutruato] accepta referebant, adeo ut verberibus exanimatum corpus securi feriretur.

1 XXXVIII. Ibi crebris litteris Caninii fit certior, quae de Drappete et Lucterio gesta essent, quoque
2 in consilio permanerent oppidani. Quorum etsi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magna poena esse afficiendam iudicabat, ne universa Gallia non sibi vires defuisse ad resistendum Romanis, sed constantiam putaret, neve hoc exemplo ceterae civitates locorum
3 oportunitate fretae se vindicarent in libertatem, cum omnibus Gallis notum esse sciret, reliquam esse unam aestatem suae provinciae, quam si sustinere
4 potuissent, nullum ultra periculum vererentur. Itaque Q. Calenum legatum cum legionibus reliquit, qui iustis itineribus subsequeretur; ipse cum omni equitatu, quam potest celerrime, ad Caninium contendit.

XXXX. Caesar cum contra expectationem omni- 1
um Uxellodunum venisset oppidumque operibus clau-
sum animadverteret neque ab oppugnatione recedi
videret ulla condicione posse, magna autem copia
frumenti abundare oppidanos ex perfugis cognosset,
aqua prohibere hostem temptare coepit. Flumen in- 2
finam vallem dividebat, quae totum paene montem
cingebat, in quo positum erat praeruptum undique
oppidum Uxellodunum. Hoc avertere loci natura prohi- 3
bebat: in infinis enim sic radicibus montis ferebatur,
ut nullam in partem depressis fossis derivari posset.
Erat autem oppidanis difficilis et praeruptus eo de- 4
scensus, ut prohibentibus nostris sine vulneribus ac
periculo vitae neque adire flumen neque arduo se
recipere possent ascensu. Qua difficultate eorum co- 5
gnita Caesar sagittariis funditoribusque dispositis, tor-
mentis etiam quibusdam locis contra facillimos de-
scensus collocatis, aqua fluminis prohibebat oppidanos.

XXXXI. Quorum omnis postea multitudo aqua- 1
torum unum in locum conveniebat sub ipsius oppidi
murum, ubi magnus fons aquae prorumpebat ab ea parte,
quae fere pedum trecentorum intervallo fluminis cir-
cuitu vacabat. Hoc fonte prohiberi posse oppidanos 2
cum optarent reliqui, Caesar unus videret, e regione
eius vineas agere adversus montem et aggerem in-
struere coepit magno cum labore et continua dimica-
tione. Oppidani enim loco superiore decurrunt et 3
eminus sine periculo proeliantur multosque pertinaciter
succedentes vulnerant; non deterrentur tamen milites
nostri vineas proferre et labore atque operibus loco-
rum vincere difficultates. Eodem tempore cuniculos 4
tectos ab vineis agunt ad caput fontis, quod genus
operis sine ullo periculo, sine suspicione hostium facere
licebat. Exstruitur agger in altitudinem pedum LX, 5
collocatur in eo turris decem tabulatorum, non quidem
quae moenibus aequaret (id enim nullis operibus effici
poterat), sed quae superare fontis fastigium posset.

6 Ex ea cum tela tormentis iacerentur ad fontis aditum, nec sine periculo possent aquari oppidani, non tantum pecora atque iumenta, sed etiam magna hostium multitudo siti consumebatur.

1 XXXXII. Quo malo perterriti oppidani cupas sebo, pice, scandulis complent; eas ardentes in opera provolvunt eodemque tempore acerrime proeliantur, ut ab incendio restinguendo dimicationis periculo deterreant Romanos. Magna repente in ipsis operibus flamma exstitit. Quaecumque enim per locum praecipitem missa erant, ea vineis et aggere suppressa
2 comprehendebant id ipsum, quod morabatur. Milites contra nostri, quamquam periculoso genere proelii locoque iniquo premebantur, tamen omnia fortissimo
3 sustinebant animo. Res enim gerebatur et excelso loco et in conspectu exercitus nostri, magnusque
4 utrimque clamor oriebatur. Ita quam quisque poterat maxime insignis, quo notior testatiorque virtus esset eius, telis hostium flammaeque se offerebat.

1 XXXXIII. Caesar cum complures suos vulnerari videret, ex omnibus oppidi partibus cohortes montem ascendere et simulatione moenium occupandorum clamorem undique iubet tollere. Quo facto perterriti oppidani, cum, quid ageretur in locis reliquis, essent suspensi, revocant ab impugnandis operibus armatos
2 murisque disponunt. Ita nostri fine proelii facto celeriter opera flamma comprehensa partim restinguunt,
3 partim interseindunt. Cum pertinaciter resisterent oppidani, magna etiam parte amissa siti suorum in sententia permanerent, ad postremum cuniculis venae
4 fontis intercisae sunt atque aversae. Quo facto repente perennis exaruit fons tantamque attulit oppidanis salutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed deorum voluntate factum putarent. Itaque se
5 necessitate coacti tradiderunt.

1 XXXXIV. Caesar, cum suam lenitatem cognitam omnibus sciret neque vereretur, ne quid crudelitate

naturae videretur asperius fecisse, neque exitum consiliorum suorum animadverteret, si tali ratione diversis in locis plures consilia inissent, exemplo supplicii deterrandos reliquos existimavit. Itaque omnibus, qui arma tulerant, manus praecidit vitamque concessit, quo testatior esset poena improborum. Drappes, quem captum esse a Caninio docui, siue indignitate et dolore vinculorum siue timore gravioris supplicii paucis diebus cibo se abstinuit atque ita interiit. Eodem tempore Lucterius, quem profugisse ex proelio scripsi, cum in potestatem venisset Epasnacti Arverni (crebro enim mutandis locis multorum fidei se committebat, quod nusquam diutius sine periculo commoraturus videbatur, cum sibi conscius esset, quam inimicum deberet Caesarem habere), hunc Epasnactus Arvernus, amicissimus populo Romano, sine dubitatione ulla vinctum ad Caesarem deduxit.

XXXV. Labienus interim in Treveris equestre proelium facit secundum compluribusque Treveris interfectis et Germanis, qui nullis adversus Romanos auxilia denegabant, principes eorum vivos redigit in suam potestatem, atque in his Surum Aeduum, qui et virtutis et generis summam nobilitatem habebat solusque ex Aeduis ad id tempus permanserat in armis.

XXXVI. Ea re cognita Caesar, cum in omnibus partibus Galliae bene res geri videret iudicaretque, superioribus aestivis Galliam devictam subactamque esse, Aquitaniam numquam adisset, per Publium Crassum quadam ex parte devicisset, cum duabus legionibus in eam partem Galliae est profectus, ut ibi extremum tempus consumeret aestivorum. Quam rem, sicuti cetera, celeriter feliciterque confecit. Namque omnes Aquitaniae civitates legatos ad Caesarem miserunt obsidesque ei dederunt. Quibus rebus gestis ipse equitum praesidio Narbonem profectus est, exercitum per legatos in hiberna deduxit: quattuor legiones in Belgio collocavit cum M. Antonio et C. Trebonio et P. Vatinio legatis,

duas legiones in Aeduos deduxit, quorum in omni Gallia summam esse auctoritatem sciebat, duas in Turonis ad fines Carnutum posuit, quae omnem illam regionem coniunctam Oceano continerent, duas reliquas in Lemovicum finibus non longe ab Arvernis, ne quae pars Galliae vacua ab exercitu esset. Paucos dies ipse in provincia moratus, cum celeriter omnes conventus percucurrisset, publicas controversias cognosset, bene meritis praemia tribuisset (cognoscendi enim maximam facultatem habebat, quali quisque fuisset animo in totius Galliae defectione, quam sustinuerat fidelitate atque auxiliis provinciae illius), his confectis rebus ad legiones in Belgium se recepit hibernavitque Nemetocennae.

XXXXVII. Ibi cognoscit, Commium Atrebatem proelio cum equitatu suo contendisse. Nam cum Antonius in hiberna venisset, civitasque Atrebatum in officio esset, Commius, qui post illam vulnerationem, quam supra commemoravi, semper ad omnes motus paratus suis civibus esse consuesset, ne consilia belli quaerentibus auctor armorum duxque deesset, parente Romanis civitate cum suis equitibus latrociniis se suosque alebat infestisque itineribus commeatus complures, qui comportabantur in hiberna Romanorum, interceptabat.

XXXXVIII. Erat attributus Antonio praefectus equitum C. Volusenus Quadratus, qui cum eo hibernaret. Hunc Antonius ad persequendum equitatum hostium mittit. Volusenus ad eam virtutem, quae singularis erat in eo, magnum odium Commii adiungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur. Itaque dispositis insidiis saepius equites eius aggressus secunda proelia faciebat. Novissime, cum vehementius contenderetur ac Volusenus ipsius intercipiendi Commii cupiditate pertinacius eum cum paucis insecutus esset, ille autem fuga vehementi Volusenum produxisset longius, inimicus homini suorum invocat fidem atque auxilium, ne sua vulnere per fidem imposita pateren-

tur impunita, conversoque equo se a ceteris incautius
 permittit in praefectum. Faciunt hoc idem omnes 4
 eius equites paucosque nostros convertunt atque in-
 sequuntur. Comnius incensum calcaribus equum con- 5
 iungit equo Quadrati lanceaque infesta magnis viribus
 medium femur traicit Volnseni. Praefecto vulnerato 6
 non dubitant nostri resistere et conversis equis hostem
 pellerere. Quod ubi accidit, complures hostium magno 7
 nostrorum impetu perculsi vulnerantur ac partim in
 fuga proteruntur, partim intercipiuntur. Quod [ubi]
 malum dux equi velocitate evitavit, ac sic proelio se-
 cundo graviter ab eo vulneratus praefectus, ut vitae
 periculum aditurus videretur, refertur in castra. Com- 8
 nius autem sive expiato suo dolore sive magna parte
 amissa suorum legatos ad Antonium mittit seque et
 ibi futurum, ubi praescripserit, et ea facturum, quae
 imperarit, obsidibus firmat; unum illud orat, ut timori
 suo concedatur, ne in conspectum veniat cuiusquam
 Romani. Cuius postulationem Antonius cum iudi- 9
 caret ab iusto nasci timore, veniam petenti dedit,
 obsides accepit.

Scio, Caesarem singulorum annorum singulos com- 10
 mentarios confecisse; quod ego non existimavi mihi
 esse faciendum, propterea quod insequens annus, L.
 Paulo, C. Marcello consulibus, nullas habet magno
 opere Galliae res gestas. Ne quis tamen ignoraret, 11
 quibus in locis Caesar exercitusque eo tempore fuis-
 sent, pauca esse scribenda coniungendaque huic com-
 mentario statui.

XXXVIII. Caesar in Belgio cum hiemaret, unum 1
 illud propositum habebat, continere in amicitia civi-
 tates, nulli spem aut causam dare armorum. Nihil 2
 enim minus volebat, quam sub decessu suo necessita-
 tem sibi aliquam imponi belli gerendi, ne, cum exer-
 citum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur,

quod omnis Gallia libenter sine praesenti periculo sus-
 3 ciperet. Itaque honorifice civitates appellando, prin-
 cipes maximis praemiis afficiendo, nulla onera iniun-
 gendo defessam tot adversis proeliis Galliam condicione
 parendi meliore facile in pace continuit.

1 L. Ipse hibernis peractis contra consuetudinem in
 Italiam quam maximis itineribus est profectus, ut
 municipia et colonias appellaret, quibus M. Antonii,
 quaestoris sui, commendaverat sacerdotii petitionem.
 2 Contendebat enim gratia cum libenter pro homine sibi
 coniunctissimo, quem paulo ante praemiserat ad peti-
 tionem, tum acriter contra factionem et potentiam pau-
 corum, qui M. Antonii repulsa Caesaris decedentis
 3 gratiam convellere cupiebant. Hunc etsi augurem prius
 factum, quam Italiam attingeret, in itinere audierat,
 tamen non minus iustam sibi causam municipia et
 colonias adeundi existimavit, ut iis gratias ageret,
 quod frequentiam atque officium suum Antonio prae-
 4 stitissent, simulque se et honorem suum insequentis
 anni commendaret, propterea quod insolenter adver-
 sarii sui gloriarentur, L. Lentulum et C. Marcellum
 consules creatos, qui omnem honorem et dignitatem
 Caesaris spoliarent, ereptum Ser. Galbae consulatum,
 cum is multo plus gratia suffragiisque valuisset, quod
 sibi coniunctus et familiaritate et consuetudine lega-
 tionis esset.

1 LI. Exceptus est Caesaris adventus ab omnibus
 municipiis et coloniis incredibili honore atque amore.
 Tam primum enim veniebat ab illo universae Galliae
 2 bello. Nihil relinquebatur, quod ad ornatum portarum,
 itinerum, locorum omnium, qua Caesar iturus erat,
 3 excogitari poterat. Cum liberis omnis multitudo ob-
 viam procedebat, hostiae omnibus locis immolabantur,
 tricliniis stratis fora templaque occupabantur, ut vel
 spectatissimi triumphi laetitia praecipi posset. Tanta
 erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud
 humiliores.

LII. Cum omnes regiones Galliae togatae Caesar 1
percucurrisset, summa celeritate ad exercitum Nemeto-
cennam rediit legionibusque ex omnibus hibernis ad
fines Treverorum evocatis eo profectus est ibique exer-
citum lustravit. T. Labienum Galliae praefecit togatae, 2
quo maiore commendatione conciliaretur ad consulatus
petitionem. Ipse tantum itinerum faciebat, quantum
satis esse ad mutationem locorum propter salubritatem
existimabat. Ibi quamquam crebro audiebat, Labienum 3
ab inimicis suis sollicitari, certiorque fiebat, id agi
paucorum consiliis, ut interposita senatus auctoritate
aliqua parte exercitus spoliaretur, tamen neque de
Labieno credidit quicquam neque, contra senatus auc-
toritatem ut aliquid faceret, adduci potuit. Indicabat
enim, liberis sententiis patrum conscriptorum causam
suam facile obtineri. Nam C. Curio tribunus plebis, 4
cum Caesaris causam dignitatemque defendendam sus-
cepisset, saepe erat senatui pollicitus, si quem timor
armorum Caesaris laederet, quoniam Pompei dominatio
atque arma non minimum terrorem foro inferrent,
discederet uterque ab armis exercitusque dimitteret:
fore eo facto liberam et sui iuris civitatem. Neque 5
hoc tantum pollicitus est, sed etiam se per dis-
cessionem facere coepit; quod ne fieret, consules ami-
cique Pompei evicerunt atque ita rem morando dis-
cusserunt.

LIII. Magnum hoc testimonium senatus erat uni- 1
versi conveniensque superiori facto. Nam Marcellus
proximo anno, cum impugnaret Caesaris dignitatem,
contra legem Pompei et Crassi rettulerat ante tempus
ad senatum de Caesaris provinciis, sententiisque dictis
discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem digni-
tatem ex Caesaris invidia quaerebat, senatus frequens in
alia omnia transiit. Quibus non frangebantur animi 2
inimicorum Caesaris, sed admonebantur, quo maiores
pararent necessitates, quibus cogi posset senatus id
probare, quod ipsi constituissent.

- 1 LIII. Fit deinde senatus consultum, ut ad bellum Parthicum legio una a Cn. Pompeio, altera a C. Caesare mitteretur; neque obscure duae legiones
 2 uni detrahuntur. Nam Cn. Pompeius legionem primam, quam ad Caesarem miserat confectam ex dilectu provinciae Caesaris, eam tamquam ex suo numero dedit.
 3 Caesar tamen, cum de voluntate minime dubium esset adversariorum suorum, Pompeio legionem remisit et suo nomine quintam decimam, quam in Gallia citeriore habuerat, ex senatus consulto iubet tradi; in eius locum tertiam decimam legionem in Italiam mittit, quae praesidia tueretur, ex quibus praesidiis quinta
 4 decima deducebatur. Ipse exercitui distribuit hibernas: C. Trebonium cum legionibus III in Belgio collocat,
 5 C. Fabium cum totidem in Aeduos deducit. Sic enim existimabat tutissimam fore Galliam, si Belgae, quorum maxima virtus, Aedui, quorum auctoritas summa esset, exercitibus continerentur. Ipse in Italiam profectus est.
- 1 LV. Quo cum venisset, cognoscit, per C. Marcel- lum consulem legiones duas ab se remissas, quae ex senatus consulto deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio traditas atque in Italia retentas esse.
 2 Hoc facto quamquam nulli erat dubium, quidnam contra Caesarem pararetur, tamen Caesar omnia pati- enda esse statuit, quoad sibi spes aliqua relinquere- tur iure potius disceptandi quam belli gerendi.

INDEX NOMINUM.

(Romanorum hominum nomina ex nominibus gentilibus digesta sunt.)

A

Acco, VI, 4, 1. 44, 2. VII, 1, 4, princeps coniurationis Senonum, supplicio afficitur; Galli de eius morte queruntur.

Adiatunnus, III, 22, 1. 4, princeps Sontiatum, eruptionem facit ex eorum oppido.

Admagetobriga, I, 31, 12, urbs Galliae Celticae haud procul a Vesontione sita, ut videtur. Ibi Galli ab Ariovisto vincuntur a. U. c. DCLXXXIII.

Aduatuci, II, 4, 9. 16, 3. 29 (1. 31, 4). — 33. V, 27, 2. 38, 1. 2. 39, 3. 56, 1. VI, 2, 3. 33, 2, gens Galliae Belgicae ex Germanis orta, quae habitat in sinistra ripa Mosae fluminis. Cum Nervii contra Romanos faciunt; Nerviorum clade nuntiata in oppidum suum se recipiunt; legatis de pace missis armorum parte celata eruptionem faciunt; ab Ambiorige concitati vincuntur a Caesare; rursus bellum parant. — Inde

1.) Aduatucorum oppidum, II, 29, 2. (3. 5. — 33, 6), a Mosa fl. occidentem versus situm haud procul ab eo loco, ubi nunc est Leodium oppidum

regni Belgici (*Liège, Lut-tich*); vide Aduatuci;

2.) Aduatūca, VI, 32, 3—5. 35, 8—10, castellum in mediis Eburonum finibus situm orientem versus a Mosa fl., fortasse eo ipso loco, ubi hodie est *Limburgum* oppidum Belgii. (Olim falso putabant esse idem, quod *Ad. Tungro-rum*, nunc *Tongern*.) Q. Cicero legatus aegre ibi defendit Sugambrorum impetum.

Aedui (non Haedui), I, 10, 1. 11, 1—4. 12, 1. 14, 3. 6. 15, 1. 16 (1—5). 17, 4. 18, 3. 10. 19, 1. (—20.) 23, 1. 28, 5. 31, 3. 6. 8. 10. 33, 2. 35, 3. 4. 36, 3—6. 37, 1. 2. 43, 6. 7. 9. 44, 9. 48, 2. 11, 5, (2.) 3. 14, 1. 3. 5. 6. 15, 1. V, 6, (1.) 2. 7, 5. 9. 54, 4. VI, 4, 2—4. 12, 1—4. 6. 7. 9. VII, 5, 2—4. 9, 4. 6. 10, 1. 3. 17, 2. 3. 32, 2. 33, 2. 34, 1. 37, 3—5. 38, 5. 6. 10. 40, 1. 6. 41, 1. 42, 1. 43, 4. 45, 10. 50 (1). 53, 3. 54, 1—3. 55, 1. 4. 63, 1. 4. 8. 64, 4. 67, 7. 75, 2. 76, 2. 3. 77, 1. 89, 5. 90, 1. 3. 7. VIII, 45, 2. 46, 4. 54, 4. 5, gens maxima et potentissima Galliae Celticae, quae incolit inter Ligerem et Ararim fl., meridiem versus pertinet

paena ad Lugdunam oppidum. Caput *Bibracte*, hodie *Autun*. Amici populi Romani, fratres et consanguinei a senatu appellati, legatis ad Caesarem missis frumentum praebere iussi faciunt; de principatu Galliae, quem semper tenuerant, primo cum Arvernīs, deinde cum Sequanis, postremo cum Remis contendunt; victi a Germanis per Divitiacum apud Caesarem queruntur; Bellovacorum agros populantur; pro Senonibus deprecantur; a Caesare in antiquum principatum Galliae restituuntur; Biturigibus contra Arvernos copias mittunt, quae Ligerem fl. transire non audent; frumentum Caesari indiligentius subministrant; civili dissensione orta legatos ad Caesarem mittunt; x milia militum Aeduorum ad hunc missa a Litavieco per fraudem ad Arvernos perducuntur, a Caesare ad officium revocantur; legatos sui purgandi causa ad C. mittunt, sed clam de bello consilia ineunt; ad Vercingetorigem legatos mittunt de pace atque amicitia; Gallis ad Alesiam victis a Caesare reservantur, captivi iis redduntur; duae legiones apud eos hiemant. — Inde

civitas Aedua, II, 14, 2. V, 7, 1.

(a.) L. Aemilius, I, 23, 2, decurio equitum Gallorum, cuius servi Helvetiis deferunt, Caesarem itinere ab eis averso Bibracte contendere.

(b.) L. (Aemilius) Paulus, VIII, 48, 10, consul a. U. c.

DCCIII. cum C. Marcello; v. *Claudius* a.).

Africanum bellum, VIII, prooem. 8, bellum in Africa a Caesare cum Pompeianis gestum a. U. c. DCCVII. et VIII.

Africus, V, 8, 2, ventus medius inter Austrum et Favonium.

Agedincum (non Age(n)-dicum), VI, 44, s. VII, 10, 4, 57, 1. 59, 4. 62, 10, oppidum Senonum in Gallia Celtica ad leaunam fl. situm, nunc *Sens* (dép. Yonne). Primum VI legiones ibi hiemant, deinde II cum omnibus impedimentis ibi relinquuntur.

Alesia, VII, 68.—89., oppidum Mandubiorum in Gallia Celtica situm, ut videtur, paulo supra Bibracte, ubi nunc est *Alise-Sainte-Reine* oppidulum Burgundionum (dép. Côte-d'Or). Circumvallatum a Caesare expugnatur.

Alexandria, VIII, prooem. 2, caput Aegypti. — Inde

Alexandrinum bellum, ib. 8, bellum gestum in Aegypto post pugnam Pharsalicam a. U. c. DCCVI. et VII.

Allobroges (sing. Allobrox), I, 6, 2, s. 10, 5. 11, 5. 28, s. 4. III, 1, 1. 7, 1. VII, 64, 5. 7. 65, 2, gens Galliae provinciae Celticae origine, quae incolit inter Rhodanum et Isaram fl. et lacum Lemannum et Alpes. Caput *Vienna*, nunc *Viennae*. A. U. c. DCLXXXIII. a. C. Pomptino praetore domantur; ad Caesarem se recipiunt; eius iussu Helvetiis frumenti copiam faciunt; Ser. Galba legatus apud eos hiemat;

sollicitati a Vercingetorige suos fines tuentur.

Alpes, I, 10, 3. III, 1 (1. 2. 2, 5). — 7, 1. III, 10, 3, ei montes, qui dividunt Galliam et Germaniam a Gallia Cisalpina (Italia), ex quibus oritur Rhenus fl. Eas Caesar superat; Ser. Galba legatus gentes quasdam, quae eas incolunt, devincit.

Ambarrri (non Aedui Amb.), I, 11, 4. 14, 3, necessarii et consanguinei Aeduum, gens exigua Galliae Celticae inter Aeduos et Sequanos et Allobroges sita ab Arare fl. ad orientem versus, ubi nunc est pagus Francogalliae *le dép. Ain*. Ab Helvetiis vexantur.

Ambiani, II, 4, 9. 15, 2. VII, 75, 3. VIII, 7, 4, gens exigua Galliae Belgicae ad Samaram fl. (*Somme*) sita, ubi post fuit regio Picardia. Caput *Samarobriva*, hodie *Amiens*. Caesari se dedunt; octavo belli anno cum Bellovacis contra Caesarem faciunt.

Ambibarii, VII, 75, 4, una ex civitatibus Aremoricis Galliae Celticae, sita fere, ubi nunc est *Lamballe* oppidulum (*dép. Côtes-du-Nord*).

Ambiliati, III, 9, 9, gens exigua Galliae Belgicae, Venetorum socii, siti fere, ubi nunc est *Abbeville* Picardiae oppidum (*dép. Somme*).

Ambiorix, rîgis, V, 24, 4. 26, 1. 2. 27. 31, 6. 34, 3. 36. — 37, 2. 38. 41, 2. 3. VI, 2, 2. 5, 1—4. 6, 3. 9, 2. 29, 4. 30. — 33, 3. 42, 3. 43, 4, 6. VIII, 24, 4—25, 1, princeps Eburonum, auctor defectionis, Cottam et

Titurium legatos magna clade afficit, Aduatucos et Nervios concitat, cum Treveris foedus init, paene a Basilo legato captus in Arduenna silva delitescit.

Ambivarëti (al. Ambil.), VII, 75, 2. 90, 6, gens Galliae Celticae, ut vulgo putant, in dextra ripa Ligeris fl. media inter Aeduos et Bituriges sita [forsitan inter Senones et Mandubios, ubi hodie est vicus *Ambilly-le-Sec* prope oppidum *Châtillon-sur-Seine* (*dép. Côte-d'Or*)]; Aeduum clientes.

Ambivariti, III, 9, 3, gens Galliae Belgicae, quae habitat in sinistra ripa Mosae fl., fortasse ubi nunc est vicus Franco-galliae *Hierges-Ambrives* prope oppidum *Givet* (*dép. Ardennes*). Usipetes et Tenciteri magnam partem equitatus ad eos praedandi frumentandique causa mittunt.

Anartes, VI, 25, 2, gens Daciae ad Tibiscum fl. (*Theiss*) et ad silvam Hercyniam (Carpathes montes) incolens, ubi nunc est Hungariae pars orientalis.

Ancalites, V, 21, 1, 2, gens Britanniae sita, ut videtur, ubi nunc est Comitatus Oxoniensis. Ad Caesarem legatos de deditione mittunt.

Andes sive Andi, II, 35, 3. III, 7, 2. VII, 4, 6. 75, 3. VIII, 26, 2, gens Galliae Celticae sita, ubi postea fuit provincia *l'Anjou*, nunc est *le dép. Maine-et-Loire*. Caput *Juliomagus*, hodie *Angers*. P. Crassus praefectus cum VII

legione ibi hiemat. A. cum Vercingetorige faciunt. Vide *Dumnacus*.

Andocumborius (al. Andecombogius, Andebrogius), II, 3 (1), unus ex principibus Remorum, legatus ad Caesarem mittitur. V. *Iccius*.

C. Antistius Reginus, VI, 1, 1. VII, 83, s. 90, 6, legatus Caesaris, ab hoc dilectum habere iubetur; Alesiae superiora castra tenet; in Ambivaretos mittitur.

M. Antonius (M. f. M. n.), VII, 81, c. VIII, 2, 1. 24, 2. 38, 1. 46, 4. 47, 2. 48, 1, 8. 9. 50, 1—3, Caesaris legatus et quaestor, eiusdem opera augur et tribunus plebis (triumvir r. p. const.), Alesiae laborantibus Romanis cum C. Trebonio legato subsidia mittit; hibernis Bibracti cum II legionibus praest; Caesarem iterum Ambiorigis fines vastantem sequitur cum XII legione; cum XV cohortibus relinquitur in Bellovacis; in Belgio (prope Nemetocennam) hiemat cum C. Trebonio et P. Vatinio; C. Volusenum trib. mil. ad Commium Atrebatem persequendum mittit (a. U. c. DCCXXIII, ab Octaviano ad Actium victus ipse se interficit in Aegypto).

Apollo, VI, 17, 2, deus, a Gallis colitur morbosque depellere creditur.

Aprilis, I, 6, 4. 7, 6, quartus mensis anni; (adi.) a. d. V. Kal. -les Helvetii ad ripam Rhodani convenire constituunt; ad Id. — Caesar eorum legatos reverti iubet.

Aquilcīa, I, 10, 3, oppidum Venetorum in extrema Gallia

Cisalpina prope Hadriam inter orientem et septentrionem situm in confiniis Norici et Panoniae, nunc eodem nomine oppidum Istriae, provinciae imperii Austriaci. Caesar inde III legiones ex hibernis in Galliam ulteriorem ducit.

Aquitāni, I, 1, 1. 2. III, 21, 3, et

Aquitania, I, 1, 7. III, 11, 3. 20, 1. 21, 1. 23, 3. 26, 6. 27. VII, 31, 5. VIII, 46, 2, ea pars Galliae Transalpinæ, quae spectat inter occidentem et meridiem, sita inter Pyrenaeos montes et Garumnā fl. et Oceanum (Atlanticum) et Galliam provinciam, postea *la Guyenne* provincia Franco-galliae. Maxima pars eius P. Crasso praefecto se dedit, omnes civitates obsides dant Caesari.

Arar. *Æris*, I, 12, 1—3. 13, 1. 16, 3. VII, 90, 7. VIII, 4, 3, flumen Galliae Celticae, quod oritur ex monte Vosego, per fines Aeduorum et Sequanorum fertur, influit in Rhodanum; nunc ab eo nomine, quod post fuit, *Sauconna*, *la Saône*. Caesar Helvetios ad eum vincit. V. *Q. Tullius Cicero*.

Arduenna silva, V, 3, 4. VI, 29, 4. 31, 2. 33, 3, maxima totius Galliae, quae in Belgio inferiore ab Rheno fl. et finibus Treverorum per Remorum et Nerviorum fines pertinet ad fl. Scaldim; nunc *les Ardennes*, *die Ardennen*. Indutiomarus bellum parans eos, qui arma ferre non possunt, in eam abdit; Ambiorix ibi

latens effugit ex Romanorum persequentium manibus.

Arecomici v. **Volcae** b.)
Aremoricae civitates (non **Armor.**), V, 53, c. VII, 75, 4. VIII, 31, 4. civitates Galliae (Celticae et Belgicae) natione Celtica in ora maritima septentrionem versus contra Britanniam sitae inter Ligerem et Sequanam fl., ubi postea fuerunt Britannia minor et Nortmannia provinciae. Magnus copiis L. Roscii legati hiberna in Esubiis adoriri parant, sed Caesaris de Nervii victoria nuntiata celerrime discedunt; C. Fabio legato se dedunt.

Ariovistus, I, 31, 10 — 53, 4. V, 29, 3. VI, 12, 2, rex Sueborum, postquam Gallos Admagetobrigae vicit annoque ante bellum Gallicum amicitiam populi Romani expetivit, ab Arvernīs et Sequanis in Galliam accessus crudeliter ibi imperat; superbe Caesari respondet; ad occupandum Vesontionem contendit; legatos Caesaris in catenas conicit; acerrimo proelio devictus Gallia excedit; quadriennio post moritur.

M. Aristius, VII, 42, 5. (c.) 43, 1, Caesaris tribunus militaris, ab Aeduis Cabillono per fidem elicitur; hi se ei purgant.

C. Arpinēus, V, 27, 1. 28, 1, eques Romanus, familiaris Q. Titurii legati, ab hoc cum Q. Iunio Hispano colloquendi causa ad Ambiorigem mittitur.

Arverni, I, 31, 3. 4. 45, 2. VII, 3, 3. 4, 1 (sing.). 5, 5. 6. 7, 1. 5.

8, 2. 4. 5. 9, 6. 24, 2. 37, 1. 38, 5. 7. 64, 6. 66, 1. 75, 2. 76, 4 (sing.). 77, 3. 83, 6. 88, 4. 89, 5. 90, 2. 3. VIII, 44, 1 (sing.). 46, 4, gens Galliae Celticae, quae ad Elaver fl. sita septentrionem versus pertinet ad Bituriges, meridiem versus ad montem Cevennam. Caput *Gergovia* (quod vide). Postea eidem regioni nomen fuit *l'Auvergne* (nunc *dép. Puy-de-Dôme* et *dép. Cantal*). A. U. c. DCXXXIII. a Q. Fabio Maximo Allobrogico (quem vide) vincuntur; de principatu Galliae cum Aeduis contendunt, Germanos arcessunt; Vercingetorix duce bellum contra Romanos movet, a Caesare opprimuntur; Allobrogibus bellum inferunt; capta Alesia a Caesare reservantur obsidesque ei mittunt.

(a.) **Q. Atius Varus**, VIII, 28, 2, praefectus equitum Caesaris, proelium equestre committit cum Dumnaco duce Andium.

(b.) **T. (Atius) Labienus**, I, 10, 2. 21, 2. 22, 1—3. 54, 3. II, 1 (1). 11, 5. 26, 4. III, 11, 1. (2.) III, 38, 1. 2. V, 8, 1. 11, 4. 23, 4. 24, 2. 53, 1. 2. 57, (1. 4). — 58, (4.) 6. VI, 7, 1—8. 8, 2—7. 33, 1. 5. VII, 34, 2. 56, 2. 57, 1. (2.) 58.—62. 86, 1. (2.) 87, 3—5. 90, 4. VIII, 6, 3. 23, 3. 24, 3. 25, 1. 45, (1). 52, 2. 3., princeps legatorum Caesaris (pro praetore), primo munitioni contra Helvetios factae, deinde hibernis praeficitur; Caesari in pugna ad Sabim fl. commissa X. legionem subsidio mittit; in Treveros mittitur, quos postea vincit; Morinos in suam

potestatem redigit; Indutiomarus Treverum interficit; aliquot legiones in Senones Parisiosque ducit; Agedinco Lutetiam proficiscitur; Metiosedo potitur; exercitum Agedincom reducturus Camulogenum Aulercum vincit atque interficit; pugnae ad Alesiam factae interest; mittitur in Sequanos et Suessiones; Commium Atrebatem interficere conatur; equestri proelio in Treveris facto multos principes horum et Germanorum in suam potestatem redigit; Galliae Cisalpinæ praeficitur; ab inimicis Caesaris sollicitatur. (Paulo post in Pompei partes transit; cedit in proelio Mundensi.)

Atrēbus, III, 27, 2. 35, 1. V, 22, 3. VI, 6, 4. VII, 76, 4. VIII, 6, 2. 7, 3. 21, 1. 47, 1, et plur.
Atrebatēs II, 4, 9. 16, 2 (dat. -tis). 23, 1. III, 21, 7. V, 46, 3. VII, 77, 3. VIII, 7, 4. 47, 2, gens Galliae Belgicae inter Scaldim et Samaram fl. sita, ubi postea fuit provincia *l'Artois*, nunc est pagus *le dép. Pas-de-Calais*. Caput *Nemetocenna*, nunc *Arras*. Bello Belgico cum Nervis, postea cum Bellovacis coniuncti a Romanis profligantur. V. *Commius*.

Q. Atrius, V, 9, 1. 10, 2, in Britannia navibus a Caesare praeficitur, quae tempestate gravissime affliguntur.

Aulerci, II, 34. III, 29, 3. VII, 4, 6. 57, 3 (sing.). VIII, 7, 4, gens Galliae Celticae occidentem versus inter Sequanam et Ligerem fl. incolens. In quattuor partes dividuntur, quarum haec sunt cognomina:

1.) Brannovices, VII, 75, 2, Aeduiorum clientes, qui incolunt ad Ligerem [finitimi eorum fuisse putantur Brannovii, vid. ib.];

2.) Eburovices, III, 17, 3. VII, 75, 3, haud dubie prognati ab Eburonibus; incolunt eam regionem, ubi postea fuit pars Northmanniae et Insulae Franciae oppidumque nunc est *Evreux*, olim *Mediolanum*;

3.) Cenomani, ib., siti paulo infra Eburovices et

4.) Diablintes, III, 9, 6, qui incolunt in ea parte Galliae, quae postea vocabatur *le Maine* (nunc *dép. Mayenne* et *dép. Sarthe*), occidentem versus pertinent usque ad Cariosolitas. — AP. Crasso praefecto in dicionem rediguntur; postea cum Vercingetorige faciunt, postremo sunt Bellovacorum socii.

L. Aurunculēius Cotta, II, 11, 3. III, 22, 5. 38, 3. V, 24, 5. 26, 2. 28, 3 — 37, 4. VI, 32, 4. 37, 8, Caesaris legatus, equitatus praefectus Belgas Bibracte discedentes vincit; dum Caesar primum in Britannia versatur, cum Q. Titurio legato Menapiorum fines vastat; cum eodem contra Amborigem profectus fortiter pugnant interficitur.

Ausci, III, 27, 1, natio Aquitaniae, quae habitat circa ea loca, ubi nunc est oppidum *Auch* (*dép. Gers*). P. Crasso praefecto se dedunt.

Avaricum, VII, 13, 3. 15, 3 — 22. 24. — 28. 29, 4. 30, 2. 31, 3. 4. 32, 1. 47, 5. 7 (adi. Avaricensis). 52, 2, oppidum

maximum Biturigum situm in Gallia Celtica ad flumen *Avaram* (nunc *Eure*), quod hodie a gentis nomine vocatur *Bourges* (*dép. Cher*). A Caesare oppugnatum capitur, incolae interficiuntur.

Axonae, II, 5, 4 (—6). 9, 3 (—10, 4), flumen Galliae Belgicae, quod oritur in Remis, in Suessionibus influit in Isaram, nunc *L'oise*. Belgae ad eum a Caesare devincuntur.

B

Bacēnis silva, VI, 10, 5, ea pars silvae Hercyniae, quae Suebos a Cheruscis dividit, nunc mons Harticus (*der Harz*) et pars Leviae (*der Thüringer Wald*). Suebi ibi Romanorum adventum expectare constituunt.

Balbus v. Cornelius (a.).

Baleāres, II, 7, 1, incolae Balearum insularum, Maiorcae et Minorcae, quae sunt in Mari Interno prope litus Hispaniae citerioris; funditores in exercitu Caesaris.

T. Balventius, V, 35, 6, centurio Romanus (primipilaris), bello Ambiorigis gravissime vulneratur.

Batavorum insula, III, 10, 1, efficitur *Vacalo* fl. et Mari Germanico, nunc *de Betuwe* (*Betau*), pars Geldriae provinciae regni Batavorum (*die Niederlande*).

Belgae, I, 1, 1—3. 5. 6. II, 1. 2, 3. 5. 3.—11. 14, 1. 6. 15, 1. 5. 17, 2. 19, 1. III, 7, 1. 11, 2. III, 38, 4. V, 24, 3. VII, 6, 2. 38, 1. 54, 5, et

Belgium, V, 12, 2. 25, 4. VIII, 46, 6. 49, 1. 54, 4 (= *Gallia Belgica*), ea pars Galliae Transalpinae, quae est septentriones versus, pertinet a Sequana fl. ad Rheni ostia, a Matrona ad Mare Germanicum. — Belgae, maximam partem prognati a Germanis, fortissimi omnium Gallorum, coniurant contra Romanos, Bibrax Remorum oppidum oppugnant; proelio ad Axonam fl. victi domum revertentes fugantur; T. Labienus legatus eos in officio continere iubetur. Quarto belli anno omnes legiones Caesaris ibi hiemant, quinto et octavo et nono pars earum.

Bellovaci, II, 4, 5. 5, 3. 10, 5. 13, 1. 14, 2. 5. V, 46, 1. VII, 59, 2. 5. 75, 3. 5. 90, 5. VIII, 6, 2 (etiam sing.). 7, 1—6. 12(1). 14. —23, 1. 38, 1, gens potentissima Galliae Belgicae, quae inter Sequanam et Samaram et Esiam (*L'oise*) fl. incolit. Caput *Bratuspantium*, cui olim nomen fuit *Caesaromagus*; nunc, ut videtur, *Montdidier*. [Ab ipsa gente nomen duxit oppidum *Beauvais* (*dép. Oise*).] Ab Aeduis verantur; pacem ab Romanis petunt; M. Crassus quaestor ibi hiemat; defectione Aeduorum cognita aperte bellum parant contra Romanos; numerum militum a Gallorum principibus sibi imperatum non complent; devincuntur a Caesare.

Bibracte, I, 23, 1. VII, 55, 4. 6. 63(5). 90, 7. VIII, 2, 1. (2.) 4, 1, caput Aeduorum inter Ararim et Ligerem fl. situm, postea *Augustodunum*,

nunc *Autun* (dép. *Seine-et-Loire*). Prope B. Helvetii devincuntur; Galli ibi concilium habent; Caesar ibi hiebat septimo belli anno.

Bibrax, ctis, II, 6, 1 (—11, 4), oppidum Remorum prope *Axonam* fl. situm, nunc aut *Bièvre* (?) aut *Braine* vici aut, quod est maxime probabile, *Beaurieux* (dép. *Aisne*). A Belgis oppugnatur.

Bibrōci, V, 21, 1. (2.), gens Britanniae inferioris inter orientem et meridiem sita, paulo infra Trinobantes, ut videtur. (Quod ibi nunc situm esse ferunt oppidum *Bray*, nullum est.) Legatis missis Caesari se dedunt.

Bigerriōnes, III, 27, 1, gens Aquitaniae in Pyrenaeis montibus ad fl. *Aturum* incolens, ubi nunc est oppidulum *Bagnères de Bigorre* (dép. *Hautes-Pyrénées*). P. Crasso praefecto se dedunt.

Bituriges (sing. *Bitūrix*), I, 18, s. VII, 5, 1—5, 8, s. 9, s. 11, 9 — 13, (3), 15, 1. (—28.) 75, 3, 90, s. VIII, 2.—4, 2, 11, 2, gens Galliae Celticae, cuius oppida sunt *Noviodunum* b.) et *Avaricum* (quae vide), siti, ubi postea fuerunt provinciae *le Berry*, *le Bourbonnais*, *la Touraine*; cognomine *Cubi*. (Altera pars eius gentis, cognomine *Vibisci*, est in Aquitania; caput *Burdigala*.) — Biturigum princeps est vitricus *Dumnorigis* Aedui. B. cum *Arvernīs* se coniungunt; *Noviodunum* et *Avaricum* a Caesare expugnantur,

postquam XX sua oppida ipsi incenderunt. A Caesare oppressi auxilium petunt contra *Carnutes*. T. Sextius legatus cum XIII legione apud eos hiebat.

[*Blannovii*, VII, 75, 2.]

Boduognātus, II, 23, 4, Nerviorum dux, proelio Nervico dextrum cornu Romanorum aggreditur.

Bōii, I, 5, 4. 25, 6. 28, 5. 29, 2. VII, 9, s. 10, s. 4. 17, 3. 75, 3, gens Galliae Celticae, sita inter *Ligerem* et *Elaver* fl., cuius regionis maxima pars postea fuit *le Bourbonnais* provincia. Caput *Gorgobina*, quod vide. Una pars eius gentis a dextra ripa *Rheni* fl., ubi conederat, in *Noricum*, inde ad *Helvetios* transierat, cum quibus a Caesare victa ab Aeduis recipitur. Eorum oppidum expugnatur a Caesare.

Brannovices v. *Aulerci* 1.)

Bratuspantium, II, 13, 2. (s. 15, 2.), caput *Bellovacorum* gentis *Belgi*, nunc, ut videtur, *Montdidier* (dép. *Somme*; — al. *Breteil*). *Bellovaci* postquam se suaque omnia eo contulerunt, pacem a Caesare petunt, qui castris ibi positus eos DC obsidibus imperatis in fidem recipit.

Britanni, III, 21, s. V, 11, s. 9. (12.) 13, (2—22). 21, s. et

Britannia, II, 4, 7. 14, 4. III, 8, 1. 9, 9. III, 20, (1). 21, s. 22, 2. 23, 2. (27, 2. 28, 1. 2. 30.) — 36. 37, 1. 38, 1. 4. V, 2, s. (5.—23.). 9, 2. 5. 12, 1. (13.) 22, 4. VI, 13, 11, insula a Gallia trans *Fretum Gallicum* septentrionem versus, a Mari *Germa-*

nico occidentem versus in Oceano Atlantico orientem versus ab Hibernia infra Oceanum Septentrionalem sita, quae complectitur *Britanniam* et *Caledoniam* (*Scotland*). Incolae partim sunt *Celtae*, qui a Belgio eo transierant, partim indigenae, qui post dicebantur *Caledones*. Caesar non cognovit nisi eam partem insulae, quae spectat inter meridiem et orientem, cuius potentissimus populus erant *Trinobantes*. — Caesar bis eo traiecit. Britanni ad Caesarem primum traiecturum legatos de deditione mittunt; postquam traiecit, Romanos navibus egredi prohibent; fugati legatos de pace mittunt; rebellionem facta Romanos comitatu intercludunt; castra Romana adorti iterum fugantur legatosque de pace mittunt. Postquam iterum traiecit C., eum ante discessissent a litore, complura proelia committunt; castra navalia Romanorum adorti devincuntur; legatos ad C. mittunt obsidesque dant. *V. Cantium*. — Inde

Britannicum bellum, V, 4, 1.

D. Brutus v. Iunius (a.)

C

Cabillonum, VII, 42, 5. 80, 7, oppidum Aeduorum ad Ararim fl. situm, nunc *Châlons-sur-Saône* oppidum Burgundiae (*dép. Saône-et-Loire*). XIII. legio ibi hiebat frumentandi causa. *V. Aristius*.

Caburnus v. Valerius (a.) Cadurci, VII, 4, 6. 5, 1 et 7, 1 (sing.). 64, 6. 75, 2. VIII, 30, 1 (sing.). 32, 1. 34, 3, gens Galliae Celticae finitima Provinciae, media inter Nitobroges et Rutenos sita, ubi postea fuit provincia *le Quercy*. Caput *Divona* (al. *Dib.*), nunc ab gentis nomine *Cahors* (*dép. Lot*). Arvernorum clientes, cum Vercingetorige coniuncti, ab hoc ad fines Volcarum depopulandos mittuntur. *V. Lucterius* et *Ucellodunum*.

Caeronesi, II, 4, 10, gens Galliae Belgicae origine Germana incolens eam regionem, quae nunc est inter oppida *Leodium* et *Lucilburgum*. [Nomen inde forsitan duxerit amnis, qui influit in Mosam, *le Chiers* prope *Sedan* oppidum Campaniae provinciae olim Francogallicae (*dép. Ardennes*).]

Caesar v. Iulius.

Calēnus v. Fufius (a.)

Calētes sive Calēti, II, 4. 9. VII, 75, 4. VIII, 7, 4, una ex civitatibus Aremoricis Galliae Belgicae, sita ad ripas Sequanae fl., ubi postea fuit Nortmanniae superioris pars *le pays de Caux*, nunc *dép. Seine-Inférieure*. (Calais quoque oppidum, quamquam aliquanto supra situm, nomen inde videtur duxisse.) Bellovacorum socii sunt octavo belli anno.

L. (Calpurnius) Piso, a.) I, 12, 7, legatus L. Cassii, a Tigurinis interficitur (v. *L. Cassius*);

b.) — (—L. f. L. n. — Caesoninus), ib. et 6, 4, huius nepos, consul cum A. Gabinio a. U. c. DCIXXXVI., Caesaris socer, (V. p. VI v. 20.)

Camulogēnus, VII, 57, 3. (2.) 59, 3. 62, 5. 7, Aulercus admodum senex, a Parisiis et finitimis civitatibus ad summam imperii evocatus, a T. Labieno legato interficitur.

C. Caninius Rebilus, VII, 83, 3. 90, 6. VIII, 24, 2. 26, 1. (2.) 3. 27, 1. 30, 2. 32, 1. 33, 1. 34, 4. 35, 4. 36, (1). 37, 1. (2.) 39, 1. 4. 44, 2, legatus Caesaris, in Rutenos mittitur, Lemoni a Dumnaco oppugnatur, Drappetem Senonem et Lucterium Cadurcum Provinciam petentes bello persecutus illum capit, hunc pellit; Uxellodunum obsidet.

Cantābri (sing. Cantaber), III, 26, 6, gens Hispaniae septentrionalis finitima Aquitaniae, sita, ubi postea fuit *Biscaya* provincia (nunc *Viscaya*, *Guzpuzcoa*, *Alava*). Socii Aquitanorum, 2 P. Crasso praefecto devincuntur.

Cantium, V, 13, 1. 14, 1. 22, 1, ea Britanniae regio, quae spectat inter orientem et meridiem Fretoque Gallico dividitur a Gallia (Morinis) hodie Comitatus *Kent*. Eius incolae, omnium Britannorum humanissimi, contra Caesaris castra profecti repelluntur.

Carnūtes, II, 35, 3. V, 25, 1. 4. 29, 2. 56, 1. 4. VI, 2, 3. 3. 4. 4. 5. 13, 10. 44, 1. VII, 2. — 3, 1. 11, 2. 75, 3. VIII, 4, 2. — 5. 31, 4. 32, 1. 38, 3. 46, 4.

gens Galliae Celticae, quae media totius Galliae Transalpiniae habetur, media inter Senones et Cenomanos porrigitur ab septentrionibus ad meridiem in utraque ripa Ligeris fl., clientes Remorum. (In eorum finibus locus Gallorum est consecratus.) Caput *Cenabum*, nunc ab eo nomine, quod post fuit, *civitas Aurelianorum*, *Orléans*. — Caesar in eis hiemat altero belli anno. Carn. Tagetio interfecto cum Senonibus consilia communicant; ad concilium Galliae a Caesare indictum postquam non venerunt, legatos obsidesque mittunt; principes se ex omnibus Gallia bellum Romanis facturos polliciti Cenabi cives Romanos interficiunt; bello Biturigibus illato Caesare appropinquante in finitimas regiones dissipantur; saepe vexati tandem subito se dedunt C. Fabio legato; Gutruatum ad supplicium in Caesaris castra perducunt; ad eorum fines C. II legiones ponit.

Carvilius, V, 22, 1. (2.), Britannus, unus ex III regibus Cantii, a Caesare repellitur.

Cassi, V, 21, 1. (2.), una ex gentibus Britanniae, quae spectat inter meridiem et orientem, Caesari legatis missis se dedunt.

L. Cassius (Longinus), I, 7, 4. 12, 5. 7, consul Romanus cum C. Mario a. U. c. DCXXXXVII., bello Cimbrico ab Tigurinis in finibus Allobrogum vincitur et occiditur; exercitus eius sub iugum mittitur. — Inde

Cassiānum, bellum, I, 13, 2. (4.)

Cassivellaunus, V, 11, 8. (9) 18.—22., dux Britannorum, oppido suo (*Verulamio*, nunc *St. Albans*) expugnato coëpiisque relictis Caesari se dedit.

Casticus, I, 3, 4, rex Sequanorum, ab Orgetorige ad coniurationem concitatur.

Catamantaloedes, I, 3, 4, pater Castici, Sequanorum rex, a senatu Romano amicus appellatur.

Caturiges, I, 10, 4. (5.), gens Galliae provinciae finitima Galliae Cisalpinæ, sita, ubi nunc est *Chorges* vicus Delphinatus (*dép. Hautes-Alpes*). Cum Centronibus et Graiocelis Caesaris per Alpes iter impedire conati compluribus proeliis pelluntur.

Catuvoleus (non Cativ. sim.), V, 24, 4. 26, 1. (2.) VI, 31, 5, rex dimidia partis Eburonum, auctor repentini tumultus, toxo se exanimat.

Cavarillus, VII, 67, 7, unus ex III nobilissimis Aeduis, captivus Caesaris. V. *Cotus*.

Cavarinus, V, 54, 2. VI, 5, 2, rex Senonum, exsul, cum Caesare pugnat contra Treveros et Eburones.

Celtæ sive Galli, I, 1, 1. (2. 5), et Gallia (*κατ' ἑξοχὴν*), I, 1, 5. 30, 1. 3. 4. 31, 2. II, 1, 8. 3, 1 et passim, = *Gallia Celtica*, ea pars Galliae Transalpinæ, quæ pertinet a Garumna fl. ad Sequanam, a Matrona ad confluentem Mosellæ et Rheni, quæque postea dicta est *Gallia Lugdunensis*.

Celtillus, VII, 4, 1, Arvernus, Vercingetorigis pater, qui principatum Galliae obtinebat, propterea quod regnum appetit, ab Arvernens interficitur.

Cenabenses, VII, 11, 2, incolæ eius oppidi, cui nomen est

Cenabum (falso *Gen.*), VII, 3, 1. 3. 11, 4. 6. (—9.) 14, 1. 17, 7. 28, 4. VIII, 5, 2. 6, 1, Carnutum oppidum in Gallia Celtica ad Ligerem fl. situm, nunc *Orléans* (*dép. Loiret*). Postquam cives Romani ibi interfecti sunt, Cen. a Caesare incenditur; Caesar ibi castra ponit; C. Trebonius legatus cum II legionibus ibi hiemat. V. *Carnutes*.

Cenimagni (non Icenî, Cangi), V, 21, 1. (2), gens Britanniae inter meridiem et orientem sita paulo supra Trinobantes, legatos de deditione ad Caesarem mittunt.

Cenomāni v. *Anlerci* 3.)

Centrōnes (non *Centr.*), 2.) I, 10, 2, gens Galliae provinciae orientem versus sita in Alpibus Poeninis, finitima Galliae Celticae (*Nantuatibus*) et G. Cisalpinæ. Caput *Tarantasia*, unde nunc vallis quædam (et vetus provincia) *Sabaudiae* dicitur *Tarantaise* [atque oppidum in ea a gentis nomine (*Centron?*). Cum Graiocelis et Caturigibus compluribus proeliis a Caesare pelluntur;

b.) V, 39, 1, gens Galliae Belgicae incolens circa id oppidum, cui hodie nomen est *Courtray*, situm in Flandria occidentali provincia regni Belgici. Nerviorum clientes, cum his et Eburonibus, Adua-

tucis, aliis Q. Ciceronis legati hiberna adorti Caesaris adventu discedunt.

Cevenna, mons (non Ceb.), VII, 8, 2. s. 56, 2, id iugum montium, quod Galliam Celticam (Gabalos, Arvernos, Vellavios) a Provincia (Volcis et Helyiis) dividit, cui est etiam nunc nomen *les Cévennes*. Caesar eum semel superat.

Cherusci, VI, 10, 5, gens Germaniae inter Visurgim et Albim, silvam Hercyniam et Aleram fl. sita, quam silva Bacenis dividit a Suebis.

Q. Cicero v. Tullius.

Cimberius, I, 37, 3, Sueborum dux; vide *Nasua*.

Cimbri (sing. Cimper), I, 33, 4. 40, 5. II, 4, 2. 29, 4. (5.) VII, 77, 12—14, gens Germaniae, quae habitat in Chersoneso Cimbrica (nunc *Jütland*), cum Teutonis a. U. c. DCXXXI. Galliam, deinde Italiam invadunt, a. DCLIII. a C. Mario in campis Raudiis prope Veronam devincuntur.

Cingetorix, rîgis, a.) V, 3, 2. 5. 4, s. 56, 3. 57, 2. VI, 8, 9, Trevir, cum Indutiomaro de principatu contendit, Caesaris opera principatum et imperium obtinet;

b.) V, 22, 1 (2), Britannus, unus ex III regibus Cantii, ad Caesaris castra profectus repellitur.

Cisalpinâ Gallia v. Gallia 3.)

Cisrhenani Germani, VI, 2, s. (periphr. II, 3, 4. 4, 10. VI, 32, 1), *Eburones*, *Condrusi*, *Pae-mani*, *Caerocesi*, v. post Germani p. 231.

(α.) Ap. Claudius (Pulcher), V, 1, 1, consul Romanus cum L. Domitio Ahenobarbo a. U. c. DCC.

(β.) C. (Claudius) Marcellus, a.) VIII, 48, 10. 55, 1, consul a. U. c. DCCIII. cum L. Aemilio Paulo; eo auctore II legiones a Caesare remissae Pompeio traduntur;

(γ.) b.) — (— M. f. M. n.) — VIII, 50, 4, consul cum L. Cornelio Lentulo Crure a. U. c. DCCV., Caesaris adversarius;

(δ.) c.) M. (Claudius) Marcellus, VIII, 53, 1, consul a. U. c. DCCIII. cum Ser. Sulpicio Rufo, ante tempus de Caesaris provinciis ad senatum refert.

(ε.) (P.) Clodius (Pulcher), VII, 1, 1, tribunus plebis turbulentus (a. U. c. DCLXXXVI.), a T. Annio Milone Papiano olim collega occiditur a. U. c. DCCII.

Cocosâtes, III, 27, 1, gens Aquitaniae incolens ad Oceanum Atlanticum inter Bituriges Vibiscos et Sibuzates in ea regione, quae postea dicta est *la Gascogne* (nunc *dép. Landes*). Obsidibus ultro missis Caesari se dedunt.

Commius, III, 21, 7. (s.) 27, 2. (s.) 35, 1. V, 22, 3. VI, 6, 1. VII, 75, 5. 76, 1. 3. 79, 1. VIII, 6, 2. 7, 5. 10, 4. 21, 1. 23, 2—6. 47, 48., Atrebas, a Caesare rex civitatis constitutus, a Britannis in vincula coniectus, deficit; dux Bellocorum victus ad Germanos confugit; C. Volusenum trib. mil. vulnerat; M. Antonio legato se dedit.

Conconnetodumnus (al.

Conetodunus sim.), VII, 3, 1, dux Carnutum cum Gutruato.

Condrūsi, II, 4, 10. III, 6, 4. VI, 32, 1, una ex Germanicis Belgii gentibus, sita in dextra ripa Mosae fl., qua nunc est fere oppidum Leodium. [Nomine *Condroz* etiam nunc significatur regio quaedam regni Belgici et vicus situs inter Leodium et Huum (*Huy*) oppida.] Treverorum clientes, ab Usipetibus et Teneteris laceantur; legatis ad Caesarem missis sese purgant de bello Ambiorigis.

P. Considius, I, 21, 4. 22 (2. 4.), praefectus equitum Caesaris rei militaris peritissimus habitus, timore perterritus Caesaris consilium Helvetios opprimendi ad irritum redigit.

Convictolitāvis (al. -litānes), VII, 32, 4. 33, (3.) 4. 37, 1. 39, 2. 42, 4. 55, 4. 67, 7, Aeduis, cum Coto de summo magistratu contendit, Caesaris opera potestatem obtinet, sollicitatus ab Arvernus consilia contra Romanos init.

(a.) L. Cornelius) Balbus, VIII, proem. (1), (maior) Gaditanus, amicus Caesaris et Hirtii, is, ad quem Hirtius misit VIII. B. G. librum. [Consul suffectus a. U. c. DCCXIII.]

(b.) L. (Cornelius) Lentulus (Cras), VIII, 50, 2., consul a. U. c. DCCV. cum C. Claudio Marcello (b.), Caesaris adversarius.

(c.) L. (Cornelius) Sulla (Felix), I, 21, 4., dictator ab a. U. c. DCLXXII., decessit a. DCLXXVI. In eius exercitu P.

Considius praefectus equitum stipendia fecerat.

Correus, VIII, 6, 2. 7, 4. 17. —21., Bellovacorum dux, a Romanis fortissime pugnans interficitur.

Cōrus, V, 7, 3, ventus medius inter Aquilonem et Favonium (= Caurus).

Cotus, VII, 32, 4. 33, 3. 39, 2. 67, 7, Aeduis, cum Convictolitavi de summo magistratu contendit, a Caesare imperium deponere iubetur, captus ad eum perducitur. V. *Cavarillus*.

M. Crassus }
P. Crassus } v. Licinius.

Crētes (sing. Crēs), II, 7, 1, incolae Cretae insulae, sagittarii in Caesaris exercitu.

Critognātus, VII, 77 (2). 78, 1, nobilis Arvernus, orationem habet saevissimam Alesiae in concilio.

C. Curio v. Scribonius.

Curiosolites (al. -lites), II, 34. III, 7, 4. 11, 4. VII, 75, 4, una ex civitatibus Aremoricis, sita, ubi nunc est *Corseult* vicus Britanniae minoris (*dép. Côtes-du-Nord*). A P. Crasso praefecto subacti M. Trebium praefectum ab eodem missum retinent; Caesar Q. Titurium legatum in eos mittit.

D

Dāci, VI, 25, 2, gens Thraciae inter Danuvium, Tibiscum, Hierasum (*Pruth*) fl. Carpatesque montes (Caesar: silvam Hercyniam) sita, ubi nunc sunt Transsilvania (*Siebenbürgen*) et Rumaenia.

Danuvius (non Danubius), ib., flumen Europae, quod oritur ex silva Hercynia (Martiana, *Schwarzwald*), effunditur in Pontum Euxinum; inferior pars appellatur *Hister*, *Ister*; hodie *die Donau*.

Decetia, VII, 33, 2 (—4), oppidum Aeduorum ad Ligorem fl. situm, hodie *Decize* (*dép. Nièvre*). Caesar conventu Aeduorum eo convocato Convictolitavi imperium adiudicat.

Diablintes v. Aulerci 4.)

Dis pater, VI, 18, 1., Jupiter deus inferorum, a Gallis colitur, qui se ab eo prognatos dicunt.

Divico, I, 13, 2. (—7.) 14, 7, Helvetiorum dux bello Cassiano, legationis ad Caesarem missae princeps.

Divitiacus, a.) I, 3, 5. 16, 5. (6.) 18, 1. 8. 19, 2. 3. (—5.) 20, 1. 6. 31, 3. 32, 1. 4. 41, 4. II, 5, 2. (3.) 10, 5. 14, 1. 15, 1. VI, 12, 5. VII, 39, 1, Aeduorum princeps, Dumnorigis frater, homo Romanorum studiosissimus, Caesaris in Galliam adventu in antiquum honorem restitutus, primo pro fratre, deinde pro Gallis (Celtis) omnibus eorumque legatis, denique pro Bellovacis Caesaris veniam implorat, auxilium a senatu Romano petit;

b.) II, 4, 7, rex Suessionum, et magnae partis Belgii et Britanniae imperium obtinet.

L. Domitius (Abenobarbus), V, 1. 1., v. *Ap. Claudius*.

Drappes, étis, VIII, 30, 1. 32. 35, 1. 2. 36, 1. 5. 44, 2, princeps Senonum, Provinciam

petit, Uxellodunum Cadurcorum oppidum occupat, a C. Caninio legato capitur, inedia vitam finit.

Dūbis, I, 38, 4. (5.), flumen Galliae Celticae (Sequanorum), quod oritur ex monte Iura, in Ararim influit, Vesontionem oppidum cingit, nunc *le Doubs*.

Dumnacus, VIII, 26, 2. 27, 2. 5. 29, 1. 31, 1. 2, dux Andium, Duratium Pictonem Lemoni oppugnans a C. Fabio legato vincitur.

Dumnorix, rīgis, I, 3, 5. (—7.) 9, 2. 3. (4.) 18. 20. V, 6, 1. 2. 7, 1. 3. 5., princeps Aeduorum, frater Divitiaci, gener Orgetorigis Helvetii, plebi acceptissimus, Helvetiis transitu per Sequanorum fines impetrato a Lisco Aeduo apud Caesarem accusatur, fratris autem precibus servatur; a militibus Caesaris iterum in Britanniam traiecturi interficitur.

Duratus, VIII, 26, 1. 2. 27, 1, dux Pictonum, Lemoni a Dumnaco Andium duce oppugnatur.

Durocortōrum, VI, 44, 1. (2.), caput Remorum in inferiore parte Belgii situm, nunc ab gentis nomine *Reims* oppidum Campaniae (*dép. Marne*). Caesar Eburonum finibus primum vastatis exercitum eo reducit concilioque Galliae ibi habito de Accone Senone supplicium sumit.

E

Eburōnes, II, 4, 10. III, 5, 4. V, 24, 4. (5. 26. 27.) 28

(, 1). 29 (, 2). (32.—37.) 39, 3. (4.) 47, 5. (—51.) VI, 5 (, 4). 31 (, 5). 32 (, 1. 2. 4.) (33.) 34 (, 8). 35 (, 1—6). (43.), gens Germanica Galliae Belgicae, cuius pars maxima habitat inter Mosam et Rhenum fl. in ea regione, quae nunc est fere inter Leodium et Aquisgranum (*Aachen*) oppida. Clientes Treverorum, Ambiorige et Catuvolco ducebatur Romanorum hiberna prope Aduatucam sita oppugnant, Cottam et Sabinum legatos clade afficiunt; cum Nervio Q. Ciceronis legionem oppugnant; a Caesare victi in Arduennam silvam se abdunt; fines eorum bis a Caesare vastantur. V. *Aduatuca*, *Ambiorix*.

Eburovices v. Aulerci 2.)

Eläver, VII, 34, 2. (3.) 35 (, 2). 53 4, flumen Galliae Celticae, quod oritur ex monte Cevenna influitque in Ligerem prope Noviodunum Aeduorum, ubi Boios dividit a Biturigibus; nunc *l'Allier*. Caesar bis El. traicit, et Gergoviam petens et inde Noviodunum.

Elentēti (non Elent(h)eri Cadurci), VII, 75, 2, gens Galliae Celticae, incertum ubi sita, sub imperio Arvernorum.

Elusātes, III, 32, 1, gens Aquitaniae incolens, ubi postea fuerunt *le Condomois* et *l'Eausan* regiones Francogalliae. Caput *Elusa*, hodie *Eause* (dép. Gers). P. Crasso praefecto se dedunt.

Epasnactus, VIII, 44, 3, Arvernus amicissimus Romanorum, Lucterium Cadurcum vinctum ad Caesarem deducit.

Eporedōrix, rīgis, 2.)

VII, 38, 2. 39 (, 1. 8). 40, 5. 54 (, 1). 55, 4. (—10.) 63, 9. 64, 5. 76, 3. (4.), nobilissimus Aeduus, Litavici consilium ad Caesarem desert, Caesare deserto Noviodunum Aeduorum incendit, invitus Vercingetorigi pareret, communis Galliae seditionis dux fit. (Frater eius Vercingetorigis iussu bellum infert Allobrogibus.) V. *Viridomarus*;

b.) VII, 67, 7, dux Aeduorum in bello cum Sequanis gesto, a Caesare capitur. V. *Ca-varillus*, *Cotus*.

Eratosthēnes, VI, 24, 2, Cyrenaeus, φιλόλογος Alexandrinus tertii a. Chr. n. saeculi, in eo libro, qui inscribatur Γεωγραφικά, silvam Orcyniam commemorat.

Esuvii, (al. Esuvii, Esui, Sesuvii), II, 34. III, 7, 4. V, 24, 2, gens Galliae Celticae ad septentriones sita ab Aulercis, ubi postea fuit Northmanniae pars inferior, nunc est oppidum nomine *Essey* (dép. Orne). A P. Crasso praefecto subiguntur.

F

a.) C. Fabius (Maximus), V, 24, 2. 46, 3. 47, 3. 53, 3. VI, 6, 1. VII, 40, 3. 41, 2—4. 87, 1. 90, 5. VIII, 6, 3. 24, 2. 27.—29. 31. 37, 3. 54, 4, legatus Caesaris, cum hoc Q. Ciceroni collegae auxilio venit; ex hibernis reversus Menapios aggreditur; in castris prope Gergoviam cum II legionibus relinquitur; postquam ad Alesiam pugnavit, in Remos, SueSSIONES,

diversissimam partem Galliae (Provinciam versus) mittitur; Dumnaco duce Andium ad Lemonum oppresso Carnutes in deditionem accipit; partem oppidi Uxelloduni obsidet; in Aeduis collocatur.

b.) L. Fabius (Maximus?), VII, 47, c. 50, s. centurio VIII. legionis, Gergoviac muro ascenso interficitur.

c.) Q. Fabius (Q. Aemiliani f. Q. n.) Maximus (Allobrogicus), I, 45, 2, consul Romanus a. U. c. DCXXXIII (cum L. Opimio), ad confluentem Isarae et Rhodani vincit Arvernos et Rutenos conjunctos cum Allobrogibus.

(a.) Q. (Fufius) Calenus, VIII, 39, 4, legatus Caesaris, ab hoc Uxellodunum profecturus in castris cum legionibus relinquitur.

(b.) C. Fufius Cita, VII, 3, 1, eques Romanus, Cenabi interficitur a Carnutibus.

G

Gabali, VII, 7, 2. 64, s. 75, 2, gens Galliae Celticae, quam Cevenna mons dividit a Provincia, sita, ubi postea fuit regio *le Gévaudan* oppidumque in ea nunc dudum eversum *Javoultz* (nunc *dép. Lozère*). Arvernorum clientes, Lucterio Cadurco obsides dant; a Vercingetorige in Helvios mittuntur.

A. Gabinus, I, 6, 4, consul cum L. Calpurnio Pisone (b.) a. U. c. DCLXXXVI.

Galba, a.) II, 4, 7. 13, 1,

rex Suessionum, cuius filii Caesari deduntur;

b.) vide Sulpicius.

Galli, I, 1, 1. 2. 4. 5. 17, 3. 19, 4. 20, 2. 25, 3. (-5.) 31, 5. 12. 14. 33, 1. 39, 1. 40, 8. (42, 5.) 44, 2. 8. II, 1, 3. 2. 3. 6, 2. 17, 2. 24, 4. 30, 4. III, 2, 1. 2. 8, 2. 10, 3. 14, 4. 18, 1. (sing.) 8. 19, 6. 28, 1. III, 2, 2. 5, 1. 13, 3. 15, 5. 20, 2. V, 6, 1. 24, 1. 27, 4. 6. 45, 4 (sing.). (48, 7. 49, 2. sing.) 49, 1. 50, 1. 51, 3 (sing.). 53, 5. 54, 2. 56, 2. VI, 8, 1. (11, 2. -20.) 16, 1. 18, 1. 19, 4. 24, 1. 5. 30, 3. 34, 8. VII, 1, 2. 12, 6. 13, 2. 17, 7. 19, 2. 20, 7. 22, 1. 25, 2. (sing. -4.) 26, 1. 5. 29, 6. 30, 1. 40, 7. 45, 6. 46, 3. 51, 1. 59, 1. 69, 5. 70, 6. 73, 1. 75, (1.) 80, 1. 4. 82, 1. 83, 1. 85, 3. 6. 88, 6. VIII, 1, 2. 2. 1. 5, 2. 6, 2. 10, 2. 12, 5. [15, 5.] 39, 3, item Galli equites I, 23, 2. 42, 5. II, 24, 4 (*Treveri*). V, 48, 3. VI, 7, 7. 8. 11, 2 (*Remorum cet.*) (VIII, 10, 2 *auxilia Gallorum*), *auxilia Caesaris*, et

Gallia, I, 1, 1. 5. 2, 2. 6. 7. 16, 2. 17, 3. 4. 30, 1. 2. 4. 31, 3. 5. 7. 10. 11. 16. 33, 3. 4. 34, 3. 4. 35, 3. 37, 2. 43, 7. 44, 2. 3. 6. -8. 10. 13. 45, 1. 3. 46, 4. 53, 4. II, 1. 2. 1. 3. 1. 4. 2. 7. 35, 1. III, 7, 1. 11, 5. 17, 4. 28, 1. III, 6, 5. 8, 1. 2. 16, 1. 3. 4. 19, 4. 20, 1. 3. (plur.) 29, 4. V, 5, 3. 4. 6, 3. -6. 8, 1. 12, 5. 13, 1. 2. 20, 1. 22, 4. 24, 1. 7. 27, 5. 29, 4. 6. 53, 3. 4. 54, 1. 2. 55, 3. 4. 56, 4. 58, 7. VI, 1, 1. 3. 3. 4. 5. 1. 11, 1. 2. 5. 12, 1. 4. 13, (1. 10. 11). (-20.) 31, 5. 44, 1. VII, 1, 1. 4. 5. 3, 2. 4, 1. 20, 2. 25, 1. 29, 6. 31, 4. 34, 1. 37, 3. 43, 5. 55, 2. 59, 1. 5. 66, 1. 3. 71, 9. 76, 2. 77,

7. 9. 12. VIII. proem. 2. 1, 1. 22, 1. 24, 2. 30, 1. 31, 4. 5. 39, 2. 46, 1. 4. 6. 48, 10. 49, 2. 5. 51, 1. 54, 5, ea terra (gens), quae sita est inter Germaniam, Italiam, Hispaniam, Oceanum. Dividitur in tres partes, quarum maxima est

1.) Gallia ulterior, I, 7, 1. 2. 10, 3, sive Transalpina, VII, 1, 2. 6, 1. (2.), quae nunc complectitur Francogalliam, Helvetiam, eam partem Germaniae, quae occidentem versus sita est ab Rheno flumine, Batavorum regnum, quaeque praecipue vocatur *Gallia*, sicut incolae eius *Galli*. Dividitur ipsa quoque in tres partes, quas incolunt:

a.) Aquitani,	} quos vide
singulos
Galli,
suis locis;
b.) Celtae sive	
c.) Belgae,	

2.) Gallia provincia, I, (6, 2. 7, 1. 3. 8, 1. 3. 10, 1. 2. 5. 14, 3. 15, 1.) 19, 4. 28, 4. (33, 4.) 35, 4. 44, 7. 8. 53, 8. (II, 29, 4.) III, (2, 5. 6, 5.) 20, 2. (VII, 6, 3. 7. 2. 56, 2. 64, 4. 65, 1. 4. 66, 2. 8. 77, 10. VIII, 30, 1. 46, 5. 6. 54, 2 provincia) sive ulterior provincia I, 10, 5 (quibusdam locis pars Galliae Transalpinæ dicitur), ea pars Galliae, quae incolitur a gentibus Celticis et Liguribus, sita est inter Aquitaniam, Galliam Celticam, Galliam Cisalpinam, Sinum Gallicum, quaeque sub Romanorum ditione fuit inde ab a. U. c. DCXXX(II).VI., postea *Gallia Narbonensis*, deinde *la Provence* et *le Languedoc*; inde adi.

provincialis, VII, 7, 4. — Cimbri per eam iter fecerant. Omnes provinciales Aeduos defendere iubentur a senatu Romano, v. *M. Piso*. Caesar militibus ex Provincia conscriptis Helvetios transitu per eam prohibet. Lucterius per eam eruptionem facere contendit. Caesar, antequam Nemetocennam in hiberna proficiscitur, paucos dies ibi commoratur conventusque habet;

3.) Gallia citerior, I, 24, 2. 54, 3. II, 1, 1. 2, 1. V, 1, 2. 2, 1. VIII, 23, 3. 54, 3 (citerior provincia I, 10, 5), sive Cisalpina, VI, 1, 2, sive togata, VIII, 24, 3. 52, 1. 2, ea pars Italiae ab utraque parte Padi fl. sita, quae est inter Galliam provinciam, Alpes, Mare Hadriaticum, meridiionalem partem montis Apennini, Sinum Ligusticum, quam inde ab sexto a. Chr. n. saeculo gentes Gallicae incolabant, ab a. U. c. CCCXXXII. in provinciae formam redacta; postea continens regni Sardici, regnum Lombardo-Veneticum, Parma et Modena ducatus, nunc regni Italici pars superior. — Caesar ibi II legiones conscribit, ter conventus agit, primo, quarto, septimo anno belli; legionem XV. inde eductam Pompeio tradit. — Inde (a gentis nomine) adi.

Gallicus, a, um, I, 22, 3 (arma, insignia) 31, 11 (ager). 47, 4 (lingua). III, 11, 5. 14, 7 (naves). III, 3, 3. V, 43, 1. VII, 48, 3 (mores, mos) III, 5, 2. V, 14, 1 (consuetudo). III, 20, 1. V, 54, 4 (bella, bellum). VI, 7, 7 (res,

pl.). VII 23 (, 1) (muri). 53, 3 (ostentatio).

Garumna, I, 1, 1. 5. 7, id flumen Galliae, quod dividit Aquitaniam a Gallia Celtica, oritur ex Pyrenaeo monte, Duranio recepto in Biturigibus Viscis influit in Oceanum Atlanticum; nunc *la Garonne*, inferior pars *la Gironde*. — Inde

Garumni, III, 27, 1, Aquitaniae gens Hispaniae finitima, cuius in finibus oritur *Garumna*. P. Crasso praefecto se dedunt; item

Gates (al. Garites), ib., gens Aquitaniae orientem versus sita, quam ab Nitiobrogibus dividit *Garumna* fl., quae incolebat, ubi postea fuit *le comté de Gaure* (nunc *dép. Gers*).

Geidumni, V, 39, 1, gens Galliae Belgicae, incertum ubi sita, clientes Nerviorum; v. *Centrones* b.)

Genāva (non Geneva, Genua), I, 6, 3. 7, 1. 2, oppidum Allobrogum situm, ubi Rhodanus effluit ex lacu Lemanno, nunc *Genève*, *Genf* oppidum Helvetiae. Caesar munitione ad eam facta Helvetios transire per Provinciam co-nantes repellit.

Gergovia, VII, 4, 2. 34, 2. 36 (1). 37, 1. 38, 1. 7. 41, 1. 42, 1. 43, 5 (—53.), oppidum Arvernorum prope flumen Elaver situm, in meridionali parte eius planicie, quae etiam nunc vocatur *le plateau de Gergoie*, prope oppidum *Clermont-Ferrant* (*dép. Puy-de-Dôme*). Oppugnatur a

Caesare, qui magna clade accepta obsidionem solvit.

Germani, I, 1, 3. 4. 27, 4. 28, 4. 31, 4. 10. 11. 14. 16. 33, 2. 3. 36, 7. 39, 1. 43, 3. 44, 6. 47, 2. 4. 48, 4. 49, 1. 50, 4. 5. 51, 2. 52, 4. II, 1, 3. 4. 1. 10. III, (7, 1) 11, 2. IIII, 1, 1. 3. 3, 3. 4, 3. 6. 6, 3—5. 7, 1—3. 13, 4. 14, 1. 15, 1. 16, 1. 4. 7. 19, 4. V, 27, 8. 28, 4. 29, 1. 3. 6. 55, 2. VI, 2, 3. 5, 4. 7, 3. 6. 8, 1. 7. 9, 7. 12, 2. (21.—28.) 29, 1. 32, 1. 35, 4. 37, 1. 41, 13. 42, 3. VII, 63, 7. 65, 4. 67, 5. 70, 4. 7. 80, 6. VIII, 7, 5. 10, 2. 4. 13, 2. 25, 2. 36, 2—4. 45, 1, et

Germania, III, 4, 1. V, 13, 6. VI, 11, 1. 24, 2. 25, 4. 31, 5. VII, 65, 4. VIII, 25, 3, ea terra, quae sita est inter Rhenum et Danuvium et Vistulam fl. et Oceanum, cuius principes sunt haec gentes:

- 1.) *Suēbi*
- 2.) *Cherusci*
- 3.) *Ubii*
- 4.) *Sugambri*
- 5.) *Marcomani*
- 6.) *Usipetes* et
- 7.) *Tenctēri*;

praeterea commemorantur:

- 8.) *Harudes*
- 9.) *Nemetes*
- 10.) *Triboces* (ci)
- 11.) *Vangiones*
- 12.) *Latovici*
- 13.) *Tulingi*
- 14.) *Sedusii*
- 15.) *Cimbri* et
- 16.) *Teutōni* (es),

quos singulos vide suis locis. — Germani ab Arvernīs et Sequanis mercede arcessitī Rhenum transire assuescunt; a Caesare profligantur; dolent

qui in sinistra ripa Rheni fl. incolunt, in Gallia Celtica.

Ariovisti morte et Romanorum victoriis; auxilia eorum proelio Treverorum octavo belli anno cum his a T. Labieno legato victa partim interficiuntur. — Fertilissima Germaniae loca circa silvam Hercyniam a Volcis Tectosagibus occupantur. Caesar ex ea equitatum arcessit. — Inde

Cisrhenani Germani, VI, 2, 3. (8, 7 (3.) et II, 3, 4. 4, 10. III, 11, 2. V, 27, 8 Germani), eae gentes Germaniae, quae Rhenum transgressae in Gallia Belgica consederunt, Belgarum socii, *Condrusi, Eburones, Caeroesi, Paemani* (quos vide singulos suis locis); percepta Treverorum fuga cum propinquis Indutiomari domum se recipiunt. His opponuntur

Transrhenani Germani, V, 2, 4, sive Transrhenani (subst.) III, 16, 5. V, 2, 4. VI, 5, 5 (II, 35, 1), qui Germaniam incolunt; legatos ad Caesarem mittunt. — Deinde

Germani equites (et levis armaturae milites), VII, 13, 1. (65, 4 5. VIII, 13, 2.) (VIII, 10, 2 *auxilia Germanorum*), auxilia Caesaris, et (adi.)

Germanicum bellum, III, 16, 1, bellum cum Usipetibus et Tencteris gestum.

Gobannitio, VII, 4, 2, Arvernus, patruus Vercingetorigis, huic novas res molienti adversatur.

Gorgobina, VII, 9, 6. (12, 1), Boiorum oppidum, nunc ut videtur, *la Guerche-sur-l'Aubois* vicus inter Ligerim et Elaver fl. situs (*dép. Cher*). Vercingetorigis eam op-

pugnat, sed Caesaris adventu cognito oppugnatione desistit.

Graeci, VI, 24, 2, quidam Hercyniam silvam fama sibi notam Orcyniam appellant. — Inde (adi.)

Graecae litterae, I, 29, 1. V, 48, 4. VI, 14, 3, quibus utuntur Galli in publicis privatisque rationibus, utitur etiam Caesar in epistula ad Ciceronem scripta.

Graiocēli, I, 10, 4, gens Galliae provinciae et Cisalpiniae in Alpibus Graiis incolens, quorum oppidum *Ocellum* situm est in G. Cisalp. V. *Caturiges*.

Grudii, V, 39, 1, gens Galliae Belgicae, incertum supra an infra Nervios sita (*Gröde an Grooten Bergh?*); Nerviorum clientes. V. *Centrones* b.)

Gutruātus (non Cotuātus), VII, 3, 1. VIII, 38, 3 (— 6), princeps seditionis Carnutum, interficitur a Caesare.

H

Harūdes, I, 31, 10. 37, 2. 51, 2, gens Germaniae inter Rhenum, Moenum, Danuvium fl. incolens, oriunda et profecta ex Chersoneso Cimbrica; Aeduarum fines populantur, cum Ariovisto adversus Caesarem pugnant.

Helvetii, I, 1, 4. 5. 2 (1. 3). 3, 6. — 29. 30, 1. 3. 31, 14. 40, 7. 13. III, 10, 3. VI, 25, 2. VII, 75, 3, gens Galliae Celticae, quae incolit inter Rhenum fl. et montem Iuram et lacum Lemannum et Alpes Raeticas,

nunc *die Schweiz* (ab eorum finibus silva Hercynia oritur). Fortissimi omnium Gallorum, bello cum Caesare in Sequanis et Aeduis gesto vincuntur. —

Helvetia, civi- } in quat-
tas, I, 12, 4, 6, } tuor pagos
-tius, ager, I, } dividitur,
2, 3, } et

Helveticum proelium, VII, 9, 6, proelium prope Bibracte Aeduum oppidum factum, quo cum Helvetiis Boii [et Tulingi], eorum socii, a Caesare vincuntur.

Helvii, VII, 7, 5. 8, 1. 2. 54, 6. 65, 2, gens Celtica Galliae provinciae, sita inter montem Cevennam et fl. Rhodanum, ubi postea fuit provincia Languedociae *le Vivarais*, nunc est *le dép. Ardèche*. Caput *Alba Augusta*, nunc *Alpe* prope *Viviers* oppidum.

Hercynia silva, VI, 24, 2. 25. (—28.), saltus maximus Germaniae, qui pertinet a capitibus Danuvii fl. ad Daciae fines ideoque complectitur omnes Germaniae montes saltusque inde ab silva Martiana ad Carpates montes; v. *Orcynia* et *Volcae* a.)

Hibernia, V, 13, 2, insula in Oceano sita occidentem versus a *Britannia*, cum qua et *Scotia (Caledonia)* nunc efficit regnum Britanniae (maioris); hodie *Ireland*.

Hispani equites, V, 26, 3, auxilia Caesaris. — Eorum patria

Hispania, I, 1, 7. V, 1, 4. 13, 2. 27, 1. VII, 55, 3, extrema pars Europae occidentem versus, ea paeninsula, quae Pyre-

naeo monte dividitur a Gallia, complectitur ea, quae nunc sunt, regna Lusitaniam et Hispaniam. Q. Iunii patria. Caesar inde armamenta navium et equos coëmit. — Dividitur in duas partes, quae sunt

1.) Hispania citerior, III, 23, 3, postea *Tarraconensis*, ea pars, quae ad orientem spectat, finitima Aquitaniae, unde Aquitani auxilia ducesque accessunt;

2.) H. ulterior, ea pars, quae spectat inter meridiem et occidentem.

I

Iccius, II, 3, (1). 6, 4. 7, 2, unus ex principibus Remorum, legatus ad Caesarem mittitur. Vide *Andocumborius*.

Illyricum, II, 35, 2. III, 7, 1. V, 1, 5 (—9), pars provinciae Caesaris, terra sita in ora Maris Hadriatici orientem versus Ceraunlis montibus tenus, ubi nunc sunt Dalmatia et Istria. Caesar bis eo proficiscitur, alterum Pirustarum, qui finitimam sibi partem Illyrici vastabant, satisfactionem accepturus.

Indutiomarus, V, 3, 2—4. (—7.) 4, 4. 26, 2. 53, 2. 55, 1. 3. (—56, 5.) 57, 2. 58, 1—6. VI, 2, 1. (2.) 8, 3, Trevir, cum Cingetorige de principatu contendit, bellum parat, legatos ad Caesarem mittit; qui cum Cingetorigi faveret, multo gravius in Romanos exardescit. Ambiorigem et Catuvolcum ad defectionem impellit, T. Labieni legati castra oppugnaturus Caes-

saris victoria deterretur, armato concilio indicto cum Remorum agros populari Labienumque oppugnare constituisset, a Labieni equitibus interficitur. (Propinqui eius Germanos sollicitant, Treveris victis ex civitate excedunt.) Vide *Cingetorix* a.)

Italia, I, 10, s. 40, s. II, 35, 2. s. VI, 1, s. VII, 1, 1. 7, s. 55, s. 57, 1. VIII, 54, s. 55, 1, ea paeninsula Maris Interni, quae pertinet ab Alpibus ad Fretum Siculum, continetur Germania, Gallia, Mari Tusco, Mari Siculo, Mari Hadriatico, cuius pars septentrionem versus sita est *Gallia Cisalpina* (quae sola intellegenda est I, 10, s. II, 35, 2. s. VII, 1, 1). Caesar ibi duas legiones conscribit, supplementum inde adducit equosque coëmit, XIII. legionem eo praesidii causa mittit; quater eo proficiscitur. (Incolae *Itali*.)

Itius portus, V, 2, s. 5, 1, portus Morinorum in Fretto Gallico e regione Britanniae situs, nunc vicus *Wissant* (*port d'Esseau; dép. Pas-de-Calais*). Caesar inde bis in Britanniam traiecit.

a.) (C. Iulius) Caesar, I, 7, (1. 4.) 9. 10, 1. 11, s. 12. 2. 7. 13, s. 14. —54 II, 1—5. 6, 4. —17, 2. 18.—35. III, 1, 1—3. 7, 1. 9.—16. 19, s. 28. 29. IIII, 5, 1. 6.—9. 11.—32. 34.—48, V, 1.—11, s. 15, 4. 17, 2. —26. 27. 28, 3. —29, 1. 40, 1. 41, s. 8. 45, s. —51. 52.—54. (56, 3.) 58, 7. VI, 1.—7, 2. 9. —10, s. (12, 1. 6.) 29. 32.—34. (35, 1. 6. 7. 36, 1. 38, 1.) 41, 2.

—44. VII, 1, 1. 6.—13. 16.—19. (20, 2. 7.) 24, 2—5. 27. 32. —36. (37, 4—7.) 39, (1.) 3. 40, 1—41. 43.—55, 2. 56.—57, 1. (59, 1.) 62, (2.) 10. 63, s. 8. 65, 4. (5.) 66, 2. 67, 2. —68. 70, 2. —74. 78, 5. 80, 1. 85.—90. VIII. prooem. 2. 3. 7.—9. 1, 1. 2.—22. (23, 3.) 24. 25. 38.—44. 46.—47, 1. (48, 10. 11.) 49.—55., vide pag. (II—) VI. VII.—(VIII), et singulorum comm. argumenta.

b.) L. (Iulius) Caesar, VII, 65, 1., legatus et consanguineus (ex avis fratribus) Caesaris, praesidia ex Provincia arcessit. (Consul a. U. c. DCLXXX.)

(a.) D. (Iunius) Brūtus (Albinus), III, 11, s. 14, 2. VII, 9, 1. (2.) 87, 1, adolescens, primo classi, deinde copiis a Caesare praefectus, Venetorum classem fugat, contra Vercingetorigem pugnatur Alesiae.

(b.) M. (Iunius D. f. . .) Silānus, VI, 1, 1, legatus Caesaris, delectum habere iubetur (consul cum Imp. Caesare Augusto (VIII.) a. U. c. DCCXXVIII.); v. *C. Antistius*.

c.) Q. Iunius, V, 27, 1. 28, 1, Hispanus, v. *C. Arpinelus*.

Iuppiter, VI, 17, 2, a Gallis colitur caelestiumque imperium tenere creditur.

Iura, mons, I, 2, s. 6, 1. 8, 1, is saltus, qui Helvetios dividit ab Sequanis et meridiem versus pertinet ad Rhodanum fl. infra lacum Lemannum (quem vide).

I

Q. Laberius Durus, V, 16, 5, tribunus militum, in Britannia pugnans interficitur.

T. Labienus v. Atius (b.)
 Latovici (non — brigi),
 I, 5, 4. 28, 2. 29, 2, gens Ger-
 maniaefinitima Helvetiis, prope
 dextram ripam Rheni fl. inco-
 lens, postea, ut videtur, *der*
Klettgau, nunc ea pars
 Magni-Ducatus Badensis, quae
 maxime spectat ad orientem.
 E finibus suis egressi a Cae-
 sare reverti iubentur.

Lemannus, lacus, I, 2, 2.
 8, 1. III, 1, 1, in extremis fini-
 bus Helvetiorum occidentem
 versus situs, ubi hi Provinciam
 attingunt, nunc *le lac Léman*
 sive *le lac de Genève*. Inde
 ad montem Iuram munitionem
 facit Caesar.

Lemōnum, (al. Limo, 6-
 nis), VIII, 26 (1. 2. 4), Pic-
 tonum in Gallia Celtica op-
 pidum, nunc *Poitiers* (*dép.*
Vienne). Dumnacus dux An-
 dium Duratium ibi obsidet, C.
 Caninius legatus huic auxilio
 venire non audet.

Lemovices, VII, 4, 8. 75, 3.
 88, 4. VIII, 46, 4, gens Galliae
 Celticae occidentem versus ab
 Arvernīs sita, ubi postea fuit
 provincia *le Limousin*. Caput
Augustoritum, nunc *Limoges*
(dép. Haute-Vienne). Cum
 Vercingetorige se coniungunt;
 Caesar duas legiones eo mittit
 in hiberna.

L. Lentulus v. Corne-
 lius (b.)

Lepontii, III, 10, 2, gens
 Celtica Raetiae in Alpibus
(Lepontis) incolens inter Adual-
 lam montem (*St. Gotthard*)
 et lacum Verbanum, ubi nunc
 est pagus Helvetiae *Tessin*
(Ticino) inque eo vallis *Le-*

cantina. Rhenus fl. inde
 oritur.

Leuci, I, 40, 11, gens Gal-
 liae Celticae sita in ea regione,
 quae postea fuit pars australis
 Lotharingiae (nunc *le dép.*
Meurthe). Caput *Tullum*,
 hodie *Toul*.

Levāci, V, 39, 1, gens Gal-
 liae Belgicae sita ad fluvium
Lieva prope Gandavum oppi-
 dum (*Gand, Gent*); Nervio-
 rum clientes. V. *Centrones* b.)

Lexobii (al. Lexovii),
 III, 9, 2. 11, 4. 17, 2. (—19.)
 29, 3. VII, 75, 4, gens maritima
 (Aremorica) Galliae Celticae
 finitima Belgio. Caput *Novio-*
māgus, nunc *Lisieux* oppi-
 dum Normanniae (*dép. Cal-*
vados). A Venetis socii contra
 Romanos aciti senatu suo
 interfecto se cum Viridorice
 coniungunt, a Q. Titurio legato
 vincuntur; Caesar in eorum
 finibus hiemat.

M. (Licinius) Crassus a.)
 pater, I, 21, 4. III, 1, 1. VIII,
 53, 1, unus ex triumviris q. v.,
 consul a. U. c. DCLXXXV. III.,
 a Parthis interfectus a. U. c.
 DCCI. In eius exercitu P. Con-
 sidius fuerat;

b.) filius (maior), V, 24, 2. 46,
 1. 2. 47, 1. 2. VI, 6, 1, quaestor
 Caesaris, in Bellovacis hiemat,
 Samarobrivae praeficitur, cum
 Caesare Menapios adit;

c.) P. (Licinius) Cras-
 sus, I, 52, 7. II, 34. III, 7, 2.
 (—4.) 8, 2. 5. 9, 1. 11, 2. (20, 1),
 21, 2. 22, 4. 23, 1. (7.) 24, 2.
 25, 1. 2. 26, 1. 27, 1. VIII, 46, 1,
 eiusdem filius minor, equitum
 praefectus in proelio cum Ario-
 visto facto, Aremoricas civi-

tates in dicionem redigit, in Andibus cum legione septima hiemat, Caesarem de Gallorum coniuratione certior facit, in Aquitaniam proficisci iussus Sontiates vincit, Vocationem et Tarusatum castra expugnat, maximam partem Aquitaniae in dedicationem accipit.

Liger, III, 9, 1. VII, 5, 4. (5.) 11, 5. 55, 1. (3.) 9, 10. 56, 3. (4.) VIII, 27, 2. (4.), flumen Galliae Celticae, quod oritur ex Cevenna monte, medio cursu Bituriges dividit ab Aeduis, Elavere recepto inluit in Oceanum; nunc *la Loire*. Ad eum Dumnacus opprimitur a C. Fabio legato.

Lingones, I, 26, 5. 6. 40, 11. III, 10, 1. VI, 44, 3. VII, 9, 4. (5.) 63, 7. 66, 2. VIII, 11, 2. gens Galliae Celticae, inter Matronae, Mosae, Araris, Sequanae capita. Caput *Andematunum*, nunc *Langres* (*dép. Haute-Marne*). Frumenta et equites Caesari subministrant, absunt a concilio Gallorum.

Liscus, I, 16, 5 — 18, 2, summus magistratus (vergobretus) Aeduum, apud Caesarem oratione habita se purgat de frumento non misso, Dumnorigem accusat.

Litavicus (al. Litavi-cus), VII, 37, 1. 7. 38. 39, 3. 40, 3 — 7. 42, 1. 4. 43, 2. 54, 1. 55, 4. 67, 7, eiusque fratres, Aedui amplissima familia nati. L. conspirat cum Convictolite, Aeduis persuadet, ut cum Arvernīs se coniungant, fraude perspecta a suis desertus Gergoviam profugit, bonis suis publicatis cum omni equi-

tatu ad sollicitandos Aeduos profectus Bibracti ab eis recipitur.

Q. Lucanius, V, 35, 7, centurio Romanus (primipilaris), bello Ambiorigis interficitur.

Lucterius, VII, 5, 1. 7, 4. 8, 1. VIII, 30, 1. (2.) 32. 34. 35. 39, 1. 44, 3, Cadurcus, homo audacissimus, a Vercingetorige in Rutenos missus hos Arvernīs conciliat; in Provinciam eruptionem facere conatus a Caesare reprimatur, post cum Drappete eandem invadit, oppidum Uxellodunum occupat, a Caninio legato oppressus cum paucis profugit; vinctus ab Epasnacto Arverno Caesari traditur.

Lugotōrix, rēgis, V, 22, 2, dux Britannorum, capitur a Romanis.

Luna, VI, 21, 2, dea, a Germanis colitur.

Lutetia, VI, 3, 4. VII, 57, 1. 58, 3. 5. 6, Parisiorum in Gallia Celtica oppidum positum in insula Sequanae fl., hodie *Paris*. Caesar ibi concilium Galliae habet; L. a Gallis incenditur.

M

L. Mallius (Maximus?) III, 20, 1, proconsul (praetorius) Romanus, impedimentis amissis ex Aquitania profugit a U. c. DCLXXVI.

Mandubii, VII, 68, 1. 71, 7. 78, 3. (—5.), gens Galliae Celticae septentrionem versus ab Aeduis incolens; caput *Alesia*. Inde cum liberis atque uxoribus exire coguntur a Caesare.

Mandubracius, V, 20, 22, 5, filius regis Trinobantum a Cassivellauno interfecti, Caesaris in Gallia fidem implorat ab eoque in regnum restituitur.

C. Marcellus | vide Clau-
M. Marcellus | dius (β-δ.)

Marcomāni (al. —manni), I, 51, 2, gens Germaniae, quae est inter Rhenum et Moenum et Danuvium fl., pugnant in Ariovisti exercitu.

Mare Oceanum vide Oceanus.

C. Marius, I, 40, 5, septiens consul, a. U. c. DCLII. Teutonos vincit ad Aquas Sextias, anno post Cimbros in campis Raudis.

Mars, VI, 17, 2 (—s), deus, a Gallis colitur bellaque regere putatur; animalia bello capta ei immolantur (VII, 19, 3. VIII, 19, 2 aequo Marte dimicare, pari M. inire proelium).

Matisco, VII, 90, 7, oppidum Aeduorum ad Ararim fl. situm, hodie *Mâcon* oppidum Burgundiae (dép. *Saône-et-Loire*). Sexta legio ibi hiemat frumentandi causa.

Matrōna, I, 1, 2, flumen Galliae Celticae superioris, quod oritur ex Lingonibus, Gallos (Celtas) a Belgis dividit, influit in Sequanam; nunc *la Marne*.

Mediomatrīci (vel —ces), III, 10, 3. VII, 75, 3, gens Galliae Celticae superioris, quae incolit inter Treveros et Leucos (Rhenum eos accollere a C. traditur). Caput *Divodurum*, postea *Met(t)is* sive *Metia*, nunc *Metz*.

Meldi (sive —dae), V, 5, 2, gens Galliae Celticae finitima Belgis, inter Matronam et Sequanam fl. sita, ubi nunc est oppidum *Meaux* (dép. *Seine-et-Marne*). Caesar ibi naves fieri iubet, quibus in Britanniam traieciat.

Menapīi, II, 4, 9. III, 9, 3. 28, 1. (—29, 3.) III, 4, 2—7. 22, 5. 38, 3. VI, 2, 3. 5, 4. — 6. 9, 1. 33, 1. gens Galliae Belgicae inter Mosam et Scaldis fl., infra Rheni ostia incolens, meridiem versus a Batavis, qua nunc est superior pars regni Belgici, provinciae utraque Flandria, Antverpia, Transmosana (*Limburg*), in hac castellum Menapiorum, nunc *Kassel* oppidum. Ab Usipetibus et Tencteris opprimuntur; a Venetis socii contra Romanos asciscuntur; a Caesare cum Morinis vincuntur, Cetta et Sabino legatis, postea ipso Caesare appropinquantes in silvas se abdunt, postquam uni ex Gallis de pace legatos ad Caesarem non miserunt, tandem sexto anno belli mittunt.

Mercurius, VI, 17, 1, deus, maxime colitur a Gallis; omnium artium inventor, itinerum dux, quaestus mercaturaeque deus fertur.

M. Messala vide Valerius (f.)

Metiosēdum (al. Mel(i)odunum), VII, 58, 2. s. 60, 1. 61, 5, oppidum Senonum in insula Sequanae positum, nunc ab altero nomine *Melun* oppidum Insulae Franciae (dép.

Seine-et-Marne). A Labieno occupatur.

M. Metius, I, 47, 4. (—6.) 53, 3, hospes Ariovisti, legatus ad eum a Caesare missus ab Ariovisto in catenas conicitur, eo victo liberatur.

Minerva, VI, 17, 2, dea, a Gallis colitur ut operum atque artificiorum magistra.

L. Minucius Basilus, VI, 29, 4. (5.) 30, 1. (—4.) VII, 90, 5 [i. e. M. Satrius adoptatus a fratre matris L. Min. Bas.], ab Caesare cum equitatu per silvam Arduennam praemittitur ad investigandum Ambiorigem, qui deprensus ex eius manibus effugit; cum legione in Remis collocatur.

Mona, V, 13, 3, insula inter Britanniam et Hiberniam sita, nunc *Anglesea*, pars Cambriae (*Wales*).

Morini, II, 4, 9. III, 9, 9. 28, 1. (—29, 3.) III, 21, 3. (—9.) 22, 1. 5. 37, 1. (—4.) 38, 1. (2.) V, 24, 2. VII, 75, 8. 76, 1, gens Galliae Belgicae Oceanum accolens, inter Scaldim et Samaram fl., ubi postea fuerunt provinciae Flandria, Artesia, Picardia septentrionalis. Oppidum eorum olim *Gesoriacum*, postea *Bononia*, hodie *Boulogne s. m. (départ. Pas-de-Calais)*; portus *Morinorum* = *Itius portus*, nunc *Wissant*; castellum *M.*, hodie *Kassel* oppidum Flandriae (*départ. Nord*). V. *Menapii*. — Venetorum socii, omni Gallia pacata soli cum Menapiis in armis sunt; in paludes se conferunt; obsides dant; CCC milites Romanos ex navibus ex-

positos adorti fugantur; omnes fere in T. Labieni legati potestatem perveniunt; Gaius Fabius legatus in eorum finibus hiemat; Commio Atrebatii attribuantur.

Moritasgus, V, 54, 2, frater Cavarini, rex Senonum.

Mosa, III, 9, 8. 10, 1. 2. 12, 1. 15, 2. 16, 2. V, 24, 4. VI, 35, 3, flumen Galliae (Celticae et) Belgicae, oritur in Lingonibus ex monte Vosego, fertur per Arduennam silvam, Sabi (Caes. 'Scaldi') recepto confluit cum Vacalo, parte Rheni fl., cum septentrionali parte Rheni et Mari Germanico insula Batavorum effecta haud procul ab Rheno in mare influit; hodie *die Maas*, *la Meuse*. Ueipetes frumentandi causa cum transgrediuntur.

L. Munatius Plancus, V, 24, 3. 25, 3, legatus Caesaris, primo cum legione in Belgis (Suessionibus), deinde in Carnutibus collocatur.

N

Nammēius, I, 7, 8. (—5), unus ex principibus eius legationis, quam Helvetii ad Caesarem mittunt petunt, ut transire per Provinciam sibi liceat. Vide *Verucloctius*.

Namnētes, III, 9, 9, gens Galliae Celticae in dextra ripa Ligeris fl. infra Venetos et Andes incolens; caput *Condivincum*, nunc ab gentis nomine *Nantes (départ. Loire-Inférieure)*; Venetorum socii.

Nantuātes, III, 1, 1. 4. 6, 5. III, 10, 3, gens Alpina Galliae

Celticae sita in confinio Provinciae, ubi nunc est pagus Helvetiae *das Wallis*. (Falso a C. traditur, Rhenum per eorum fines ferri.) A Ser. Galba legato vincuntur.

Narbo, III, 20, s. VII, 7, s. 4. VIII, 46, s. civitas florentissima Volcarum Arecomitorum in Gallia provincia sita; inde ab a. U. c. DCXXXVI. colonia Romana, cognomine *Martius*, a qua postea omnis Provincia nomen accepit *Gallia Narbonensis*; nunc *Narbonne* (dép. Aude). Caesar nuntio accepto, Lucterium Cadurcum N. versus eruptionem facere parare, eo proficiscitur praesidiumque ibi constituit; anno post eodem cum equitatu proficiscitur.

Nasua, I, 37, s. unus ex Sueborum ducibus, frater Cimmerii, cum quo praestitit C. pagis Sueborum, qui Rhenum transire conantur.

Nemētes, I, 51, s. VI, 25, s. gens Germana Galliae Celticae in sinistra ripa Rheni fl. inter Vangiones et Triboces incolens, ubi nunc est Spira Nemetum (*Speyer*). In bello Arriovisti cladem accipiunt. Ab eorum finibus Hercynia silva oritur.

Nemetocenna, VIII, 46, 7, 52, 1, oppidum Atrebatum, nunc Arras oppidum provinciae Francogalliae *l'Artois* (dép. *Pas-de-Calais*). Caesar ibi hiemat.

Nervii, II, 4, s. 15, s. — 17, 19, 1. 23, 1. 5. — 28, 1. 29, 1. 32, s. V. 24, 2. 38, s. — 4. 39, s. 41, 1. 42, 1. — 43. 45, 2. (— 5. sing.) 46, 4. 48, 2. (— 51.) 56, 1.

58, 7. VI, 2, s. 3, 1. (2.) 29, 4. VII, 75, s. gens bellicosissima Galliae Belgicae, occidentem versus a Menapiis sita, quae pertinet ab ora maritima ad Arduennam silvam, ubi nunc sunt provinciae regni Belgici *le Hainaut* (*Hennegau*) et *Namur*. Caput *Bagacum*, nunc *Bavay* oppidum Flandriae Gallicae (dép. Nord). Postquam [cum Atrebatibus et Viromanduis] trans Sabim fl. condescerunt, proelio acerrimo a Romanis prope ad internecionem rediguntur. Ab Ambiorige concitati Q. Ciceronis legati hiberna in suis finibus oppugnant, sed Caesari appropinquanti obviam profecti iterum ab eo vincuntur. Rursus bellum parant, sed Indutiomari Treveri morte cognita discedunt. Paulo post a Caesare oppressi in deditionem accipiuntur. Vertico Nervius in castris Ciceronis versatur. — Inde

Nervicum proelium, III, 5, s. illud, quod primo loco commemoravimus.

Nitiobrōges (sing. -brox; al. -brīges), VII, 7, s. 31, 5. 46, 5. 75, s. gens Aquitaniae in utraque ripa fl. Oltis (*Lot*) incolens. Caput *Aginnum*, nunc *Agen* oppidum situm ad Garumnam fl. (dép. *Lot-et-Garonne*). Postquam Lucterio Cadurco obsides dederunt, ad Vercingetorigem perveniunt. Vide *Teutomatus*.

Norēia et

Noricum ager (= *Noricum*), I, 5, 4, oppidum et ager Noricorum sive Tauriscorum

(nomen Celticum); regnum (post Caesarem provincia Romana), quod Oeno fl. dividitur a Raetia, Danuvio fl. a Germania, orientem versus attingit Pannoniam, meridiem versus Venetiam, complectitur eam regionem, ubi nunc sunt provinciae Austriae Iuvavia (*Salzburg*), Stiria, Carinthia, Carnia. Caput *Noricum*, hodie oppidum Stiriae *Neumarkt*. — Boii eo invaserant. (Ibi a. U. c. DCXXXI. Romani C. Carbone duce magna clade a Cimbris afficiuntur). — Inde subst.

Norica, I, 53, 4, altera Ariovisti uxor ex Norico orta, regis Vocconis soror, in fuga perit.

Noviodunum, a.) VII, 55 (1), oppidum Aeduorum in Gallia Celtica ad Ligerem fl. situm, nunc *Nevers* (*dép. Nièvre*), ab Eporedorige et Viridomaro interfectis custodibus et mercatoribus Romanis diripitur atque incenditur;

b.) VII, 12, 2. (—13, 2.) 14, 1, oppidum Biturigum (Cuborum) gentis Galliae Celticae, nunc *Nouan-le-Fuzelier* vicus aliquanto infra Cenabum (*Orléans*) situs (*dép. Loir-et-Cher*), a Caesare expugnatur;

c.) II, 12, 1 (—13, 1), oppidum Suessionum in Gallia Belgica situm, postea *Augusta Suessionum*, hodie *Saïssons* (*dép. Aisne*), Caesaris sededit.

Numidae, II, 7, 1. 10, 1. 24, 4, incolae Numidiae regionis Africae septentrionalis, milites levis armaturae in exercitu Caesaris, intersunt bello Belgico, Bibracti fortiter pu-

gnant, ad Sabim fl. in fugam vertuntur.

Θ

Océanus, a.) I, 1, 5, 7. III, (7, 1 mare Oceanum.) 9, 1, 7. 13, 1. 29, 1. VI, 32, 3. VII, 4, 6. VIII, 46, 4, mare Atlanticum, quod occidentem versus alluit Britanniam, Galliam, Hispaniam, Africam; b.) III, 10, 2. 4. 5. VI, 33, 1, mare Germanicum, quod est inter Oceanum Septentrionalem, Britanniam, Scandiam, Galliam, Germaniam (*die Nordsee*).

Océlum, I, 10, 5, oppidum Graiocelorum in Gallia Cisalpina, hodie aut *Oulx* aut *Exilles* regni quondam Sardici (Pedemontii) oppidum. Caesar inde in Vocontios iter facit.

Octodurus, III, 1, 4 (—2, 1. 6, 4), vicus Veragrorum situs in Gallia Celtica, qua haec attingit G. provinciam et G. Cisalpinam, nunc *Martigny* oppidum Helvetiae (*canton du Valais*) situm ad flumen *la Dranse*. Ser. Galba legatus Caesaris postquam aliquot dies cum octo cohortibus ibi hiemavit, ab Sedunis et Veragris subito oppressus hos fugat, vicum incendit, deinde in Provinciam contendit.

Ollovico, VII, 31, 5, rex Nitiobrogum, a senatu Romano amicus appellatus, pater Tentomati.

Orcynia silva, VI, 24, 2, Graecum nomen Hercyniae silvae.

Orgetorix, rigis, I, 2 (1). — 4. (5, 1.) 9, 3. 26, 1.

princeps Helvetiorum, his persuadet, ut de finibus suis exeant; legatus ad proximas civitates missus conspirat cum Castico et Dumnorige; in vincla coniectus postquam causae dictioni se eripuit, moritur. Eius filia et unus ex filiis a Caesare capiuntur.

Osismi, II, 34. III, 9, 2. VII, 75, 4, una ex civitatibus Aremoricis sita in extrema Gallia Celtica occidentem versus, postea pars provinciae *la Bretagne* (nunc *dép. Finistère*). A P. Crasso praefecto in dicionem rediguntur; Venetorum socii.

P

Pādus, V, 24, 4, (nomine Graeco *Eridanus*) flumen Galliae Cisalpiniae (quo haec dividitur in *G. Transpadanam* et *Cispadanam*), medium inter Alpes et montem Apenninum; oritur ex Alpibus Maritimis in ipsis finibus Provinciae, effluit in Mare Adriaticum; hodie *il Po, der Po*. Caesar trans eum a. U. c. DCC legionem XV. conscribit.

Paemāni, II, 4, 10, gens Galliae Belgicae origine Germana sita in Arduenna silva orientem versus a Mosa fl., qua nunc est fere oppidum regni Belgici Leodium (*Liège, Lüttich*).

Parisii, VI, 3, 4. (5.) VII, 4, 6. (—10.) 34, 2. 57, 1. 75, 3, gens Galliae Celticae, quae ad utramque ripam Sequanae fl. incolit inter Senones et Galliam Belgicam; caput *Lutetia*,

nunc *Paris*. Cum Vercingetorige se coniungunt.

Parthicum, bellum, VIII, 54, 1. 55, 1, ab a. U. c. DCC. ad a. DCCIII a M. Crasso et C. Cassio gestum; huius belli persequendi causa Caesar duas legiones tradit (M. Bibulo proconsuli Parthiae).

L. Paulus vide Aemilius b.)

Q. Pedius, II, 2, 1. 11, 3, legatus Caesaris, bello Belgico primum duabus legionibus, deinde cum L. Aurunculeio Cotta equitatus praeficitur.

Petrocorii, VII, 75, 3, gens Galliae Celticae ad ripam dextram Garumnae fl. incolens, postea *le Périgord*. Caput *Vesunna*, nunc *Périgueux* (*dép. Dordogne*).

M. Petronius, VII, 50, 3 (—6), centurio Romanus, ad Gergoviam fortiter pugnans occiditur.

L. Petrosidius, V, 37, 3, aquilifer Romanus, in bello Ambiorigis post Titurii et Cottae caedem fortissime pro castris pugnans occiditur.

Pictōnes, III, 11, 5. VII, 4, 6. 75, 3. VIII, 26, 1. (—4.) 27, 1, gens Galliae Celticae finitima Santonibus infra Ligerem fl. incolens, postea *le Poitou* (nunc *dép. Vendée, deux Sèvres, Vienne*). Caesar eis naves imperat ad bellum Veneticum; cum Vercingetorige se coniungunt. Vide *Lemonum*.

Pirustae, V, 1, 5. —7 (—9), gens Illyrici, finitimam partem provinciae (Illyrici) vastant,

Caesari contra se profecto sat-
tis faciunt.

L. Piso v. Calpurnius a.)
b.)

(c.) M. Piso v. Pupius.

(d.) Piso, III, 12, 4 (—s),
Aquitanus regia stirpe prognatus,
unus ex equitibus Romanis,
fratre suo servato occiditur
(item ut hic paulo post)
in proelio cum Usipetibus et
Teneteris factis.

L. Plancus v. Munatius.

Pleumoxii, V, 89, 1, gens
Galliae Belgicae, clientes Nervio-
rum; ibi fere videntur habita-
sse, ubi nunc est Flandria
orientalis, provincia regni Bel-
gici.

Cn. Pompilius, a.) (Cn. f.
Sex. n. Magnus) III, 1, 1. VI,
1, 2. 4. VII, 6, 1. VIII, 52, 4
— 54, 2. 55, 1, iterum consul a.
U. c. DCLXXXVIII. cum M.
Licinio Crasso triumviratus q. d.
collega; per C. Trebonium trib.
pl. privilegium fert de imperio
Caesari prorogando, quam con-
tra legem quadriduo post frus-
tra ad senatum refert M. Marcellus
consul; proconsul Hispaniarum
ad Romam remanet rei frumentariae
causa, dilectum habet, Caesari legionem
commodat, res urbanas in com-
modiorem statum adducit; terrorem
foro infert dominatione sua et
armis; legionem a Caesare re-
poscit redditamque in Italia
retinet. (Postquam cum Caesare
ad Dyrrachium pugnavit, Imperator
appellatur; pugna Pharsalica
victus fuga capta in Aegypto
occiditur.)

b.) V, 36, 1, interpretis Q.
Titurii Sabini legati.

Ptiani, III, 27, 1, gens
Aquitaniae, incertum ubi sita,
P. Crasso praefecto se dedunt.

T. Pulio, V, 44 (1. 3. 6. 7. 10.
12), centurio in legione Cice-
ronis, aemulus Voreni, bello
Ambiorigis in castris Ciceronis
fortissime pugnans.

M. Pupius Piso (Calpur-
nianus), I, 2, 1. 35, 4, consul
a. U. c. DCLXXXIII. cum M.
Valerio Messala Nigro. His
consulibus Orgetorix nobilitatis
coniuratione facta Helvetiis
persuadet, ut de suis finibus
exeant; senatus consultum fit,
ut, quicumque Galliam
provinciam obtineret..., Aednos
ceterosque amicos populi
Romani defenderet.

Pyrenaei montes, I, 1, 7,
is saltus, qui Galliam (Aqui-
tania et Provinciam) dividit
ab Hispania

B

Raurici (al. Rauraci), I,
5, 4. 29, 2. VI, 25, 2. VII, 75, 3,
gens Galliae Celticae, quae
incolit ad Rhenum fl. eoque
dividitur a Germania; por-
rigitur a Vosego monte ad
Arolam fl. (*Aar*). Caput
Augusta Rauricorum, nunc
Augst prope Basileam, Pro-
ficiscuntur cum Helvetiis
finitimis suis; ab eorum finibus
silva Hercynia oritur; II milia
militum eis imperantur a con-
cilio Gallorum.

Redones, II, 34. VII, 75, 4,
una ex civitatibus Aremoricis
Galliae Celticae sita inter Curio-
solitas et Venetos, ubi nunc
est *Rennes* oppidum Britan-

nine minoris (*dép. Ille-et-Vilaine*). A P. Crasso praefecto in dicionem populi Romani rediguntur.

Rēmi, II, 3(, 1), 4(, 4), 5, 1, 4, 5. (5), 6, 1, 4 (sing.). 7, 2, 3, 12, 1, 5. III, 11, 2. V, 3, 4, 24, 2, 53, 1, 54, 4, 56, 5. VI, 4, 6, 12, 7. (—v.) 44, 1. VII, 63, 7, 90, 5. VIII, 6, 2, 11, 1, 12, 3. (—) 7, potentissima gens Galliae Belgicae finitima Galliae Celticae, incolens inter Axonam et Matronam fl., Romanorum amici. Caput *Durocortōrum*, postea *Remi*, hodie *Reims* (*dép. Marne*). Legatis ad Caesarem missis obsidibusque datis impetrant, ut Suessiones conserventur. T. Labienus legatus in eorum finibus hiemat. Indutiomarus eorum agros populari constituit. Deprecantur pro Carnutibus clientibus suis, per Caesarem in Suessionum dignitatem succedunt; absunt a concilio Galliae Bibracti habito. Caesari nuntiant, Bellovacos exercitus comparare; eorum equites fugantur a Bellovacis.

Rhēnus, I, 1, 5, 6, 2, 3, 5, 4, 27, 4, 28, 4, 31, 5, 11, 16, 33, 3, 35, 3, 37, 3, 53, 1, 54, 1, II, 3, 4, 4, 1, 35, 1, III, 11, 1, IIII, 1, 1, 3, 3, 4(, 2, 3, 6, 7), 10(, 1—3), 14, 5, 15, 2, 16(, 1—6), 17(, 1—), 19(, 4), V, 3, 1, 4, 27, 3, 29, 3, 41, 3, 55, 1, 2, VI, 9, 1, (—5), 24, 1, 29, 4, 35, 4, 6, 41, 1, 42, 3, VII, 65, 4, VIII, 13, 2, id flumen, quod Galliam a Germania dividit, oritur ex Alpibus Lepontis, influit in Mare Germanicum; nunc *der Rhein*. Caesar bis ponte facto eum

cum exercitu transit, quarto et sexto belli anno.

Rhodānus, I, 1, 5, 2, 3, 6, 1, 2, 4, 8, 1, 4, 10, 5, 11, 5, 12, 1, 33, 4, III, 1, 1, VII, 65, 3, flumen, quod oritur in Helvetiis ex Alpibus, fuit per lacum Lemannum, recepto Arare Provinciam dividit, effunditur in Sinum Gallicum, nunc *die Rhone, le Rhône*. Allobroges ad eum praesidia disponunt.

Rōma, I, 31, 9, VI, 12, 2, VII, 90, 8 (urbs, I, 7, 1, 39, 2, VI, 1, 2), urbs Italiae. Divitiacus ibi auxilium a senatu petit; ter ibi supplicatio habetur in Caesaris honorem, secundo et quarto et septimo belli anno. — Eius incolae

Romani, I, 17, 3, 4, 18, 8, 2, 23, 3, 25, 7, 44, 3, 46, 4, 51, 2, II, 10, 4, 12, 5, 13, 3, 16, 2, 24, 5, 31, 2, III, 2, 5, 8, 4, 9, 6, 18, 3, 8, 19, 1, 24, 3, 4, IIII, 7, 4, 19, 3, 24, 1, 34, 5, V, 32, 1, 34, 1, 3, 51, 3 (sing.), 56, 1, VI, 4, 1, 10, 4, 5, 35, 8, 42, 3, VII, 14, 2, 7, 9, 19, 2, 20, 1, 3, 6, 26, 4, 5, 29, 2, 35, 1, 37, 3, 5, 38, 2, 8, 58, 7, 66, 2, 3, 71, 1, 77, 10, 15, 78, 4, 84, 3, 85, 3, 6, 89, 2, VIII, 1, 2, 3, 3, 7, 7, 14, 2, 15, 1, 4, 19, 6, 28, 5 (sing.), 26, 1, 3, 30, 1, 39, 2, 42, 1, 45, 1, 47, 2, 48, 9 (sing.), pro quo passim *nostri*, cum Caesaris milites intelliguntur. — Idem adi. sing. et plur. num.

populus Romanus, I, 6, 3, 8, 3, 10, 2, 12, 6, 13, 3, 4, 7, 14, 1, 7, 18, 3, 19, 2, 30, 2, 31, 7, 14, 16, 33, 2, 3, 34, 4, 35, 2, 4, 36, 1, 2, 5, 40, 2, 3, 42, 3, 43, 3, 44, 5, 7, 8, 12, 45, II, 1, 1, 3, 3, 2, 13, 2, 14, 3, 15, 5, 31, 6, 32, 2,

III, 23, 8. III, 7, 3. 16, 1. 4.
17, 1. 21, 5. 8. 22, 1. V, 3, 3.
23, 4. 27, 4. 28, 1. 29, 4. 41,
7. 54, 4. 5. VI, 1, 4. 7, 8. VII,
1, 5. 17, 3. 33, 1. 39, 3. VIII,
1. 2. 44, 3;

cives Romani, VII, 3, 1.
17, 7. 42, 3. VII, 24, 3;

equites Romani, III, 10, 2.
VII, 65, 5; sing. V, 27, 1. VI,
10, 4. VII, 3, 1, ordo medius
inter senatum et plebem;

exercitus Romanus, VI,
34, 6;

hostis Romanus, VIII,
27, 2;

milites Romani, VII,
20, 8.

L. Roscius (*Fabātus*), V, 24,
7. 53, 6, legatus Caesaris, in
Esubiis hiemat; praeest XIII.
legioni.

Rutēni, I, 45, 2. VII, 5, 1.
7, 1. 4 (provinciales). 64, 6.
75, 3. 90, 6, gens partim Gal-
liae Celticae partim Provin-
ciae, media inter Cadurcos et
Gabalos. Caput *Segodunum*,
nunc *Rodez* (*dép. Aveyron*).
Bello superantur a C. Fabio
legato; a Lucterio Cadurco
Arvernīs conciliantur; praesi-
dium Caesar in inferiore parte
Rutenorum constituit; ad fines
Volcarum depopulandos mit-
tuntur; C. Caninius Rebilus le-
gatus in eis hiemat.

S

Sabinus v. Titurius.
Sabīs, II, 16, 1. (2.) 18, 1.
(—s. 19, 4. 7. 23, 1—3. 24, 2.
27, 5), flumen Galliae Belgicae,
quod in Aduatucis influit in
Mosam, nunc *la Sambre*.

Caesar altero belli anno Ner-
vius eorumque socios ad eum
devincit.

Samarobriva, V, 24, 1.
47, 2. 53, 3, oppidum Ambia-
norum gentis Galliae Belgicae,
hodie *Amiens* (*dép. Somme*).
Gallorum concilium ibi peragi-
tur; Caesar ibi impedimentis,
obsidibus, litteris publicis re-
lictis Crassoque quaestore ei
praefecto circum eam hiemat.

Santōnes (sing. *Santo*) sive
Santōni, I, 10, 1. 11, 5. III,
11, 5. VII, 75, 3, gens maritima
Galliae Celticae supra Garum-
nam et ad Carantonum (*la Cha-
rente*) fl. incolens, postea *la
Saintonge* provincia Franco-
galliae. Caput *Mediolanum*,
nunc *Saintes* (*dép. Cha-
rente-Inférieure*). Caesar
Helvetios eo tendentes oppri-
mit; naves inde convenire iu-
bet; XII milia militum iis im-
perantur a Gallorum concilio.

Scaldis, VI, 33, 2, flumen
Galliae Belgicae, quod oritur
ex Atrebatibus, fertur per Ner-
vius et Menapios, effluit in
Mare Germanicum, hodie *dicitur
Schelde*. (Caesar eum in Mo-
sam influere dicit, quare falso
hoc nomen pro Sabīs nomine
posuisse creditur). Ad eum C.
Ambiorigem investigat.

C. (Scribonius) Curio,
VIII, 52, 4 (5), tribunus plebis
a. U. c. DCCIII, Caesaris cau-
sam defendendam suscipit.

Sedulius, VII, 88, 4, dur
Lemovicum, ad Alesiam inter-
ficitur.

Sedūni, III, 1, 1. 2, (1—).
7, 1, gens Alpina Galliae Cel-
ticae finitima Veragris, Caput

Sedunum, nunc *Sion* (*Sitten*), oppidum Valesiae pagi Helvetiae. A Ser. Galba legato victi cum Veragris bellum renovant, impetu in castra eius facto iterum fugantur.

Sedusii, I, 51, 2, gens Germaniae, quam putant incoluisse ibi, ubi nunc est Palatinatus (ad Rhenum); socii Ariovisti.

Segni, VI, 32, 1 (2), gens Germana origine Galliae Belgicae, infra Condrosos finitimos, media inter Eburones et Treveros in dextra ripa Mosae fl. sita. (Videtur ab hoc nomine nomen ducere oppidulum Belgicum *Ciney* infra Namurcum situm.) Legatos ad Caesarem cum Condrosis mittunt oratum, ne se in hostium numero ducat.

Segontiaci, V, 21, 1 (2), gens Britanniae meridiem versus incolens, legatis missis Caesari se dedunt.

Segōvar, V, 22, 1 (2), rex quartae partis Cantii; Cassivellauni iussu ad castra navalia Romanorum profectus repellitur.

Segusiāvi (non — ani), I, 10, 5. VII, 64, 4. 75, 2, gens Galliae Celticae in sinistra ripa Rhodani fl. incolens, ubi postea fuit provincia *le Lyonnais* (maxime eius pars *le Forez*); finitimi Allobrogum, clientes Aeduorum. Caput conditum imperatore Augusto *Lugdunum*, nunc *Lyon* (*dép. Rhône*). Caesar ex Italia revertens per eorum fines profiscitur; Vercingetorix pedites eis imperat.

M. Sempronius Rutilius,

VII, 90, 4, praefectus equitum Caesaris, cum T. Labieno legato collocatur in Sequanis.

Senōnes, II, 2, 3. (4.) V, 54, 2. (3.) 55, 1, 4. VI, 2, 3. 3, 4—5. (4.) 5, 2. 44, 3. VII, 4, 6. (—s.) 11, 1. 34, 2. 56, 5. 58, 3. (—s.) 75, 3. VIII, 30, 1 (sing.), una ex potentissimis gentibus Galliae Celticae, meridiem versus a Sequana fl. sita, ubi postea fuit pars inferior provinciae *la Champagne* et pars occidentalis provinciae *la Bourgogne*; finitimi et socii Parisiorum, in fide Aeduorum. Caput *Agedincum*, hodie a gentis nomine *Sens*. Cum reliquis nationibus finitimis Belgio Caesarem certiores faciunt de eis rebus, quae apud Belgas geruntur; Cavarinum regem ab eo constitutum interficere conati domo regnoque expellunt; omnem suum senatum ad Caesarem mittere iussi non obediunt, ad concilium ab eo indictum non veniunt; legatos deprecandi causa mittunt; cum Vercingetorige se coniungunt. Eorum oppida Vellaunodunum a C., Metiosedum a Labieno capiuntur.

Sequāna, I, 1, 1. VII, 57, 1. 4. 58, 5. (5.) 5, flumen Galliae (Celticae superioris), quod oritur ex Vosego monte in Lingonibus, cum Matrona Belgas dividit ab Celtis, Matrona et Isara receptis influit in Oceanum prope Fretum Gallicum; nunc *la Seine*. — Inde

Sequāni, I, 1, 5. 2, 3. 3, 4 (sing. et pl.) 6, 1. 8, 1 —. 9, 10, 1. 11, 1. 12, 1. 19, 1. 31, 4. 1. 10. 32, 2—5. 33, 2. 4. 35, 3.

38(, 1). 40, 11. 44, 8. 48, 2. 54, 2. III, 10, 3. VI, 12, 1. (4.) — 6. VII, 66, 2. 67, 7. 75, 3. 90, 4. gens potentissima Galliae Celticae finitima Helvetiis et Allobrogibus, quae incolit inter Ararim et Rhodanum fl. et montem Iuram, ubi postea fuit *la Franche-Comté* (nunc *dép. Haute-Saône, Doubs, Jura*). Caput *Vesontio*, hodie *Besançon*, ad Dubim fl. situm. — Helvetios per suos fines ire patiuntur; cum Arvernii Germanos arcessunt, sed ab Ariovisto, qui tertiam partem agri Sequani occupat, vehementer vexantur. Frumentum Caesari subministrant; hic in eorum finibus hiemat. Totius Galliae principatum obtinent, amissum Remis tradunt. T. Labienus legatus cum II legionibus et equitatu in eis collocatur. — Inde

ager Sequannus, I, 31, 10, optimus totius Galliae.

Q. Sertorius, III, 23, 5, Sabinus, legatus C. Marii, in Hispania provincia contra Sullam (Qu. Metellum et Cn. Pompeium) feliciter bellum per decennium gerit, donec a. U. c. DCLXXXII. Osaes percutitur. — Aquitani eos duces deligunt, qui cum eo fuerant.

(a.) P. Sextius Baculus, II, 25, 1. III, 5, 2. VI, 38(, 1. 4.), primipilus legionis XII. fortissimus, proelio Nervico graviter vulneratur, bello Alpinorum Galbae eruptionem suadet, altero bello Eburonum neget Sugambros a Ciceronis castris arceat.

(b.) T. Sertius, VI, 1, 1.

VII, 49, 1. (2.) 51, 2. 90, 8. VIII, 11, 1, legatus Caesaris, delectum habere iubetur, cum XIII. legione Gergoviae in subsidio collocatur, ex Biturgibus, ubi hiemabat, in Bellovacos arcessitur.

Sibuzates, III, 27, 1, gens Aquitaniae maritima in Pyrenaeis montibus ad Aturum fl. incolens circa Baionam oppidum, prope quod situs hodie est vicus *Saubusse* (*dép. Basses-Pyrénées*), P. Crasso praefecto se dedunt.

M. Silanus v. Iunius.

T. Silius, III, 7, 4. 8, 2, Caesaris tribunus militum, in Venetos missus ab his retinetur.

Sol, VI, 21, 2, a Germanis deorum numero ducitur.

Sontiates (non Sotiates), III, 20, 2 — 21, 2. (22.), gens Aquitaniae potentissima finitima Galliae Celticae, incolens ea loca, ubi nunc est oppidum *Sôs* (*dép. Gers*), a P. Crasso praefecto devincuntur.

Suëbi (non Suevi), I, 27, 3. 4. 51, 2. 54, 1. III, 1, 2. 3. (—3.) 4, 1. 7, 5. 8, 3. 16, 5. 19, 1—3. VI, 9, 8. 10. 29, 1, gens Germaniae longe maxima et bellicosissima inter silvas Bacenim et Hercyniam sive inter Albim et Vistulam et Danuvium fl. incolens, a qua postea nomen duxerunt *die Schwaben*. Rheno traiecto Ariovisti socii sunt in pugna cum Caesare facta, illo superato domum revertuntur multis ab Ubiis occisis; Usipetes et Tencteros premunt, cum Caesare in mediis suis finibus decer-

tare constituunt (sed Caesar se recipit trans Rhenum); Treveris auxilia mittunt; Caesarem iterum in Germaniam profectum ad initium silvae Bacenis expectant, deinde in silvas se recipiunt. — Inde subst. f.

Sueba, I, 53, 4, altera uxor Ariovisti ex Suebis orta, in fuga perit.

Suessiones, II, 3, 5, 4, 6, (7.) 12, (1. 4.), 13, 1. VIII, 6, 2, 3, gens Galliae Belgicae finitima Remis et Galliae Celticae, inter Isaram et Matronam fl. agros latissimos et feracissimos incolens. Caput *Noviodunum*, postea *Augusta Suessionum*, hodie *Soissons*. — Cum Belgis consentiunt contra Romanos, Caesari se dedunt; postea Remis attribuantur.

Sugambri (al. Sig. vel Sic.), III, 16, 2. (—4.) 18, 2, 4, 19, (1.) 4. VI, 35, 5 (—42.), gens Germaniae inter Lupiam et Laganam (*Lahn*) fl., orientem versus ab Usipetibus, Tencteris, Ubiis, incolens eam regionem, quae nunc est inter oppida *Dortmund* et *Neuwied*. Recusant, ne Caesari Usipetes et Tencteros dedant, qui ad eos confugerant; cum in silvas se abdidissent, a Caesare eorum fines vastantur. Eburonum fines populantur, Aduaticam contendunt, Cicero nis castra oppugnant; paulo ante Caesaris adventum trans Rhenum se recipiunt.

L. Sulla v. Cornelius (c.)

(a.) P. Sulpicius Rufus, III, 22, 6. VII, 30, 7, legatus Caesaris, cum praesidio satis

firmitate portum inferiorem Morinorum (Itium) tenet; cum VI. legione frumentandi causa in Aeduis collocatur.

(b.) Ser. Sulpicius Galba, III, 1, (1. 4. 3, 1, 5, 2). — 6, (4.) VIII, 50, 4, Caesaris legatus, in Nantuates missus Alpinos, postquam impetum eorum vix sustinuit, vincit legionemque incolumem in Provinciam ducit; frustra consulatum petit.

Sūrus, VIII, 45, 2, nobilissimus Aeduis, inter Treverorum principes a T. Labieno legato capitur.

T

Tamēsis, V, 11, 8. 18, (1), flumen Britanniae, quod Cassivellauni fines a civitatibus maritimis dividit, in Mare Germanicum effunditur inter Trinobantes et Cantium; hodie *the Thames*, *die Themse*. Caesar cum exercitu vado eum transit.

Tarbelli, III, 27, 1, gens Aquitaniae inter Aturum fl. et Pyrenaeos montes sita, ubi nunc est oppidum *Tarbes* (*dép. Hautes-Pyrénées*), P. Crasso praefecto se dedunt.

Tarnsātes, III, 23, 1. (—) 27, 1, gens Aquitaniae septentrionem versus ab Aturo fl. incolens, ubi nunc est oppidum *Tartas* (*dép. Landes*). Cum Vocatibus copias contra P. Crassum parant, ab hoc in castris oppressi et fugati obsides dant.

Tasgetius, V, 25, 1. (—) 29, 2, princeps Carnutum in

regnum maiorum restitutus ab inimicis suis interficitur.

Taximagulus, V, 22, 1 (2), rex quartae partis Cantii, castra Romana adortus repellitur. Tectosages v. Volcae a.) Tencteri, III, 1, 1. (2.) 4, 1. (6, 8. — 9. 11. — 15.) 16, 2. 18, 4. V, 55, 2. VI, 35, 5, gens Germaniae finitima Galliae Belgicae, ad Lupiam et Ruram fl. incolens, ubi nunc sunt oppida Borussiae *Wesel, Duisburg, Essen*. Cum Usipetibus ab Suebis exacti Rhenum transeunt, Menapios opprimunt; a Gallis invitati in fines Eburonum et Condrusorum invadunt; partim a Caesare opprimuntur et devincuntur, partim a Sugambis recipiuntur.

Tergestini, VIII, 24, 3, incolae Tergeatis (nom. — e) oppidi Istriae (Venetiae) in litore Maris Adriatici inter septentriones et orientem aiti (nunc *Triest* oppidum Austriae), repentino impetu Alpionum opprimuntur.

T. Terrasidius, III, 7, 4. 8, 8, praefectus militum, a P. Crasso frumenti causa in Esubios missus retinetur. V. *Trebius*.

Teutomatus, VII, 31, 5. 46, 5, rex Nitobrogum, Oloviconis filius, cum equitibus et Nitobrogibus et Aquitanis conducticiis ad Vercingetorigem pervenit, Gergoviae dormiens ab Romanis militibus in tabernaculo oppressus vix se ex eorum manibus eripit.

Teutōni sive Teutōnes, I, 33, 4. 40, 6. II, 4, 2. 29, 4. (5.) VII, 77, 12, gens Germaniae

ad litas Maris Suebici incolens, ubi nunc est Magnus-Ducatus Megalopolitanus (*Mecklenburg-Schwerin*) et pars Pomeraniae. Cum Cimbris a. U. c. DCXXXI. primo Galliam, ubi uni Belgae eis resistebant, deinde Italiam populabundi invadunt, anno post ab C. Mario ad Aquas Sextias devincuntur.

Tigurini sive Tigurinus pagus, I, 12, (2—) 4. (—) 7, unus ex quattuor pagis Helvetiorum situs inter lacus Neocomensem (*lac de Neuchâtel*) et Lemannum, ubi postea fuerunt *das Uechtland* et *Waudtland*. V. L. Cassius. — Caesar eos, priusquam Ararim fl. traicerent, inopinantes aggressus devincit.

Q. Titurius Sabinus, II, 5, 6. 9, 4. (5.) 10, 1. III, 11, 4. 17, (1. 5.) 18, (4. 6.) 19, (2. 5.) III, 22, 5. 38, 8. V, 21, 6. 26, 2. 27, 1. 7. 29, 1. 30. 31, 3. 33, 1. 36, 1. (3.) 37, 1. (2.) VI, 1, 4. 32, 4. 37, 8, legatus Caesaris, ad Axonam fl. relinquitur, in Venellos, Curiosolitas Lexobiosque missus Viridovicem vincit, cum L. Aurunculeio Menapiorum fines devastat, deceptus ab Amborige cum XV cohortibus caeditur.

Tolōsa, III, 20, 2, oppidum florentissimum Volcarum Tectosagum, gentis Galliae provinciae, ad Garumnā fl. situm, hodie *Toulouse* (*dép. Haute-Garonne*). — Eius incolae

Tolosates, I, 10, 1. (III, 20, 2.) VII, 7, 4. P. Crassus multis Tolosatibus fortibus evoca-

tis in Sontiates proficiscitur; praesidia in eis ponit Caesar. Transalpina Gallia v. Gallia 1.)

Transrhenani (Germani) v. Germani p. 231.

M. Trebius Gallus, III, 7, 4. 8, 3, praefectus militum, a P. Crasso frumenti causa in Curiosolitas missus retinetur. V. *Terrasidius*.

C. Trebonius, a.) VI, 40, 4, eques Romanus, ad Aduatucam a Sugambriis obsessus per hostes perumpens suoservat;

b.) V, 17, 2. (—4.) 24, 3. VI, 33, 2. 5. VII, 11, 3. 81, 6. VIII, 6, 1. 11, 1. 14, 1. 46, 4. 54, 4, legatus Caesaris, cum III legionibus et equitatu frumentatum missus, a Britannis lacessitus eos in fugam pellit; cum M. Crasso et L. Munatio Planco praest legionibus in Belgio collocatis; ad depopulanda ea loca, quae ad Aduatucam adiacent, mittitur; Vellaunoduni relinquitur; Alesiae laborantibus Romanis subsidia mittit; Cenabi in hibernis collocatur; cum III legionibus Caesari auxilio venire contra Bellocos iubetur; in Belgis hiemat.

Trevēri, I, 37, 1. 3. II, 24, 4. (5.) III, 11, 1. III, 6, 4. 10, 3. V, 2, 4. 3. (3. 4) 4. (1. 3). 24, 2. 47, 4. 5. 53, 2. 55, (1). —58, (1). VI, 2, (1—3). 3, 4. 5, 1. 4. 6. 6, 4. 7, (1). 8, (7). 9, 1. 2. 5. 29, 4. 32, 1. 41, 3. VII, 63, 7. VIII, 25, (1). 45, 1. 52, 1, gens Galliae Celticae origine Germanica, quae incolit in utraque ripa Mosellae fl. Caput *Augusta Treverorum*, nunc *Trier*. Caesari nuntiant, Suebos Rhe-

num transituros esse; equites eorum proelio ad Sabim fl. deserto domum revertuntur. Imperio Caesaris non parent; Germanos frustra sollicitant, ut Rhenum transeant. Indutimaro interfecto imperium ad eius propinquos deferunt, cum Ambiorige foedus faciunt; non veniunt ad Galliae concilium a Caesare indictum; a T. Labieno, quem adoriri parabant, fugantur; absunt a concilio Gallorum Bibracti habito. In eorum finibus exercitum lustrat Caesar.

Tribōces sive Tribōci (al. Tribocci), I, 51, 2. III, 10, 3, gens Germanica in Gallia Celtica inter Vosegum montem et Rhenum fl., inter Nemetes et Rauricos incolens circa ea loca, ubi est oppidum Argentoratum (nunc *Strassburg*); Ariovisti socii.

Trinobantes, V, 20, (1). 21, 1. 22, 5, gens maritima Britanniae potentissima, quae spectat inter meridiem et orientem, Tamesi fl. dividitur a Cantio; nunc Comitatus *Essex* et *Suffolk*. Caput *Camulodūnum*, hodie *Colchester*. Obsides dant Caesari; hic eos a Cassivellauno defendit.

Tulingi, I, 5, 4. 25, 6. (—26.) 28, 3. 29, 2, gens Germaniae septentrionem versus, ut videtur, ab Helvetiis sita; socii Helvetiorum in pugna cum Caesare facta, in fines suos reverti iubentur.

Q. Tullius Cicero, V, 24, 2. 27, 9. 38, 4. (39, 1. 40, 1. 7.) —41. 45, 2. (—) 5. 48, 3. (7) —49, (2.) 6. 52, 1—4. 53, 1

VI, 32, s. 36(, 1 — 42). VII, 30, 7, legatus Caesaris, oratoris frater minor, cum una legione in Nervii hiemat, oppugnatus ab his et Aduatucis Eburonibusque fortiter resistit, a Caesare collaudatur; Aduatuciae praesidio relictus inopinato Sugambrorum impetu terretur; in Aeduis ad Ararim fl. rei frumentariae causa collocatur.

Turōnes sive Turōni, II, 35, s. VII, 4, c. 75, s. VIII, 46, 4, gens Galliae Celticae ad utramque ripam Ligeris fl. incolens, media inter Andes et Carnutes; Vercingetorigis socii. Caput *Caesariodunum*, hodie *Tours* (dép. *Indre-et-Loire*). Secundo belli anno pars legionum ibi hiemat, postremo II legiones ibi collocantur ad fines Carnutum, quae totam illam regionem contineant.

U

Ubii, I, 54, 1. III, 3, 3. (4.) 8, s. 11, 2. (3.) 16, 5. (—8.) 19, 1. 4. VI, 9, 8. 10(, 1. 2). 29, 1. 3, gens Germaniae, quae in dextra ripa Rheni fl. porrigitur a Colonia Agrippina ad Laganam fl.; amici Caesaris, cui auxilia praebant, ideoque ceteris Germanis invisi. — Suebos insecuti multos occidunt; ab eisdem vectigales facti Caesaris auxilium implorant, obsides dant, naves ei ad exercitum Rhenum transportandum pollicentur; reversum in eorum fines de Sueborum consiliis certiores faciunt; legatis missis de Treverorum motu se purgant.

Usipētes, III, 1, 1. (2.) 4, 1. (2. 4—7. 6, 3. — 9. 11.—15.) 16, 2. 18, 4. VI, 35, 5, gens Germaniae finitima et coniuncta Tencteris, quae secundum Rhenum porrigitur ab Isala (*Yssel*) ad Ruram fl., ubi nunc est pars regni Belgici et Guestphaliae provinciae. A Suebis pressi cum Tencteris Rhenum transeunt, Menapios opprimunt; in fines Eburonum et Condrusorum invadunt; a Caesare opprimuntur. V. *Tencteri*.

Uxellodūnum, VIII, 32, 2. (—) 40, 1. 2 (—43.), oppidum Cadurcorum in Gallia Celtica situm ad fl. Atim, ubi nunc est villa *la Pistoule* prope oppidum *Luxech* (dép. *Lot*); sec. al. oppidum *Capidenae* vel *le Puy d'Issolu*, ib. — A Lucterio occupatum obsidetur a C. Caninio legato; a Caesare ad deditionem cogitur; omnibus, qui arma ibi tulerant, manus praeciduntur.

V

Vacālus (al. *Vahalissim*), III, 10, 1, ea pars Rheni, quae occidentem versus fertur atque in Mosam influit prope *Worikum* oppidum regni *Batavorum*.

(a.) C. Valerius Cabūrus, I, 47, 4. VII, 65, 2, ex Gallia provincia oriundus (Helvius), a C. Valerio Flacco civitate donatur. — Eius alter filius.

(b.) C. Valerius Donno-
taurus, VII, 65, 3, princeps Helviorum, proelio a Gabalis Arvernisque interficitur.

(c.) C. Valerius Flaccus,

I. 47, 4, propraetor Galliae a. U. c. DCLXXI, Caburum civitate donat.

(d.) C. Valerius Proculus, I. 19, 3. 47, 4. 53, 5 (—7), alter filius Caburi (a.), princeps Galliae provinciae, Caesaris familiaris atque interpres in colloquio cum Dumnorige habito, ad Ariovistum missus in vincula conicitur, sed a Caesare ex manibus hostium eripitur.

(e.) C. Valerius Praeconinus, III, 20, 1, legatus bello Sertoriano in Aquitania exercitu pulso interficitur, incertum quo anno.

(f.) M. (Valerius) Messala, I. 2. i. 35, 4, consul a DCLXXXIII, cum M. Pisone, v. M. Pupius Piso.

Valetiācus, VII, 32, 4, Aeduus, frater Coti, summus magistratus (rex) Aeduorum anno sexto belli.

Vangiōnes, I, 51, 2, gens Germana Galliae Celticae media inter Treveros et Nemetes, Ariovisti socii. Caput *Borbetomagus*, nunc *Worms*.

P. Vatinius, VIII, 46, 4, legatus (et affinis) Caesaris, in Belgio hiemat cum M. Antonio et C. Trebonio. (Is, in quem et pro quo dixit Cicero.)

Q. Velanius, III, 7. 4. 8, 2, praefectus militum Caesaris, cum T. Silio a P. Crasso in Venetos missus retinetur.

Veliocāses (sive —i; al. Velo—, Vellio—), II, 4, 9. VII, 75 s. VIII, 7, 4, gens Galliae Belgicae, quae habitat infra Bellovacos in dextra ripa Sequanae fl. Caput *Rotomagus*, hodie *Rouen* oppidum Nort-

manniae (dép. Seine-Inférieure; — olim ibi fuit regio nomine *le Vexin normand*). Primum cum ceteris Belgis, deinde cum Bellovacis bellum parant contra Caesarem.

Vellauuodūnum, VII, 11, 1. (—) 4. 14, 1, oppidum Senonum in Gallia Celtica medium fere inter Agedincum et Cenabum situm, nunc *Château Landon* vel etiam *Montargis* (dép. Loiret). — A Caesare oppugnatur; obsides dat.

Vellavii, VII, 75, 2, gens Galliae Celticae finitima Provinciae, sita in monte Cevenna inter Segusiavos et Helvios, ubi postea fuit regio *le Velay*, pars provinciae Languedociae, nunc dép. Haute-Loire; Arvernorum clientes.

Venelli (non Unelli), II, 34. III, 11, 4. 17, 1 (—19, 5), una ex civitatibus Aremoricis Galliae Celticae sita in lingua Britanniam versus in Fretum Gallicum procurrente, nunc ea pars veteris Nortmanniae, quae spectat inter septentrionem et occidentem (dép. Calvados et dép. Manche). Postquam P. Crasso praefecto se dederunt, deficiunt, sed a Q. Titurio legato consilio vincuntur.

Venēti, II, 34. III, 7, 4. (8, 1. 9, 3. 11, 5. 16, 1.) — 17, 1. 18, 4, et

Venetia, III, 9, 8., una ex civitatibus Aremoricis Galliae Celticae, quae maxime ad meridiem vergit, potentissima navius, postea pars provinciae *la Bretagne*. Caput *Vennetae*, hodie *Vannes* (dép. Morbihan). — Veneti a P. Crasso

praefecto in dicionem redacti legatos eius retinent et contra Romanos coniurant sociis ascitis, proelio navali devicti se dedunt, senatus eorum necatur, reliqui sub corona veniunt. — Inde

Venetium bellum, III, 18, s. III, 21, 4.

Veragri, III, 1, 1. 4. 2 (1 — 6, 4), gens Galliae Celticae finitima Galliae provinciae et Cisalpiniae, quae media inter Nuntuates et Sedunos incolit Alpes Poeninas, nunc pars eius pagi Helvetiae, qui vocatur *le canton du Valais, das Wallis*. A Ser. Galba legato victi bellum renovant et fugantur. Vide *Octodurus*.

Verbigēnus pagus (non Urbig.), I, 27, 4, unus ex quattuor pagis Helvetiae, incertum ubi situs. Post bellum Helveticum magna pars eius pagi e castris egressi ad fines Germanorum contendunt.

Vercassivellannus (non Vergass.), VII, 76, 3. (—5.) 83, 6. (—8.) 85, 4. (—6.) 88, 4, Arvernus, consobrinnus Vercingetorigis, unus ex quattuor ducibus Gallorum rebellantium, Alesiae in superiora castra Romanorum impetum facit; in fuga comprehenditur.

Vercingetōrix, rigis, VII, 4, 1. (—5.) 8, 4. (5.) 9, 1. 6. 12, 1. 4. 14, 1. 15, 2. — 16, 1. 18, 1. — 20, 1. 21, 1. 20, 1. 2. 28, 1. — 31, 1. 33, 1. 34, 3. (35, 3. 7. —) 36, 2. 44, 1. 5. — 51, 4. 53, 2. (—4.) 55, 4. 63, 4. 6. (—9.) 66, 2. — 67, 5. 68, 1. (70, 7. —) 71, 1. 75, 1. (76, 3. 81, 3. 82, 3. 83,

8. —). 89, 1. 4., Arvernus potentissimus, Celtilli filius, bellum concitat contra Romanos, rex appellatur, omnes Galliae civitates maritimas sibi adiungit; in Bituriges et Arvernos proficiscitur, Gorgobinam oppugnare instituit, Caesari adventanti obviam profectus, ad Noviodunum equitatu suo pulso, concilio habito amplius XX Biterigum urbes incendit, Avarico parit; quod cum eo invito fortissime a Gallis defensum Caesar expugnasset, reliquas civitates sibi adiungere studet; Elaveris fl. pontibus interruptis castra prope Gergoviam ponit, Caesarem magna clade afficit obsidionemque Gergoviae solvere cogit; summus dux a Gallis constitutus Caesarem in itinere aggressus vincitur; Alesiam se confert omnemque Galliam ad bellum evocat; ibi socios obsidione liberare conatus profligatur, vivus Caesari traditur.

Vertico, V, 45, 2. (3.) 49, 2, Nervius loco honesto natus, qui ad Q. Ciceronem legatum perfugerat in eiusque castris versabatur, binas litteras per servum ad Caesarem perferendas curat.

Vertiscus, VIII, 12, 4. (—6), Remorum princeps et praefectus equitum, proelio a Bellovacis interficitur.

Verucloetius (non Verudoetius), I, 7, 3. (—5), alter ex principibus legatorum Helvetiorum, qui mittuntur ad Caesarem; v. *Nammeius*.

Vesontio, I, 38, 1. 39, 1. (—41, 4), caput Sequanorum

gentis Galliae Celticae in dextra ripa Dubis fl. situm, hodie *Besançon* (dép. Doubs). A Caesare occupatur praesidio imposito. Seditio militum ibi orta ab eodem sedatur.

Vienna, VII, 9, 3 (4), oppidum Allobrogum in Gallia provincia prope G. Celticam ad Rhodanum fl. situm, nunc *Vienne* (dép. Isère). Caesar Boiis auxilio profectus ibi equitatum praemisum consequitur.

Viridomārus, VII, 38, 2. 39, 1. (2.) 40, 5. 64, 1). 55, 4. (—10.) 63, 2. 76, 3 (4), Aednus adulescens, a Caesare ex humili loco ad summam dignitatem perductus, Litavici consilium ei defert, perfidia inductus Noviodunum incendit; invitus Vercingetorigi paret, Alesiae est unus ex imperatoribus Gallorum. Vide *Eporodorix* a.) [Prop. V, 10, 41 nomen est *Viridomārus*].

Viridōvix, vicis, III, 17, 1—3. 18, 7 (—19, 5), Venellorum princeps summusque dux, castra Romana aggressus fugatur.

Viromandui (al. Verom.), II, 4, 2. 16, 2. (—4. —) 23, 3., gens Galliae Belgicae, quae inter Atrebatibus et Remos, supra Suessiones incolit ad superiorem partem Esiae fl. (*Oise*), ubi postea fuit *le Vermandais*, parva regio Picardiae, cum capite *Vermand*, nunc est superior pars pagi *le dép. Aisne*. Caput *Augusta Viromandunorum*, nunc *St. Quentin* (ib.). Ad Sabim fl. cum Nervii et Atrebatibus a Caesare profligantur.

Vocātes, III, 28, 1—). 27, 1., gens Aquitaniae, quae supra Sontiatibus ad Garumnā fl. incolit, circa ea loca, ubi nunc est oppidum *Bazas* (dép. Gironde; — alii eos ponunt in dép. Dordogne). Cum Tarusatibus copias contra P. Crassum parant; victi se dedunt.

Voccio, I, 53, 4, rex Norici, sororem suam Ariovisto in Galliam mittit alteram uxorem.

Vocontii, I, 10, 5, gens Galliae provinciae inter Isaram et Druentiam fl. sita in inferiore parte veteris Delphinatus (dép. Isère et dép. Drôme). Caesar ex Italia revertens per eorum fines in Allobrogas et Sequanos iter facit.

Volcae, a.) VI, 24, 2 (—6), b.) VII, 7, 4. 64, 8, gens Galliae provinciae, quae infra Cebennum montem, supra sinum Gallicum porrigitur ab Aquitaniae finibus (Garumna) ad Rhodanum fl. Dividuntur in duas partes his cognominibus:

a.) V. Tectosāges (sive —i), qui ad occidentem vergunt, pertinent ab radicibus montium Pyrenaeorum usque circa Narbonem oppidum, ubi nunc sunt pagi Francogalliae dép. Haute-Garonne, Ariège, Aude, Pyrénées-Orientales. Caput *Tolosa*, hodie *Toulouse*. Pars eorum, gentis olim fortissimae, in locis circa Hercyniam silvam consedit Germanorumque est in dicione;

b.) V. Arecomici, qui ad

orientem spectant, incolunt, ubi nunc sunt pagi Francogalliae *le dép. Hérault* et *Gard*. Caput *Nemausus*, nunc *Nîmes*. Caesar praesidium ibi constituit; Ruteni et Cadurci eorum fines depopulantur.

C. Volcacius Tullus, VI, 29, 3, adolescens, pontis in Rheno fl. facti praesidio a Caesare praeficitur.

C. Volusēnus Quadratus, III, 5, 2. III, 21, 1. (2.) 9. 23, 5. VI, 41, 2. VIII, 23, 4. 5. 48, 1. 3. 5 (—7), tribunus militum Caesaris consilio et virtute insignis, Ser. Galbae legato eruptionem contra Alpinos suadet, a Caesare in Britanniam praemittitur; post Sugambrorum discessum cum

equitatu Caesaris in castra Ciceronis venit; Commium Atrebatem per simulationem colloqui interficere conatus graviter ab eo vulneratur.

L. Vorēnus, V, 44 (, 1. s. 5. 9. 11), centurio in legione Ciceronis, in bello Ambiorigis fortitudine cum T. Pulione collega concertat.

Vosēgus, mons, III, 10, 1, situs in ea parte Galliae Celticae, quae spectat inter septentriones et orientem, porrigitur a Vangionibus ad Lingones et Rauricos, hodie *die Vogesen*, *les Vosges*, in Alsatia; ex eo profluit Mosa.

Vulcānus, VI, 21, 2, deus, a Germanis colitur.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Teubners Schulausgaben griechischer u. lateinischer Klassiker

mit deutschen erklärenden Anmerkungen.

M. 2.	
Aeschylus' Agamem. v. Hager. 3. Aufl.	2.25
— v. Pfaff	1.20
— Perser von Teuffel. 3. Aufl. v. Wecklein.	1.80
— Prometheus v. Wecklein. 3. Aufl. v. Schmidt	1.20
Aristophanes, die Wolken v. Teuffel. 2. Aufl. von Kachler	2.70
Aristoteles' Staat d. Athen. v. Hude	— 60
Arrianus Anabasis v. Asicht. I. Heft	1.80
— II. Heft	2.25
Bachholz, Anth. a. d. Lyr. I. 4. Aufl. II. 3. Aufl.	1.80
Cæsar d. h. Gall. v. Dobereiner-Dinter. 9. Aufl. Heft I u. 3 je Heft 2	— 90 — 75
— de bello civili von Dobereiner-Dinter. 5. Aufl.	2.40
Chrestomath. Cæron. von Linders. 3. Aufl. v. Weissenfels geb.	2.80
Cicero de officiis. von Müller	2.25
— Cato maior v. Meissner. 3. Aufl. de Gulbus honorum v. Holstein	— 60 2.70
— Somn. Scip. v. Meissner. 3. Aufl. — Laelius v. Lahmeyer. 4. Aufl. v. Meissner	— 45 — 60 — 60
— pro Plancio v. Köpke. 3. Aufl. von Landgraf	1.20
— Rede f. Sestius v. Koch. 2. Aufl. für Roscius v. Richter. 3. Aufl. v. Fleckstein	— 90
— für Milo v. Richter u. Eberhard 4. Aufl. von Nohl	1. —
— für Murena von Koch-Landgraf 2. Aufl.	— 20
— für Sulla v. Richter-Landgraf. 2. Aufl.	— 75
— Rede gegen Verres. IV. Buch von Richter. 3. Aufl. v. Eberhard	1.50
— V. Buch. 2. Aufl. v. Eberhard	1.20
— Catilinär. Reden von Richter. 5. Aufl. v. Eberhard	1. —
— Rede für Marcellus etc. v. Richter. 3. Aufl. von Eberhard	— 90
— divinatio in Cæcili. v. Richter. 2. Aufl. v. Eberhard	— 45
— I. u. II. Philippische Rede v. Koch u. Eberhard. 2. Aufl.	— 90
— I. u. II. Philippische Rede von Gass	— 60
— für Archias v. Richter und Eberhard. 4. Aufl. v. Nohl	— 45
— Rede über das Imperium v. Richter. 4. Aufl. v. Eberhard	— 60
— Briefe von Frey. 3. Aufl.	2.25
— Tusculanen v. Heine	2.70
— Heft I Buch I. II. 4. Aufl. — II — III—V. 3. Aufl.	1.20 1.50

M. 2.	
Cicero de oratore v. Fiderit. 6. Aufl. von Harnecker.	1.80
— I. Heft. Buch I.	1.50
— 2. u. 3. — Buch II u. III je	1. —
— partitiones oratoriae v. Fiderit	2.25
— Brutus von Fiderit. 3. Aufl. — Orator von Fiderit. 3. Aufl. — de legibus von Lu Mesnil	2. — 3.90 2.40
— de natura deorum v. Goethe.	1.20
Cornelius Nepos v. Siebelis. 11. Aufl. von Ortmann. 5. Aufl.	1. —
Curtius Rufus v. Vogel.	2.10
— I. Band. 3. Aufl.	2.25
— II. — 2. Aufl.	1.20
Demosthenes v. Rehdantz u. Blafz. I. Teil I. Heft. 8. Aufl.	1.50
— I. — II. — I. Abt. 5. Aufl. I. — II. — II. — 4. Aufl. II. —	1.80 2.10
Euripides von Wecklein.	1.80
— I. Medea. 3. Aufl.	1.50
— II. Iphigenia in Tauris. 2. Aufl. III. Bacchen	1.59
— IV. Hippolytos	1.50
— V. Phönissen	1.80
Herodot von Asicht.	1.80
— I. Bd. I. Hft. Buch I. 4. Aufl. I. — 2. — — II. 3. Aufl. II. — 1. — — III. 3. Aufl. II. — 2. — — IV. 3. Aufl. III. — Buch V u. VI. 3. Aufl. IV. — Buch VII. 4. Aufl.	1.50 1.50 1.50 1.80 1.80
— V. — Buch VIII u. IX. 4. Aufl. Homers Odyssee von Ameis-Hentze. I. Bd. I. Hft. (I—VI.) 10. Aufl. I. — 2. — (VII—XII.) 9. Aufl. II. — 1. — (XIII—XVIII.) 8. Aufl. II. — 2. — (XIX—XXIV.) 8. Aufl. Anhang. 1. Heft. 4. Aufl.	1.35 1.35 1.35 1.35 1.50
— — 2. — 3. Aufl.	1.20
— — 3. — 3. Aufl.	1.20
— — 4. — 2. Aufl.	1.20
— Ilias v. Ameis-Hentze. I. Bd. I. Hft. (I—III.) 5. Aufl. I. — 2. — (IV—VI.) 4. Aufl. I. — 3. — (VII—IX.) 4. Aufl. I. — 4. — (X—XII.) 3. Aufl. II. — 1. — (XIII—XV.) 2. Aufl. II. — 2. — (XVI—XVIII.) 3. Aufl. II. — 3. — (XIX—XXI.) 2. Aufl. II. — 4. — (XXII—XXIV.) 2. Aufl. Anhang. 1. u. 2. Heft. 2. Aufl. je	— 90 — 90 1.50 1.20 1.20 1.20 1.20 1.50 1.50 1.50
— — 3. — 2. Aufl.	1.80
— — 4. — 2. Aufl.	1.20
— — 5. —	1.20
— — 6. u. 7. —	1.50
— — 8. —	1.80

N. 2.

Homers Ilias von La Roche.

Teil I.	Ges. 1 — 4.	3. Aufl.	1.50
— II.	— 5 — 8.	3. Aufl.	1.50
— III.	— 9 — 12.	3. Aufl.	1.50
— IV.	— 13 — 16.	3. Aufl.	1.50
— V.	— 17 — 20.	2. Aufl.	1.50
— VI.	— 21 — 24.	2. Aufl.	1.50

Horaz' Oden von Nauck. 14. Aufl.
v. Weisensfeld. 2.25

— Satiren u. Episteln v. Krüger.
I. Satiren. 13. Aufl. 1.80
II. Episteln. 13. Aufl. 1.80
— Sermonen von Feitzsche, I. 2.40
— — — — — II. 2.—

Jacoby, Anthol. a. d. Eleg. d. Röm.
2. Aufl. I. Catull. — 90
— — — — — II. Tibull. — 60
— — — — — III. Propert. 1.—

Isokrates v. Schneider. I. Bd. 3. Aufl. 1.20
— — — — — II. Bändchen. 3. Aufl. . 1.80

Livius ab urbe cond. libri.
Buch 1 (2. Aufl.) 2 von M. Müller je 1.50
Buch 3—10 von Luterbacher. . je 1.20
Buch 21 von Wölfflin. 4. Aufl. von
Luterbacher. 1.20
Buch 22 von Wölfflin. 3. Aufl. . 1.20
Buch 23 v. Wölfflin-Luterbacher . 1.20
Buch 24 von H. J. Müller. . . . 1.—
Buch 25 von H. J. Müller. . . . 1.20
Buch 26—28 von Friedländer je 1.20
Buch 29—30 von Luterbacher. je 1.20

Lucian v. Jacobitz.
I. Bändchen. 3. Aufl. v. Bürger
II u. III Bändchen. 2. Aufl. je 1.20
Lykurgs Redeg. Leokrat. v. Rehdantz 2.25
Lysias' Reden v. Frobergger.
Heft 1. 2. Aufl. von Gebauer 1.50
— 2. 2. Aufl. von Thalheim . 1.80
— — — — — gr. Ausg. I. Bd. 2. Aufl. v.
Gebauer 4.50

Orationes ex Sallusti, Livii, Curtii,
Taciti libris selectae. Ed. Voigt 2.40

Ovids Metamorph. v. Siebelis-Polle.
I. Hft. 15. Abt. II. Hft. 12. Abt. je 1.50
— Fasten von Peter. I. 3. Aufl. 2.70
— — — — — II. 3. Aufl. — 80

Phaedrus v. Siebelis-Polle. 6. Aufl. — 75

Platons Schriften v. Cron u. Deuschle.
I. Bdehn.: Die Verteidigungs-
reden d. Sokrates u. Kriton.
10. Aufl. v. Ule 1.—
II. Bdehn.: Gorgias. 4. Aufl. . 2.10
III. — 1. Laches. 5. Aufl. — 75
— 2. Euthyphr. — 45
— 3. Wohlth. 3. Aufl. — 45
IV. — Protagoras. 4. Aufl. . . . 2.50
V. — Symposium v. Müller. . . 3.—
— 2. Aufl. 3.—
VI. — Phaedon v. Wohlth. 1.50
— 2. Aufl. 1.50
VII. — Staat v. Wohlth. — 80

Plautus

I.

II.

III.

IV.

Plinius

Plutarch

I. I.

V.

II. T.

III. T.

V.

IV. A.

V. A.

VI. T.

Quintil

Kr.

Sallust

—

Sophok

I. A.

II. B.

III. A.

IV. B.

V. O.

Supple

Tacitus

I. B.

— An

v. B.

— An

— die

Terenti

— Ag

Testam

I. M.

IV. J.

V. A.

Theokr

Thukyd

Heft

—

Vergill

I. P.

II.

III.

IV.

— Bu

Xenoph

1. B.

— M.

5. A.

— Cy

1. He

— 2.

— Gr

Büch

	fl. 2.
<i>Hermippus dial. add. Kroll et Verck</i>	1.80
<i>Herodotus ed. Bekker</i>	1.30
<i>Herodotus ed. Dindorf-Kollentz</i>	
2 voll. (= 5 fascic.). Ed. II.	2.70
<i>Herodotus mīm. ed. Crusius. Ed. II</i>	3.30
<i>Hesiodus ed. Flach</i>	—45
<i>Hesychius Milesius ed. Flach</i>	—75
<i>Hieroclia Synecdemus ed. Burchard</i>	1.20
<i>Hieronymi de vir. ill. lib. ed. Herding</i>	2.40
<i>Hipparchus Bith. ed. Manitius</i>	4.—
<i>Histor. Apoll. reg. Tyr. ed. Riese. Ed. II</i>	1.40
<i>Historici Gr. min. ed. Dindorf. 2 voll.</i>	8.25
<i>Historicorum Rom. coll. ed. Peter</i>	4.50
<i>Historiae Augustae scriptores ed. Peter. 2 voll. Ed. II</i>	7.50
<i>Homeri carm. ed. Dindorf. Ed. IV</i>	
Cum Sangehuschil dissert. Illas	2.25
Odysseus	2.25
Ed. V cur. Hentze. Illas	
2 partes	1.50
Odysseus 2 partes	1.50
ed. Ludwich. Odys. 2 voll.	
Ed. min. Utrumque vol.	—75
[] Illas carmin. ed. Kuehly	3.—
<i>Horatius ed. Müller. Ed. II maior</i>	1.—
Ed. II minor	—75
<i>Hyginus Grammaticus ed. Gemoll</i>	—75
<i>Hymni Homerici ed. Baummeister</i>	—75
<i>Hyperides ed. Blase. Ed. III</i>	2.10
<i>Iamblichus Protrepticus ed. Pistelli</i>	1.80
de mathematica scient. ed. Festa	1.80
de Nicom. arithm. ed. Pistelli	2.40
<i>Iosephus, Fl., ed. Naser. 6 voll.</i>	21.20
<i>Isaues ed. Scheibe</i>	1.20
<i>Isocrates ed. Henrichs-Blase. Ed. II</i>	
2 voll.	2.70
<i>Julian imp. op. ed. Hertels. 2 voll.</i>	6.75
<i>Iurisprudentiae antequintianae aequae ed. Huschke. Ed. V</i>	6.75
Indici ed. Fabricius	1.80
Supplementum (Bruchstücke u. Schrift. röm. Jurist. Von Huschke)	—75
<i>Iustiniani institut. ed. Huschke</i>	1.—
novellae ed. Zachariae. 2 voll.	10.50
appendix I. fl. —60 II.	1.20
<i>Iustinus ed. Jeep. Editio minor</i>	—30
ed. Kuhl.	1.50
<i>Iuvenalis ed. Hermann</i>	—45
<i>Iuveni libb. evang. ed. Marold</i>	1.50
<i>Lilius ed. Weizenborn-Müller. 6 voll.</i>	6.—
Vol. I—IV=8 fascic.; sing. fascic.	—80
lib. I et II.	—45
<i>Lucan de bello civ. libb. ed. Hentze</i>	3.80
<i>Lucianus ed. Jacobitz. 2 voll. (= 6 ppt.)</i>	6.30
<i>Lucretius ed. Bernays</i>	1.50
ed. Brieger.	1.80
<i>Lycophron ed. Kinkel</i>	1.80
<i>Lycurgus ed. Scheibe</i>	—80
<i>Lydas ed. Wachsmuth</i>	2.70
<i>Lyrice, Anthol. ed. Hüller. Ed. IV</i>	3.—
<i>Lysias ed. Scheibe. Ed. II</i>	1.20
<i>Macrobius ed. Eysenhardt. Ed. II</i>	6.—
<i>Manethon ed. Koechly</i>	1.50
<i>Marcellus ed. Helmreich</i>	3.60
<i>Mari vita S. Porphyrii</i>	2.40
<i>Martialis ed. Gilbert</i>	2.40
<i>Martianus Capella ed. Eysenhardt</i>	4.50
<i>Maximus et Ammon ed. Ludwich</i>	1.80
<i>Metriol. scr. Gr. ed. Wapital. Vol. I</i>	2.70
<i>Metrol. scr. ed. Hirsch. 2 voll.</i>	5.10
<i>Minucius Felix ed. Bachmann</i>	1.35
<i>Muscul. antiquitates. Dindorf. 2 voll.</i>	9.—

	fl. 2.
<i>Mythogr. Gr. I. Apollon. ed. Wagner</i>	3.00
II. Parthen. ed. Sakolowatz.	
Antonin. libb. ed. Martini.	2.40
<i>Natur. rer. script. Graecied. Müller I</i>	2.70
<i>Nicophori apuac. hist. ad. de Boer</i>	3.30
<i>Nicophorus Blomberg ed. Hentzeberg</i>	4.—
<i>Nicomachus ed. Roche</i>	1.80
<i>Nonnus ed. Koechly. 2 voll.</i>	9.—
paraphrasis ed. Schenker	4.50
<i>Onocandron ed. Koechly</i>	1.20
<i>Orusius ed. Zangemeister</i>	3.—
<i>Ovidius add. Merkel-Kwald. 2 voll.</i>	2.90
Tristia K.—45. Pasts	—60
metamorphos. del. ed. Pasts	—60
<i>Panegyrici latini XII ed. Bachmann</i>	3.60
<i>Pausanias ed. Schuster. 2 voll.</i>	5.60
<i>Pelagionii ars veterinaria ed. Ihm</i>	2.40
<i>Peregrinus ed. Hermann</i>	—30
<i>Phaedrus ed. Müller</i>	—30
<i>Philodemi de musica libb. ed. Henke</i>	1.50
vol. rhetor. ed. Sudhaus. 2 voll. Suppl.	11.—
<i>Philostrati opera ed. Angew. 2 voll.</i>	8.25
imag. ed. Brandorf et Schenck	2.80
<i>Physiogn. scr. rec. Foerster. 2 voll.</i>	14.—
<i>Pindarus ed. Christ</i>	1.—
<i>Plato add. Hermann-Wohltab. 6 voll.</i>	
(= 15 fascic.)	10.00
<i>Plautus add. Gais-Schoell. Fasc. I.</i>	
Amph. Aed. Aulal.	1.50
II. Bacch. Capt. Cas.	1.20
III. Cist. Cure. Epid.	1.—
IV. *Men. Merc. *Mil. gl.	1.50
V. *Most. Persa. *Poen.	1.50
VI. *Pseud. *Rud. Stich.	1.50
VII. *Trin. Truc. Fragm.	1.50
Suppl. de Pl. test.	
comp. metr.	—45
Sing. comoud. (*not. —60; rel.)	—45
ed. Fleckenstein. Vol. I II.	2.70
<i>Plin. epistolae ed. Keil</i>	1.20
lib. dub. aem. coll. ed. Beck.	1.40
nat. hist. add. Jan. Mayhoff. 6 voll.	15.40
<i>Plinius et Gargilius Mart. ed. Rose</i>	2.70
<i>Plinius ed. Volkmann. 2 voll.</i>	9.—
<i>Plutarchi vitae ed. Sintenis. 5 voll.</i>	
(= 14 fascic.)	8.40
moralia ed. Bernardakis. 8 voll.	24.—
<i>Poetae lat. min. ed. Bachmann. 6 voll.</i>	20.10
<i>Postarum Rom. fragm. ed. Bachmann</i>	4.20
lat. eclogae ed. Brandt	1.—
graec. eclogae ed. Stadtmüller	2.70
<i>Polemone ed. Hink</i>	1.—
<i>Polyaenus ed. Wölflin-Meiser. Ed. II</i>	7.50
<i>Polybius ed. Büttner-Dindorf. 4 voll.</i>	15.50
<i>Pomponius Mela rec. Frick</i>	1.20
<i>Porphyrius ed. Meyer</i>	4.20
<i>Porphyrii op. col. ed. Nauck. Ed. II</i>	3.—
<i>Priscianus, Theodorus, ed. Rose</i>	6.—
<i>Procius ed. Friedlein</i>	6.75
<i>Propertius ed. Müller</i>	—60
<i>Quintilian inest. ed. Bonnett. 2 voll.</i>	2.40
lib. X ed. Halm.	—30
declamationes ed. Sitter	4.80
<i>Quintus Smyrn. ed. Zimmermann</i>	3.60
<i>Rhetores Graeci ed. Spengel. 3 voll.</i>	11.70
<i>Salustius ed. Müller</i>	—75
<i>Salustius ed. Künze</i>	—45
<i>Scribonii Largi comp. ed. Helmreich</i>	1.80
<i>Seneca op. philos. ed. Haase. 3 voll.</i>	7.80
trag. ed. Peiper et Richter	4.50
scripta rhetor. ed. Kiepling	4.50
<i>Seneca ed. Heiberg</i>	—

Sidonius Apollinaria ed. Mohr . . .	4.—	Velleius Paterculus ed. Haase . . .	—
8 ^{tes} Italic Punic ed. Bauer. 3 voll. . .	4.80	ed. Halm . . .	1
5 ographi Graeci v. Corpusculum . . .	—	Vergilius Maro ed. Ribbeck. Ed. II . .	1
Sinon Sethus ed. Langkabel . . .	1.80	Bucolica et Georgica . . .	—
Sophocles ed. Dindorf. Meier. Ed. min. .	1.35	Vergilius Maro ed. Ribbeck. Aeneis . .	—
Ed. maior . . .	1.65	ed. Götting. 2 voll. Vol. I . . .	—
Singulae tragediae . . .	—30	Bucolica et Georgica . . .	—
[—] Scholia in Sophoclis trag. . .	—	ed. Götting. Vol. II . . .	—
vetera ed. Pappus . . .	4.80	Aeneis . . .	—
Soranus ed. . .	4.80	Virgilius gramm. ed. Haase . . .	2
Statius ed. Buchenau. Nulmawa. 1711 .	7.35	Xenophonis opusculum Cyri ed. Hug . .	—
Stobaei floril. ed. Meische. 4 voll. . .	7.60	Ed. min. M. — 75. Ed. mai. . .	1
eclogae ed. Meische. 2 voll. . .	6.—	hist. Graecae ed. Keller. Ed. min. . .	—
Strabo ed. Meische. 3 voll. . .	6.—	Institutio Cyri ed. Hug. Ed. . .	—
Suetonius ed. Roth . . .	1.50	min. M. — 90. Ed. mai. . .	1.1
Syrianus ed. Rebe. 2 voll. . .	3.30	commentar. ed. Keller. Ed. min. . .	—
Tacitus ed. Haase. 3 voll. Ed. IV. . .	2.40	Ed. maior. . .	1.1
Vol. I. Annales. Ulpianus. faec. . .	—75	scripta min. ed. Dindorf . . .	—
— II. Fasti. Historiae . . .	—75	Zonaras ed. Dindorf. 6 voll. . .	19.5
— II. — II. Germ. Agric. dial. . .	—45		
Terentius ed. Fiechtel . . .	1.20	Bibliotheca scriptorum medii	
[—] Scholia Terentiana ed. Schae . .	2.—	aevi Teubneriana.	
Testamentum, novum, graeco ed. . .	—	Albertus Trollus ed. Merzdorf . . .	2.—
Buttmann. Ed. V. . .	2.25	Amarcius, Sextus, ed. Meische . . .	2.25
Themistius ed. Spengel. 2 voll. . .	6.—	Canabatus, Iouanes, ed. Lehrs . . .	1.35
Theodorus Prodromus ed. Hercher . .	—50	Christus patiens ed. Haase . . .	2.25
Theon Smyrnaeus ed. Hüller . . .	3.—	Comediae Horatianae III ed. Jahnke . .	1.20
Theophrastus ed. Wimmer. 3 voll. . .	6.60	Gulielmi Bles. Alda ed. Lohmeyer . . .	—80
Theophylacti historiae ed. de Boer . .	6.—	Gulielmi vita Willibr. ed. Rössberg . .	1.80
Thucydides ed. Boehme. 2 voll. . .	2.40	Vitae sancti IX. motu. ed. Harster . .	3.—
Tibullus ed. Müller . . .	—30	Bibliotheca scriptorum latinorum	
Tryphiodorus Colluthus ed. Wein . .	1.40	recentioris aetatis Teubneriana.	
Ulpianus ed. Hirsch. Ed. V. . .	—75	Manili epist. sol. ed. Fiechtel . . .	1.50
Valerius Flaccus ed. Hirsch . . .	1.50	Mureti, M. A., scripta selecta . . .	—
— Iulius ed. Kuebler . . .	2.70	Ed. J. Frey. Vol. I et II. . .	1.20
— Maximus ed. Kempf . . .	4.50	Buhnenk. D., alogium Tiberii . . .	—45
Varronis res. rustica. lib. ed. Kell. . .	1.50	Homotetrasii. Ed. J. Frey . . .	—45
Vegetius ed. Lang. Ed. II . . .	3.90	Virorum clar. epist. sol. ed. Weber . .	2.40

Verlag von B. G. Teubner in Leipzig.

Griechisches Schulwörterbuch. Von Benseler-Schenkl. 2 Bde.

I. Griechisch-Deutsch. 8. Aufl. Von G. Autenrieth. geh. 6 M. 75 A.

II. Deutsch-Griechisch. Von K. Schenkl. 4. Aufl. geh. 6 M.

Lateinisches Schulwörterbuch. Von F. A. Heinichen. 2 Bände.

I. Lateinisch-Deutsch. 5. Aufl. von A. Draeger. geh. 6 M.

II. Deutsch-Lateinisch. 5. Aufl. von O. Wagener. geh. 5 M.

Sonder-Wörterbücher zu

Cäsar. Von H. Ebeling. 4. Aufl. von R. Schneider. 1892. geh. 1 M.

Cornelius Nepos. Von G. Haude. 12. Aufl. 1898. geh. 1 M. — Mit b. Texte b. Nepos 1 M. 20 A.

Hom. Von G. Autenrieth. 7. Aufl. 1898. geh. 3 M.

Obius Metamorphosen. Von S. Siebell. 5. Aufl. von Fr. Polle. 1893. geh. 2 M. 70 A.

Phädrus. Von H. Schaubach. 5. Aufl. 1888. geh. 80 A. — Mit dem Texte b. Phädrus 90 A.

Xenophons Anabasis. Von F. Vollbrecht. 8. Aufl. 1894. geh. 1 M. 80 A.

Xenophons Hellenika. Von K. Thiemann. 8. Aufl. 1893. geh. 1 M. 50 A.

Siebell's tirocinium poeticum. Von A. Schaubach. 2. Aufl. 1891. geh. 45 A.

Schüler-Kommentare zu

Cæsars b. gall. von A. Procksch [3 Bdehn].

Cornelius Nepos von O. Stange [1 Bdehn].

Homers Odyssee von O. Heortz [4 Bdehn].

Ovids Metamorphosen (del. Siebell) von Fr. Polle [1 Bdehn].

Xenophons Anabasis, B. 1—5 von A. Schirmer [3 Bdehn].

Jedes Bändchen geh. 80 A. — Fortsetzung in Vorbereitung.

Nepos-Deidubular. Von E. Schaefer. 8 Zeile. (2—4 Aufl.) 1892/94. fort. je 40

Ulpian-Kommentar. Von O. Haupt. B. 1—5, 6/7, 22 kart. je 80 A.; B. 21 geh. 2 M.

4.3
60
—
50
45
90
45
90
40
20
90
50
45
—
90
50
—
25
40
5
0
0
0
—
1
0
0

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βεροίας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας